STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 06443

TSUFIL IN EYN VOKH

Haim Goldenstein

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

חיים גאָלדענשטיין

צופיל אין איין וואָך

1420

MAR 29 '76

DECK IV

גראפיקער: א סאטמארי

חיים גאָלדענשטיין

צופיל אין איין וואָך

דערציילונגען

פאַרלאַג קריטעריאָן
בוקורעשטי 1974

Jeannine,
que tu aies pleurè à vingt ans
sur la tombe de ton père c'ètait
tragique,
qu'à tes vingt et un ans nous pleu-
rions sur la tienne est inc oncevable

(tovjean)

זשאַנין,
ווען א צוואַנציקיאָריקע טאָכטער וויינט אויפן
קבר פון איר טאטן איז טראגיש,
דאָס קלאָגן פון א מאמען אויפן קבר פון דער זעלבער
איינאונצוואַנציקיאָריקער טאָכטער פארגליווערט די געדאנקען.
(טובזשאן)

פאָר פאמעלעך, אפשר וועט דיר אויסקומען די
וועלט א באקאנטע.
(נח, קאפ. א 1)

סע לאט, אולי ידמה לך ידוע העולם הזה.
(נח, פרק א, 1)

Drive slowly, so perhaps the world will look
well known to you.

(Noah, chap I, 1)

---

* ניט זוכן אין תנ״ך, ס׳איז אן אנדערער נח. ס׳איז דער זיידע וועלכער האָט זיך אין א ווינטערדיקער לבנה־נאכט טועה געווען, געמיינט אז ס׳איז טאָג און אָנגעהויבן שרייבן. דאָס זענען אלע זיינע ווערק, מער איז אים ניט געלונגען אָנצושרייבן. כ׳האָב זיך נאָר דערלויבט זיי מתרגם זיין אין עברית און ענגליש.

פאָרוואָרט

אמת, א מחבר שטעלט זיך אליין פאָר. די בעסטע וויזיטקארט זיינע איז דאָס ווערק גופא. דאָס דאָזיקע בוך איז אָבער א יוצא מן הכלל, ווייל הגם־ס׳איז אן ערשטלינג, איז עס אָבער אזא וואָגיק און רייף ווערק, אז דער לייענער ווערט מיט רעכט נייגעריק: ווער איז אָט דער מחבר, וועמענס נאָמען ער הערט צום ערשטן מאָל?

דערפאר זענען נייטיק עטלעכע ביאָגראפישע דאטן:

א). וועגן מחבר.

חיים גאָלדענשטיין (צי זשאן קאָלער, ווי ער איז באקאנט אלס פאָליטיש־געזעלשאפטלעכער עסקן), איז געבוירן אין יאָר 1912, אין מאָלדעווישן שטעטל סינעשט. נאָך דעם ווי ער האָט באקומען א טראדיציאָנעל־יידישע דערציאונג האָט ער זיך געלאָזט אויפן קאָמפליצירטן וועג פון א רעוואָלוציאָנער, איבער לענדער און קאָנטינענטן: ארץ־ישראל; א פרייוויליקער אין די אינטערנאציאָנאלע בריגאדעס אין שפאנישן בירגערקריג; דעפּאָרטירט אין אלזשער; פארטיזאן אין די רומענישע קארפאטישע בערג קעגן די נאצים — בקיצור, ער האָט דורכגעמאכט אלע שבעה מדורי גן־עדן...

אין דער דערציילונג „יאנקעלעס גילגולים“ איז יאנקעלע, שימשעלע און טענעגראָ איינער און דער זעלבער פארשוין. קאָלער זשאן, קאָזשאן יאָן און חיים גאָלדענשטיין איז איין און דער זעלבער מחבר... אין די חדר יאָרן האָב איך זיך געוואונדערט פאר וואָס יתרו האָט געהאט אזש זיבן נעמען, אָבער אז איך בין אונטערגעוואקסן האָב איך פארשטאנען אז ווען יתרו איז געווען **ביי די מדינים** א גלח און געהאט אן איידעם משה, וואָס

איז געווען **ביי די יידן** א רבי — האָט ער טאַקע געדאַרפט האָבן זיבן נעמען. איז דאָך אויף א בית־עלמין לעם פאַריז פאַראַן א מצבה אויף וועלכער ס'איז אויסגעקריצט דער נאָמען פון אַן אַנטיפאַשיסטישן קעמפער יאָן קרעטשון וואָס איז ניט קיין אַנדערער ווי דער רומענישער ייד קאַראָל גאָלדשטיין...

ב). וועגן מחברס ליטעראַרישער טעטיקייט.

ווייזט אויס אַז דער זיג־זאַגישער לעבנסוועג האָט אינספּירירט דעם מחבר זיך צו נעמען באַשרייבן פון דעם איבערגעלעבטן, און פאַרעפנטלעכט אין יאָר 1970, אין מלוכה־פאַרלאַג עמינעסקו, א באַנד דערציילונגען אין דער רומענישער שפּראַך, אונטערן טיטל „זומערדיקע נעכט"; צוויי ראַדיאָ־סצענאַרן: „נעגאַיול ענטפּערט ניט" און „די באַגעגעניש איז צען א זייגער", ווי אויך עטלעכע דראַמאַטישע באַאַרבעטונגען פאַרן ראַדיאָ. דאָס אַלעס אונטערן פּסעוודאָנים יאָן קאָזשאָו.

אין יידיש איז ביז היינט דערשינען בלויז איין דערציילונג, אין זאַמלבוך „אויפשטייג", וואָס איז דערשינען אין בוקאַרעשט אין יאָר 1972.

הייסט עס אַז דאָס דאָזיקע בוך דערציילונגען איז כמעט אַן ערשטלינג אָבער ניט פון אַן אָנהייבער, ווייל די אָפּרופן פון דער רומענישער קריטיק האָט אין אים דערקענט א טאַלאַנטירטן שרייבער, אָדער ניט נאָר סתם א דערציילער, נאָר נאָך מער פילאָזאָפירער.

חיים גאָלדענשטיין שפּינט ניט קיין זכרונות. זיינע דערציילונגען זענען ניט קיין זכרונות־ליטעראַטור, הגם זיי זענען שטרענג אויטאָביאָגראַפיש, נאָר דורינגט אַריין אין תוך פון די עטלעכע דערציילטע געשעענישן און אַנאַליזירט זיי (מ'קאָן זאָגן אויך פּסיכאָאַנאַליטיש!) אויף א גאָר אָריגינעלן אופן און זוכט זיי צו פאַרשטיין, קודם־כל ער אַליין און דערנאָך צוזאַמען מיטן לייענער. דאָס דערציילטע, די דיאַלאָגן זענען ווי די שיחות־חולין פון תלמידי־חכמים. די חכמה איז ניט אַזוי קיין איינשטודירטע ווי פּערזענלעך איבערגעלעבטע. א טיפּזיניקע, איינגעקריצט אין די קנייטשן פונעם צעאַקערטן שטערן און פּנים... ס'איז ניט דער פאַל פון יענעם וואָס דערציילט וועגן זאַכן וואָס ער האָט געהערט, אָבער ער אַליין קאָן עס ניט גרינטלעך. נאָר אויך אפילו ניט פון יענעם וואָס ווייסט יאָ די גאַנצע מעשה, אָבער ער האַלט דעם לייענער פאַר אַן אומוויסיקן וואָס ווערט ערשט איצט געוואָר וועגן דעם דערציילטן. ניין, דאָ איז עס ניט דער פאַל. חיים גאָלדענשטיין דערציילט פיל וויניקער ווי ער ווייסט. תמיד

בלייבט עפּעס ווי ניט דערציילט, ניט דערזאָגט, ווייל דער מחבר האַלט אַז דער לייענער איז ניט אַזוי נאַאיוו, איז דאַרף מען אים ניט פּיקן די צונג. מ׳דאַרף אים נאָר אָנרעגן צו טראַכטן, צום דענקען, און זעלבספאַרשטענדלעך — צום פאַרשטיין. דעם לייענער דאַרף מען געבן די סאַטיספאַקציע פון זיך אָנשטויסן אַליין. דער מחבר האַלט אַז דער לייענער איז ניט פיל ווינציקער חכם פונעם שרייבער — און דאָס באַפרידיקט דעם לייענער...

ער גייט אויפן וועג פון דער טראַדיציאָנעלער יידישער ליטעראַטור, וואָס פלעג ענדיקן דעם געדאַנק מיט אַ קורצן ראָשי־תיבותדיקן „וד״ל" (ודי למבין, צי ודי לחכימא ברמיזא!), פאַר אַ חכם איז גענוג אַן אָנדייט, אַן אָנצוהערעניש. אָבער דער אָנדייט איז אַ פילדייטיקער, מ׳דאַרף אים נאָר באַנעמען און פאַרשטיין. טאַקע דערפאַר הויבט זיך אָן דאָס בוך מיט דער וואָרנונג „גיי לאַנגזאַם", לייען פּאַמעלעך, ניט געאיילט — נאָר אַזוי וועט עס קלאָר זיין...

די טעמאַטיק איז אַ יידישע. די שפּראַך איז אַ יידישע, אָבער דער סטיל איז אַ מאָדערנער, אַן אייגנאַרטיקער. דער אופן דענקען איז שטרענג יידישלעך אַ רמיזאַדיקער, סיי דורך דעם פראַגמענטאַרישן אופן דערציילן, אויף פאַרשידענע צייטאָפּשניטן און פאַרשידענע ערטער, און מיט די אייגנאַרטיקע מעטאַפאָרן געלינגט עס דעם מחבר צו סוגערירן דעם לייענער אַז דאָס לעבן איז שוין אַזוי ווי עס איז, סיי באַרג־אַרויף סיי באַרג־אַראָפּ, אַז דער בליאַסק פון אַ טרער איז ניט עפּעס אַנדערש ווי אַ שימערירנדיקער דימענט פון פריידן און צומאָל פון ליידן איבערגעלעבטע, אַז טייל מאָל באַגעגענען זיך אומפאַרשטענדלעכע אימפּולסן צי סודותדיקע קמיעות — אָדער זיי פירן פּשוט אין קעגנגעזעצטע ריכטונגען.

דאָס איז די חכמה און דער זין פונעם לעבן און איבערגעלעבטן, ניט קיין הבל־הבלימדיקע קוהלת־חכמה, נאָר מער אַ משלידיקע חכמה, אַן אָפּטימיסטישע.

בוקאַרעשט, מערץ 1974.

וואָלף טאַמבור

צו פיל אין איין וואָך

דער לערער האָט געזאָגט אז די שטאָט איז גרעסער פון דאָרף. דאָס דאָרף פון דערפל און להיפך. ארויסגערעדט „להיפך" איז ער שטיין געבליבן אן איבערראשטער, געקוקט מיט קיילעכדיקע אויגן אין קלאס. זיין בליק איז לאנגזאם געקראָכן פון דער קאטעדרע ביז דעם אנדערן עק קלאס, איבער געשוירענע קיילעכדיקע קינדער־קעפלעך, אזוי פאוואָליע אז אלע שילער האָבן קוים געקערעוועט די קעפּ באגלייטנדיק זיין בליק אהין און צוריק. א ייִנגעלע האָט געפרעגט „וואָס הייסט „להיפך"? האָט דער לערער געענטפערט „פארקערט". דער שילער האָט געפרעגט צי דאָס הייסט אז אויך דאָס דערפל איז גרעסער פון דאָרף און דאָס דאָרף פון שטאָט, האָט דער לערער געענטפערט אָפּהענטיק, אים געהייסן גיין אין ווינקל און קניען אויף א בערגעלע קוקורוז־זערנעס. דער שילער האָט געזאָגט אז אויב ער וועט קניען אויפן בערגעלע וועט עס זיך צעפאלן, האָט אים דער לערער געהייסן אויסציען די הענטלעך און דערלאנגט פינעף קלעפּ אויף דער רעכטער פינעף אויף דער לינקער, אים געגומען ביים אויער, אָפּגעפירט אין ווינקל, גע־צוואונגען קניען אויף די קוקורוז־זערנעס מיט א צווישטשעדיק קול: ווייִנסט ניט, ווייִנסט ניט, ווייִנסט ניט?!

מיר געפעלט דווקא וואָס אונדזער דערפל איז גרעסער פון דאָרף. אנ־דערש וואָלט ניט געקאָנט זיין. עס ציט זיך פון בארג ביז צום טייך און אויף יענער זייט טייך. די טייל וואָס איז אויף יענער זייט טייך זעט מען ניט. די גערטנער פארדעקן די הייזער, זעט עס אויס ווי א וואלד. ווען די קינדער פון יענער זייט טייך קומען צו אונדז, זעען זיי אויס דערשראָקענע, שיינט עס מערקווירדיק, ווייל דער וואלד איז דאָך אויף יענער זייט.

שוין איבער צוויי וואָכן אַז איך גיי ניט אין שולע, אויך מיט אַ יאָר צוריק בין איך אַ לאַנגע צייט ניט געגאַנגען אין שולע. דער גלח האָט געזאָגט אַז די יידן האָבן געקרייציקט איינעם ישו פון נצרת. נצרת איז ווייט, ערגעץ איבער אַ סך ימים. די קינדער אָבער האָבן געמיינט אַז ס׳איז אַ שכנותדיק דאָרף אַז דאָס גרויסע אומגליק איז דאָרט געשען און שולדיק זענען אויך די יידן פון אונדזער דאָרף, אַזוי אַז זיי האָבן באַשטימט טון מיט מיר און מיט מיין ברודער דאָס וואָס מען האָט געטאָן מיט ישון. אַ נקמה אַזאַ. אָבער אונדז האָט עס ניט געפעלן, זענען מיר געגאַנגען צום טייך זיך אויס־געבאָדן אין אייזקאַלטן וואַסער, נאָך דעם געווען אַ צייט קראַנק, מ׳האָט גע־זאָגט לונגען־אַנטצינדונג און אין שול ניט געגאַנגען. אָבער דאָס איז געשען צוריק מיט אַ יאָר. דאָס מאָל גיי נאָר איך ניט אין שול ווייל די מאַמע זאָגט אַז ס׳איז בעסער אַזוי. דעם גאַנצן טאָג זיץ איך אין שטוב. פאַר דער שטוב איז אַ ליידיקער פּלאַץ. ווען איך קוק אין פענצטער פאַרפלייצט אַ גרויסע מענגע מענטשן דאָס פּלאַץ, ווי דעמלט ווען ס׳איז געשען מיט אַסתרקען. איך פאַרמאַך די אויגן און קריך שנעל אַראָפּ פון בענקל כדי אַ קוק טון צו די טויבן וואָס וואָרקען אונטער דעם בעט. די טויבן זענען אַהין פאַרקראָכן און שטייען אין אַ ווינקעלע טרויריקע. ס׳וויל זיך מיר אַ קוק טון אין פענצטערל וואָס היינטערן אויוון, האָב איך מורא די שויב זאָל זיך ניט רויטלען ווי אין דער זעלבער וואָך ווען ס׳איז געשען מיט אַסתרקען. כ׳וואַרף אַ קוק קרימלעך, זייטיק און דערשרעק מיך פאַר מיין אייגענעם מוט, פּילנדיק בשעת מעשה אַ מין שטאָלצקייט וואָס מאַכט מיין פּחד נאָך גרעסער. גאַוה באַשטראָפט מען, גאַוה געפעלט עמעצן ניט און יענער עמע־צער האָט אַן אומבאַגרענעצטן כח. די מאַמע זאָגט איך זאָל אַריין וואַרפן אַ פּאָר אָפּגעשיילטע קוקורוז־קאָטשענעס אין פייער, דער אָקרעפּ זאָל שנעלער אויפ־קאָכן. זי ווייסט אַז איך האָב ליב צו קוקן ווי די קאָטשענעס טליען, הערן זייער קנאַלן ווי פּלאַריטשעלס בייטש, ווען ער טרייבט די טשערעדע פּאַשען. אָבער איצט געפעלט עס מיר ניט מער. ס׳שרעקט מיך ווי אין יענער נאַכט פון דער שיסעריי אָדער אין דער נאַכט ווען דאָס שייבל וואָס היינטערן אויוון האָט זיך געררויטלט. איין טאָג פאַר דעם וואָס ס׳איז געשען מיט אַסתרקען. דער מאַמען זאָג איך דאָס ניט. כ׳זוך מיר אַ טועכץ מיט די טויבן.

די מאַמע האָט געבעטן דעם שכן ער זאָל מיר ברענגען אַ פּאָר טויבן. מען זאָגט, האָט זי געזאָגט, אַז טויבן העלפן. געשענקטע טויבן פאַרטרייבן שוואַרצע מחשבות. „לאָז, איך וועל דיר פאַר זיי באַצאָלן״, האָט זי צוגעגעבן בסוד. ווייזט אויס אַז דערפאַר העלפן זיי ניט. די מאַמע האָט ניט געוווסט אַז

איך הער זיך צו. אזוי האָב איך זיך דערוווסט וועגן מיינע „שוואַרצע מחשבות״. איך האָב דאָס ניט געדאַרפט וויסן, ווייל נאָר אזוי איז די סגולה א סגולה. נאָך ערגער איז דאָס וואָס דער שכן האָט דערציילט דעם סוד די טויבן. ווען ער האָט זיי געכאַפּט האָט ער זיי דערציילט. ער האָט זיי זייער ליב געהאַט, אים איז שווער געווען זיך צו צעשיידן פון זיי, האָט ער זיי געמוזט זאָגן פאַרוואָס ער טוט דאָס. נו, האָט ער א תל געמאַכט די גאַנצע געשיכטע. זענען די טויבן גאָר ברוגזע, זיי ווילן ניט פאַרטרייבן קיין שוואַרצע מחשבות. זיי האַלטן אז דאָס איז ניט זייער דאגה, דערפאַר באַהאַלטן זיי זיך אונטערן בעט, וואַרקען טרויריק. זייער אָנוועזנהייט פילט מען מער פון געצוך וואָס זיי פאַרשפּרייטן פון צייט צו צייט. דערמלט קרעכצט די מאַמע. כ׳מיין אז מ׳וואָלט זיי געדאַרפט אָפּקוילען די טויבן, ווייל איך דאָס אָבער דער מאַמען ניט זאָגן, ווייל עס כאַפּט מיך אָן א שרעקלעך רחמנות און כ׳ווייס ניט אויף וועמען, אויף דער מאַמען, אויף די טויבן צי אויףביידע.

אונדזער דאָרף איז זייער לאַנג, אויסגעצויגן אָן א שיעור. א סך הייזער, יעדעס אַרומגעצוימט מיט א פּלויט. נאָר אונדזער שטיבל שטייט נאַקעט און איינזאַם אויף א בערגל, גלייך ווי עמעצער וואָלט עס דאָרט געווען פאַרגעסן, אָן א הויף, אָן א פּלויט, אָן ביימער אַרום. צווישן הויז און שליאַך איז פאַראַן א ברונעם מיט א הויכן סלופּ, אָנגעשפּאַרט אין אים א צווייטער, א באַוועגלעכער ווי ביי אַלע דאָרפברונעמער. אפשר זענען זיי אַ־זעלכע אויף דער גאַנצער וועלט? מיין עלטערער ברודער קריכט אויפן סלופּ ווי א קאַץ. ער דראַפּעט זיך מיט הענט און פיס שנעל, קוים מ׳זעט אים אַי־בערהויפּט ווען ער טוט עפּעס אָפּ א מעשה און ווייסט אז די מאַמע וועט זיך לאָזן נאָך אים מיט דער קאַטשערע. ווען ער איז אויפן שפּיץ סלופּ גרייכט זי צו אים ניט אפילו מיט דער קאַטשערע. איצט איז ער ניטאָ אין דאָרף. מ׳וויל פון אים מאַכן א שוחט, א דיין אפשר גאָר א רב. אין זיין אָפּוועזנהייט זענען דער סלופּ און דאָס פּלאַץ וואָס פאַר אונדזער שטוב פּוסט. דאָ איז פאַרבייגעגאַנגען דאָס לעצטע מאָל אסתרקע, אין דער זעלבער וואָך אין וועלכער דאָס שייבל וואָס הינטערן אויוון האָט זיך געדויטלט אין א פינצטערער נאַכט. אסתרקע האָט א שוועסטער, צווילינג זענען זיי. ווער ס׳ווייסט ניט וועט קיינמאָל ניט גלויבן אז זיי זענען א צווילינג. אזא מעגלעכקייט קאָן אויפן געדאַנק ניט קומען, אזוי פאַרשידן זענען זיי. איר שוועסטער איז א קיילעכדיקע, מיט רויטלעכע בעקלעך, מיט א שטענדיק צופרידן געלעכטערל. אסתרקע איז א בלייכע, אָן ערנסטע, א קרענקלעך

ערנסטע, זאָגט מען. איך מיין אז אזוי איז שענער, מיר געפעלט זי מער ווי איר שוועסטער.

ווען איך קוק דורכן פענצטער זע איך דאָס פּלאַץ וואָס נידערט אראָפּ לייכט, משופּעדיק ביז צום שליאַך. רעכטס און לינקס זעט מען נאָר קליינע טיילן פון דעם וועג וואָס ציט זיך צווישן די דאָרפסשטיבער. א רואי־קער וועג. צומאָל יאָגט אויף אים א הונט. די קיען שפּאַנען צוויי מאָל אין טאָג לאַנגזאַם, אינדערפרי אין פעלד אריין שווייגן זיי און פאַרנאַכט, אהיימצו מעריקען זיי און הויבן אויף א געדיכטן שטויב. אויך די וועגענער פאָרן לאַנגזאַם, מייַנסטנס געשלעפּטע פון שוועער־טרעטנדיקע אָקסן.

כ׳קאָן פאַרכאַפּן מיטן קוק נאָר א קליינעם טייל פון וועג ווייל אונ־דזער הויז איז א זייטיקס, אביסעל אָפּגעריקט פון שליאַך. פאַרוואָס ווייס איך ניט. צומאָל דאכט זיך מיר ס׳איז א פאַרשאָלטנס און צומאָל א באַ־זונדערס, אָן אויסדערוויילטס. דער וואָס האָט עס געבויט האָט ניט געוואָלט שטיין אין איין ריי מיט אלע איבריקע. דאָס זענען אזוי געדאַנקען וועלכע איך דערצייל קיינעם ניט. ס׳קומט מיר אויס אז אזעלכע געדאַנקען זענען זייער נאַרישע. און ביי אונדז אין דער משפּחה, זאָגט מען, זענען אלע קלוגע. אפשר דערפאַר האָבן אלע מיינע ברידער און שוועסטער קיילעכדי־קע נעמען, פאַרענדיקטע. נעמען וועלכע זענען גענוג זיך אליין, אזוי ווי זיי זענען. פאַרציענישן דאַרפן זיי נישט, ס׳וואָלט געמינערט זייער ווערט.

אסתרקען האָב איך געזען קומען אויף יענער זייט שליאַך און האָב פאַרשטאַנען אז דאָס מאָל וועט זי אויסמיידן אונדזער שטוב, מייסטנס ווען זי גייט פאַרביי בלייבט זי א רגע שטיין גלייך זי וואָלט זיך ראַנגלען מיטן גע־דאַנק: „יאָ, צי ניין״, נאָך דעם קומט זי אריין. אָפט שפּילן מיר זיך אין בלינ־דזעניש. די שפּיל געפעלט מיר זייער. ס׳געפעלט מיר דאָס זוכן איינער דעם צווייטן. ווען זי פאַרבלאָנדזשעט זיך צווישן מיינע צעשפּרייטע אָרעמס גיט מיין הארץ א צאַפּל, א משונהדיקן צאַפּל און איך נעם זי ארום מיטביידע הענט אבער איך דרוק זי ניט צו שטאַרק, ווייל אסתרקע איז א צאַרטע, כמעט א צערברעכלעכע. צומאָל נאָך דעם וואָס זי גייט אוועק קרעכצט די מאמע און זאָגט פאַר זיך: „נעבעך״.

— פאַרוואָס נעבעך, מאמע?

— זי זעט אויס ווי אַן אלטיטשקע.

— ט׳האָסטו דיר א מעשה.

פאַר אזא ענטפער לאָזט מיר די מאמע אראָפּ א פּעטשל. איך וויין און די אנדערע לאַכן. זיי ווייסן אז איך וויין ניט פאַר ווייטיק ווייל דער

מאמעס פאטש טוט ניט וויי, זי האָט קיין כוח ניט. פאר דעם וואָס זי טרעט מיין „האָנער" וויין איך. די איבעריקע זאָגן: „דעם כבוד פון יענעמס אייניקל". ס'איז א גראָבער ליגן, איך האָב „יענעם" אפילו ניט געקענט און ווייס ניט אין וואָס זיין כבוד איז באשטאנען. כ'האָב אמאָל אונטערגע־הערט א שמועס צווישן מיינע שוועסטער און ברידער. טאקע וועגן האָנער, וועגן מענטשלעכן כבוד, האָבן זיי גערעדט. דער וואָס איז ערגעץ אין שטאָט ווו ער לערנט זיך צו זיין א שוחט, צי א רב האָט געזאָגט אז ביי מיינע יאָרן קאָן וועגן מענטשלעכן כבוד קיין רייד ניט זיין. זייט דעמלט וויין איך נאָך שטארקער: ס'וויל זיך מיר וויסן ווען הייבט ער אָן, דער כבוד?

לויט אסתרקעס גאנג האָב איך פארשטאנען אז דאָס מאָל וועט זי זיך ביי אונדז ניט אָפּשטעלן. דער קוק אירער, די האלטונג אירע, די טריט, אלץ האָט אויסגעזען אָנגעדראָדלט, קאָנצענטרירט ערגעץ אין דער ווייט, גלייך ס'וואָלט זי געצויגן דער וועג וואָס פירט אין צווייטן דאָרף, פון דאָרט אין אן אנדערן און אין נאָך דערפער ביז ער פארלירט זיך אין שטאָט, העט ווייט ווו איך בין קיינמאל ניט געוועז. איז זי אָבער פלוצעם שטיין געבליבן, לאנגזאם געקערעוועט איר שווארץ קעפּל, כ'האָב געווארט זי זאָל מיר מאכן א צייכן מיט דער האנט ווי איינער רעדט „כ'האָב דיך אָפּגענארט, כ'קום", אזוי פלעג זי זיך צומאָל נאָכקרומען טשערניאקס טעכטערל, יענע וואָס פארבט זיך די ליפּן, שנורעוועט דאָס פּיסקל און מיט א באווע־גונג, ווי זי וואָלט זיך לאָזן אין א טאנץ, ווארפט זי משונהדיקע ווערטער: „מאָנדיו, גאָט מיינער", דעמלט פלעגן מירביידע לאכן ווי דערוואקסענע. דאָס מאָל איז ניט אזוי געשען. זי האָט זיך געלאָזט איבערן וועג מיט א שטארן בליק, כ'האָב געפילט אירע טריט אין מיינע אויפן פענצטער אָנגע־שפּארטע עלנבויגנס ווי אן עלעקטרישן שטראָם, זיי האָבן זי געפירט אין א האלבקרייז וועלכער האָט געמוזט אָנרירן דעם ברונעם און איך האָב מיך אזוי דערשראָקן אז ס'האָט זיך אזש ביי מיר ארויסגעריסן א געשריי: אסתרקע! די מאמע האָט א שפּרינג געטון צום פענצטער, געעפנט דאָס מויל, דאָס פארדעקט מיט דריי פינגער, אסתרקע איז אָבער פארבייגעגאנגען נעבן ברונעם, פאָרגעזעצט דעם וועג אויף דעם אין האלוצינאציע געצייכנטן האלבקרייז, אָנגעקומען צום שליאד און אנידערגעפאלן ווי דערשלאָגן פון א דינער. ס'האָט זי אָנגעכאפּט א ציטער פון קאָפּ ביז פיס. מענטשן זענען זיך צענויפגעלאָפן, כ'ווייס ניט וויאזוי זיי האָבן זיך אזוי גיך דערוווסט, געשטא־נען ארום איר און ווען עמעצער האָט זי געוואָלט אָנרירן האָבן זיך געהערט

קולות: „ריר זיך ניט צו, מ'טאָר ניט". א ווייסער שוים האָט זיך באוויזן אין ווינקל פון מויל. ס'דאכט זיך מיר אז כ'האָב געפילט טרערן אין די אויגן, געוויינט האָב איך ניט. צוויי מענער האָבן זי אויפגעהויבן און ווייל אונדזער הויז איז געווען דאָס נאָענטסטע, האָט מען זי אריינגעטראָגן און געלייגט אויף דעם טאָפּטשאַן וואָס די מאמע האָט אויף גיך אויסגעבעט מיט פינקעל־ווייסע קישן. געלייגט האָט מען זי מיטן קאָפּ צו דעם פענצטערל וואָס הינטער דעם אויוון. די מאמע האָט מיר געזאָגט אז אסתרקע האָט די „קינדערקראנק־הייט" און מיך האָט געוווּנדערט וואָס זי זאָגט עס מיט אזא טרויער און אזוי סודותפול גלייך ווי אסתרקע וואָלט געווען א גרויסע און וואָלט געמוזט האָבן נאָר א דערוואקסענע קרענק.

ס'האָט מיך געפרייט וואָס זי איז ביי אונדז. אירע עלטערן זענען געקומען און כ'האָב נישט פארשטאַנען פארוואָס זיי זענען אזעלכע שע־מעוודיקע. וועגן איר פאָטער, א רייכער ייד, פלעג מען זאָגן: „מענדל ווייסט ניט פון קיין בושה" און פלוצעם שעמט ער זיך גאָר. איך מיין אז ס'איז גוט וואָס מען האָט זי געלייגט מיטן קאָפּ צום פענצטערל, אָבער איך שווייג ווייל ווען מען זאָגט פאר דערוואקסענע אז זיי האָבן עפּעס געטאָן גוט, לאכן זיי פון דיר: „קוק אים אָן!" מאכן זיי, גלייך ווי זיי וואָלטן דיך באמערקט צום ערשטן מאָל. אזוי איז בעסער. אין דער נאכט דרינגט דורך דעם שייבל א געדיכטע פינצטערניש, ס'וואָלט געקאָנט געשען ס'זאָל זיך ווידער רויטלען ווי פריער מיט א נאכט, א רויטקייט וואָס איז מיר געבליבן אין הארצן ווי א דראָונג.

אויפגעוועקט האָבן אונדז טריט הינטער די פענצטער. מיר דאכט אז דער ערשטער האָט זיך אויפגעכאַפּט פון שלאָף דער טאטע. כ'האָב גע־הערט ווי ער האָט געזאָגט דער מאמען: „שטילער, מיר זאָלן ניט אויפ־וועקן די קינדער". כ'האָב לאנגזאם געעפנט די אויגן און געזען דאָס רויטע שייבל און אין צימער שאָטנס.

— צינדט אָן דעם לאָמפּ, האָט געזאָגט די מאמע מיט א צי־טערדיק קול.

— אין אלע שטיבער איז פינצטער. וועט זיין ליכט קאָן מען נאָך וואַרפן א שטיין, האָט געענטפערט דער טאטע.

— וווּהין לויפט דער עולם? האָט געפרעגט מיין שוועסטער.

— שווייג, האָט געצישעט דער טאטע.

— ס'ברענט דער פריצישער הויף, דער וואָס אויפן בארג, האָט גע־זאָגט די מאמע און געשעפּטשעט א תפילה.

כ׳האָב געמיינט אַז אסתרקע איז קראַנק פֿון דער נעכטיקער שׂרפֿה. צוויי טעג איז זי געלעגן ביי אונדז. ביינאַכט פֿלעג עמעצער זיצן נעבן איר. אויפֿן טיש האָט געברענט אַ קאַנעצל. מ׳האָט געזאָגט אַז מ׳האָט זיך גע־איילט מיטן אויפֿהויבן זי און מיטן אַוועקטראָגן פֿון פּלאַץ ווו זי איז גע־פֿאַלן און אַז זי נאָך אַמאָל איבערפֿירן וואָלט זי געקאָנט קאָסטן דאָס לעבן. ווען אירע עלטערן האָבן זי אַרויסגעטראָגן פֿון אונדז האָט זיך מיר געדאַכט אַז זי שלאָפֿט, אָבער זי איז שוין מער קיינמאָל ניט געקומען.

אין דער נאַכט נאָך איר אַוועקגיין פֿון אונדזער הויז בין איך כּמעט ניט געשלאָפֿן. כ׳האָב געטראַכט וועגן אסתרקען און וועגן פֿייער וואָס האָט געררויטלט דאָס שייבל און האָט אויסגעזעען ווי אַ דראַונג. און ס׳איז געווען בעסער אַזוי ווייל די שיסעריי האָט מיך געפֿונען אַ וואַכעדיקן. אין שטוב איז געווען פֿינצטער. נאָך אסתרקעס אַוועקגיין האָט דאָס קאַנעצל מער ניט געברענט. דער טאַטע איז געשטאַנען אין ווייסן וועש נעבן שוואַרצן פֿענצטער וואָס צו דער גאַס. געקוקט אין דער נאַכט.

— דאַכט מיר זיי זענען פֿאַרבייגעגאַנגען, האָט געזאָגט דער טאַטע און איך האָב געהערט טריט וואָס דערווייטערן זיך. ס׳איז אָבער ניט געווען אַזוי. די שיסעריי האָט זיך געהערט פֿון דער אַנדערער זייט דאָרף. „זיי האָבן אָפּגעשאָסן אַ סאַלווע כּדי אָפּצושרעקן דעם עולם״, האָט מען שפּעטער קאָמענטירט. דער טאַטע איז זיי נאָכגעגאַנגען מיטן געהער לויט דעם קלאַפּן אין די טירן, לויט די געשרייען.

— איצט זענען זיי ביי די טשערניאַקס... איצט ביי מענדלען...ביי בראַטון. דער טאַטע האָט גערעדט שטיל, זייער שטיל, אָבער די שטימע זיינע האָט געקלונגען קלאָר, צו קלאָר. ווייזט אויס אַז די פֿינצטערניש האָט געטראָגן דאָס קול איבערן פּוסטן צימער, ווייל דאָס צימער איז געווען פּוסט כאָטש מיר זענען דאָרט געווען אַלע.

צו אונדז זענען זיי ניט געקומען. זיי זענען געגאַנגען נאָר אין יענע הייזער אין וועלכע ס׳האָבן געוווינט די טאַבאַק־פּלאַנצערס. ס׳איז געווען דאָס ערשטע יאָר נאָך דער מלחמה אין וועלכן מ׳האָט אַרויסגעגעבן אַ דרויף וועגן טוטון. נאָך דער ערשטער וועלט מלחמה. אַזוי איז געווען אין אונזער דאָרף וואָס נעבן פּרוט, אין אַנדערע דערפֿער ווייס איך ניט. דאָס דריטע הויז פֿון אונדז איז אַ קרעטשמע. דאָרט האָבן זיי געקלאַפּט שטאַרקער אין די טירן, מער ווי אין אַנדערע. דער קרעטשמער, אַן איינגעשפּאַרטער האָט ניט געוואָלט עפֿענען, ער האָט געזאָגט אַז ס׳איז שפּעט. האָבן זיי אַליין געעפֿנט מיט אַ לאָם. דער שענקער איז געבליבן אונטער דער טיר האָבן זיי אים

צעטרעטן אויף טויט. די אלטע קרעשטמערקע האָט געשריגן: „העלפט".
כ'האָב ניט געוווסט אז זי איז די וואָס שרייט, ווייל ביז דעמלט האָב איך זי קיינמאָל ניט געהערט שרייען. ס'האָט זיך מיר געדאכט אז דאָס געשריי איז נעבן מיר, האָט עס מיך א דראָזשע געטאָן. זיי האָבן איר געהייסן שווייגן און האָבן זי אויך דערהרגעט. נאָך דעם האָט מען געזאָגט אז מע וועט זיי כאַפּן, ווייל טויטע העלפן כאַפּן רוצחים. געזאָגט האָבן דאָס די זעלבע וועלכע האָבן געגעבן צו פארשטיין דעם איבריקן עולם אז דער זין פון דער סאלווע איז געווען צו שרעקן דאָס דאָרף.

— מאמע, וויאזוי וועלן די טויטע העלפן כאַפּן די רוצחים? האָב איך געפרעגט.

— כ'ווייס ניט, אזוי זאָגט מען. האָט זי מיר געענטפערט אויף פּטור צו ווערן. ווייזט אויס אז ס'האָט איר באנג געטאָן וואָס זי האָט מיר אזוי געענטפערט, ווייל נאָך דעם האָט זי מיר דערקלערט אז זיי האָבן זיך פאר־פלעקט די הענט מיט מענטשלעך בלוט, און בלוט איז ניט מוחל.

מ'האָט זיי באמת געכאַפּט. איינער פון זיי איז געווען דעם גלחס זון. דער וואָס האָט געוווינט בשכנות מיט אונדז אין א גרויסן הויף, כמעט א פּריציש. אלע אין דאָרף האָבן דערציילט אז אין דעם טאָג וואָס פאר דער שיסעריי, האָט מען אים געזען אוועקרייטן אויף א גרוי פערד, אומקערן זיך האָט אים קיינער ניט געזען. אָבער איך גלויב ניט אז ער איז שולדיק. ס'קען ניט זיין. מיט א פּאָר טעג פריער האָט ער זיך געשפּילט מיט מיר, מיך גענומען אויף די קני, אויפגעזעצט אויפן פערד און ווען ער האָט באמערקט ווי איך ציטער פאר שרעק האָט ער געלאכט און געזאָגט: „דארפסט לערנען רייטן. ס'וועט קומען א צייט ווען אלע מענטשן וועלן האָבן פערד און וועלן רייטן". זיינע אויגן האָבן געלאכט. ס'האָט געשפּארט פון זיי אזא ווארעמקייט אז ס'איז מיר אריינגעדרינגען אין אלע אברים כ'קאָן ניט גלויבן ער זאָל געווען לאָזן הרגענען צוויי אלטע לייט, ער זאָלן געווען שיסן אין יענער נאכט אויף איבערצושרעקן דאָס גאנצע דאָרף.

די טויבן זענען פארקראָכן טיף אונטער דעם בעט און וואָרקע טרויריק. כ'קאָן צו זיי ניט גרייכן. ס'קאָן זיין זיי זאָלן דאָרט אויסגיין פאר הונגער, ווייל עסן ווילן זיי ניט. דאכט זיך מיר אז עס וואָלט געווען צו פיל אין איין וואָך.

דער לעצטער מופת

שוין איבער א יאָר אז מיר וווינען ניט מער אין דאָרף. באַ־זעצט האָבן מיר זיך אין אַ שטעטל וואָס איז צוויי מאָל באַרימט: ערשטנס מיט דעם רבין און צווייטנס מיט דער פאבריק. מיט דער צייט האָבן זיך די טערמינען פון דער גלייכונג געביטן. די אנטוויקלונג וואָלט מען אלגעבריש געקאָנט אויסדריקן בערך אזוי: ערשטער עטאפּ: רבי > פאבריק; צווייטער עטאפּ: רבי = פאבריק מיט א פּלוס פארן רבין; דריטער עטאפּ: פאבריק = רבי מיט א פּלוס פאר דער פאַ־בריק; פערטער עטאפּ: רבי < פאבריק און לעצטער עטאפּ: פאבריק מיט קוים באמערקבארע שפּורן פון רבנישע שאָטנס און פארעלטער־טע מוחות. די אויבערהאנט איז געבליבן אין רשות פון דער פאבריק אויף אלע אייביקייטן. ווייניקסטנס אין אונדזער שטעטל. אָבער דאָס איז געשען שפּעטער.

געקומען אין שטעטל זענען מיר אזוי ווי עס פּאסט פאר מיין טאטן סענדער שוחט, וועגן וועלכן מען זאָגט אז ער איז א ייד א למדן נאָר פארשטיין וויאזוי צו לעבן, פארשטייט ער א קדחת. אוועק איז ער אליין מעשה מרגל, וואָס ער האט אזוינס אויסגעפאָרשט ווייסן מיר עד היום ניט, נאָר עס זענען ניט פארגאנגען אפילו קיין צוויי וואָכן האָט ער שוין באפוילן דער מאמען: גאָלדע, נעם די קינדער און קום. זיך מטריח זיין קומען העלפן פּאקעווען און איבערפירן, איז אים ניט איינ־געפאלן. ערשטנס ווייל גאָלדע קאָן זיך אליין אן עצה געבן, צווייטנס איז ניטאָ אזויפיל צו פּאקעווען, און דריטנס קלעקט ניט אויף הוצאות.

אָנגעקומען, זענען מיר געבליבן א צייט שטיין מיט אלע בעבעכעס אָנגעלאָדענע אויפן וואָגן אין מיטן גאס. קיינער האָט ניט געוווסט ווו

סענדער שוחט וווינט. וויסן האָט מען טאַקע ניט געקאָנט ווייל זיין ווינאָרט איז געווען אויף א באַנק אין בית המדרש. דער געדאַנק איז ביי סענדערן געווען א פּשוטער: אויב אליין וואָס טויג א שטוב, איבערנעכטיקן קאָן מען אויך אויף א באַנק.

און אָנגעלאָדענער, האָט דער וואָגן מיט וועלכן מיר זענען געקומען אויסגעזען ווי א דרייגאָרנדיקע שטייג, וואָס האלט זיך קוים אויף די פיס און דאָס נאָכדעם וואָס דאָס איינציקע ווערטפולע שטיק מעבל — א שאַפע, א מתנה פון דער מאַמעס פעטער, יידל, וועלכער האָט זי געירשנט פון זיין זיידן, א שראַנק און אַנטיק — איז זיך צעפאלן אויף שטיק שטיקלעך נאָך אויפן וועג. זעענדיק אז ס'קומט ניט צו קיין ענדע איז דעם באַלעגאָלע איינגעפאלן אז דאָס בעסטע וואָלט געווען אָפּלאָדן אין שולהויף. פאַרוואָס אין שולהויף? ווייל דאָרט, האָט ער געזאָגט, קאָן מען אויסשפּאַנען די פערד, זיי לאָזן א פּאַשע טון — די שול איז די שניידערישע, געפינט זיך ניט ווייט פון טייך, האָט א גרויסן הויף מיט הויכגעוואַקסן גראָז ווייל דאַווענען דאַוונט מען דאָרט איין מאָל אין דער וואָך נאָר שבת, אַזוי אַז דאָס גראָז איז ניט צעטרעטן — און איינצייטיק זיך אויסרוען. צווייטנס, אויב ער וויל ניט בלייבן ערגעץ אויפן וועג איבער נאַכט, מוז ער זיך צואיילן ווייל דער וועג איז א לאַנגער און די זון האָט זיך אַריבערגעטראָגן אויף דער מערבדיקער העלפט הימל. קיין סך ניט געטראַכט און ניט אויסהערנדיק דער מאַמעס טענות האָט ער פאַרקערעוועט, אַראָפּגעפאָרן צו דער שול, אויסגעלאָדן און אַוועק.

— וואָס וואַלגערן זיך די זאַכן אויפן הויף? האָט זיך דער טאַטע געוואונדערט ווען ער איז געקומען צו גיין.

— וווהין זאָלן מיר זיי אַהינטון? האָט געפרעגט די מאַמע אָן אויפגערעגטע.

— וואָסזשע, אין פּאָליש איז קיין פּלאַץ ניטאָ?

אַזוי אַז מיר זענען געבליבן אין פּאָליש ביז די מאַמע האָט געפונען א צוויי צימערדיקע וווינונג, א שטוב מיט א גאַנעק און צוויי פענצטער וואָס קוקן צו דער גאַס. און די געראַמע צימערן האָט מען געקאָנט אויסשטעלן די נויטיקע צאָל בעטן פאַר דער גאַנצער משפחה. וויאַזוי עס איז פּינקטלעך געשען, דערמאָן איך זיך ניט, נאָר ס'האָט לאַנג ניט געדויערט און אונדזער שטוב איז געוואָרן א מין אכסניה. מיר דאַכט זיך אַז דער הויפּטשולדיקער איז געווען יאָסל באַלעגאָלע.

אין יענער צייט, אַנהויב צוואַנציקער יאָרן, איז גרויס געווען דער שטראָם פון יונגוואַרג, וואָס פלעג קומען פון בעסאַראַבער, בוקאָ־ווינער און מאַרמאַרעשער קליינע שטעטלעך זיך „פּראָלעטאַריזירן" אין דער מאָלדאַווישער טעקסטיל־פאַבריק. אָנגעקומען אויפן וואָקזאַל מיט אַ רענצעלע, מיט דעם עלטערן ברודערס זעלנערישן הילצערן קעסטל אָדער פּשוט מיט אַ בינטל אונטערן אָרעם, פלעגן זיי בעטן מ'זאָל זיי אָפּפירן צו דער פאַבריק. די מערהייט פלעגט זיך ווענדן צו יאָסל באַלעגאָלע, אפשר דערפאַר ווייל ער האָט קרומע הענט צי מחמת דעם וואָס זיין פאַיעטאָן איז שטענדיק באַשטעקט מיט פעדערן. אַ פאַקט איז אַז די מערהייט פון די אָנגעקומענע פלעגן זיך ווענדן צו אים. יאָסל, אַ חכם, האָט פאַרשטאַנען אַז ביי דעם פאַבריקס טויער קאָן ער זיי ניט לאָזן האָט ער באַשטימט אַז דאָס בעסטע איז זיי צו פירן צו סענדער שוחט. „אַרויסוואַרפן פון שטוב אַ פרעמדן מענטשן וועט ער דאָך ניט, און שווער אין דער פרעמד איז דאָך נאָר די ערשטע נאַכט", האָט ווייזט אויס געטראַכט יאָסל, צי אפשר איז אויך געווען דערביי אַ חשבון: אויב אפילו ער זאָל זיך צעקריגן מיטן שוחט, וועט ער דערביי קיין סך ניט פאַרלירן. אָפּט צום וואָקזאַל פאָרט ער ניט.

אַזוי איז אונדזער שטוב געוואָרן אַן אכסניה.

פון אַלע געסט האָט אויף מיר געמאַכט דעם גרעסטן איינדרוק ציליע. אַ קליינינקע, אַ פולע, רעדט זי, קלאַפּט זי דעם טאַקט מיט דער לינקער האַנט, שטרייכט אונטער אויף אַזאַ אופן איר אייגנציקן אמת וואָס שיט זיך פון איר מויל ווי געשריבענע פּאַסאַזשיעס פון אַ געלעכערטן זאַק. פיר טעכטער זענען זיי געווען, דער טאַטע זייערער האָט זיך אָפּ־געגעבן מיט ש"ס און פּוסקים געוווסט אַז געוויינטלעך וואָלטן געדאַרפט קומען שדכנים צו זיינע טעכטער, נאָר זיך כאַפּנדיק אַז אויף דער וועלט האָט זיך עפּעס געביטן, האָט ער זיך געמאַכט ניטוויסנדיק ווען די טעכ־טער זענען זיך אייגנציקוויז צעפלויגן. אַזוי איז געשען אַז אויך ציליע איז געקומען זיך „פּראָלעטאַריזירן", נאָר אויף איר אופן. דאָס הייסט אַרבעטן, ווייזן דער וועלט אַז אויך פרויען... אָבער מיט איין תנאי, ניט שבת.

און אַזוי ווי זי איז ניט געווען פון די וואָס לאָזן זיך לייכט איבער־צייגן, איז זי געלאָפן צום רב און צום רבין, געריסן וועלטן און הימלען, אויסגענוצט וויפל אַרגומענטן עס זענען נאָר פאַראַן אַז מען דאַרף זיך שלאָגן מיט אַלע כוחות ווייל ס'איז אַ מעשה פון קידוש השם, און גע־

בליבן שבת אין דער היים, די ערשטע א טראָציקע ביז זי איז צוזאמענגעבראָכן און פארבראכט דעם הייליקן טאָג אין א ווינקל וויי־נענדיק. מיין טאטע האָט זיך פארהאלטן צו דער גאנצער געשיכטע אויסער צדדים. אין איינעם א שבת, דעם פינפטן אָדער אפשר דעם זעקסטן, האָט ער באשלאָסן אז ס׳איז דאָך כדאי ער זאָל זאָגן זיין מיינונג.

— ווײַנען, האָט ער געפּרוווט בארירן די פראגע פון ווייטנס, איז אויך חילול שבת.

— איר חוזקט פון מיר? האָט זי זיך געבייזערט.

— פארוואָס חוזק? כ׳גלויב ניט אז אברהמל באָרשטס טאָכטער זאָל ניט וויסן אז ווײַנען שבת איז גאָר און גאָר ניט כדאי.

— איך רעד פון ארבעטן שבת, האָט ציליע אויסגעשריגן מיט פאנאטישן ברען און זיך הארצרייסנדיק צעוויינט, און דאָס אויך דערפאר ווייל איך וויל ניט גורם זיין מיט מיינע אייגענע הענט אפילו וויפל שווארץ אונטערן נאָגל, אז מיין הייליקער טאטע זאָל האָבן א מכשול ביים אריין אין גן עדן.

דאָס האָט סענדער ניט געוואָלט. שטערן א יידן ווי אברהמלען, דעם וועג אין גן עדן איז אים ניט איינגעפאלן, איבערהויפּט צו יענער צייט ווען ער האָט נאָך אליין ניט געהאט קיין קלאָרע פאָרשטעלונג וואָס שייך דעם גן עדן. אזוי אז ער איז ווידער געבליבן מן הצד, געוואַרט וואָס ס׳וועט טון די צייט. און די צייט האָט געטאָן אירס. ס׳האָט לאנג ניט געדויערט און ציליע האָט מיט דעם זעלבן פייער פארטיידיקט דעם היפך. און ווען מ׳האָט אברהמל באָרשט געפירט א דערשאָקענעם צו דער שחיטה האָט זי געוווסט אז ניט איר חילול שבת איז שולדיק דעריין, אָבער ווער ס׳איז געווען שולדיק ווייסט זי נעבעך ניט ביז היינטיקן טאָג, כאָטש ווען זי רעדט קלאָפּט זי נאָך אלץ דעם טאקט מיט דער לינקער האנט אונטערשטרייכנדיק אויף אזא אופן איר איינציקן אמת. נעבעך ציליע...

זי איז געווען די לעצטע וועלכע האָט געפונען א מקלט ביי סענדער שוחט. מיט דער צייט האָט זיך די צאָל קליינשטעטלדיקע ארבעטער פאר־מערט, זיך באזעצט אין דער פאבריקס־קאָלאָניע און פון צייט צו צייט אָפּגעשטעקט א וויזיט דער טראנזיט־אכסניה.

וואָס מער ס׳איז געוואַקסן די צאָל יידישע קליינשטעטלדיקע ארבע־טער אין דער טעקסטיל פאבריק איז די חסידישע עדה געוואָרן שיטערער. זומער פאָרט נאָך דער „הויף“ אין די בעדער אין א דריי פערד נאַשפּיץ איינגעשפּאַנטן לאַנדאָוער, די רביס, רוזשינער און טאָלנער אייניקלעך, באַזעצן זיך אין פאַרמאַכטן ראַדוואָן, ווארפן קעסאַקעס בליקן דורך די פענצטער, באַווייזן זעלטן די געזיכטער, די שכינה זאָל חס וחלילה ניט פאַרשאַטן. עס באַגלייטן זיי נאָך און עס זענען זיי נאָך מקבל פּנים עטלעכע רייטער מיט פאַקלען, אָבער ס׳איז ניט מער דער גלאַנץ פון אַמאָל. אַלטע טראַדיציע האַלט נאָך אָן אָבער אָן אָבגעבליאַקעוועטע. עס קומען נאָך עטלעכע חסידים פאַרבערענגען פּסח און ימים נוראים אונטער די כנפי השכינה אָבער זייער ווייניק. דאָס בית המדרש, די וואָכעדיקע שול, באַפּעלקערן זיי מער מיט זייער התלהבותדיקן באַוועגן זיך ווי מיט זייער צאָל. אין „הויף“ און אין דער גרויסער שבתדיקער שול שטרייכן זיי מער אונטער די ליידיקייט. ניט אַזוי זעט דאָס אויס ווען זיי קומען צו אונדז. די שטוב ווערט ענג, דער טיש צו קליין. און ווייל אונדזער שטוב איז ווייזט אויס די איינציקע אין וועלכער עס אָטעמט זיך מיט אַמאָליקער לופט, קומען זיי. דערפאַר זענען ביי אונדז ניסן און תשרי פון אָנהויב ביז סוף יומטובדיקע חדשים. יעדן נאָכמיטאָג שפּרייט די מאַמע א פינקל־ווייס טישטוך, שטעלט אויס אויפן טיש גלעזער (חסידים טרינקען ניט קיין טיי פון טשאַשקעס), טע־לערלעך, צוקער, אין דער מיט דעם מעשענעם סאַמאָוואַר, זינגען זיי אַלע כל דיכפין, קומען יידן מיט שווארצע, ווייסע, גרויע, רויטע אָדער אומפאַר־ביקע בערד, זעצן זיך צום טיש, גיסן אָן טיי און טרינקען שווייגנדיק, ווישנדיק מיט גרויסע פאַטשיילעס דעם שווייס פון פּנים און פון אונטערן קאָלנער. די מאַמע נעמט דעם סאַמאָוואַר טראָגט אים ארויס אויפן גאַנעק, דערגיסט וואַסער, שיט קוילן אין קוימען, בלאָזט אונטער דאָס פייער פאָכנ־דיק מיטן בעזעם און ווען ער צעזינגט זיך ווידער ברענגט זי אים אריין און דערלאַנגט אים דעם טאַטן ער זאָל שטעלן צום טיש. אַליין ציט זי זיך צוריק אין א ווינקל, דאָס פּנים פאַרפלאַמט פון פאָרען זיך ארום סאַמאָוואַר אָדער גאָר פאַר פאַרגעניגן, וואָס ביי איר טיש זיצן דער שטענדיק אין אַטלעסענעם קאַפּטן פאַרגאַרטלטער משהלע אנטשעקראַקער מיט א בלאַס פּנים, שמאָלער יידישער נאָז און שניי־ווייסער באָרד; עליע קיליער — דער צונאָמען איז פון יענער צייט ווען ער איז געווען דער טאָנגעבער אין כרך קיליע, איצט איז ער ניט מער קיין קיליער און ניט מער קיין טאָנגע־בער — א לאַנגער אויסגעדאַרטער ייד אויף וועלכן עס הענגט אָן אַלטע

קאפּאָטע מיט צוויי קנעפּלעך אביסל העכער פון דער הינטערקעשענע פון ווו ער שלעפּט די פּאַטשיילע, א ייד מיט אַן אַנפּארביקער באָרד, א גוואַל־דיק גרויסער מאַזאָליעדיקער נאָז וועלכע ער שפּארט אונטער פון צייט צו צייט מיט דער רויטער פּאַטשיילע. שווער ווייזט אויס ביי די יאָרן צו טראָגן אזא געוואַלטיקע נאָז, שפּארט ער זי אונטער, צוויי טיפע אויסגעלאָשענע אויגנלעכער. מען גיט אים אָפּ דעם זעלבן כבוד ווי אַמאָל, ווייל ניטאָ א חסיד וועלכער זאָל זיך דערמאָנען א יום טוב ביים רבין אָן עליע קיליער, יוזעף דער טולגעשער, מיט א פּאַרפּלאָנטערט גרויער כמעט פּויערישער ווילדער באָרד, ער קומט צו פוס איבער די בערג, שכר־הליכה וויל ער, און ווייל ער גייט לעגנאַויס דער „וואַלעא זשידאַנולוי" הויבט ער אָן זיין אַנוועזנהייט אין הויף מיט תעניתים. עס דאַכט זיך אים — אפשר איז עס טאַקע אזוי — אז בשעת דעם גאַנג איבער דעם שמאָלן טאָל האָט ער זיך געגליכן צו דעם בעל־שם־טוב, נאָר איין רגע, אָדער אפילו ניט קיין גאַנצע רגע, ביים דריטן מאָל אונטערטינקען זיך אין אייז־קאַלטן קוואַל אין וועלכן עס פלעגט זיך, ווי מען זאָגט, טובלען דער צדיק, פאַסט ער. אַלטערל — א געוועזענער „פּוימאַלע", — א ניקאָלאַעווסקער סאָלדאַט האָט געזינדיקט בעל כרחו, געראַטעוועט האָט אים, ווי זיין שכל הישר האָט אים אונטערגעזאָגט, די גרעסטע מענטשלעכע זינד, די ערשטע וועלט־מלחמה, אים פּאַרוואָרפן אין שטעטל, דערזען דאָס הויף האָט ער אוועקגעוואָרפן די ביקס, גענומען א תהילימל, פאַרלאָזט א באָרד, אָנגעטאָן א קאַפּאָטע און געוואָרן א בעל תשובה — אַט דער רבי אַלטערל זאָגט אז ווען מען קוקט זיך טיפער איין אין יוזעפס אויגן זעט מען אז פון יענער זייט הליכה און תעניתים באַהאַלט זיך פאָרט אביסעלע גאווה, זאָגט זיך אָפּ זיינס פּאַרדרייט ער די לאַנגע שיטערע פּאָר פעדעם אין א קניפּ כדי זיי זאָלן אויסזען ווי א באָרד און צעפּאָלאָשעט זיך איבערן בית־המדרש. צומאָל זיצט ביים טיש אויך רבי מאיר, א חסיד צווישן יאָ און ניין, אבער דאָך דעם ריזשינערס אייניקלס מלמד, שטענדיק רבי אריה מיט א קאַרטאָפל נאָז, תמיד א פּאַררויטלטע, יידן יושבים, אָדער וועלכע לאָזן איבער ווייב און קינדער אויף א גאַנצן חודש און קומען פּאַרברענגען ימים־טובים אין הויף פון ריזשענער און טאָלנער אייניקלעך. ביים טיש זיצט אויך, פאַרשטייט זיך, דער טאַטע מיט א גוטמוטיקן אביסעלע חוזק־שמייכל: מהיכא תיתי, יידן קומען זיך צוזאַ־מען ארום א טיש מיט א סאַמאָוואַר פּילן זיי זיך היימישער, פאַרגעסן אז זיי זענען ווייט פון דער היים. דער חוזק מיינט דער מאַמעס ראשן ארום זיי. ער ווייסט אז איר, דער מאַמען, דאַכט זיך אז זי זעט אויס ווי

די באבע ציפע, דעמלט ווען ארום דעם זיידנס טיש פלעגן זיצן די קארפּן־קעפּ פון חסידישן שטיבל. זי פארגעסט אָדער באמערקט ניט, אז דאָס איז גע־ווען אמאָל ווען די קארפּן זענען נאָך געווען קארפּן, דער זיידע א זיידע און דאָס שטיבל א שטיבל. אָבער איצט... וויל ער דער מאמען ניט פארשטערן די שמחה, איז כאָטש א מידער, שמייכלט ער. ווערטלען זיך איבער אירע פאַר־שטעלונגען וועט מען קאָנען שפּעטער, נאָך ימים טובים, אין די ווינטער נעכט ווען עפּעס אנדערש צו טון איז ניטאָ.

אויף א בענקעלע נעבן טיש זיץ איך און ווארט אפשר וועט עמעצער איבעררייסן דאָס שווייגן, אויסגיסן די אויסגעקילטע טיי אויף דער ליימענער פּאָדלאָגע, אָנגיסן הייסן אָקרעפּ, א זאָג טאָן: „באלעבאָסטע, זייט מוחל א שטיקעלע לימענע", פארדעקן דאָס גלאָז מיטביידע הענט, די טיי זאָל זיך ניט אָפּקילן ביז די מאמע וועט ברענגען, א נאָך מער פארפלאָמטע, די לעצטע לימענע און נאָך דעם וואָס ער וועט אָפּשניידן און אריינוואַרפן אין גלאָז א דין רעפטעלע וועט זיך אָנצינדן א פייערל אין די אלטע אויגן און ער וועט אָנהויבן דערציילן א מופת.

צוריק מיט עטלעכע טעג האָט זיך משהלע אנטשעקראקער דערמאָנט וויאזוי ער איז זיך געגאנגען אָפּגעזעגענען אין א נאָך פסח פון רבין. עס האָט נאָך געלעבט דער אלטער רבי, ישראליקל (די רבים פלעגט מען רופן מיט נעמען פארצויגענע, צוליב זייער גרויסקייט אזוי ווי מען רופט קינדער צוליב זייער קליינקייט אָדער אפשר ביידע צוליב זייער הייליקייט) דער רבי, דערציילט משהלע, קוקט אויפן קוויטל און אויפן אָרט פון א ווונטש פרעגט ער: „משהלע, וואָס איילסטו זיך? בלייב נאָך א פּאָר טעג". פארשטייט ער ניט דעם מיין. וויאזוי זאָל ער אים פארשטיין? באשטייט ער אויף זיינעם. „רבי, זאָגט ער, פרנסה, משפחה, דאָס, יענץ". קוקט דער רבי אויף אים א ווײַלע און זאָגט: „אויב אזוי פאַר־זשע געזונטערהייט און קום אָן אהיים, מיט גאָטס הילף, געזונטערהייט". הויבט זיך אויף פון שטול גייט ארויס פון יענער זייט טיש, גיט משהלען די האנט, נאָר ציט ניט צו זיך באהבה אזוי ווי ער טוט שטענדיק. ניין, ער שטויסט אים עפּעס אָפּ און ראפּטום גיט ער א ברום: „כי מן השאול משותיך", קערט אָפּ דאָס פּנים פון אים כמעט א ברוגזער.

פרעגן קאָן מען ניט. גייט משהלע זיין וועג, דעם רבינס צער און צאָרן האָט ער דעמלט, זאָגט משהלע, ניט פארשטאנען, ערשט שפּעטער האָט ער זיך אָפּגעגעבן א חשבון.

ער שלעפּט די פּאַטשיילע פון הינטערקעשענע און ווישט פּאַמעלעך דעם שווייס פון פאַרשוויצטן פּנים.

גיבן זיך נייגעריקע קעפּ אַ בויג צו משהלע אַנטשעקראַקער און שטאַמלען קוים אַרויס: „נו, נו!“.

— וואָס איילט איר זיך? מאַכט משהלע. לאָזט אייך דינען. רוקט אָפּ פון זיך דאָס גלאָז טיי, טוט אַ וויש מיט אַ שנייוויסער, עטוואָס פּוכיקער האַנט די באָרד, פאַרמאַכט די אויגן, זעט דאָס בלאַסע פּנים אויס ווי פון אַ מת, ווערן יידן דערשיטערט. אויך איך דערשרעק זיך. עס דאַכט זיך מיר אַז משהלע איז געשטאָרבן און אַ געשטאָרבענער געבליבן זיצן ביים טיש, דעם סוף פון דער געשיכטע וועט מען שוין קיינמאָל ניט וויסן.

דערציילט אָבער משהלע ווייטער: געקויפט אַ באַן־בילעט און זיך געלאָזט אין וועג אַריין. איין סטאַנציע, די צווייטע, די דריטע, אַלץ בשלום, נאָר די געוויינטלעכע בענקשאַפט נאָך דעם רבינס טיש. פאַרוואָס טאַקע ניט געבליבן נאָך אַ פּאָר טעג? פרעג איך זיך. ווער איז דער ייד וועמען עס טוט ניט באַנג נאָך דעם וואָס ער פאַרלאָזט דעם רבינס הויף? אין דמיון איז נאָך פריש אַלץ וואָס געזען און געהערט ביי קידוש, ביי הבדלה, ביים טיש, אַ וואָרט, אַ תנועה. מע קומט אהיים וועלן חסידים פרעגן וועגן יעדער תנועה, יעדעס וואָרט וועט מען דאַרפן איבערדערציילן, ניט אַלע קאָנען זיך דערלויבן עולה־רגל זיין. און אַזוי ווי איך זיץ פאַרטיפט אין געדאַנקען הויבן פּלוצעם אָן פאַלן פון די פּאָליצעס פּעקלעך, זעק און טשעמאָדאַנעס, עס ווערט אַ בהלה, מענטשן שרייען, שפּרינגען דורך די פענצטער, וואַרפן זיך צו די טירן, מען טרעט איינער אויף דעם צווייטן, עק וועלט.

משהלע פאַרמאַכט ווידער די אויגן, דאָס מאָל זעט ער באמת אויס ווי אַ מת און מיר אויף מיין בענקעלע, דאַכט זיך אַז דאָס מאָל איז ער טאַקע געשטאָרבן. דויערט די רגע אַן אייביקייט.

— פאַרשטענדלעך, דערציילט ער ווייטער, אַז איך בין אויך אַרויס־געשפּרונגען פון וואַגאָן און גענומען לויפן. וווהין לויפט מען? ווער האָט געקאָנט וויסן אין אַזאַ סאַמעטאָכע וווהין מען לויפט? אַ פעלד פול מיט דערנער, טשעפּען זיי און רייסן שטיקער פון דער קאַפּאָטע, פון די הויזן, נאָר ווער קוקט דערויף? אין מיטן געלויף פיל איך אַז ס'האָט זיך געעפנט די ערד, איך פאַל אין אַן אָפּגרונט, איך זינק אין שאול תחתיה. רבונו של עולם, קומט מיר אויפן רעיון, בין איך טאַקע אַזאַ זינדיקער, פאַרוואָס האָסטו מיך פאַרשאָלטן, פאַרוואָס קומט מיר אַזאַ סוף? איך זע שוין, ניט פאַר קיין שום יידן געדאַכט, די קאָכעדיקע קעסלען, כ'פיל דעם ריח פון

סמאָלע, כ׳הער דאָס לאַכן פון דער סטרא־אחרא וויל איך שרייען שמע ישׂ־ראל, דערפיל איך פלוצעם אונטער זיך א קלעפּעדיקן באָדן. ארום איז א שרעקלעכע פינצטערניש, נאָר ערגעץ ווייט ווייט פינקלען ליכט. איך קוק מיך איין, שטערן. אריינגעפאלן, הייסט עס, אין א טיפן גרוב. איך פּרווו ארויסקריכן, זיך אין עפּעס אָנכאַפּן, ניט מעגלעך. גלייכע, גליטשיקע ווענט. שריי איך: העלפט, העלפט! שריי חי וקים אז קיינער הערט ניט, קיינער באווייזט זיך ניט. נו, טראכט איך, דאָ איז דער סוף און הויב אָן לייענען קריאת שמע. וויפל ס׳האָט געדויערט קאָן איך אייך ניט זאָגן, אפשר בין איך גאָר א צייט געלעגן אין חלשות, נאָר ווייזט אויס אז מיין קריאת שמע איז געווען אזא פלאמיקע אז עמעצער האָט זי דערזען פון דער ווייטנס, כ׳האָב ניט געהערט ווען ער האָט זיך באוויזן אויפן ברעג פון גרוב. כ׳האָב צום ערשטן דערפילט א לייכטן קלאַפּ, ווייזט אויס א שטיינדל, דערנאָך דערהערט ניט קיין קול, נאָר גיכער א ווידערקול, וואָס פרעגט: ווער איז דאָרט? ענטפער איך קוים: „א מענטש, ראטעוועט!״ האָט ער מיר אראָפּגעוואָרפן א גראָבן שטריק מיט וועלכן כ׳האָב ארומגענומען די לענדן און ער האָט מיך מיט גרויס מי ארויסגעצויגן. ווען כ׳בין געקומען צו זיך האָט מיך געוואונדערט זיין סאַפּען. ער האָט אויסגעזען א גבר, א ריז און כאָטש אזוי געאָטעמט שווער גלייך ער וואָלט זיך געווען געראַנ־גלט מיט ווער ווייסט וואָס פאר א משא, אדער מיט ווער ווייסט וועלכע ניט געזעענע כוחות.

— געבענטשט זאָל זיין די מאמע וואָס האָט דיך געבוירן, האָב איך קוים ארויסגערעדט, איין גליק וואָס האָסט אזא כוח.

— ניט מיינער איז דער כוח. פאָר צוריק, האָט ער געזאָגט און איז פארשווינדן, גלייך ווי ער וואָלט דאָרט קיין מאָל ניט געווען.

דבקהן זיך חסידים: אי, אי אי...

דעם צווייטן טאָג האָב איך געוואָלט אריינגיין צום רבין האָט ער מיר געשיקט דורך דעם גבאי אן ענטפער: „זאָג אים ער זאָל וואַרטן״. אויפ־גענומען האָט ער מיך ערשט דעם דריטן טאָג מיט אן אויסדרוק גלייך ווי ער וואָלט גאָר ניט וויסן אז איך בין דאָ.

— גוט איז, האָט ער געזאָגט, אויסהערן אן עצה. און נאָך בעסער פאָלגן. ניט שטענדיק קאָן מען פארשטיין.

— ווי איר זעט, ענדיקט משהלע זיין געשיכטע, האָט ער געוווּסט.

גאַפּן יידן און נאָך דעם וואָס זיי גאַפּן אָפּ, פרעגן זיי:

— פארוואָס האָט ער ניט געזאָגט?

— טיפשים! וואָס הייסט זאָגן, מען מעג דען?

— אמת, כאַפּן זיך חסידים און גאַפן ווידער. יאָ, וואָס־זשע איז געוועז דער צער, דער רוגז?

— משמע, גיט משהלע צו פאַרשטיין, אַז דער צער איז געוועז ווייל עס האָט זיך אים, זכר צדיק לברכה, ניט געוואָלט אוסנוצן זיין השׂ־תדלות ווען מען קאָן דאָס אויסמיידן און וואָס שייך דעם רוגז איז ער כמובן געוועז אויף מיין עקשנות. נאָר גיי ווייס!

גאַפן יידן ווידער, אָבער ניט לאַנג.

גענזעסן אויפן בענקעלע נעבן טיש בין איך אינגאַנצן א יאָר צוויי, די צייט אין וועלכע די בערד זענען איינציקווייז פאַרשווונדן און קיין נייע האָבן זיך ניט באַוויזן. דער מופת איז אפשר ניט אי, אי, און דער ויכוח ניט אויף א געוויס הויכער מדרגה, איז אָבער אונדזער שטעטל ניט אין פוילן, אפילו ניט אין געוועזענעם תחום, עס איז ניט מער ווי א שטעטל אין דער פּולבלוטיקער מאָלדאָווע, אָנהויב צוואַנציקער יאָרן ווען פּאָעטן האָבן גע־זונגען אין קרעטשמעס, דאָס רבישע שטעטל האָט אָנגעהויבן איינשלאָפן און דערצו נאָך מיט א פאַבריק אין דער ריפּ.

אומגעריכטע סאָלידאַרישקייט

ניין, איז מער ווי א ציפער און דערפאר וויל זיך פון איר פטור ווערן. לייענען מוז מען מיט כוונה. איבערקומען. אפנארן העלפט ניט. דרייט מען איבער דאָס בלעטל שאפט זיך א ליידיקייט אין קאָפּ וואָס צווינגט זיך אומקערן. די ווערטער בלייבן אָפּגעריסענע, אומזיניקע, אָן געשטאלט. צווישן די שורות קוקט ארויס טרויעריק מארק, גלייך ווי ער וואָלט פרעגן: „וואָס מוטשעט דיך מיין דורכפאל? ס׳זענען דאָ ערנסטערע".

★

...נאָך דעם וואָס ער האָט געבושעוועט אויף אלע גאסן פון פאבריק אין שטאָט איבער דעם ציגיינער־קווארטאל און אויף דעם זעלבן וועג צוריק מיט דרייפאכן אימפעט, האָט זיך איליטשס נאָמען צוריקגעצויגן אין הייזער, קודם א סך דערנאָך ווייניקער, הייזער אין וועלכע מען האָט אים ארויסגערעדט מיט דרך ארץ, אויפן אויער פאר מורא, איבערהויפּט נאָך דעם וואָס די פענצטער און טירן פון „פאָלקסהויז" — אויפגעבויט אין די ערשטע צוואנציקער יאָרן — זענען פארקלאפּט געוואָרן מיט ברעטער און אויפן טראָטואר האָט שפּאצירט הין און צוריק א פּאָליציימאן, געשומרט די רויטע וואקסשטעמפּלען וואָס פון יענער זייט ברעטער.

אויף יענער זייט ברעטער און שטעמפּלען שטעלן זיך די עלטערע פּאָר איליעסקון מיט יאנקעלען אזוי ווי מען האָט זיי געזען דאָס לעצטע מאָל, מיט לאנגע בערד וואָס כוואליען זיך ביי יעדן וואָרט. אין איין יאָר תפיסה זענען די בערד אויסגעוואקסן, איצט וואקסן זיי ווידער ווייל זיי זענען שוין נאָך אמאָל אין תפיסה. ביי דער יוגנט האָבן זיך זייערע אפּאָסטאָל שטריכן פארווישט, דער זכרון הערט נאָר א שטימע וואָס שיינט א קינדעריי־

שע, אָדער גאָר א ווייבערישע און, ווייל מיט א באָרד א קאָמישע, און א צווייטע, א דונערנדיקע און מיט א באָרד א נביאהשע.

די גאסן, ביינאכט פוסטע, באפעלקערן זיך א ביסל פאר און נאָך דעם וואָס די פאבריק ווארפט אין דער פינצטערניש א ווילדן רעווע, וואָס רופט דעם צווייטן און שיקט אהיים דעם ערשטן שיכט. גייט מען און מען קומט, באפעלקערט מען א מאָמענט די געסלעך מיט טריט און די לופט מיט גע־טומל, נאָך דעם ווערט ווידער שטיל, א פוסטע שטילקייט. איז אָבער לעצטנס געקומען א צירק...

✶

אורי ווארט אז דער טאטע זיינער זאָל ענדיקן די הבדלה, צום צווייט מאָל אין איין מעת לעת מאכן א ברכה איבער וויין, לויבן דעם בורא מאורי האש, ווייל פייער איז ליכט, ער זאָל איבערדרייען דריי מאָל די דלאָניעס, זיי באטראכטן ביים שיין פון שוואכן ליכט, מאכן א צייכן דעם עלטערן ברודער, צי דער מאמען זיי זאָלן ברענגען דאָס אין דרייען געפלאָכטענע ליכטל נענטער, א הויב טאָן די ברעמען, באטראכטן פארוואונדערט א נאָגל, ניט פארשטיין פון וואנען ס'האָט זיך גענומען א פלעק, אים א וויש טאָן אין לאָץ פון קאפּאָטע. אויסגיסן איבער דעם פייערל דאָס אין בעכער איבער־געבליבענע ביסל וויין, ווארטן עס זאָל זיך אויסלעשן און אויסרופן איבער דער גאנצער וועלט דעם אָנהויב פון א נייער וואָך און ווינטשן זי זאָל זיין א גוטע. וואָס הייסט א גוטע איז שווער צו וויסן ווייל א גוטע קאָן הייסן ווייניקער מחלוקת מיט דעם נייגעקומענעם שוחט וועלכער באדראָט די פרנסה, אָדער ווייניקער צרות מיט די קינדער וואָס זוכן נייע וועגן וועלכע זעען אויס פאר אים אי זינלאָזע, אי שפּאנענדיקע, אי פרעמדע. קוקט ער אויף זיי פון דער האלבטונקלקייט, וויל טרעפן זייערע געדאנקען. אָט דעם מאָמענט נוצט אויס אורי כדי צו פארשווונדן דורך דער הינטער טיר.

אורי ווארט אויף דעם מאָמענט זייט עלף א זייגער אינדערפרי.

בערך צו יענער צייט האָט זיך באוויזן אויף דער גאס א טרומייטער, א גרין רעקל און רויטע הויזן, רייטנדיק אויף אן אייזעלע וועלכעס האָט געשלעפּט נאָך זיך א קעמל, א בעל גאווה מיט צוויי הויקערס און צווישן די הויקערס אן אויפרוף אויף וועלכן ס'האָבן זיך געגילדט און געזילבערט ווערטער, איין גרייז נאָך דעם צווייטן, צוזאָגנדיק א פּרייז פון טויזנט לעי דעם וואָס וועט מנצח זיין די שווארצע מאסקע. אויך נעכטן און אייערנעכטן האָט זיך דער טרומייטער געשלעפּט איבער די גאסן, אָבער ערשט היינט

איז אויסגעוואקסן אויף דעם אפיש און אַנגעהוירער איקס, וועלכער האָט גע־דארפט באטייטן דעם נאָמען פונעם קאָנקורענט וואָס וועט זיך ראנגלען מיט דער שווארצער מאסקע.

זיך ארייננכאפן אין צירק איז אורין געלונגען נאָך דעם וואָס ס'האָט אים איין מאָל געכאפט דער צירק־שומר, געפרווט אויסציען די אויערן און אים איבערגעגעבן דעם פּאָליציסט, און דאָס צווייטע מאָל טאקע דער זעלבער פּאָליציסט וועלכער האָט אים [א צי געטאָן נאָר דעם לינקן אויער. מיט מער רחמנות און מיט א פוס אין הינטן אים געהאָלפן אריינקריכן אין פינצ־טערניש פון געצעלט.

— קריך אריין שלימזל איינער, האָט ער געוואָרטשעט, אויב האָסט ניט געקאָנט אויסבעטלען ביי דיין טאטן צוויי לעי פאר א בילעט און אריין גיין ווי א מענטש דורך דער פּאָדערטיר, טאָ קריך־זשע שנעלער צו אלדע רוחות!

א פּאָליציי־קאָפּ האָט זיך ניט געקאָנט פאָרשטעלן אז אורי האָט איב־דערהיים אפילו קיין פּיפּס ניט געטאָן וועגן צירק. דער טאטע וואָלט געוועזן געפרעגט: „וואָס טויג דיר צירק? ניטאָ עפּעס בעסערס צו טון?" און גיי ענטפער אויף אזא שאלה.

ארויסגעקראָכן פון אונטער די טריבונעס (ווי שוויצבאָד־בענק) איז אורי געבליבן שטיין א פארגאפטער: „א מין הויכקייט! עס זעט אויס ווי א הימל !!" ווען פון הימל האָט זיך אראָפּגעלאָזט א טראפּעז און א בחור מיט א מיידל האָבן אָנגעהויבן פליען ווי מלאכים איז אורי געבליבן אָן לשון און אָן אָטעם, ער האָט ניט באמערקט אז ער באוועגט זיך אהין און אהער צוזאמען מיט זיי, גלייך ווי זיי וואָלטן אים געצויגן נאָך זיך, ביז עמעצער האָט אָנגעכאפּט זיין אויער (ווידער דעם לינקן, א פארפלאָמטער איז ער ווייזט אויס אפּעטיטלעכער) און אים באפוילן בלייבן רואיק אויף זיין פּלאָץ אויב ער וויל זיך ניט באקענען מיט דער טיר. ער האָט אפנים אויף אים אָנגעשריגן, ווייל איבער דעם צירק האָט זיך דערהערט א ששש, גלייך ווי אויפן צעלט וואָלט געוועזן אָנגעהויבן פאלן א דריבנער רעגן.

די קלעזמער האָבן אויפגעהערט שפּילן, אין צירק האָט געהערשט א שרעקלעכע שטילקייט, נאָר דער „פּעטראָמאקס" — דער לופטדרוקלאָמפּ — האָט געזשומזשעט איבערצייגט פון דעם אז זיין נומער איז די אמתע סענ־זאציע פון אָוונט. אורי האָט ביז דעמלט אזא ווייס ליכט ניט געזען. פון צווישן די פּאָרהאנגפאלדן, הינטער וועלכע עס זענען פארשוונדן די פליערס איז ארויסגעשפּרונגען א שווארצער זאַק אָנגעפּולט מיט רירעוודיקע מוס־

קלעך־בערגלעך און איבער זיי א קוגל־קאָפּ מיט נערוועזע באַוועגונגען. אַרויסגעזען האָבן זיך נאָר צוויי גרינע אויגן.

— די שוואַרצע מאַסקע! דרייפאכער טשעמפּיאָן! האָט אויסגעשריגן איינער אין א בלויער ליוורע, רויטע קורצע הויזן, ווייסע הויכע זאָקן און שוואַרצע לאַק־שיך. אין דער צייט האָט דער לעבעדיקער זאַק באַגרוסט די צושויער און געענטפערט מיט עלעגאַנטע קניקסן אויף זייער קלאַטשן. זיין קעגנער, האָט ווייטער רעקלאַמירט דער אַנזאָגער מיט אן אויסגעשטרעקטער האַנט צום פאַרהאַנג, איז א בחור פון אייער שטאָט, (אויף איין אמאָל איז דאָס שטעטל געוואָרן א שטאָט) וועמענס נאָמען מיר וועלן מפורסם מאַכן נאָר אין פאַל ווען דער באָקס־פאַרמעסט וועט זיך ענדיקן מיט זיין נצחון. די לעצטע ווערטער זענען געזאָגט געוואָרן מיט איינגעהאַלטענער איראָניע.

— באָקס, האָט איבערגעחזרט אורי און געפּילט א שוואַכקייט אונטערן לעפעלע.

פון הינטער דעם פאַרהאַנג האָט זיך אַרויסגעיאָוועט א לאַנגער ביי־נערדיקער יונג מיט א ווייסער מייקע, שוואַרצע סאַטינענע הייזלעך, אויס־געדרייטע שיך, אויפן פּנים א העלבלויע פּרויען־מאַסקע.

„מאַדאַם ראָזאַס מאַסקע!" האָט שיר ניט אויסגעשריגן אורי. ער האָט זיך דערמאָנט ווי זי האָט אויסגעזען אויף איר געזיכט ביים לעצטן באַל דעמלט ווען זי האָט פאַרכאַפּט זיין ייִנגלישן אָטעם און ער האָט ניט פאַר־שטאַנען פאַרוואָס.

דער עולם האָט אויפגענומען דעם קאָנקורענט מיט ברויזנדיקע אַפּלאָ־דיסמענטן און מיט א נאָך ברויזנדיקן געלעכטער, ניט ווייל ער האָט אים געזען א באַזיגטן נאָר פּשוט ווייל מ׳האָט אים דערקענט. דער ייִנג איז נאָך עטלעכע טריט שטיין געבליבן אין דער מיט פון דער אַרענע א פאַרבלענ־דעטער פון ליכט און איבעראַשטער פון אויפנעם. „זיי קענען מיך און דאָך אַזאַ רעש?" — ניט פאַרשטייענדיק דעם מיין האָט ער זיך דערפילט איינ־זאַם, א פרעמדער אין אייגענעם שטעטל.

„אפשר בין איך באמת ניט אינדערהיים?" איז אויפגעשווימען א ניט געשטויגענע פראַגע.

דער צירק איז געוואַקסן אין דער הויך און אין דער ברייט, די מענטשן פון די טריבונעס האָבן אויסגעזען ריזן וואָס זענען אַראָפּגעפאַלן פון א אַנדערער ניט באַקאַנטער וועלט. ניין, דאָס זענען ניט די מענטשן וועלכע ער באַגעגנט יעדן טאָג אויף דער גאַס. ער האָט געפּרוווט זיך איבערצייגן, געזוכט צווישן דער מאַסע קעפּ דעם שוואָגער זיינעם, יאָסל

דעם באַלעגאָלע מיט זיינע צעקרומטע הענט, די מוטער, איר הינטיש טרייען בליק, איר פאַרשמאַלצעוועט פאַרטוך, ניט באַגעגענענדיק קיין נאָענטן בליק האָט זיך אים געוואָלט אַנטלויפן אָדער זיך אַוועקלייגן אויף דעם אין דער אָרענע אויסגעשפּרייטן זעגעכץ.

— באָקס! האָט זיך דערהערט פון ערגעצוו און די שוואַרצע מאַסקע האָט אים אַ גלעט געטאָן איבער דער ברוסט און ער, מאַרק — דער אויס־געצויגענער בחור איז ניט געווען קיין אַנדערער ווי מאַרק — האָט זיך אַ בויג געטאָן פאָראויס, ניט פאַר ווייטיק, פּשוט אַזוי אינסטינקטיוו ווי איינער וועלכער באַקומט אומדערוואַרט אַ קלאַפּ, זאָל זיין אַפילו אַ לייכטן, אָבער די שוואַרצע מאַסקע האָט אים דערלאַנגט מיט דער באַהעצטשטער האַנט אונטערן קינבאַק און תיכף אָפּגעגאַנגען עטלעכע טריט מיט עלעגאַנץ, מיט געקאַטשעטע טריט ווי אַ דרעסירט פערד, אָנגענומען אַ ריטערלעכן שטעל, געלאָזט מאַרקן קומען צו זיך ווייל מאַרק האָט זיך אַ שאָקל געטאָן און זיך אויסגעצויגן מיט זיין גאַנצער לענג אין דער אָרענע. ווען ער האָט זיך אויפגעהויבן האָט די מאַסקע — די זעלבע וועלכע מאַדאַם ראָזע האָט גע־טראָגן אויפן באַל און נאָך דעם פאַרוואָרפן ערגעץ אין אַ מיסט־קאַסטן — געהאָנגען אַ העלבלויע אויף זיין האַלדז און אַנטפּלעקט זיין פּנים. דערזעענ־דיק אַז דאָס איז מאַרק דער לאַהטשקעס (דאָס פּאַרציעניש שטאַמט פון יענע צייטן ווען איר נעזל ווי אַ קנעפּל, מיט שטענדיק רויטלעכע פליגעלעך, האָט זיך נאָך געפונען צווישן צוויי פרישע בעקלעך; אפשר איז דאָס פּאַרציעניש אַ שפּעטערדיקס פון דעמלט ווען די פליישן האָבן זיך צעגאָסן און אויף די בריסטן זענען אויסגעוואַקסן פאַרביקע לאַטעס), דער זון פון דער אייביקער אַלמנה, האָבן די צושויער אויסגעשאָסן אין אַ ווילד געלעכטער.

געבליבן מיט פינעף קינדער אַ טאָכטער און פיר יינגלעך, האָט לאַהטשקע זיך געאיילט אַוועקגעבן די טאָכטער מיט פערד און וואָגן יאָס־לען, טייבעלע זאָל חס וחלילה ניט פאַרזיצן, דערצו אַ מאַן אין שטוב, די יינגלעך וועלן זיך ווי ניט ווי אַרויסדרייען, אויסוואַקסן, דרייען זיי זיך און וואַקסן נאָר אין יאָרן, אַזוי בלייבן זיי קליינענקע, יאַדישלעוואַטע, חוץ מאַרקן וועלכער ציט זיך אין דער הויך ווי אַן אויסרופצייכן, ווי אַ פּראָוואָקאַציע, און זי מוז אים בויגן אין דרייען כדי צו גרייכן מיטן ברעג פאַרטעך צום נעזל, דאָס אויסקוועטשן, ווייל די יינגלעכס נעזלעך זענען לע־בעדיקע קוואַלן: אַז זיי רינען ניט, נעצן זיי...

איצט שטייט ער דאָ אַ צעהושטער, דער עולם לאַכט און פייפט און ער קען ניט פאַרשטיין פאַרוואָס זיי לאַכן אַזוי און פאַרוואָס שרייט מען

אים אין די אויערן: „באַקס, באַקס, באַקס!" און וואָס וויל פון אים דער זאַק, וואָס טאַנצט ער אזוי אנטקעגן אים, וואָס שפּרינגט ער גלייך ווי ער וואָלט מחדש געווען די לבנה?...

געוואָלט האָט ער די טויזנט לעי, טראָגן דער מאַמען זיינער א מתנה איר פאַרשאַפן א פרייד. א טויזנטער, האָט ער געטראַכט, איז אן אפּותיקה, ס'איז א געוואַלד מיט געלט, וועט זי זיך זיכער פרייען. און זיי לאַכן גאָר, פייפן, שרייען ווי ווילדע חיות.

— „וואָס שרייען זיי אזוינס?"

אויפן אָרט פון אן ענטפער האָט ער דערפילט א נייעם קלאַפּ אונטער דעם קינבאַק. ס'האָט אים אָנגעכאַפּט א רויטע רוגזה און ער האָט פאַרגעסן אַלץ וואָס מען האָט מיט אים איינגעקנעלט אין די לעצטע צוויי טעג וועגן רעגלען און גאַרדע, וועגן דעם וואָס מען מעג און וועגן דעם וואָס מען טאָר ניט, און אז אייגנטלעך דאַרף אַלץ זיין ניט מער ווי א טאַנץ אין וועלכן מען באַוועגט די קני, ווייל דאָס געפעלט די צושויער און אז דער צירק וועט זיין פול וועט מען אים סיי ווי סיי געבן דאָס געלט. פּלוצעם האָט ער פאַרשטאַנען אז אַלץ איז געווען ניט מער ווי אָפּנאַרעריי, א מיאוסע געשיכטע און האָט זיך א וואָרף געטאָן מיט אַלע כוחות אויף דעם קעגנער. מיט די שווער באַהענטשטע פויסטן זענען די קלעפּ געווען קלאַנגלאָזע, שטומע קלעפּ וואָס האָבן א רגע צעחושט די שוואַרצע מאַסקע, אָבער נאָר א רגע ביז דער עולם האָט אָנגעהויבן דונערן פון געלעכטער.

די הענט באַוועגן זיך לייכט, ער פאַלט אין אן אומענדלעכן אָפּגרונט פון ווייט דערטראָגן זיך געשרייען: „וואַרף אים אַריין דעם יידן", באַגלייט פון א מאָדנע ציילן: איינס, צוויי, דריי...

דריי דערמאָנט אים עפּעס. עמעצער האָט אים געזאָגט אז ביי דריי דאַרף מען מאַכן דעם אָנשטעל פון א געחלשטן, ביי דריי דאַרף מען זאַמלען כוחות. וואָס פאַרא כוחות, צוליב וואָס כוחות? פיר... פינף... ביי פינף מוז מען אָנהויבן קומען צו זיך, ביי פינף מוז מען טראַכטן וואָס מע וועט טון ווייטער. נאָך פינף בלייבט ניט מער קיין צייט פאַר חלשות. אויף דעם רינג זענען פינף ניט קיין חמשה חומשי תורה, וועגן וועלכע ער האָט געהערט אָבער קיין סך ניט געוווּסט. פון די בענק שרייט מען: „לאָז אָפּ די נבלה, ער איז שוין סיי ווי א טויטער", און כאָטש מען זאָגט א טויטער לאַכט מען ווייטער מיט שווידערלעך געקרומטע צורות, מיט אויסגעגלאָצטע אויגן, וואָס טאַנצן אַרום אים ווי שדים. זעקס... זיבן... צוזאַמען מיט טייבעלעס קינדער זענען זיי זיבן און די מאַמע קאָן בשום אופן ניט פאַרטיילן

אויף זיבן דאָס שטיק קאָפּ־פלייש (א מתנה פון סענדער שוחט). יאָסלען קומט מער ווייל ער איז דער פּרנסה—געבער, יאַנקעלען, דעם מעזינעק, ווייל ער איז ראַכיטיש, א ווייך ביינערדיקער... אין די אויערן זשומעט, די עלבלויע מאַסקע פליט ווי א זומערפויגעלע און ער וואָלט זיך געדאַרפט אויפהויבן פון דיל, ער וואָלט געדאַרפט בלינד מאַכן די גרינע אויגן, באַוועגן זיך אָבער די הענט אין דער לופט און ער פאַלט ווייטער, טיפער און טיפער אין אומענדלעכן אָפּגרונט. אכט... ניין... מאַרק שפּרינגט אויף ווי געשטויסן פון א פּרוזשינע, דערפילט א שרעקלעכן ווייטיק אין קינבאַק, אין די געהירן...

ווען ער עפנט די אויגן און קוקט זיך אַרום קען ער ניט פאַרשטיין ווו ער געפינט זיך, פון וואַנען קומט ער אַהין. גרויע ברעזענטענע ווענט, שוואַך ליכט, אַנטקעגן אויף א קעסטל זיצט א שאָטן. ער קוקט זיך איין, עפּעס א שוואַרצינקער מיט א קינדעריש פּנים, מיט א טרויעריקן בליק.

— דיינע קליידער זענען אויפן קעסטל וואָס נעבן דיר, זאָגט דער שוואַרצענקער. ערשט איצט דערקענט ער אים, ס׳איז די שוואַרצע מאַסקע.

— און דאָס געלט? פרעגט מאַרק מיט א שוואַך קול, ער פאַרשטייט אַז אַלץ איז געווען א שפּיצל, אַז אין אים האָט מען געפונען דעם נאַר, ער וויל דאָס אָבער הערן פון דעם אַנדערנס מויל, ער וויל אַז יענער זאָל אים איבערצייגן מיט קלאָרע ווערטער. די שוואַרצע מאַסקע טוט נאָר א ציי מיט די אַקסל, הויבט זיך אויף פון קעסטל, קוקט מיט דעם זעלבן טרויעריקן בליק.

— וואַרט, איך קום באַלד צוריק, און פאַרשווינדט אין לאַבירינט פון ברעזענטענע ווענטלעך.

אויפן וועג אַהיים — כאָטש ס׳איז געוואָרן שפּעט און דער טאַטע האָט געקאָנט זיצן איבער א גמרא — האָט אים אורי אָפּגעוואַרט, נאָכגעשפּאַנט פון דער ווייטנס, געפילט מאַרקס ווייטיק אין יעדן שפּאַן, געזען ווי זיינע טריט פלאָנטערן זיך. אַנגעקומען פאַר דער שטוב האָט ער זיך אָפּגעשטעלט, אויסגעגלייכט דעם רוקן, געשאָלטן די נאַכט, געווישט די שיך כאָטש די ערד איז געווען א טרוקענע, אַרויפגעגאַנגען די טרעפּ איינציקווייז, גלייך ער וואָלט זיי געווען ציילן אויף זיך איבערצוצייגן אַז ער איז אָנגעקומען אַהיים, געעפנט פאַמעלעך די טיר, א בלייכער שטראַל האָט א קער געטאָן די גאַס און זיך פאַרלאָשן צוזאַמען מיט מאַרקס פאַרשווינדן אויף יענער זייט.

אורי האָט באַמערקט אַז די שכנותדיקע הייזער, כאָטש אָן גאַנעקעס און אָן טרעפּ, זענען העכער פון דער לאַהטשקעס הייזל מיט זיבן טרעפּ

און זיך געלאָזט אהיים מיט א געזאַנג. געזונגען האָט ער ווייל די גאַס איז געבליבן א פּוסטע און די נאַכט־שטילקייט האָט זיך געדאַכט א גרויזאַמע.

— היינט באַצאָל איך אייך דעם חוב, האָט אויף מאָרגן געזאָגט די לאַהטשקע צו דער שכנה. מיין מאַרק האָט פאַרדינט א פּאָר לעי, האָט זי צוגעגעבן מיט גדלות. פון וואַנען עס קומט צו מאַרקן דאָס געלט האָט זי ניט געוווּסט. ער איז נאָך געשלאָפן און אויפוועקן אים האָט זיך איר ניט געוואָלט. דאָס געלט האָט זי געפונען אין דער הויזן־קעשענע און אויב ער האָט שוין יאָ געבראַכט א פּאָר לעי, טאָ זאָל ער זיך אויסרוען. זי האָט זיך ניט אָנגעשטויסן אז א וואַכעדיקער וואָלט מאַרק אויך ניט געווען גע־ווּסט פון וואַנען דאָס געלט קומט צו אים.

דער, מיט דער שוואַרצער מאַסקע, האָט געפילט אז ווען ער זאָל ניט געווען זיין אָנגעטון פון קאָפּ ביז פיס אין שוואַרצן זאַק וואָלטן זיי געוועון געשריגן: „העי, ציגיינער, וואַרף אריין דעם יידן" און געלאַכט מיט נאָך מער פאַרגעניגן, האָט אים אָנגעכאַפּט אן עקל. נוקם געוועון האָט ער זיך אריינשמוגלענדיק א פּאָר לעי אין מאַרקס הויזנקעשענע אין דער צייט וואָס ער איז געלעגן א פאַרחלשטער.

אַזוי האָט זיך אומגעריכט באַוויזן אונטערן ברעזענטענעם הימל א געפיל פון קעגנזייטיקער התחייבות און אויף מאָרגן ביי לאַהטשקען אויפן טיש א ראָסעלע מיט זיבן שטיקלעך פליייש.

מאַרק האָט זיך אָפּגעזאָגט פון זיין חלק:

— גיב דאָס, מאַמע, יאַנקעלען, ער דאַרף נאָך וואַקסן.

א געבויגענע פּלייצע

מאָנטיק, איין וואָכעדיקסטן פון אלע וואָכעדיקע טעג, שלאָגט סענדער פּאָר אורין א שפּאציר. ס'איז דער דריטער טאָג נאָך אוריס אומקערן זיך אהיים. אויס גאסט. לויט אוריס חשבון איז דאָס ערשט דער צווייטער טאָג, ווייל דעם ערשטן האָבן זיי פארבראכט ווי פרעמדע. זיך אומגעקערט נאָך פופצן יאָר, האָט אים דער אייגענער טאטע ניט דערקענט. אָנגעקומען שפּעט אין דער נאכט פון פרייטיק אויף שבת, האָט אים סענדער, אָן אויפגעוועקטער פון שווערן אומרואיקן שלאָף, אויפגענומען ווי א פרעמדן. ס'האָבן ניט געהאָלפן קיין סימנים, קיין דערמאָנונגען, קיין אויסרעכענען די לעבעדיקע און פאר־שטאָרבענע משפחה, שרפות און פארפלייצונגען. סענדער האָט יעדעס מאָל איבערגעחזרט דעם זעלבן „ווייזט אויס, געווען מיט אים צוזאמען א לאנגע צייט אז ער האָט דיר געקאָנט אָנדערציילן אזוי פיל איינצלהייטן. אורי איז טויט".

— זעסט דאָך אז כ'בין דאָ.

— אוודאי זע איך, נאָר וועמען?

— וואָס הייסט וועמען?

— אָט דאָס פרעג איך דאָך. אורי איז טויט. וו ווייס איך ניט. איי־ניקע האָבן מיר געזאָגט אז נאָך אין שפּאניע, אנדערע אז אלס רויטארמיי־ער, אנדערע ווידער אז טאקע ניט ווייט פון אונדזער געגנט, אלס פארטי־זאן. דערקענט און דערשאָסן. צו פיל תחיית המתים'ס אז ער זאָל געווען בלייבן לעבן. אזוי אז...

ערשט שבת־צו־נאכט, נאָך הבדלה, ווען אורי האָט א טראכט געטאָן אז אפשר איז בעסער לאָזן דעם [אלטן זיך אויסשלאָפן א נאכט און זיך אוועקגעזעצט אויפן טאפּטשאן, אויף דעם זעלבן פּלאַץ אויף וועלכן ער

פלעגט זיך אוועקזעצן אמאָל, מיט פופצן יאָר צוריק, כדי אראָפּצוציען די שיך און זאָקן, האָט סענדער א זאָג געטאָן „דו ביזט עס!"

— וואָס פּלוצלינג, טאַטע?

— שייך וואָס פּלוצעם? אז כ׳זאָג, ווייס איך וואָס איך זאָג.

איז מען אָפּגעזעסן כמעט די גאַנצע נאַכט, נאָך דעם א טאָג און ווי־דער א האַלבע נאַכט. ניט לייכט אויסצופולן פופצן יאָר...

איצט האָט סענדער פאַרגעשלאָגן א שפּאַציר און אורי וויל באַווייזן אז ער האָט פאַרשטאַנען דעם מיין, לאָזט ער זיך אויף לינקס, צו די ציגיי־נער־געסלעך.

— וווהין? פרעגט סענדער. קום!

דער „קום" קלינגט מאָדנע. ס׳איז ניט דעם טאָנס באַפעלערישער טאָן פון אמאָל. אורין וויל זיך זען דעם אויסדריק פון זיין פּנים, דעם גלאַנץ פון זיינע אויגן. איז שוין אָבער סענדער אוועק א גוטע פּאָר שפּאַן פאַרויס, זיין געאייַלטער גאַנג דערמאָנט אין יענע צייטן ווען מ׳פלעג זאָגן „סענדער גייט ניט, ער פליט". דאָס דאַרף אין וועלכן זיי האָבן געוווינט איז געווען צו קליין אויף צו קאָנען אויסהאַלטן א שוחט, פלעגט סענדער „באַ־דינען" עטלעכע ארומיקע דערפער. דער וועג צו איינעם פון אָט די דער־פער האָט זיך געשניטן דורך א געדיכטן וואַלד, דורך די „קאָדרעס". שוין דער נאָמען אליין איז געווען גענוג אויף אָנצוואַרפן א מורא, אָפּגערעדט פון די וואַלדהעקערס, כאַטש פויערים באַקאַנטע. אפשר דערפאַר פלעג זיי וווּנדערן זיין איילעניש. טאַקע זיי האָבן פאַרשפּרייט אין דאַרף און געגנט אָט דעם „ער גייט ניט, ער פליט". ווייזט אויס אז פון וואַלד האָט געשטאַמט אויך סענדערס קנאה צו רייטער, צו זייער שנעל באַוועגן זיך. אין איינעם א דאָנערשטיק האָט ער זיך אָנגענומען מיט מוט און געפּרוווט א רייט טאָן איבער די דערפער. געדינגען אָדער אויסגעבאָרגט א פערד, זיך געלאָזט אויפזעצן רייטנדיק (לייכט איז עס ניט אָנגעקומען,ביידע גרעסערע זין האָבן אים קוים ארויפגעטאָשטשעט) און אוועק.

צי ער האָט געריטן פון איין דאַרף אין צווייטן איז שווער צו זאָגן. ער האָט וועגן דעם קיינמאָל ניט דערציילט. קלאָר איז אז אין א טייל פון די דערפער האָט ניט געוווינט מער ווי איין יידישע משפּחה און אויב דער מאַן איז צופעליק ניט געווען אינדערהיים, איז זיך שווער פאָרצושטעלן ווער ס׳האָט אים געקאָנט העלפן אראָפּקריכן און ווידער ארויפקריכן אויף דעם פערד. ער זאָל געווען שעכטן דאָס עוף לכבוד שבת רייטנדיק איז אויך שווער צו דערלאָזן, אָבער אז אהיים איז ער געקומען רייטנדיק איז זיכער.

דאָס האָט מען זיך דערוווסט פון זיינע אייגענע געוואלדן, פון זיין רופן נאָך הילף, ווייל דערנענטערנדיק זיך צום דאָרף האָט די קליאטשע ניט געוואָלט מער פאָלגן סענדערס אָנווייזונגען אויף רעכטס און לינקס, זיך א קליינעם צימעס געמאכט פון זיין ציען די לייצעס און איז אוועק גלייך צו דער שטאָל. דער דאך איז געווען א נידריקער און סענדער איז געבליבן הענגען זיך האלטנדיק מיט איין האנט... אין דער צווייטער האָט ער גע־האלטן דאָס קלימעקל אין וועלכן ס׳האָבן זיך געפינען א חוץ טלית און תפי־לין, די חלפים. אורין וויל זיך לאכן ווי דעמלט, זעט ער דעם טאטנס פליי־צע א געבויגענע, צווייפלט צי סענדער קאָן נאָך אזוי לאכן, איילט ער זיך אים אָניאָגן.

אויפן אָרט פון אמאָליקן סטעזשקעלע קייקלען זיך בארג אראָפּ צווי־רייעס ברייטע פון בעטאָן געגאָסענע טרעפּ, באזוימטע מיט אקאציע בוימער. דער בארג איז ניט מער פארפלייצט מיט דערנער און ווילדע גראָזן, מ׳האָט געפלאנצט א וואלד, גרינט ער זיך.

— אין די מלחמה יאָרן, זאָגט סענדער, האָט מען דאָ געפלאנצט און געבויט. ער זאָגט ניט ווער ס׳האָט געפלאנצט און וויאזוי ס׳איז געבויט גע־וואָרן. דערציילט ער אָבער מיט א ניסוח פון עבדים היינו ווערן די טרעפּ ניט באטרעטבארע, דאָס וועלדל — קברים־בוימער, און דער מיין פון שפּא־ציר א שרעקלעך טרויריקער. זוכט אורי אן אָנשפּאר...

אין דער שפּיציקער ווילע פון פאבריקס־הויף שלייכט זיך ניט מער פון איין צימער אין צווייטן דורך קרישטאָלענע טירן דעם דירעקטאָרס רוח־ניותדיקע פרוי. די ווילע איז איצט א קינדערגאָרטן, איילנדיקע מאמעס — דעם פאבריק־פייף ניט צו פארשפּעטיקן, ער דאַרף זיי געפינען נעבן וועבשטול — ברענגען כליפּענדיקע קינדער. ס׳האָט זיך זיי נאָך געוואָלט שלאָפן. וואקסט דער טאָג שפּילן זיי זיך אין געל־ווייסע אָנצוגלעך אָדער שפּאצירן פּאָרלעכווייס, האלטנדיק זיך ביי די הענטלעך באגלייטע פון לערערנס אין בלוי־ווייסע כאלאטלעך. יונגע לערערנס, צו מאָל שיינע, דערמאָנען אין „קום יאַניוניא זעץ זיך נעבן״. א לעבעדיקע, א רעשיקע איז געוואָרן די געוועזענע דירעקטאָר־ווילע.

— פאר דער צייט האָט זיך אלץ געביטן, זאָגט אורי.

— אוודאי האָט זיך געביטן, באשטעטיקט סענדער און זיין בליק זוכט עמעצן אויף די טרעפּ און צווישן די בוימער...

אויך דער „הויף“ האָט זיך פאַרוואַנדלט, געבליבן ניט מער ווי א חורבה.ביים טויער באַגעגענען זיי גיצען, דעם אַלטן בריוטרעגער. ער איז א ניינציקער, די וואָנצעס רויטלען זיך נאָך ביי די שפּיצן, איבער דער אויבער־שטער ליפּ געלבלט זיי דער ציגייער רויך.

— ניט געבליבן קיינער פון דער דינאַסטיע, זאָגט גיצע, מיינט ריזשע־נער און טאַלנער כאָטש ער האָט פון זיי ניט געהערט. אַלע זענען אַוועק.

— פרעמדע זענען געוואָרן תושבים און איינגעבוירענע פרעמדע, זאָגט סענדער.

אמת איז עס נאָר ביטאָג, ווען סיי זון, סיי רעגן, סיי ווינט שטרייכן אונטער די פּוסטקייט וואָס האָט זיך אַראָפּגעלאָזט איבער דעם „הויף“ און איבער דעם שטעטל. ניט אמת איז עס פון בין־השמשות ביז קאַיאָר. צוזאַמען מיט דער נאַכט וואָס שפּראָצט פון דער ערד, נידערט פון הימל אַראָפּ א נעפּל און דאָרט ווו זיי באַגעגענען זיך שוועבן שאָטנס און סודען זיך. עס פליט פאַרביי פּאַטאַלע און נאָך אים ווי א קאָמעטנשוואַנץ, ווי א גאָלד און זילבער־שטויב דער דעמלטיקער עולם. די צייט האָט צוזאַמענגעשמאָלצן פרייד און טרויער, טרערן און געלעכטער, שנאה און פריינטשאַפט זעט עס אויס ווי פּאַווע־פאַרבן וואָס גיסן זיך איינע אין דער אַנדערער.

...פּאַטאַלע איז געווען דער איינציקער „זשורנאַליסט“ פון דער, אויך געוועזענער, לאָקאַלער וואָכן אָדער חודש־צייטונג. א צוויי מאָל האַלב פאַר־קערעוועטער איז געווען פּאַטאַלע. דער אויבערשטער טייל קערפּער, ביז דאָרט ווו ס׳וואָלט געדאַרפט זיין דער גאַרטל, איז פאַרקערעוועט ווי א פערד און וואָגן וואָס האַלט ביים אריינפאָרן פון איין גאַס אין דער אַנדערער אויף רעכטס, דאָס זעלבע דער אונטערטייל נאָר אויף לינקס. פליט שטענדיק א טייל פּאַטאַלע פאָרויס. פון געבוירן אָן אַזעלכער, די נאַטור האָט, ווייזט אויס, פאָרויסגעזען אַז ס׳טויג צו דער פּראָפעסיע, ווייל אַזוי זעט ער אויס אָן איבעראַליקער. די צייטונג, גרויס ווי א תלמוד־בבלי־דף, איז א צווייזיי־טיקע. די העלפט פון דער ערשטער זייט פאַרנעמט דער טיטל, א געקינצל־טער, און אונטער אים מיט גראָבער שריפט „אַלגעמיינע, אומאָפּהענגיקע, אָביעקטיוו אינפאָרמירנדיקע צייטונג“. אינפאָרמירט זי וועגן חתונות און באַגרעבענישן, בריתן און פּרויענקאָמיטעט־באַגעגענישן אויף וועלכע מ׳־באַשטימט אָפּשטעקן וויזיטן אין די שולן און שפּיטעלער (כאָטש אין שטעטל איז קיין שפּיטאָל ניטאָ) און נאָך אַזעלכע וויכטיקע אינפאָרמאַציעס אין

וועלכע די נעמען פון די דאמען זענען געשריבן קורסיוו און לויט א שטרענגן פּראָטאָקאָל, צוערשט מאדאם ק. נאָכדעם פרוי ל. חלילה ניט פארקערט, ווייל... ווער וויל אן ערד־איבערקערעניש צי אפילו נאָר אן ערדציטערנישן?

אין יענעם טאָג, דערמאָנט זיך אורי, האָט מען די צייטונג ממש גע־ריסן פון די הענט. ניט מחמת די נייעסן וואָס מען האָט זיך געוואָלט דער־וויסן. פארקערט, ווייל מ׳האָט געוווסט. נאָך מיט א טאָג פריער איז באקאנט גע־וואָרן ווי עס וועט אויסזען פּאָטאלעס שילדערונג וועגן לעצטן ספעקטאקל, דער „קלו״ פון צייטונגסנומער. און ניט אזוי די פאָרשטעלונג אין אלגעמיין ווי דאָס לעצטע בילד. רעדן רעדט מען שוין דעריבער זייט דריי טעג, אָבער איינס איז גערעדט און עפּעס אנדערש געשריבן שווארץ אויף ווייס, מיט בפירושע נעמען.

דאָס שטעטל רעשט, נאָר דאָס הויז מיט דער גלאָזווערענדע באַטײ־ליקט זיך ניט, אָדער באטייליקט זיך אויף א פארקערטן אופן. געוויינטלעך איז עס איינס פון די באַפעלקערטסטע פלעצער. אין די נאָכמיטאָגן און פארנאכטן זיצט ביי אן אָפענעם פענצטער אין איין עק ווערענדע בעלא און אין אנדערן עק איר מוטער. גייט מען דורך, גריסט מען און מ׳פארהאלט זיך א ווײלע. מיט עלטערע רעדט די מאמע, האָבן אָבער עלטערע קיין צייט ניט — מענטשן פארנומענע, גייען ניט אין גאס סתם אזוי, נאָר מיט א ציל — איילן זיך, בלייבט זי צווישן איין דורכגייער און צווייטן אליין, קוקט צום יונגן עולם, שאצט ווער עס וואָלט געפאסט פאר א חתן, ווייל בעלא איז שוין איבער אכצן. מיט דער יוגנט שווייגט בעלא, רעדן רעדט איר גע־זיכט בייטנדיק די פארבן, אָט בלאס, אָט רויטלעך, אָט אן אָנהויב פון צע־פלאַמען זיך, אן עכט בתולה־לשון. היינט איז די גלאָזווערענדע פארריגלט, איבער אלע פענצטער זענען פארצויגן פירהענגלעך, קיינער באווייזט זיך ניט. און דאָס אלעס, סיי דער רעש סיי דאָס שטילקייט ארום דער ווערענ־דע נאָר דערפאר ווייל בעלא האָט גערעדט, און גערעדט האָט זי ביי דעם לעצטן ספעקטאקל בעת דעם לעצטן בילד.

אייגנטלעך האָט זי גאָר ניט גערעדט, בעלא האלט קיין רעדעס ניט, זי האָט נאָר אויסגעדריקט איר פארוואונדערונג מיט אן אומשולדיקער פראגע־ צייכן, ווייזט אויס א מענטש מיט הינטערגעדאנקען, האָט זיך צעלאכט. וואָלט דאָך געווען גענוג, פּולט ער אַן דאָס שטעטל. ווערטלט מען זיך, א ווינק, אן אָנצוהערעניש און בעלא רויטלט זיך. אָבער אין דער צייטונג? דאָס קאָן נאָר א האלבפארקערעוועטער זשורנאליסט.

דאָס לעצטע בילד פון דער פאָרשטעלונג — אן ארט װאַריעטע־ספעקטאקל — איז געווען א פּיראמידע. „עס געהערט צום פּראָגראם״, האָט

באשטימט דער רעזשיסער, דער זעלבערביים לינקן ווי אויך ביים רעכטן דראמאטישן קרייז — ווייל אין שטעטל זענען פאראן צוויי אזעלכע קרייז־לעך — דער עברית לערער וועלכער איז ביי זיך אין שטוב, אין זיין דלת־אמות־אינטימקייט, א יידישיסט, „איבערגעגארנטע צען פארשוין, האט ער גע־זאגט, דריקן אויס קראפט און קאמפלעקסע אייניקייט״. אויב קראפט און דערצו נאך אייניקייט, האט זיך דער אנסאמבל, א פאליטיש פארשטייט זיך באוווסטזיניקער, אונטערגעווארפן דעם באשלוס, כאטש טענות זענען גע־ווען א סך. די אונטערשטע פיר — די וועלכע האבן געדארפט שאפן די באזע פון דער פיראמידע אויף וועלכע ס׳זאלן שטיין אנדערע דריי, אויף זיי — צוויי און דערנאך איבער זיי, העט אויפן שפיץ, דער לעצטער, דער פירא־מידן שפיץ — האט אט דער לעצטער געשראקן. „א שווערן, האבן זיי געטענהט, וועלן מיר ניט קאנען אויסהאלטן, א שווערער פארלירט דאס גלייכגעוויכט און קאן איבערקערן די גאנצע פיראמידע. אזא אומגליק טאר מען ניט צולאזן.

א שפיץ וועגן דער פיראמידע האט געפונען דער רעזשיסער ביים בייגלבעקער, ביים קינדער־הויפן, ווי סענדער פלעגט זיי רופן. געניי‍גט האבן דעם בייגלבעקערס קינדער „לינקס״, דער קלענסטער פון די ברידער האט מסכים געווען צו שטיין מיט דעם קאפ אראפ אויף די איבערגעשטאקטע גימנאסטיקער כאטש זיי זענען געווען „רעכטע״, ווייל דעם ספעקטאקל האבן געגעבן די „רעכטע״. געזאגט האט מען, אז זיין הסכמה איז ניט גע־ווען קיין אומזיסטיקע. ער האט געלייקנט, ער האט געזאגט אז ס׳האט אים א שמייכל געטאן דער געדאנק צוצוקוקן זיך די גבירישע זינדלעך — ביי אים זענען כמעט אלע געווען גבירישע זינדלעך. אין אוונט פון ספעקטא־קל זענען ארויס אויף דער סצענע צען חברה, ניין געזונטע בחורים אנגע־טון אין שווארצע הויזן און ווייסע מייקעס, און דעם בייגלבעקערס ייִנגעלע אין יומטובדיקע עטוואס אפגעריבענע הייזלעך, א ווייס העמדעלע כדי צו באהאלטן זיין ביינערדיקייט. עס דערשיינען פיר בריקבויגנס אויף וועלכע עס שפרינגען מיט אימפעט ווי פון שטאל געגאסענע דריי אטלעטן, איבער זיי קלעטערן אנדערע צוויי, פון האנט צו האנט ווארפט מען דאס ייִנגעלע און אט שטייט דאס אן איבערגעדרייטס מיטן קאפ אראפ אויף דער שפיץ פי־ראמידע, די פיסלעך שטעכן די לופט ווי צוויי הירשן הערנער, זענען אבער די הענט וואס האלטן דאס ביי די הייזלעך צו פעסטע, שפרינגען אפ די קנעפלעך פון קרעקל... און עס ברעכט אויס אן אלגעמיין געלעכטער.

דעמלט האט בעלא אויסגעדריקט איר פארווונדערונג.

— כ׳פארשטיי ניט, האָט זי געזאָזט, וואָס מ׳לאכט אזוי הילכיק איבער אזא קלײנעקייט.

און דער האלבפארקערעוועטער עקדיש, דאָס קרומע זשורנאליסטן פּרצוף האָט עפעס אנדערש ניט געפונען ווי נאָר צוצוזאָגן דעם פריילען בעלא — און דאָס אין דער שטאָט־צייטונג — אז מ׳וועט אנטקעגן קומען איר פארלאנג ניט צו לאכן פון קלײנעקייטן און אויף דעם שפּיץ פון דער „נעכסטער פּיראמידע״ אוועקשטעלן דעם בייגלבעקערס עלטערן זון...

לייענט מען און כאָטש מ׳פארשעלט אים די יאָרן, קאטשעט מען זיך פאר געלעכטער. וואָס הייסט מ׳לאכט...

שוין ווידער הירזשעט איר ווי די פערד? פרעגט סענדער פון שלאָף און דרייט זיך איבער אויף דער צווייטער זייט. גאָלדע שלאָפט ניט. זי שטריקט האלבדרימלענדיק א זאָק, ווארט אלע זאָלן קומען אהיים. איבער־הויפּט צילקע. „א מיידל, דערצו א ווילדע״. קלאפּט דאָס הארץ, איין מאָל מיט ווארעמקייט, איין מאָל מיט גליווער. אויך אויף מרימען ווארט זי, נאָר די זאָרגן זענען אנדערע. מרים איז ניט קיין ווילדע, א צו געזעצטע איז זי. „די יאָרן שטייען ניט און צו קיין תכלית טראכט זי ניט, הייבט אירע טועכצן, מ׳וועט זי נאָך חס וחלילה איינזעצן. ווער ווייסט ווי זי קאָן איצט זיין?״ קלאפּט דאָס הארץ איין מאָל מיט שרעק, איין מאָל מיט האָפ־נונג. א טרייסט דער זון. ער האָט חתונה געהאט.

— א חתונה, ווי איז מיר, רעדט צו זיך אליין גאָלדע, אויף א קול.

— וואָס האָסטו געזאָגט, פרעגט סענדער.

— גאָרניט.

— ס׳האָט זיך מיר געדאכט.

— ווייזט אויס.

— פארוואָס גייסטו ניט שלאָפן.

— דער זאָק.

— לאָז דעם זאָק, זאָגט ער, זיך אויסדרייענדיק מיטן פּנים צו דער וואנט. אוי, ברעכן מיר די ביינער.

גאָלדע ציט אראָפּ דאָס פּלעמל, ס׳זאָל אים ניט שטערן שלאָפן, שטריקן קאָן זי אין דער טונקל. צו דער חתונה איז מען אויך געפאָרן אין דער טונקל. געפאָרן איז מען ווייל דאָס שטעטל האָט זיך דערוווסט אז סענדערס זון „לעבט״ מיט איינער אָן חופּה וקידושין, האָט מען געטראכט אז מ׳וואָלט געדארפט ווי ניט איז א חופּה שטעלן. „ביי לייט איז א חתונה א חתונה, ביי אונדז א מין אָפּקומעניש״, טראכט גאָלדע.

נאָך דעם פלעג דער זון אָפּלאַכן פון זיין חתונה.

— ניט איך האָב זי מקדש געווען טאַטע. מיר דאַכט זיך אַז דו.

— שייך, ביי דער חופה ביזטו דאָס געווען?

— געווען.

— נו?

— ווען ס׳איז געקומען צום טבעת־קידושין האָבן מיר זיך געכאַפּט אַז מ׳האָט דאָס פאַרגעסן אינדערהיים. געלאָפן נאָך דעם פינגערל בין איך, אָבער ביז כ׳בין צוריקגעקומען איז שוין געווען נאָך דער חופה.

— באמת? פרעגט סענדער מיט א שטיפערישן בליק.

— אוודאי.

— אויב אזוי קומט אויס נאָכאַמאָל שטעלן א חופה.

דערוווסט מען זיך, לאַכט מען, וואָס הייסט מ׳לאַכט! לאַכנדיק דער־מאָנט מען זיך אַז גלייך נאָך סענדערס און גאָלדעס אָוועקפאָרן האָט זיך פאַרגליסט זיי אָנטון א פרייד, ווען זיי וועלן צוריק קומען פון דער חתונה זאָלן זיי געפינען די שטוב א פרישע. האָט מען געקאַלעכט די ווענט און זיך געגרייט שמירן דעם דיל מיט ליים. געקנעטן דאָס ליים האָט מיט באָר־וועסע פיסלעך אורי, דעם ריטעם האָט געגעבן זלמן. איז עס געפעלן. איז מען געזעסן אויף די בעטלעך און זיך צוגעקוקט צום שפיל. זלמן פאַר־שנעלערט דעם טעמפּאָ און פון אורין גיסט זיך דער שווייס. אזוי ביז אורי כאַפּט זיך און עס פאַלט אים איין זיך נוקם צו זיין, אָפּרעכענען זיך מיט זלמנען. בויגט ער זיך איין, נעמט א שטיק ליים, מאַכט דערפון א קנויל׳ צילט זלמנען און טרעפט אין דער פריש געקאַלעכטער וואַנט. דערזעענדיק דעם געלן פלעק בלייבט דער עולם א געפּלעפטער, אָבער נאָר א רגע, ביז צילקע ברעכט אויס מיט איר קרייענדיק געלעכטער, וויל איר מרים פאַר־שטאָפּן דאָס מויל, באַצאָלן פאַר איר באַנעמען זיך מיט א טאָג פריער, ווען אין ברען פון קאַלעכן האָט זי אַלץ איבערגעלאָזט און אַוועק שפּאַצירן הינטער דער שטאָט, זי געלאָזט אליין מיט דער גאַנצער ארבעט. פאַרמאַכן דאָס מויל וויל זי איר דווקא מיט א שטיק ליים. געשעט דאָס זעלבע ווי ביי אורין. ווערט דאָס געלעכטער אַן אלגעמיינס, די קריוודע אָננעמערס פאַרטיילן זיך אין צוויי מחנות און די ווענט פינטלען זיך ווי יעקוב־אבי־נוס לעמעלעך. געכאַפּט האָט מען זיך צו שפּעט, נאָכאַמאָל קאַלעכן איז קיין צייט ניטאָ.

— ווייסט איר גאָר וואָס, מאַכט צילקע, מיט רעגלמעסיק אויסגע־שטעלטע פלעקן וועט דאָס צימער זיין נאָך שענער און טרעט גלייך צו פארענדיקן די ניטווילנדיק אָנגעהויבענע ארבעט.

ווען גאָלדע איז געבליבן שטיין אויף דער שוועל א דערשיטערטע, האָט מען נאָך אלץ געלאכט פון אויפטו.

„אויך ער האָט געלאכט" דערמאָנט זיך גאָלדע, לייגט א ווײַלע דעם זאָק אין שויס און הערט זיך איין צו סענדערס כראָפּען. „אויך א ווילדער, ווי די טאָכטער זיינע" טראכט זי און אויפן פּנים בליט א מידער שמייכל.

קומען צילקע און זלמן שמייכלענדיקע און מרים א ברוגזע.

— וואָס איז דער רוגז, פרעגט גאָלדע. שיסט צילקע אויס מיט איר קרייענדיק געלעכטער און זלמן מיט א דיקן ווי א ליידיק פּאַס.

— שוין ווידער? פרעגט סענדער. וואָס איז דאָס הירזשען?

— דיין חכם איז א גראָבער נפש, א כוליגאַן מיט פרעטענזיעס.

צו שווערע ווערטער, וויל זיך סענדערן וויסן וואָס ס'איז געשען ער וויל אליין שאצן. דעם שלאָף האָבן זיי שוין סיי ווי סיי איבערגעשלאָגן.

שיינע איז פון א בעסעראבער שטעטל, געענדיקט די גימנאזיע און אוועק זיך פּראָלעטאריזירן (געפּרוווט מאכן פון נויט א כבוד). שפּאצירן האָט זי ליב מיט זלמנען. ווען ער זינגט אָדער דעקלאמירט שוועלט ביי אים אויפן שטערן אן אָדער. מ'זאָגט אז דאָס מאכט אים מענלעך. ווייזט אויס אז דערפאר געפעלט איר מיט אים צו שפּאצירן. זי איז א הויכע, מיט קליינע, הארטע, חוצפּהדיקע בריסטן. ווען זי רעדט ווארפט זי אריין רוסי־שע ווערטער, מ'זאָל וויסן אז זי איז אן אינטעליגענטקע, א פּראָלעטארי־זירטע אינטעליגענטקע. מעגלעך אז דערפאר געפעלט איר זלמן, א שוחטי־שער פּראָלעטאריער איז עפּעס אנדערש. ווען זי שפּאצירט מיט זלמנען ווארפט זי אויך אריין א רוסיש וואָרט.

— ווען אן אנדערע וואָלסטו דאָס ניט געוועז געטאָן, זאָגט מרים מיט פאָרוווּרף. ס'איז א ווינק אויף זלמנס שוואכקייט צו פּולברוסטיקע.

— מיט שיינען געפינסטו דיר צו מאכן אזעלכע חכמות. ברוגזט זיך לאכנדיק צילקע. אָפּלאכן פון א בעל־מום טאָר מען ניט, זאָגט זי, כאָטש שיינע איז קיין בעל־מום ניט. מ'דארף זיך גוט איינקוקן אויף צו באמערקן אז די אויבערשטע פעדערשטע ציין — אינגאנצן צוויי — קריכן אביסעלע ארויס פון הינטער דער ליפּ.

— וואָס האָב איך אזוינס געטאָן, פרעגט זלמן מיט אן אומשולדי־קער תנועה און קאָן זיך ניט איינהאלטן ניט איבערצוחזרן די געשיכטע.

ניט מער ווי געפּרוווט איר דערוויזן אַז זי קאָן ניט קיין רוסיש. האָב איך איר פאָרגעשלאָגן מיט געוואַלטיקן ערנסט: „פּיאָרנוטי ראַז טשטאָבי ראַז־וועסעליטי וואַס?“ און זי האָט געענטפערט: „פּאַזשאַלואיסטאַ“. אַז זי האָט מיך אַזוי שיין געבעטן האָב איך איר ניט געקאָנט אָפּזאָגן.

— ביסט אַ גראָבער נפש!

— איידל קאָן מען דערצו ניט זאָגן, טראָגט סענדער אַרויס זיין פּסק דין און די רעכטע וואַנצע ציטערט.

... „געוועזן אַ צייט פון לאַכן, טראַכט אורי, געלאַכט מיט צעקלאַפּטע קעפּ מיט אויסגעזעצטע ציין, מיט אונטערגעשלאָגענע זייטן. פון אַלץ און פון אַלעמען האָט מען געלאַכט“. ער וואַרפט אַ זייטיקן קוק אויף סענדערן זעט ער אַז דאָס לאַכן איז געבליבן אַן אַמאָליקס. מיט געלעכטער אַליין בויט מען ניט איבער קיין וועלט. אפשר אַמווייניקסטן מיט געלעכטער.

— קום, זאָגט ווידער סענדער. דאָס מאָל רופט ער אים אַהיים, ס'איז צייט מיטאָג עסן. גייט מען פּאַמעלעך. פּסיעות קטנות, שבתדיק. וואָס גע־ווען צו זען האָט מען געזען.

— דערמאָנסט זיך, פרעגט פּלוצלינג סענדער, דערמאָנסט זיך נאָך ווי מ'האָט געלאַכט?

— יאָ, טאַטע, אוודאי דערמאָן איך זיך.

— ווייזט אויס אָפּגעלאַכט.

אורי בלייבט אַ פּאָר טריט אַרונטער און קאָן דעם בליק ניט אַראָפּ־נעמען פון טאַטנס געבויגענער פּלייצע.

יאנקעלעס גילגולים

טענעגראָס קבר איז ערגעץ נעבן טויער פון א לאגער וועלכן ס'האָבן לאנגע יאָרן געבויט אינטערנירטע, אויף איינעם פון די ווערטאנטן פון די אטלאס בערג, צווישן דזשעבעל סאכארי און אולעד נאאיל, דאָרט ווו עס הויבט אָן א נאקעטע פלאכלאנד אָן בוימער, אָן שאָטנס אָן אייניפארביקע ווייטקייט פון וועלכער עס שפראָצן ווי מיילן—שטייגער פלעקן שווארצער גראניט, פארגעלטע אלפא גראָזן.

— לעצטנס צו פיל חלומות, האָט געזאָגט יאנקעלע, אָדער שימשעלע, צי גאָר טענעגראָ אין א טריבן פרימאָרגן. קאָשמארן. אייגנטלעך האָב איך ליב חלומות. ניט חלומות וואָס זענען אלץ אויף דער האנט. צומאָל אפילו דערווידער. קאָשמארן דאָס איז עפּעס אנדערש. ס'איז א סודותפולע וועלט וואָס וויל זיך אנטפלעקן. געזען און ניט פארשטאנען, אָדער געזען און תופס געווען דאָס וואָס וואכעדיק וואָלט ניט געקענט געשען. ס'איז עפּעס פון דעם וואָס מען זאָגט אז נאָר חולה־נופלדיקע פילן, אָדער א געשעעניש מיט א מיין... אָט צום ביישפּיל גיי איך מיט בילון אויף א ברייטער גאס אין דעם אזוי־גערופענעם גבירישן קווארטאל. דער נאָמען פון דער גאס איז שוין פאר זיך א קוריאָז: ספּירט פאבריק. איז ווי מיר גייען קומט אונדז אנטקעגן, ווער מיינסטו? ווערסט ניט טרעפן. ס'איז אוממעגלעך צו טרעפן. בילו באגלייט פון איינעם א קליינוווקסיקן, א דיקן מיט א שרעקלעך פארשוויצט פנים. גלאנצט ווי אן אָדערקע פון א געשטאָפּטער גאנדז אין א הייסן זומערטאָג. לויט דעם ווי זיי ריידן מיט די הענט זעט מען אז זיי זענען פארטיפט אין א שמועס וועגן העכערע זאכן. זיי נאָר דערזען, דערמאָן איך זיך אז שוין לאנג ניט

אָפּגעשטעקט קיין ווײַזיט בילון. ס'איז מיר ניט אָנגענעם וואָס שוין אַזוי לאַנג ניט געווען בײַ אים. זאָג איך בילון: לאָמיר גיין לאַנגזאַמער, ס'איז מיר אַ בושה באַגעגענען זיך אַזוי אין מיטן דרינען. אפשר וועלן זיי פאַרקערעווען אין איינעם פון די געסלעך. זאָגט ער, ביסט גערעכט און מיר גייען לאַנג־זאַמער. אויפן ווינקל מיט אַ זײַטיק געסל שטייט אַ געוואַלטיקער מיסטקאַס־טן. זענען זיי פאַרשווינדן הינטער אים. שוין גוט, טראַכט איך, אַזוי וועלן זיי אונדז ניט באַמערקן און הויב אָן שפּאַנען מיט בילון נאָרמאַל ווי צוויי מענטשן וואָס גייען שפּאַצירן. מײַנסטו ניט אַז אַזוי ווי מיר קומען אָן צום מיסטקאַסטן זענען זיי נאָך בײַדע דאָרט און ווי נאָר ער דערזעט מיך ווײַזט מיר בילו מיט אַ פינגער די רעכטע באַק, ווי אײַנער רעדט: שעמסט זיך ניט? דער דיקער, דער גלאַנציקער איז פאַרשווינדן גלײַך ער וואָלט קיינמאָל דאָרט ניט געווען. איך וויל זיך אַנטשולדיקן פיל איך בעשײַמפּערלעך ווי עס רויטלען זיך מיר די באַקן. דער וואָס נעבן מיר שווײַגט, פּרוּווט אפילו ניט אַרויסהעלפן. עפּנט בילו אַ קײַלעכדיק צילינדער־שאַכטל פון ווײַסער בעריאָזע קאָרע, אין וועלכן עס שטעקט ווי אַ גראָבער קאָלבאַס פיסטיק־געַ־פּרוּווירנס און אַ קופּע מילכקרעם־ס'לאָקשן. „נעם", זאָגט ער. „אַ דאַנק", ענטפער איך. איז ווי איך רעד נאָר אַרויס די ווערטער ברענגט הילדאַ — די פּאָר צוויי יאָר פאַרשטאָרבענע דינסט זײַנע — אַ קיגל פון ראָזשענקעס, עכטער קישמיש מיט מאַראַנצן־שאָלעכץ און נאָך אַזעלכע שמעקעוודיקע זאַכן און איך בלײַב זיצן אַליין מיטן טעלער און שעם זיך פאַרזוכן.

— דאָס איז אַ חלום. וועקט אויף געדאַנקען, זאָגט ער טרויריק. פלו־צעם הויבט ער אָן לאַכן מיט זײַן זעלטזאַם געלעכטערל. אָט די נאַכט חלומט זיך מיר: איך לויף אויף עקיקע סטעזשקעס איבער דעם אײביקן חלום־פעלד. לויף אָן אַ ציל. פשוט אַזוי למען באַוועגן די פיס. פון דער ווײַטנס אַ שטוב. די אײביקע שטוב, באַדעקט מיט רויטן טשערעפּ, מיט אַ געשניצטן גאַנעק. איך מאַך צו זיי מיט דער האַנט. כ'דערקען זיי ווײַל זיי זענען נאָענט. זיי אָבער דערקענען מיך ניט, אפשר באַמערקן זיי מיך אפילו ניט, זיי זענען ווײַט. „עס שײַנט מיר אַז דאָס איז ער", זאָגט דער טאַטע נאָר דערפאַר ווײַל עס וויל זיך אים עפּעס זאָגן. מײַן ברודער זעט ווי איך מאַך מיט דער האַנט, שענקט מיר אָבער קיין שום אויפמערקזאַמקייט ניט, לאָזט בכוונה בלאָנדזשען דעם בליק אין דער ווײַט. קער איך זיך אום און לויף ווײַטער אויף די עקיקע אַקער־גרענעצן וואָס צווישן פּירעקיק אײַנגע־טײלטע פעלדער, אײַניקע פריש געאַקערטע מיט אַ גלאַנץ פון אַלטע זיל־בערלעפּל, אַנדערע באַדעקטע מיט טונקל־געלע שטעכלענקעס פון ניט לאַנג

געשניטענעם ווייץ. דערנענטער איך זיך צום גאנעק און בעט קאלט וואסער, ווייל עס טרוקנט שרעקלעך אין האלדז. אפשר איז מיר געווען אזוי טרוקן אין האלדז אז איך האָב די ווערטער ניט געקאָנט ארויסריידן, ווייל קיינער גיט מיר קיין וואסער ניט, קיינער רירט זיך ניט נעמען א גלאָז צי אן ערדן טעפל און מיר געבן אביסל וואסער. „ער האָט דערפילט עס שמעקט א קיסעליצע איז ער געקומען צו לויפן", זאָגט דער טאטע, און פון טעפל וואָס אויף דער פליטע הער איך א מין גול־גול וואָס דערמאָנט באמת אין מיין טאטנס מאכלים. פארשטיי איך אז ער קאָכט, ווייס איך אז ער האָט אָנגעוואָרפן אין טעפל כל־ערליי ניט געוואשענע קרייטעכצער און פרוכטן און כאָטש אזוי וויל איך פון דעם פארזוכן ווייל א זויערלעכער טעם קיצלט אונטער דער צונג. אָבער ביז עס וועט פארטיק ווערן בעט איך נאָך א מאָל א גלאָז וואסער, ס'דאכט זיך מיר אז כ'ווער דערשטיקט, אז כ'וועל אומקו־מען נאָך איידער כ'וועל פארזיכן פון טאטנס געקעכץ. גיט מיר אָבער קיינער קיין וואסער ניט. דער טאטע ווייל ער איז פארנומען, ער מישט דאָס געקעכץ מיט א הילצערנעם לעפל ס'זאָל ניט צוברענען, דער ברודער און מיין שוועסטער, ווייל זיי האָבן מורא דער חלום זאָל ניט נעמען א סוף. ווייזט אויס זיי ווילן געווינען צייט, מיך אויפהאלטן מיט דער האָפענונג אז אָט, אָט, באקום איך א קאפעלע וואסער. הויבן זיי אָן דרייען דאָס ראָד פון ברור־נעם גלייך זיי ווילן ארויסציען דעם עמער און דער ברונעם איז געוואלטיק טיף, און דער הילצערנער עמער פול מיט לויטער קאלט וואסער זייער נאָענט צום דנאָ, רירט זיך קוים. דאכט זיך מיר אז דאָס דרייען זיי דאָס ראָד אזוי לאנגזאם ווייל זיי ווילן מיין טויט, זיי ווילן איך זאָל ווערן א שאָטן. האָט מיך אָנגעכאפט אזא טרויער, אז אלץ איז מיר געוואָרן גלייכגילטיק און זיך אויפגעכאפט פון שלאָף מיט א פארדארטער צונג און א טרוקענעם האלדז ווי שטרוי אין חודש תמוז. זייט דעמלט האלט איך אין איין לויפן. דאָס א חלום, זאָגט ער מיר, און אין זיינע אויגן באווייזט זיך א ווונדערבארער גלאנץ.

— וווהין לויפסטו? פרעג איך.

— ווילסט הערן? א חלום, אן אוצר. צו יענער צייט האָט מען מיך נאָך גערופן שימשעלע. אזוי אז אָנהויבן וועלן מיר מיט אים.

...ס'איז ניט צום גלויבן אז א צוועלפיעריק יינגל זאָל לויפן א גאנצע שעה אויף דער טאָלעקע וואָס הינטער דער שול און ניט הערן דאָס גלעקל. און דאָך איז עס אזוי געשען. שימשעלע איז מיט זיין שפילן מחיה מתים

אן אלטע, אים אינגאנצן ניט באקאנטע, לעגענדע וועגן צענטאורן. מיט א צו דער ברוסט געבויגענעם קאָפּ לויפט ער ווי א באזעסענער, ס׳דאכט זיך אים אז ניט צוויי נאָר פיר פיס מיט ברייטע ניט געקאָוועטע קאָפּעטעס טראָגן אים איבער דעם מיט כל־ערליי מיסטן פארוואָרפענעם פּלאַץ. ער פילט גלייך ווי ער וואָלט זיין וולאסוס פעדר. ס׳איז דאָס איינציקע פערד פון א „קאלאַראש קו סקימב״ א רעשט פון יענע צייטן ווען פארפונדעוועטע פויערים פלעגן גיין צום מיליטער און אין מלחמה מיט אייגענע פערד. היינט איז עס א פריווילעגיע און א כבוד. דערפאר זאָגט מען האָט וולאסוס פאָטער אָפּגעקלאפּט אלע וויפל נאָר מעגלעכע טירן ביז ער האָט געפּועלט אז מ׳זאָל זיין זון אויפנעמען אין אזא איינהייט. און ווען ער האָט זיך דערשלאָגן האָט ער געקויפט דאָס פערד, די אוניפאָרם און די שווערט מיט וועלכע זיין זון קומט צומאָל אהיים און רייט יעדן טאָג וויי־ניקסטנס א שעה אינדערפרי און אייגע נאָכמיטאָג. שטאָט־מענטשן זאָגן הדיוט שעלה לגדולה, אן אויפגעקומענער פּראָסטאק וועלכער טוט אלעס אז מען זאָל אים פילן. א מענטש ווי וולאסו דאַרף ניט ארויסוואַרפן פופצן טויזנט לעי אויף א פערד וואָס וועט ניט בלייבן זיינס און ווער ווייסט וויפל אויף אן אוניפאָרם מיט א שווערט וועלכע בלייבן נאָך דריי יאָר ביים מיליטער. ווען שימשעלע הערט אזעלכע מיינונגען קיילעכדיקן זיך אים די אויגן פון פארוווּנדערונג און שמאָלן זיך פון פאראכטונג צו מענטשן וועלכע ס׳קען קומען אויפן געדאנק אזעלכע נארישקייטן. לויט זיין מיינונג זענען פופצן טויזנט לעי א שפּיי און קאַראַן — אזוי הייסט וולאסוס פערד — איז דאָס איינציקע עכטע פערד. א חוץ דעם איז וולאסו ניט דער איינציקער וואָס האָט זיך אזוי פיל באמיט אז זיין זון זאָל זיין „קאלאראש קו סקימב״. אין שטעטל זענען פאראַן צוויי אזעלכע פאלן. דער ערשטער איז געווען יאקאָבי דער מיטן גרעסטן מאנופאקטור געשעפט, געשאצט כמעט א „מיליאָנטשיק״. קיינער האָט זיין אפּותיקא ניט געציילט אָבער שאצן שאצט מען. דאָס האָט ער דער ערשטער געקויפט זיין זינדל א קאַשטאַן און אים ארייגעדרייט אין אזא מיליטער־איינהייט. דריי מעטער סחורה דעם פּלוטאָניער, אן ענגלישן קאָסטיום דעם קאַלאָנעל און א זילבערפוקס דער מאדאם קאַלאָנעל. צי ס׳איז אזוי צי ניט ווייסט מען ניט, אָבער מ׳זאָגט, און יאָסל דער זון זיינער האָט זיך פּלוצעם באוויזן רייטנדיק אויף א קאַשטאַן מיט א שווערט אויף די לענדן. פאַרשטענדלעך אז משה מאָסקו האָט געפּלאצט פאר קנאה. אן אויפגעקומענער שניידער מיט א ווערקשטאט אין וועלכן עס ארבעטן פיר בעלי—מלאכות און זעקס לערנייינגלעך האָט ער דוקא געוואָלט אז זיין זינדל זאָל אויך רייטן

איבער די גאסן. האָט ער געשיקט דאָס זינדל זיינס זיך שטעלן פרייוויליק און אויב פרייוויליק קאָן ער אויסקלויבן די אָפּטיילונג. אזוי אז מיט א יאָר שפּעטער איז מענדעלע לאָקש — געהייסן האָט ער מרדכי נאָר רופן פלעגט מען אים מענדעלע לאָקש נאָך זיין זיידן א כלאָוניק — אויסגעוואקסן רייטנדיק אויף א ווייס פערד און א דערשראָקענער פון זיין אייגענעם מוט אויסגעזעצן ווי א בלייכער משיח. כ׳געדענק אָבער ניט אז מ׳זאָל געוועזן רעדן פון ארויסגעוואָרפן געלט. פאַרקערט. מען האָט דאָס באטראכט ווי א פון גאָט געשיקטע הצלחה. אז די עלטערן קאָנען, פאַרוואָס זאָלן זיי ניט ראטעווען די קינדער פון דריי־יעריקן סטאזש אין ווער ווייסט וואָס פאַר א באדינגונגען. דערצו קאָן זיך נאָך טרעפן אַן עלטסטער א שונא ישראל. ווענן וולאסון אָבער האָט געזשומעט דאָס שטעטל ווי א בינשטאָק: „וואָס א באלעגאָלע דערלויבט זיך!״

קאַראַן איז ניט קיין שיין פערד. א קאָמפּאַקטער קערפּער מיט א געוואלטיקער ברוסט, א וויינשל־פארביקע ווייס־געפינטלטע פעל, דיקע אָדערן לענגאויס דעם קיילעכדיקן בויך, זעט ער גיכער אויס ווי א ניטגעלונגענע סקולפּטור. ביז וולאסו גיט א שפּרינג אין זאָטל, ווי נאָר ס׳פילט דעם רייטער אויפן רוקן בויגט עס איין דעם קאָפּ צו דער ברוסט און מיט אָט דער באוועגונג ווערט עס מיטאמאָל דאָס איינציקע פערד אין דער וועלט וואָס איז ווערט דעם נאָמען פערד. אָט דעם קאַראַן פּרוווט זייט א שעה נאָכמאכן שימשעלע אויפן מיסטפלאַץ און הערט ניט ווי דאָס גלעקל קלינגט און רופט די שילער אין קלאס און אויך ניט דאָס צווייטע מאָל ווען עס שיקט שילער און לערער זיך אָפּרוען. ער איז אזוי פארכאַפּט פון שפּיל אז ס׳דאכט זיך אים אז ער האָט באַקומען פליגל, אז אונטערשפּרינגענדיק קאָן ער א ווײַלע שוועבן אין דער לופט. די חברים זיינע — אלע עטוואָס צו דערוואקסענע פארן דריטן יאָרגאנג, שולדיק איז די מלחמה, די ערשטע וועלט מלחמה — געפינען אים א פארשוויצטן מיט פייער רויטע באקן, גייט ער מיט זיי אין שולהויף ווו זיי קאָנפיסקירן א טייל פון די מיידלעכס עסן. האלט אז אזוי דארף זיין ווייל צוועלפיעריקע יינגלעך וועלן דאָך מיט זיך קיין פּאָוועדלע מיט ברויט ניט מיטנעמען. ס׳איז א בושה.

— ווו ביסטו פארפאלן געוואָרן א גאנצע שעה סאמסאָן? דער לערער וויל א קלאָרן ענטפער און שימשעלען קומט אויס אז צווישן אָט די ווענט קאָן דער ענטפער ניט זיין קיין גלויבווירדיקער, אומזיסט וועט ער פּרוּוון ענטפערן א מענטשן וואָס האָט נישט קיין פארשטאנד פאַר קאַראָנען.

שימשעלע האָט זיך אָפּגענאַרט. צו יענער צייט איז ער נאָך ניט געווען אומשטאַנד תופס צו זיין דעם אונטערשייד צווישן פאַרשידנאַרטיקע קלעפּ און דעם לערערס מי אַז דאָס שמאָלע שטעקעלע זאָל ווי מעגלעך לייכטער באַרירן די אויסגעצויגענע הענטלעך האָט שימשעלע אין זיין פאַר־ביסנקייט ניט באַמערקט. עס זענען פאַרביי ניט מער ווי צוויי יאָר זייט שימשעלע האָט פאַרענדיקט די שול. דאָס פּלאַץ פון הינטער דער שול, די געשרייען און שפּילערייען אין שולהויף זענען געבליבן ערגעץ ווייט ווי אַן עכאָ צוזאַמען מיט דעם נאָמען שימשעלע. איצט איז סאַמסאָן שוואַרצ־בערג אַ האַלבער אַרבעטער אין דער טעקסטיל־פאַבריק.

אין איינעם אַ טאָג האָט אים דער זעלבער לערער איינגעלאַדן גיין זונטיק אין וואַלד קלויבן שוועמלעך. סאַמסאָנעל, זאָגט ער און לאַכט פון זיין אויפטו, פון זיין המצאה, נעם אַ קיישל און קום מיט מיר אין וואַלד זונטיק ניין אַ זייגער. ס'איז די צייט פון געלע שוועמלעך.

— זיכער, זיכער וועל איך קומען, האָט געענטפערט שוואַרצבערג מיט צופיל רעספּעקט באַהאַלטנדיק אויף אַזאַ אופן דעם אמתן ענטפער: „גיי צו אַלדע רוחות. איך וועל מיין פרייען טאָג מיט דיר ניט פאַרלירן".

זונטיק אינדערפרי האָט ער אָפּגעוואַרט דעם לערער. וואָס מער זיי האָבן זיך דערנעענטערט צום וואַלד איז אים אַלץ אומקלאָרער געוואָרן. וואָס זוכט ער זונטיק אין וואַלד? וואָס שפּאַנט ער אַ שווייגנדיקער אין מיטן דער שרעקלעכער פּראַכט? איבערגעחזרטע איין מאָל און נאָך אַ מאָל האָבן די פּראַגעס פאַרלוירן זייער זין, אַ לייכטע בושה־רויטלעכקייט האָט באַדעקט זיין געזיכט אַזש ביז איבער די אויערן, איז ער אָבער געווען אַ פאַררויטלטער פון גיין, אַזוי אַז דער לערער האָט גאָרניט באַמערקט. פאַר־קראָכן ווייט אין וואַלד, געשפּרונגען איבער אָפּפאַלעכצער, זיך געראַנגלט מיט שטעכיקע געוויקסן ביז זיי זענען אָנגעקומען אין אַ ליכטפּונקט דאָרט האָט מען זיך געזעצט אָפּרוען. ווייט הינטער זיי האָט זיך געשפּרייט דער טאָל, דער ביסטריצאַ־בויגן אַרום דער גרויסער טעקסטיל פאַבריק, די אַר־בעטער קאָלאָניע.

— פאַרגעסן קאַראַנען? האָט געפרעגט דער לערער.

— וועלכן קאַראַן? אין יענעם מאָמענט האָט ער זיך באמת ניט גע־קאָנט דערמאַנען וועמען דער לערער מיינט.

— וולאַסוס, דער וועגן וועלכן כ'האָב דיך אַמאָל באַשטראָפט.

— אהא, האָט זיך שוואַרצבערג צעלאַכט. איר מיינט אַז איך מוז אים אומבאַדינגט געדענקען?

ביים וואָרט „אומבאַדינגט" האָט דער לערער אַפּאָטראָפּאָסדיק אַ שמייכל געטון. „דאָס איז שוין די פאַבריק" האָט ער אַ טראַכט געטון.

— מיר האָט זיך געדאַכט אַז אויך אין דעם ליגט דער זין פון אונדזער שפּאַצירגאַנג.

— כ׳פאַרשטיי ניט, הער פּראָפעסאָר.

ניט אַזוי שוואַרצבערגס אויסדרוק האָט איבערצייגט דעם לערער פון זיין אויפריכטיקייט ווי דאָס וואָס ער האָט אים אומגעריכט געמאַכט פאַר אַ גאַנצן פּראָפעסאָר.

— פאַראַן זאָגט מען מזלות, האָט דער לערער דערקלערט מעשה פּראָפעסאָר. איינס פון זיי איז דאָס משוגעים־מזל. ס׳איז צומאָל אָנגעגעבן צו האָפן אַז כאָטש איינער פון די וואָס ווערן געבוירן אונטער זיין שטערן וועט בלייבן אַזעלכער ביז צום סוף. ס׳פאַרשאַפט אַ געפיל פון נצחון, אָדער בעסער געזאָגט אַ שפּור פון עכטער ווירדע אין קנויל פון געפילן וועלכע פּלאָנטערן זיך צווישן די פון זיגער און באַזיגטן.

אַ גרויסע בלויע פליג האָט זיך געדרייט מיט אַ ווילד חוצפּהדיקן זשום איבער זיי. דער לערער האָט ניט געקאָנט אָפּרייסן פון איר זיין בליק.

— אַזאַ איז מיין געפיל טענעגראַ, האָט ער געזאָגט נאָך דעם וואָס די פליג איז פאַרשוווּנדן. ס׳איז ניט דאָס אָנגענעמסטע פון די מזלות. נו, און איצט לאָמיר זיך אַ נעם טון צו די שוועמלעך.

דער וועג צוריק האָט זיך געדאַכט קורצער.

— וואָס טוט איר מיט די שוואָמען, הער לערער?

דער לערער איז שטיין געבליבן. די פראַגע האָט זיך אים געדאַכט אַ ווילדע, אַ נאַרישע.

— כ׳קאָך זיי און עס ווי יעדער איינער.

— כ׳האָב געמיינט איר פאַרטיילט זיי אָדער אפשר...

— וואָס פּלוצעם אַזעלכע געדאַנקען?

— איר האָט גערעדט וועגן מזלות... האָט קוים געענטפערט שוואַרצבערג.

— אַהאַ מזלות! ווי אַ פול פאַס האָט זיך געקאַטשעט אין טאָל דעם לערערס געלעכטער. זיי קיין נאַר ניט. כ׳האָב גערעדט וועגן משוגעים ניט וועגן מלאכים. כ׳גלויב ניט אין זיי. כ׳האָב מורא אַז קיין מלאכים זענען טאַקע ניטאָ דערפאַר מוז מען בלייבן ניט מער ווי אַ ביסעלע משוגע.

דאָרט ווי זייערע וועגן האָבן זיך צעשייד איז דער לערער ווידער שטיין געבליבן. שוואַרצעלע, האָט ער געזאָגט. די וועלט איז קלענער ווי

אונדז דאכט זיך און די סודות זענען צו גרויסע אז מע זאָל זיך וועגן זיי ניט דערוויסן.

דעם לערערס ווערטער זענען געבליבן אין דער לופט, באגלייט שווארצבערגן ביז נאָענט צום הויז. געשעפטשעטע, בלחש האָבן די ווערטער געשפּאָלטן דעם הימל און אנטפּלעקט א חלל אין וועלכן אלץ האָט געשוועבט אין פארשיידענע ריכטונגען מיט א פארדעכטיקן פינטלען.

שימשעלע איז געגאנגען אהיים א הונגעריקער, פאר די אויגן איז געשטאנען דער ווי געוויינטלעך געדעקטער טיש, ארום וועלכן די מאמע טאנצט א שווייגנדיקע, האָט אָבער דאָס שעפּטשען צעשטערט דאָס בילד און ס׳איז אים פּלוצעם קלאָר געוואָרן אז עטוואָס פון דעם נייעם אוניווערס האָט זיך פארגנבעט אומבאמערקט צו זיי אין הויז. שוין א לענגערע צייט אז ער האָט פעסטגעשטעלט א פארענדערונג. צוגעשריבן האָט ער זי דער חברשאפט מיט דוצון. א חברשאפט וועלכע האָט זיין מאמען מער ניט געפעלן. דער מאמעס פלוצעמדיקע נייע האלטונג איז אים אויסגעקומען א זינלאָזע. מיט דוצון האָט ער א לאנגע צייט געגרייט צוזאמען די שולאויפגאבן. זיך אוועקגעזעצט אין קיךביים גרויסן טיש — דער גרעסטער טיש איז געשטאנען אין קיך, צום מיטאָג פלעגט זיך דאָרט פארזאמלען די גאנצע משפחה און די משפחה איז געווען א צאָלרייכע אובערהויפּט ווען ס׳פלעגן זיך אראָפּיאווען געסט — אויסגעשפּרייט ביכער און העפטן, האָט עס געהייסן מען לערנט. קיינער פלעגט נישט שטערן. פארקערט. מ׳האט איגנאָרירט זייער עקזיסטענץ. די קאץ שפּינט איר אייביקע געשיכטע מיט האלב פארמאכטע אויגן, דאָס הינטל שלאָפט, און זיי קנעלן. אזוי ביז ס׳האָט אָנגעהויבן דאָס לויפעניש ארום טיש און די מאמע פלעגט זיי פארבעטן ארויס פון דער קיך אזוי ווי זי פלעגט פארבעטן דאָס הינטל, אָדער די קאץ ווען זיי האָבן איינגעשפּארטע געקראצט מיט די לאפּעס די טיר. איצט ארבעטן זיי אין דער זעלבער פאבריקס־אָפּטיילונג. דוצו קומט ווי פריער, עס לאָקט אים די פריינטשאפט צווישן סאמסאָנעלס פאָטער — א שוחט מיט א פּראָמינענטער נאָז, קורצער שווארצער באָרד (קוים זי גרייכט צו די ציין מיט וועלכע ער האָט א טבע זי צו בייסן), א געזיכט מיט בבל־רעמיניסצענצן, צוויי אין היילן איינגעגראָבענע אויגן — און דעם גלח פון באָענטן דאָרף וואָס מען רופט סאט־דע־וואליע, כאָטש ס׳איז איינס מיט דעם שטעטל פון וועלכן עס טיילט עס אָפּ א שמאָל וואסערל.

אזוי דערציילט טענענראָ — ווי מיר רופן אים דאָ אין לאגער וועלכן די פּראָנצויזן האָבן פארוואָרפן צו אונדזער אומגליק, וואָס האָט זיך פאר־

וואנדלט אין גליק, אזש קיין אפריקע — אין א טריבן פרימאָרגן זיין גע־שיכטע, אין וועלכער ס'איז שווער צו וויסן ווען עס האנדלט זיך פון אים און ווען פון אנדערע, ווייל יעדער איינער פון זיינע העלדן האָט עטוואָס פון אונדזער יאנקעלען (דאָס איז זיין לעצט צונעמעניש) און ווייל ער פארפלאָנטערט זיי אומיסטן, גלייך ער וואָלט וועלן פארווישן די שפורן פון זייערע טריט.

די ערשטע צייט, דערציילט יאנקעלע ווי וועגן פון אים אויסגע־טראכטע באשעפענישן, האָט דוצו אפילו ניט באמערקט דעם גלחס אָנ־וועזנקייט אין שוחטס שטוב. צומאָל פלעגט אים נאָר באאומרואיקן טענע־גראָס פאָטערס קוק — א בליק וואָס זוכט עפּעס אזעלכס וואָס ער מוז עפינען און ווייל דוצו איז ניט געווען זיכער צי ער געפינט דאָס וואָס ער זוכט האָט אים דער בליק צעמישט, ארויסגערופן א געפיל וואָס איז ניט ווייט פון אן אומבאשטימטער שרעק. איז אָבער פארביי א צייט און דוצו האָט זיך דערוווסט אז כאָטש ביידע טראָגן לאנגע מלבושים, צערייסט זיי א טויזנטיאָריקער סיכסוך, א מחלוקת וואָס האָט זיך פארוואנדלט אין שרעקלעכער שנאה. דעמלט האָט ער באמערקט אז זיי זיצן גאָר ביי איין טיש און אויך דעמלט איז דעם שוחטס בליק געוואָרן ווייניקער סודותפול און דוצו האָט פארשטאנען אז זייער קאָמפּאקט שווייגן נידערט ווי א פּאָרהאנג איבער א טראגישער, ווייל לויט אלע הלכות ניט דערלויבטער, פריינטשאפט.

אין די לאנגע זומערדיקע טעג איז נאָך צען־שעהדיקער ארבעט גע־בליבן צייט זיך צו וואלגערן אין גראָז. איבער דעם פאבריקס־קוימען און דעם ביסטריצא בויגן האָט געהאנגען א ניט זיכטבארע אויבערשריפט „אינ־דוסטריעלער פּייסאזש". דעמלט האָט שוואַרצבערג מיר ניט, דיר ניט א פרעג געטון:

— ס'דאכט זיך דיר ניט אז מיר לעבן אין צוויי שטעטלעך?

— וואָס הייסט צוויי? האָט זיך געוווּנדערט דוצו.

— איינס שטארבט אָפּ אין א לאנגער גסיסה.

— וועלעכס פון זיי?

— שימשעלע, סאמסאָנעל אָדער טענעגראָ, ווי דו ווילסט, זאָגט ער,

און זיין מאָדנע געלעכטער מאכט העלער דעם טריבן פרימאָרגן, האָט פאר־מאכט די אויגן כדי קלאָרער צו זען, און קוים בארירנדיק מיט די שפּיץ פינגער דעם גוססדיקן קערפּער, אָנגעהויבן מורמלען מאָנאָטאָן א תפילה: א בארג מיט א הויקער, אויפן הויקער א שטעטל. אין טאָל שלענגלט זיך א טייך — די ביסטריצא. אין טאָל פינקלען אויך זיגזאגיקע אין אייזן גע־

קאָוועטע גלעזערנע דעכער זעען זיי אויס ווי א ריזן־זעג וואָס שניידט
נאכט נאָך נאכט די פולע לבנה אָדער שווערע מורא־אָנוואַרפנדיקע שווארצע
כמארעס, עקרות. דאָס מאָרגן־ווינטל בלאָזט־אויף דאָס זעגעכץ. שיקט עס
דער לבנה און די כמארעס זיי זאָלן האָבן מיט וואָס צו פארלאטען די
לעכער. אין די טעג ווען דאָס ווינטל פארכאפּט פון שפּיל פארגעסט זיין
שליחות, שלעפּן זיך די כמארעס ווי צעריסענע שמאטעס און די לבנה גייט
אויף מיט פלעקן. פון יענער זייט טייך א וואלד. אן אמתדיקער וואלד, א
צייכן כדי מענטשן זאָלן ניט בלאָנדזשען. אין שטעטל דער הויף, געגרינדעט
צוריק מיט אכציק יאָר פון רוזשינער און טאלנער יורשים, איצט אייניק־
לען זיך דאָרט זייערע אייניקלעך. פעלט די שכינה פון די זיידעס קנייטשן
זיי די שטערנס און אייניקלען בלייכע, שוואכע רעבעלעך. נעבן דער פּאב־
ריק דעם גענעראלדירעקטאָרס שלאָסארטיקע שפּיציקע ווילע מיט גראָמע
צימערן, טירן מיט קרישטאָלענע שויבן, שלייכט זיך פון איינער אין צווייטן
א שלאנקע כמעט רוחניותדיקע פרוי, א דורכזיכטיקע, א בלאַסע ווי דער
שטערן פון א תנא וואָס ראנגלט זיך אין ספקות. דאָרט וווּ עס ענדיקט
זיך די גאס וואָס קייקלט זיך באַרגאַראָפּ און מען רופט זי די ספּאלאָשעטע
שטייט א בודקע. א דאך פון שינדלען אויף פיר דעמבענע סטאָלבעס, אונ־
טערן דאך א ברונעם, צוויי ווי ציגיינער־שטיוול מיט גלאנצנדיקע צוועקעס
באקלאפּטע הילצערנע עמערס באגעגענען זיך אין דער פינצטערניש פון
ברונעם איינער א פולער און איינער א ליידיקער, ביידע מיט דער זעלבער
הייליקער מיסיע צו שטילן דעם דאָרשט פון וואנדערער. מיט דער צייט איז
דאָס שליחות פארוואנדלט געוואָרן אין עפּעס אנדערש: פארשאפן פרנסה פאר
נחום וואסערפירער. (אפשר האָבן זיך אלע וואנדערער קאָנצענטרירט אין
אָט דעם איינציקן וואסערפירער, אויב ס׳איז אנדערש פארוואָס־זשע הייסט
ער נחום און דער ברונעם „די מאָנאשקע“?). אויף יענער זייט הויקער,
דאָרט ווי דער בארג הויבט אָן ווערן טאָל שפּיגלען זיך ווו ניט ווו צוויי
רייען ווערבעס אין א שמאָל טייכל און באוויינען זיין גורל. ס׳האָט זיך
דעם טייכל פארוואָלט באזוימען דעם בארג מיט קרישטאָל־שפּיצן האָט זיך
עס צעיאָגט, ניט געשאנעוועט די כוחות, זיך ארויסגעוויזן צו שוואך און
באצאָלט די געוואגטקייט מיטן צונעמעניש „רישקוליצא“, דערצו א צונעמע־
ניש וועמענס באטייטונג קיינער ווייסט ניט. סוף כל סוף האָט מען דאָס
אָפּגעצוימט, פארטייכלט און ביים ברעג אוועקגעשטעלט א שוויץ־באָד מיט
בענק, מיט שעפּעלעך פארן מיטלעולם, ביטלעך (אינגאנצן צוויי) פאר
גבירים און א גימל־אמותדיקע מקוה. א סטעזשקאלע ווי א שלשלת גוידערט

זיך באַרגאַראַפּ צו דער פאַבריק און ניט ווייט פון צווינטער אָן אַנדערס, אַ שרעקלעך משופּעדיקס און פּינצטערס ווייל נאָר ביינאַכט קלעטערט דערויף יונגוואַרג מיט פאַרכאַפּטן אָטעם ווער צו דער קולטור ליגע און ווער צו וואַסילעסביידל מיטן רויטן לעמפּל. אין צענטער אַ שטאָקיקע גע־ביידע פון וועלכער מ׳זעט אַ ווינקל פון אַ גוט, דער אייגנטימער איז אין די אויבערשטע צימערן לערער און גוטבאַזיצער, אין די אונטערשטע קרעטשמער און אויף דער גאַס אַ קוזיסט.*)

געסלעך ווי געסלעך, ציגן זעט מען ניט אָבער בערד שאָקלען זיך דאָ און דאָרט: דריי שוחטישע, צוויי רבנישע (אַ זכות זיי צו זען) צומאָל אַ בכבודיק סוחרישע אָדער אַ פאַרפלאָנטערט חסידישע. הוילקעפּיקע אָדער צעכראַסטעטע העמדער זענען נאָך אַ נייעס. טרעפט זיך איינער מיט צעשוי־בערטע האָר, אַ פוילבלעכן גאַנג, בולטע שטריכן, אַ פּאַטאַליסטיש גרינג־שעצערישן שמייכל אין מוילווינקל, באַגלייטן אים בתולות, אַלמנהס און ניט נאָר אַלמנהס מיט ליידנשאַפטלעכע בליקן פון הינטער פאַרהאָנגענע שויבן אָדער צעפּראַלטע פענצטער. די אין דער שטאָט־כראָניק אויף אייביק פאַרצייכנטע געשטאַלטן זענען נחום וואַסערפירער מיט אויסגעריננע אויגן, גיצע דער בריווטרעגער וועלכער ברענגט בלויע קאָנווערטן באַלייגטע מיט שטעמפּלען פון דער גאַנצער וועלט, יאָסל באַלעגאָלע מיט פאַרדאַרטע הענט וועלכער האַלט אַז רוסלאַנד איז אַזאַ גרויס לאַנד אַז אין גאַנץ רו־מעניע געפינט מען ניט קיין ענלעכס, דער קלויסטער גלאָק וועלכער וויל בשום אופן ניט בייטן זיין דרומדזשענדיקן רוף, ניט ווייט פון אים וואַסי־ליעס הייזל מיט קליינע קרומע פענצטערלעך און רויטע פירהענגלעך. אַ שטעטל מיט פון וויין געריטלטע באַקן, שמוציקע פעלצן און אַ שאַרפן ציבעלע ריח, אַ שטעטל אין אָנהויב אָדער און דער מיט פון די צוואַנציקער יאָרן נאָך אַ מלחמה וועלכע וועט בלייבן אין דער גע־שיכטע אַלס די ערשטע וועלט־מלחמה.

— פון ווו ווייסטו יאַנקעלע? דאָס איז מיין ערשטע פראַגע אין טריבן פרימאָרגן. איך וואַרט ער זאָל ענטפערן מיט אַ געלכטער, וואַרפט ער אויף מיר אַ בליק מיט ביטול.

— טיפּש, זאָגט ער, האָסט פאַרגעסן אַז שוין דעמלט האָבן מיר גע־וואָרנט די וועלט אַז עס וועט קומען אַ צווייטע, צי אפשר האָט זיך דיר צוגעגעסן מיין געשיכטע?

---

*) פאַשיסטיש־אַנטיסעמיטישער פאַרטייאָנהענגער.

— דערציייל, דערציייל בעט איך זיך ווי ביי א גזלן, ווייל אין דער צייט וואָס ער רעדט, שוועבט פאר מיר מיין אייגן שטעטל ניט פּינקטלעך אזעלעכס. אָבער זיינס שיינט מיר אמתדיקער, ממשותדיקער.

— אפשר וואָלט עס געבליבן אזוי אויף אייביק ווען די פאבריק זאָל ניט געווען אָנהויבן קאָכן ווי א קעסל, ווען עס זאָלן זיך ניט געווען אראָפּלאָזן פון גאנצן לאנד הונדערטער ארבעטער צווישן זיי א שוחט, וואָס האלט אז כדי קינדער זאָלן זיין קינדער דארפן זיי ניט טון דאָס וואָס ס'טוען זייערע טאטעס, און אין סאָט־דע־וואליע זאָל זיך ניט געווען באזעצן א גלח מיט א „צוגעדילטן״ זון, וועלכער שפּאצירט נאָר הוילקעפּיק גלייך ער וואָלט זיין א פרישער אלמן, מיט א צעכראסטעט העמד און האָט פּרעטענזיעס איבערצובויען די וועלט לויט זיין מאָס, ווען דער אוניווערס זאָל ניט געווען אָנהויבן קוואָקען ווי א הון וואָס האָט באקומען דעם פּיפּעק און ווייל ס'איז ניטאָ ווער ס'זאָל אים אָפּשניידן הינטערן צינגל קוואָקעט ער, דער אוניווערס, ווייטער א הייזעריקער, וואָלסטו דוצו געשיכורט און געקינדלט ווי דיין זיידע און דיין עלטער זיידע און געווען צופרידן מיטן לעבן. האָבן זיך אָבער אָט די אלע אריינגעמישט אין שטעטלס לעבן און מ'זעט בעשיימפערלעך ווי עס פארלירט די רויטקייט פון די נארישע פּעטעט באקן, ווי עס ווערט טאָג אויף טאָג בלאסער, עס פילט זיך דער אָטעם פון א גוסס וועלכן ס'וויל זיך ניט ראטעווען, פארקערט, מ'ווארט מיט אומגעדולד מ'זאָל אוועקטראָגן דעם בר־מנן. איז עס אזוי צי ניין?

— אפשר, ענטפערט דוצו. עס שיינט אים א רגע אז עמעצער פאר־שרייבט אויך אים מיט שווארצבערגן מיט זייערע איצטיקע נעמען אין דער כראָניק פון שטעטל און איבער דער וועלט וועלן זיי וואנדערן מיט אנדערע, פארכאפּט אים א טרויער וועלכן עס וויל זיך פארטרייבן, פרעגט ער: דאָס פלוגבלאט, טענעגראַ, איז אויף מאָרגן?

— פארוואָס אפשר? לאָזט זיך ניט שווארצבערג.

— ווייסטו גאָר וואָס, ענטפערט דוצו, צייט צו לויפן. נאָך דער וועטשערע, ביי דיר.

דער סאמאָוואר אין מיטן טיש, דער שוחט מיט דעם גלח — כלי קודש פון פארשידענע גלויבנס מיט ענלעכע באוועגונגען — זיצן שווייגנדיקע, אין צימער הענגט א ניט פארענטפערטע פראגע. אין מיטן טיש שטייט

אויך א לאָמפּ מיט א גלעזערנעם ווייסן אבאזשור. הויבט ווער אויף א האנט באדעקט דער שאָטן א גאנצע וואנט, דאָס צימער ווערט ענגער און די סטעליע דערווייטערט זיך.

— שווערע צייטן, זאָגט דער גלח און דער שוחט פארשטייט אז זיין פריינט פון סאט־דע־וואליע וועלכער קומט געוויינטלעך דורך דער הינטער טיר מיינט ניט די צייט. די צייט איז ניט לייכט און ניט שווער, ס'איז א באגריף אָן אטריבוטן. ווען ער זאָגט שווער מיינט ער ניקאָ־נאָרן, דעם זון זיינעם. ער האָט זיך שוין לאנג מיאש געווען אים צו זען אלס זיין נאָכפאָלגער, אלס פאסטוך פון זיין קליינער „עדה". ווען ער זאָגט שווערע צייטן טראכט ער צו די נעכט אין וועלכע דער זון שפּאצירט לענגאויס דער ביסטריצא צי גאָר אין וואלד מיטן פריינטס טאָכטער. ביידע ווייסן אז טענות צום רבונו של עולם האָבן קיין זין ניט און כאָטש זיי האָבן גאָרניט קעגן זייער שפּאציר, קאָנען זיי ניט זאָגן מיטן גאנצן הארצן אז זיי זענען דערפאר, ווייל אויך זיי זענען צעריסענע מענטשן...

— וואָס וואָלסטו זאָגן, פאָטערל, ווענן אן עפּל, פרעגט שימשעלעס טאטע מיט לייכטער איראָניע, נאָר דערפאר ווייל דער גלח קאָן אים דעם אפּאָטערל" ניט אומקערן. אין שכנותדיקן צימער שטעקט די מאמע די נאָדל אין זאָק, ציט אביסעלע אראָפּ דאָס לאָמפּן פלעמל, נעמט דריי טעלער, איינעם א גרעסערן און צוויי קלענערע, קלויבט אויס א פּאָר שיינע עפּל, נעמט אויך צוויי מעסערס, טראָגט אלץ מיט שטילע טריט אין צימער אריין ווו זיי זיצן, צעשטעלט מיט א קוים הערבארן זיפץ אויפן טיש און פארשווינדט מיט נאָך לייכטערע אומזיכערע טריט. א גערוך פון דאָמנעש־טער עפּל פארפלייצט חוצפּהדיק דאָס צימער. נעמט דער שוחט א מעסער און שיילט אן עפּל לאנגזאם, מיט פרומקייט.

— אן עבירה די שאָלעכץ, זאָגט דער גלח, פול מיט נוצלעכע זאכן פארן קערפּער.

— דער גוף קאָן זיך באגניגן מיט ווייניק. ס'איז די רייד וועגן דער זון, שטעלסטו זיך פאָר אז אזא הייטל קאָן אויפהאלטן אירע שטראלן? אין דער ליכט פון לאָמפּ איז דאָס הייטל דורכזיכטיק ווי א ציגייער פאפיר.

איצט ווען ער איילט זיך אהיים א הונגעריקער און דעם לערערס ווערטער שוועבן אין דער לופט ווי א בינען־שווארם, ווי אן אומבאשטימטע געפאר, האָט ער דערפילט אז דעם טאטנס שווייגן איז שווער, איבערגע־

לאָדן און זײַנע ווערטער זענען ניט מער ווי נאָר א באַמיאונג איבערצו־ רייסן כאָטש אויף איין מינוט די אומדערטרעגלעכע פּיין וואָס זאַמלט זיך אָן אויפהער.

— האָסט פאַרשפּעטיקט, די מאַמע באַגעגנט אים מיט א פאָרוואורף, דער זעלבער ווי דעמלט, ווען זי פרעגט צי ער איז געווען ביי דוצון. און ער פילט ווידער אז א טייל פון אוניווערס-אין וועלכן אלץ שווימט אין פאַר־ שידענע ריכטונגען מיט א פאַרדעכטיק פּינטלען, האָט זיך פאַרגנבעט אין זייער הויז.

„ניין, טראַכט ער, דאָס איז ניט מחמת מײַנע באַגעגענישן מיט דוצון". די ענדערונג איז זייט דער צייט וואָס ער קומט צוויי מאָל אין חודש מיט א קאָנווערט אויף וועלכן ס׳איז פאַרצייכנט זיין לוין. די מאַמע האַט אים קיינמאָל ניט געהייסן ווייזן דעם קאָנווערט. אפילו ניט געפרעגט וויפל. ער אליין פלעגט אים ווייזן מיט א געוויסן שטאָלץ ווי איינער רעדט: זעסט, אָט בין איך געוואָרן א מענטש מיט מענטשן גלייך. און זי פלעגט ענטפערן מיט א גוטמוטיקן שמייכל, אים איינלאַדן כמעט מיט צערעמאָניע זיך זעצן צום טיש, אליין בלייבן אויף די פיס ביז ער פלעגט ענדיקן, און אָפּראַמען פון טיש. די צערעמאָניע האָט געהאַט איר שפּאַס וועלכן נאָר זיי ביידע האָבן פאַרשטאַנען. איז ער ביי דער מאַמען געבליבן א שטענדיק פרישער, א שטענדיק ניי אנטדעקטער, א שטענדיק נייער אופן פון נאָענט־ קייט, ביי אים אָבער איז עס געוואָרן א זיך איבערחזרנדיקער שפּיל, וועל־ כער האָט אָנגעהויבן נודען און סוף־כל־סוף דערעסן. ער האָט געגעסן א שווייגנדיקער, זיך געאײַלט ענדיקן, לויפן באַגעגענען דוצון אָדער אן אנ־ דערן חבר, צי אין קולטור פאַראיין, אָדער גלאַט אזוי שפּאַצירן. ער דערמאָנט זיך ווי די מאַמע זאָגט: „דו עסט ניט, דו שלינגסט", און ער בלייבט מיט דעם בליק אין טעלער, ענטפערט ניט. נאָך א צייט איז זי מער ניט געשטאַנען נעבן אים בשעת דעם מיטאָג, געשטעלט צום טיש און אוועק אין קיך, געזוכט אן ארבעט, שטענדיק מיט רעש און קלאַפּעריי פון געשיר.

— האָסט פאַרשפּעטיקט, זאָגט די מאַמע און ער דערמאָנט זיך אז אזוי רעדט זי צומאָל מיטן טאַטן איבערהויפּט ווען די שטימונג אין שטוב איז אָן אָנגעשטרענגטע. אין אזעלכע מאָמענטן דאַכט זיך אז איר קול איז מיט א שוועל נידעריקער, אז זי רעדט פון אונטן אַרויף.

„ווייזט אויס אז מיט דער צייט האָט דער קאָנווערט פאַרוואַנדלט דאָס גרייטן צו טיש, דאָס וואַרטן ביז ער וועט ענדיקן עסן פון א מוטער־

לעכן אין א הכנעה געפיל, אין א מינדערוועּרטיקייטס־געפיל״, טראכט ער און הויבט אָן אריינדרינגען אין נייעם אוניווערס. „אויך דאָ פילט מען די גסיסה״, פאלט אים איין. שלינגט ער אראָפּ דעם לעצטן ביסן און ווייל ביז צו דער באגעגעניש אין צוזאמענהאנג מיט דעם פלוגבלאט איז ניט געבליבן מער ווי אכט מינוט, לאָזט ער די מאמען זיך אליין ראנגלען מיטן טויט.

— פארשטייסט, ברידערל, וווהין עס דערפירן די קאָשמארן? ס׳הויבט זיך אָן מיט א נאריש לויפן איבער א נאקעטן פעלד און ענדיקט זיך מיט גרימענדיקע געדערים, ווייל דער פרימאָרגן איז שוין לאנג אוועק און ביז מיטאָג איז נאָך ווייט. האָסט אפשר א רעשטל פון א ציגייער וואָלסטו דאָס געמעגט פאררויכערן. עס טרוקנט מיר דער האלדז.

יעדעס מאָל ווען איך טראכט צו אונדזער ערשטער באגעגעניש פרעג איך זיך אליין: וואָס אייגנטלעך האָב איך צו באהאלטן פאר מיין אייגענעם געוויסן אין פארבינדונג מיט אָט דער באגעגעניש, וואָס איז אזוינס געשען וועלכס שרעקט און שטויסט עס ערגעץ אין אונטערבאַ־ וווסטזיין. פארוואָס דער לאפּסוס? פרעג איך מיך און פאר די אויגן וואקסט אויס מיט א חוזק שמייכל דער אלטער זיגמונד. אויב איך האָב קיין טעות ניט האָב איך אים דאָס ערשטע מאָל באגעגנט אין אן אָקאָפּע אין אנדאַ־ לוזיע. צומאָל דאכט זיך מיר אז אין אראגאָן. דער צווייטער ווואריאנט איז כמעט אן אוממעגלעכער ווייל יאנקעלע איז גיכער געווען א קליינוווק־ סיקער, און אזוי ווי איך זע אים קומט ער מיר אויס אביסל צו הויכוווקסיק צווישן די אראגאָנער בערג.

געווען איז עס דעם 31־טן מערץ 1938. די פרינצן און באָעמען, קאָנקיסטאדאָרן פון זייער אייגענעם אידעאל, זענען אויסגעשטאָרבן אין שלאכטן ארום מאדריד, ברונעטע און בעלטשיטע. געבליבן איז אן ארמיי מיט ווייניק געווער און האָפנונגען בלאסערע ווי די אידעאלן פון די גע־ פאלענע. אונטער פון שווייס פארהארטעוועטע העמדער האבן זיך געזאמלט לייז אויף פון ביליקן מעטאל געשניצטע צלמלעך, אמולעטן אָדער אנדערע קמעות, קאָמפּאניע־מאסקאָטעס זענען געוואָרן אכט מאָל פארוונדעטע, אדער חדשים ניט געוואשענע זעלנער מיט דרייצן מאָל פון קוילן געלע־

כערטע גרין־געלע שינעלן. אונדזער מאסקאַטע איז א סטודענט וועלכן מען רופט „דאָקטאָרע״, קיין איין מאָל ניט פארוווּנדעט, כאָטש ער איז געווען אין די שווערסטע שלאכטן. איין מאָל האָט אן אנטיטאנק געשאָס צעשמע־טערט זיין ביקס און אים אפילו מיט קיין שפּליטער ניט באַרירט. ער קריכט אויפן בערגל ווייכער ערד וואָס פאר דער אָקאָפּע, א קויל רוישט פארביי זעצט ער זיך גלייך ווי ניט אים מיינט מען און הויבט אָן מורמלען זיין ליבלינגס־לידל: סי מע קערעס עסקריביר... ווייל אויף דער וועלט געפינט זיך ניט ווער עס זאָל אים שרייבן.

אין דער פיינטלעכער אָקאָפּע הענגט אויס א מאראָקאנער זילבערנע מעלאָפּעע קלאנגען אויף שטראלן וואָס שלעפּן זיך נאָך דער אונטערגייענ־דיקער זון. פון בלוטרויטן קרוג בלייבט ניט מער ווי א העלפט, די פורפור טראָפּן פאלן צוזאמען מיט אויסגעלאָשענע שטראלן צווישן טרוקענע גראָזן, שלינגט זיי די פארדארטע ערד אין איר דאָרשט ווי אמתן טוי, בלייבט ניט מער ווי דער יאָמער, אן אומדערטרעגלעכער ווי צוריק מיט טויזנט יאָר. אפשר דערפאר ווייל אויך דער זון אונטערגאנג, די טרוקעניש און די שטעכיקע גראָזן זענען געבליבן די זעלבע.

דער סוויפּטש פון א צווייטער קויל יאָגט נאָך דעם פון אן ערשטער ביזביידע פארלירן זיך ערגעץ אויף יענער זייט אָקאָפּע.

— ס'איז מעגלעך זיי זאָלן דיך טרעפן, וואָרנט אים מיט א נייטראלן טאָן טענעגראָ. ער גלויבט קוים אז ביי אזא זונאונטערגאנג קאָן זיך גע־פינען עמעצער וועלכער זאָל אומברענגען דער קאָמפּאניעס „מאסקאָטע״.

דעמלט האָב איך אים באמערקט צום ערשטן מאָל. צוזאמען מיט דער זון אויסלעשונג האָבן זיינע אויגן פארלוירן פון גלאנץ.

— אויפן בין־השמשות־האָריזאָנט בין איך צו ריזיק אז זיי זאָלן מיך טרעפן.

טענעגראָס גלויבן און דעם „דאָקטאָרעס״ ארגומענטן זענען אזוי זינלאָז און משוגהדיק ווילד, אז זייער גילטיקייט שיינט אויסער צווייפל. די נאכט באדעקט מיט טונקלבלויע הימלען, מיט אומצאָליקע טראנספּא־רענטע קופּאָלן צווישן וועלכע עס שוועבן אין אומענדלעכע טיפקייטן מיט סודותפולן גלאנץ גרויסע קינדער־טרערן, ביידע אָקאָפּעס און רופט אויס שלום אויף דער ערד. די פּראָקלאמאציע איז ווייזט אויס א ניט גענוג אי־בערציינגנדיקע, ווייל פון ווייט, פון דאָרט ווו בליצן צערייסן דעם הימל הערט זיך א טעמפּער גערויש פון א גרויזאמער קאנאָנאדע. „דאָקטאָרע״

זיצט זיך א שעה אָדער צוויי און זינגט מיט משוגענער עקשנות: „קאַר־מעלא מיא קע גואפא ערעס...״

— האַלט דעם פּיסק, אידיאָט איינער, ברוגזט זיך עמעצער וועלכן ס'דאכט זיך אז דאָס זינגען שטערט אים שלאָפן, אָבער דער דאָקטער האָט פאַר זיין באַמערקונג קיין צייט ניט. קאַרמעלא איז ביי אים ניט קיין פרוי און „גואפא״ זענען ניט מער ווי דריי זיך אָנגענעמ אַנשליסנדיקע זילבן. ער צווייפלט צי איז ער באמת ניט געווען אַמאָל א דאָקטער, אז ער ווערט ניט זיין שטעלט ער זיך פאַר, אָדער דאָס אינטערעסירט אים ניט מער. געקומען איז ער פון „אייגענער איניציאַטיוו״. געהערט אז די מלחמה איז א „גערעכטע״ האָט דאָס אים געוואונדערט. ער האָט ניט פאַרשטאַנען ווי אַזוי מ'קען פאַרבינדן די צוויי ווערטער איז ער געקומען זען מיט די אייגענע אויגן. א פראַנצויזישער פּויער האָט אים געפירט ביז אויפן שפּיץ פון די פּירינייען. ביים געזעגענען זיך האָט „דאָקטאָרע״ אויסגעליידיקט די קעשענעס און אים געגעבן דאָס גאַנצע געלד וואָס ער האָט פאַרמאָגט. דער פראַנצויז האָט גענומען. געמאָנט האָט ער ניט, אָבער דער שכל־הישר האָט אים געזאָגט אז אַזוי דאַרף זיין: „צו וואָס טויג אים פראַנצויזיש געלט אויף שפּאַנישע פראָנטן?״ האָט ער עס גענומען. כאָטש א גרענעץ איינ־ווינער וואָס ווייסט אז קיין פראַגעס שטעלט מען ניט, האָט ער פאַר־שטאַנען אז ס'איז ניט דער פאַל.

— פון ווו ביסטו? האָט ער א שעפּטשע געטאָן נאָכדעם וואָס „דאָק־טאָרע״ האָט זיך געלאָזט אין וועג אַריין.

— א רומענער, האָט ער געענטפערט און שטיין געבליבן, געטראַכט אז אפשר איז גלייכער נענטער צו דערקלערן, עס קאָן אויסקומען זיך נאָך אַמאָל באַגעגענען. פאַראַן, זאָגט ער, א לאַנד רומעניע.

— אהא, מאַכט דער פּויער, רוים.

— ניין. ניט רוים נאָר בוקאַרעסט.

— ווייזט אויס ווייט, האָט באַשטימט דער פראַנצויז און איז פאַר־שוואונדן צווישן די געדיכטע געוויקסן.

אלס מעדיצין סטודענט האָט מען אים צוערשט צוגעטיילט אין א שפּיטאָל, נאָך א קורצער צייט סאַניטאַר אין אונדזער קאָמפּאַניע ביז ער האָט געביטן מיט א זעלנער און גענומען א געווער. דער צונאָמען „דאָק־טאָרע״ איז געבליבן, קיינעם ניט געשטערט, קיינעם ניט באַליידיקט, ווייל נאָר אַזוי קאָן זיין דער קריג א גערעכטער און צוליב די זעלבע טעמים אויף קיינעם זיך ניט געברוגזט. אויך איצט ווען פון דער אָקאָפּע האָט זיך

געהערט „האלט דעם פיסק, אידיאָט״ האָט דער דאָקטער געטאָן ווייטער זיינס, געזונגען „קארמעלא מיא״...

— פון די אָרעמס האָט ער זי דיר ארויסגעריסן ? האָט געפרעגט טענעגראַ און אין זיין בליק האָט זיך באוויזן א ניט פארשטענדלעכע שלעכ־טיקייט ווייל זי האָט אויסגעזען ווי געוואָנדן קעגן זיך אליין.

— דו שווייג ! רעפולירטע לייענען אין די שטערן, מישן זיך ניט אין אזעלכע געשיכטעס. ער האָט א צי געטאָן דעם שינעל איבערן קאָפּ און תיכף איינגעשלאָפן. טענעגראַ שלאָפט ניט. שוין א צייט אז דער שלאָף האָט אים פארלאָזט. ער איז אוועק צוזאמען מיט ניקאן. ניין. ווידער א טעות. ניט צוזאמען מיט ניקאן, א פּאָר טעג שפּעטער ווען ער האָט זיך דערוווּסט אז ניקא איז אוועק אויף אייביק. ער האָט זיך דערוווּסט שפּעטער, ווייל אזא איז זיין געדאנקען גאנג. אז זיין געדאנקען גאנג איז אזעלכער האָט ער באמערקט ווען ס'איז געשטאָרבן א שכן. ער איז נאָכגעגאנגען דער לויה, געזען דעם גרוב, געהערט שטיינער פאלן אויף די ברעטער, געזען ווי עס וואקסט דאָס בערגעלע ערד, נאָר אז ער איז טויט, אז ער וועט אים מער קיינמאָל ניט באגעגענען אויף דער גאס האָט ער זיך איי־בערצייגט ערשט נאָך אכט טעג. אזוי איז אויך געשען מיט ניקאן. אָבער דאָס מאָל האָט זיך דער מת אומגעקערט און אים אוועקגענומען דעם שלאָף. אזוי אז ער זיצט מיט אָפענע אויגן און ציילט די שטערן. ווען ער פארמאכט די אויגן וואקסט אויס דער קאָמיסאר און מיט עטלעכע שפּאן הינטער אים ניקא מיט א לייכטן גאנג און לייכטן שמייכל. ער טראָגט מיט פארחלומטער פוילקייט דעם קיילעכדיקן קאָפּ מיט שווארצע באקן־בערד און עטוואָס ליכטיקערע שמאָלע וואָנצעס ווי א זיידענער פאָדעם. ער פלעגט זאָגן אז געקומען איז ער ווייל אזוי האָט זיך אים פארוואָלט. איז עס אָבער געווען א ליגן. קיין וואלענסיא האָט אים געבראכט א פּראכט־שיף ווייל געווען איז ער א מאטראָז. אראָפּ פון שיף איז ער מיטן געדאנק צו זוכן א באָרדעל, איז אָנגעפלויגן די פאשיסטישע אוויאציע און באָמ־באָרדירט דעם שטאָט־צענטער. א פון א באָמבע צעריסן קינד האָט אים געשיקט אויפן פראָנט און ער איז ניט געווען בכוח אָפּצוזאָגן. ניט עצות האָט דאָס קינד געגעבן נאָר א פסק דין, האָט ער אים געמוזט אויספירן. ווען ער האָט ניט געהאט קיין קוילן האָט ער געזאָגט אז ער האָט ניט קיין קוילן און פארפירעריש געלאכט, ווען מ'האָט ניט געבראכט דעם מיטאָג, האָט ער גע־זאָגט אז דער מיטאָג איז ניט געקומען און געלאכט גלייכגילטיק. האָט גע־רעגנט פלעג ער מאכן א שירעם פון צווייגן און אָנשטעקנדיק לאכן. ווען מען

האָט געבראַכט נאָר איין פּאָר שטיוול, וועלכע ס'האָט גענומען פאַר זיך דער קאָמיסאַר, האָט ער נאָר איראָניש געשמייכלט.

— ניקא איז א דעפעטיסט, האָט געזאָגט דער קאָמיסאַר.

— וואָס איז דאָס אזוינס, האָט געפרעגט טענעגראַ.

— ווייסט ניט? האָט זיך געוווּנדערט דער קאָמיסאַר.

— איך ווייס, אָבער ניקא ווייסט ניט.

— אויף צו זיין, מוז ער ניט וויסן. נאָך צוויי טעג איז ער אוועק מיט ניקאָן צום קאָמאַנדאָ־פּונקט פון דער בריגאַדע. אויפן וועג האָט אים דער קאָמיסאַר קלאָר געמאַכט וואָס ס'איז אזוינס דעפעטיזם און ווי עס שיינט אים איבערצייגט אז די דערשיינונג איז א זייער שעדלעכע. דאָס געשפּרעך מיטן קאָמיסאַר איז אים געפעלן. ער האָט ממשותדיק געפילט ווי זיין וויסן ברייטערט זיך אויס, ווי עס ווערט שפּיציקער, דורכדרינגלעכער. ערשט שטייענדיק ביי דער ערדענער וואַנט און זעענדיק ווי די רייער פון טראַמלרעוואָלווער הויבט זיך אין זיין ריכטונג ווי א לאַנגער שטומפּער פינגער, וואָס ניט נאָר ער באשולדיקט נאָר פּירט אויך אויס דעם אורטייל האָבן זיך זיינע אויגן צעעפנט מיט שרעקלעכער פאַרוווּנדערונג. ער האָט געוואָלט עפּעס פרעגן, איז די פראַגע ניט דערגאַנגען צו די ליפּן ווייל דאָס פייער פון טראַמלרעוואָלווער האָט איבערגעקרייצט דעם וועג... איז די פראַגע געבליבן הענגען אויף די ברייט צעעפנטע אויגן און פלאַטערט עד היום ווי א פאָן. נאָך אנדערע פינף טעג איז געקומען ניקא מיט שווערע טריט, א טרויעריקן שמייכל און אים אוועקגענומען דעם שלאָף.

— „עפּעס איז אין אים דאָך..." טראַכט טענעגראַ אָבער דערפירן דעם געדאַנק האָט קיין זין ניט, ווייל ער ווייסט אז די „באשולדיקונג" וועט ניט באַרעכטיקן די שטראָף און אים ניט צוריקגעבן דעם שלאָף.

— קאַרמעלאַ מיאַ קע גואַפּאַ ערעס, זינגט „דאָקטאָרע" זיצנדיק אויף דעם בערגל ליים, פון אקעגן יאָמערט זיין מעלאָפּעיע דער מאַראָ־קאַנער אָנגעשפּאַרט אין דער וואַנט פון אָקאָפּע מיט אן אויסגעשטרעקטער ביקס, אין די הימלען שוועבן שטערן אין פאַרשידענע ריכטונגען און פינטלען מיט פאַרדאַכט.

— פאַרשאָלטן זאָל ער זיין מיט אלע זיינע סודות, שעפּטשעט טע־נעגראַ טראַכטנדיק צום לערער און צווישן די פראַגעס וואָס מוטשען אים וואַקסט אויס א נייע: „אין וועלכן פון די שטעטלעך לעבט ער, אין דעם מיט א לאַנגער גסיסה?" ער שענקט א שמייכל דוצון, פרעגט זיך צי איז ער שוין ארויס פון תפיסה און נאָך צוויי שלאָפלאָזע וואַכן דרימלט ער

איין. אָבער נאָר אויף א רגע ווייל דאָ פארפלייצט דער טאָג כהרף־עינדיק די וועלט מיט ליכט. צוזאמען מיט דער זונענשיין וואלגערן זיך אין שוצ־גרוב דער קנאָל פון א ביקס און „דאָקטאָרע״ שטאמלענדיק דאָס לעצטע ווארט זיינס, „גואפא״.

...אז ער האָט פארשאָלטן דעם אומשולדיקן לערער און אז דער שמייכל איז געשיקט געוואָרן דוצון, האָב איך זיך דערוווסט אין א טריבן פרימאָרגן אין לאגער וואָס ליגט אויף א ווערסאנט פון די אטלאס בערג, אין א צייט ווען ער האָט שוין געטראָגן אויך דאָס צונעמעניש „דער משוגענער״.

ניט לאנג נאָך דעם וואָס „דאָקטאָרע״ האָט צוזאמען מיט דעם וואָרט „גואפא״ אויסגעהויכט די נשמה איז די קאָמפאניע אויפגעלייזט געוואָרן, פארשווונדן איינעם מיט איר מאסקאָטע, אזוי האָט זיך פארענדיקט מיין ערשטע באקאנטשאפט מיט שווארצבערגן. באגעגנט און כמעט באפריינדט האָבן מיר זיך ערשט נאָך דעם וואָס די מלחמה האָט זיך געענדיקט. צוויי פראנצויזישע לאגערן נאָך דער עוואקואציע פון שפאניע סאן סיפריען און גירס — האָבן מיר דורכגעמאכט צוזאמען. פאר דער צייט האָבן די שפאַניער איבערגעזעצט זיין נאָמען אין מאָנטענעגראָ, פארענדיקנדיק דוצוס אויפטו און דעם לערערס נביאה פון די קינדער יאָרן איז עס אויסגעקומען אז די קאָמעדיע האָט מען אָפגעשפילט צוויי מאָל. אין אָריגינאל ווי אין דער איבערזעצונג האָט זיין נאָמען צופיל קאָנטראסטירט מיטן קליינ־וווקסיקן מענטשעלע מיט אן עטוואָס צו גרויסן קאָפּ. צומאָל האָט זיך מיר געדאכט אז איך בין זיך טועה, אז דווקא דער נאָמען פאסט אמבעסטן צו די גרויסע אויגן וועלכע טליען אין טיפע היילן.

ווען ס׳האָט זיך אָנגעהויבן די צווייטע וועלט מלחמה האָט ער מיר עטלעכע מאָל געזאָגט מיט פארדרוס: „איצט ווען דאָס לעבן וואָלט געקאָנט האָבן א זין, ווען ווערטער וואָלטן געקאָנט אויסדריקן די ווירקלעכקייט, פוילן מיר דאָ אין די לאגערן״ און יעדעס מאָל זענען די אויגן פארקראָכן טיפער אין די היילן, גלייך זיי וואָלטן געפרווט נאָכשלעפן דאָס קליינע קערפערל אין דער טיפעניש פון שווארצבערג. (ס׳איז מיר איין מאָל אויסגע־קומען צו שרייבן זיין נאָמען מיט לאטיינישע אותיות. ווען ער האָט געזען דעם אָנהויב „Sch״ האָט ער פראָטעסטירט מיטן גאנצן נפש. „שרייב, זאָגט ער, מיט א רומענישען „Ș״ מיט א סעדיל, ס׳איז כמעט דער צוואנציקסטער דור וועלכער לעבט אין דער געגנט געפין איך נאטירלעך אז מיין משפחה

זאָל אָננעמען די אָרטיקע אָרטאָגראַפיע." ער האָט דאָס געזאָגט מיט אַן ערנסט וואָס האָט מיך איבערראַשט. כ'האָב נאָך זייער ווייניק געוווסט וועגן דוצון, די שוחטים־גלחישע באַגעגענישן, וועגן זיינע שוועסטער און ברידער). נאָך דעם האָט מען אונדז פאַרוואָרפן אין פאַרשידענע לאַגערן. דאָס איז געשען נאָך איידער די דייטשן זענען אריין קיין פראַנקרייך אַזוי איז אוועק כמעט א יאָר ביז ס'איז געקומען צו דער דריטער באַגעגעניש.

די שיף וועלכע האָט אונדז געדאַרפט אריבערפירן קיין אפריקע האָט זיך געפונען אין פּאָרט וואַנדרע (דעם נאָמען וואָס דערמאָנט אין שקלאַפן־האַנדל האָבן מיר אויסגעטייטשט אלס א צייכן). צופעליק האָב איך זיך געפונען מיט די אינטערנירטע וועלכע מ'האָט געבראַכט די ערשטע און איינגעשפּאַרט אין אונטערדעק פון שיף. די פינצטערניש האָט זיך לאַנגזאַם פאַרוואַנדלט אין א דיפוזן ליכט און מיר האָבן פאַרשטאַנען אַז אויבן, אויף דער דעק, איז שוין טאָג. כ'ווייס ניט וועלכער ס'איז געווען דער אויסדרוק פון די פּנימער אין דער צייט ווען יעדער איז געווען אליין מיט זיך, אָפּגעזונדערט פון די אַנדערע דורך דער געדיכטער פינצטערניש, נאָר ווען דאָס מאָרגנליכט האָט זיך געזיפּט דורך די שפּארינעס האָב איך געזען פּנימער געשטעמפּלטע מיט א שמייכל וואָס האָט געוואָלט זיין אָפּ־טימיסטיש און אויסגעזען האָט ער ווי א גרימאַסע פון מענטשן וועלכע וואַרטן אויף צדוק־הדין. פּלוצעם האָבן זיך געהערט באַפעלן, איינע פון די ווענט האָט זיך אויפגעריסן מיט א גרויל פון אייזן און קייטן. צוויי זשאַנ־דאַרמען ריזן האָבן א וואָרף געטאָן א זאַק וואָס האָט אויסגעזען ווי א מענטש. כ'האָב זיך גראָד געפונען אויף דער טראַיעקטאָריע פון פליענדיקן אָביעקט און אינסטינקטיוו אים געוואָלט כאַפּן מיט צעשפּרייטע אָרעמס. איז דער צוזאַמענשטויס געווען שטאַרקער פון מיר, האָבן מיר זיך ביידע אויסגעצויגן אויף דער מעטאַלענער בריק, אונדזערע הענט און פיס האָבן זיך אַזוי פאַרפּלאָנטערט אַז אויפהויבן זיך איז אויסגעקומען כמעט אוממעגלעך.

— א דאַנק פאַר דער אַמאָרטיזאַציע, האָט ער צו מיר א זאָג געטאָן און מיט א ניט באַהערשטער שטים אָנגעהויבן שרייען: מנוולים, הער נאָר א מעשה, גייען אויף די אייגענע פיס ווען מען ווערט פאַרשיקט ווער ווייסט וווהין! ביי מיר פּועלט מען דאָס ניט אַזוי לייכט. כאָטש איין מאָל אין זייער פאַרשאָלטן לעבן זאָלן זיי טון א פּראָדוקטיווע אַרבעט.

אין דער ווייט האָבן די זשאַנדאַרמען פאַרוואַנדלט די וואַנט אין א בריק, די אינטערנירטע זענען געקומען פּאָרלעכווייז. הערנדיק שוואַרצ־בערגס געשרייען האָט איינער פון די זשאַנדאַרמען זיך פאַראינטערעסירט.

— ק׳עס ק׳איל די? *

דעם ענטפער האָט ניט באקומען דער זשאנדאר נאָר יאַנקעלע.

— שווייג משוגענער. ס׳איז שוין צייט זאָלסט פארשטיין וואָס ס׳איז אזוינס דיסציפלין און אויסמיידן פראָוואָקאַציעס.

יאַנקעלע האָט זיך צוריקגעצויגן אין א ווינקל, אוועקגעזעצט אויף דער הארטער פאָדלאָגע, שווייגנדיק געפירט דעם בליק לענגאויס זיין אייגענעם נעבעכדיקן קערפער, געבודקט יעדן ביין און אָדער כדי זען צי האָט זיך עפעס אין אים ניט צעריסן. פעסטגעשטעלט אז ער איז געבליבן א גאנצער האָט ער אויסגעשאָסן א ווילד געלעכטער. די מעשה האָט אים אָנגעהויבן אמוזירן: אויף די הענט געטראָגן, מכות אונטער די ריפּן גע־קריגן, ווי א באלאָן געפלויגן, מיט עמעצן זיך איבער דער העלפט פון פאָד־לאָגע געקוילערט, א חברישע קריטיק באקומען און דערביי געבליבן א גאנצער. געענדיקט מיט אויספאָרשן דעם אייגענעם קערפער האָט ער אָנגעהויבן באטראכטן די איבעריקע, דער בליק איז געקראָכן פון איינעם צום אנדערן. מיט ארויספאָדערנדיקער פוילקייט. ווען ער האָט זיך באַ־געגנט מיט מיינעם האָט ער צוערשט א וואָרף געטאָן דעם קאָפּ אויף צוריק. גלייך ער וואָלט מיך וועלן זען פון ווייטן, אים אויף א ווײַלע אָפּגעקערט מיט ביטול ווי איינער רעדט: „הכל הבל״, אָבער תיכף אויפגעשפּרונגען און זיך א לאָז געטאָן צו מיר. כ׳האָב געמאכט א פּאָר שפּאן אין זיין ריכטונג, די אונטערדעק האָט זיך אָנגעהויבן איבערפולן אזוי אז ס׳איז געוואָרן שווער זיך צו באוועגן.

— דיך האָט געטראָפן דער שראפנעל? ערשט איצט איז אים איינ־געפאלן אז איך בין געווען דער וואָס בשעת זיין פליען אין דער לופט האָט זיך אים געדאכט אז ער וואַרפט זיך אנטקעגן אים אויף צו דער־קוועטשן. ווען ס׳זאָל געווען זיין פארקערט, זאָגט ער, וואָלט איך איצט אויס־געזען ווי א זשאבעלע אין מיטן וועג דעם צווייטן טאָג נאָך דעם וואָס ס׳האָט עס צעטרעטן דאָס ראָד פון אן איבערגעלאָדענעם וואָגן אין א שבעה־עשר בתמוז. זיין געלעכטער האָט זיך געקייקלט מיט א מעטאלישן דומפּן קלאנג לענגאויס דער נידעריקער דעק.

נאָך צוויי טעג פאָרן מיט דער שיף און דריי מיט דער באן זענען מיר אָנגעקומען קיין דזשעלפא, א לאגער אין די אטלאס־בערג, ניט ווייט פון דער לעצטער באנסטאנציע אויפן וועג וואָס פירט אין דער סאהארא

---

* וואָס זאָגט ער?

מדבר. א טייל פון א נאקעטן בארג אָפּגעצוימט מיט שטעכלדראָט, עטלעכע געצעלטן, פעלאַכן אין געשטרייפטע לאַנגע מאַנטלען באַוואָפנטע מיט ביקסן פון ערשטן וועלט־קריג, דאָס איז דער לאַגער. די געצעלטן ווי ריזן היטלען צוקער, טראָגן א סוגעסטיוון נאָמען: מאַראַבו, וואָס הייסט אין די געגנטן א האַלב הייליקער. אויסגעטראַכט האָט מען זיי וועגן דער קאָלאָניאַל־אַרמיי און באַשטימט אַז א געצעלט איז גענוג פאַר פיר זעלנער. אָבער אין אונ־דזער פאַל פאַר צוועלף. אינדערפרי און פאַרנאַכט פאַרזאַמלט מען אונדז אויף דעם פּלאַץ אין „קאַרעי" א פּערפעקטער פּירעק ווו מיר וואַרטן עס זאָל קומען דער קאָמענדאַנט. ביז צום טויער קומט ער צו פליען רײַטנדיק. אין דער צײַט וואָס ער שטײַגט אַראָפּ פון אַראַבישן פערד יאָגט אים אָן דער וואָלף־הונט וועלכער באַגלייט אים צום קאַרעי (אוי, דער קאַרעי!) און ביידע קאָנטראָלירן צי זענען די רייען גלײַכע און צי די אינטערנירטע שטייען שטראַם. מען זאָגט אַז א צײַט האָט ער פאַרבראַכט אין פּוילן אַלס באַראָטער פון פּילסודסקיס אַרמיי. זײַט פון פּילסודסקין איז געבליבן ניט מער ווי דער נאָמען און פּוילן איז באַזעצט פון די דײַטשן איז ער קאָ־מענדאַנט פון דער געגנט און אויך פון לאַגער. פון דאָרט, זאָגט מען, האָט ער מיטגעבראַכט די פרוי וועלכע באַווײַזט זיך קיין מאָל ניט אין דער נאָענט פון לאַגער. זי זאָל זײַן די וועלכע שטויסט אָפּ אַפילו דעם געדאַנק פון איר אָנוועזנהייט. א טאָכטער פון א שליאַכטשיטש (אין אַפריקע זענען אַלע פּוילישע פרויען וויניקסטנס שליאַכטשיטשס טעכטער) קאָן זיך באַווײַזן צווישן אָרעמזעליגע נאָר מיט באַרעמהאַרציקע צוועקן, לויט איר מאַנס פּרינציפּן, אָן אויסגעשלאָסענע מעגלעכקייט. צומאָל זעען מיר זי רײַטן באַגלייט פון א ספּאַכי אויף דעם רוקן פון קעגנאיבערשטייענדיקן באַרג. ווי קיין אַמאַזאָנע זעט זי ניט אויס, אָבער דאָס בילד דערפרייט די אויגן.

פון עלף ביז דריי מוזן אַלע אינטערנירטע זיצן אין די געצעלטן. עס זענען שעהן פון טאָטאַלן פאַרבאָט, כדי זיי צו היטן פון דער טויטן־היץ. אָן אומדערטרעגלעכע אויף דער פרייער לופט איז זי צען מאָל שרעק־לעכער אין די דושנע געצעלטן. אַלגעמיינער פאַרבאָט צו פאַרלאָזן די געצעלטן איז אויך אין משך פון דער נאַכט. זענען דאָך אויך אינטערנירטע ניט מער ווי מענטשן הערן זיך געשרייען: גאַרד, זשע ווע...*

— וואַז אי אָ דיאַבלע!**

* שומר, כ׳גיי

** גיי צום רוח

גענעצט עמעצער אין דער נאכט.

— דעפּעש סאָא*! איילט אים דער שומר. ענטפערט פון ווייטן א שאקאלן־געוויין.

אין שלאָפלאָזע נעכט גנבענען זיך אייניקע ארויס אויף דער פרייער לופט, שלענגלען זיך אונטער דער גראָבער צעלט־ליילוונט איינגעגעסענע אין די עקיקע שטיינער אז די וואך זאָל זיי ניט באמערקן, ליגן שווייגנדיקע אונטער דעם ווילדפרעמדן אפריקאנישן הימל די שטערן וועלכע פינקלען איבער זייערע ווייטע היימען. דאָרט קערן זיך וועלטן, דאָרט גייט א שרעקלעכע מלחמה, דאָרט... ניט איין מאָל האָב איך געפונען יאנקעלען ליגנדיק מיט א שטארן, גלייך ווי אויסגעלאָשענעם, בליק. די אפריקע־וועלט האָט אים ניט באקומען. געוואָרן פארשלאָסענער, עטוואָס אָפּגעלאָזט. די קליידער הענגען אויף אים ווי אויף א סטראשידלע אין א תבואה־פעלד. דאָ שרעקט ער קיינעם ניט. צומאָל ווען אונדזערע בליקן באגעגענען זיך זע איך אויפפלאמען א רגע א שעלמישן גלאנץ ווי צווישן היצקעפּ וואָס ווארפן זיך אין זינלאָזע געפארן, כדי צו באווייזן אז זיי האָבן נאָך א אומאָפּהענגיקע עקזיסטענץ. דאָס איבערשרייען זיך פון דער וואך דערמאָנט אז איבערלעבן איז א צווייזייטיקע מטבע און יאנקעלע שעפּטשעט: „אין אזא צייט ליגן אין אָט דער וויסטעניש, איצט ווען ווערטער וואָלטן געקאָנט אויסדריקן טאטן, ווען זיי וואָלטן געקאָנט ווערן פארשטענדלעכער". דאָס פלעג געשען זומער. אין די פּאָר ווינטער חדשים פלעגן מיר צומאָל זיצן שעהן לאנג איינגעהילטע אין אונדזער שמאטעס־פארמעג אויף א שטיין אין א ווינקל פון לאגער, קוקן ווי פויל עס בלאָנדזשען אונטער דעם גרויען הימל שווארצע כמארעס, מאָגערע ווי ניט באפרוכפּערטע קיען. אין איינעם אזא טריבן פרימאָרגן האָט ער מיך איבערראשט מיט זיין דערציילונג וועגן שטעטל, מיט זיין פּלוצעמדיקער בארעדעוודיקייט. נאָך דעם איז אוועק א צייט פון עקשנותדיקן שווייגן.

ווידער די ברענענדיקע זון, ווידער די צוואנגס־רו פון עלף ביז דריי, ווידער דאָס אפּאטישע ליגן אויף דער פייכטער ערד אין איבערגעהיצטן געצעלט. יעדן טאָג ברענגט איינער פון די צעלט איינוווינער אן עמער וואסער און שפּריצט די ערד כדי די לופט זאָל זיין דערטרעגלעכער. ליגט מען ווי אין א שוויץ־באָד. פּלוצעם דערהערט זיך א געשריי, א יאָמער־געשריי. א געוויינטלעך געשריי וואָלט מיך ניט גע־

* אייל זיך

ווען געריסן פון אפאטישן צושטאנד. איז עס אָבער געווען א יאָמער וואָס האָט מיך אויפגעציטערט. געקומען איז ער פון טויער, זיך געצויגן ביז דעם צווייטן עק לאגער, צוערשט ווי א שטילער קרעכץ נאָך דעם שטארקער, גלייך ווי ער וואָלט ארומגערינגלט די ערד און ניט געפינענדיק קיין עכאָ, פעסטשטעלנדיק ווי טראגיש ס׳איז די אומבאהאָלפנקייט איז ער געוואָרן נאָך פארביסענער: „אזוי איז עס...״ כ׳האָב אויפגעהויבן אן עק פון געצעלט און דערזען יאנקעלען לויפן מיט דער האנט ביים מויל און דאָס בלוט רינענדיק צווישן די קליינע פינגער. די וואך נעבן טויער האָט געלאכט. ווען יאנקעלע איז אָנגעקומען צו אונדזער געצעלט האָב איך אים אריינגעשלעפט, געוואָלט וויסן וואָס ס׳איז געשען, וואָס האָט ער גע־זוכט אין דער צייט פון טאָטאלן פארבאָט, ביים טויער. ער האָט זיך א וואָרף געטון מיטן פנים צו דער ערד גלייך ער וואָלט געפאלן כורעים. א מאָמענט האָב איך געטראכט אז ער איז טאקע משוגע. ער האָט זיך אָבער לאנגזאם אנידערגע־עצט מיט דער האנט ביים מויל. געשריגן האָט ער מער ניט, נאָר זיך א פּאָר מאָל א שאָקל געטאָן ווי א מאכאָמעדאנער בשעת דער תפילה. ער איז געזעסן ווי א פארשטיינערטער מיט א דערשיטערט פנים און א טעמפּער פארווונדערונג.

— הער א מעשה, מיט דער קראוואש איבערן מויל, האָט ער קוים געליספּעלט.

— די ציין? האָב איך געפרעגט.

ער האָט לאנגזאם אויפגעהויבן דעם קאָפּ גלייך ווי ניט פארשטאנען פון וו עס קומט די פראגע. זי איז אים אויסגעקומען זינלאָז, כמעט נידערטרעכטיק.

— א משוגענער. מיט דעם קראוואש איבערן מויל. ער האָט גע־עפנט די האנט אויף דער דלאָניע צוויי באפליישטע ציין. קוקנדיק אויף זיי האָט זיין פנים ווי אויפגעלויכטן און ער האָט אָנגעהויבן לאכן מיט זיין מאָדנע געלעכטערל.

— גיי רעד מיט א משוגענעם.

— וואָס האָסטו דאָרט געזוכט, האָב איך געפרעגט.

— וואסער.

— יאנקעלע, איצט? ווייסט דאָך אז ס׳איז פארבאָטן.

— ניט ער איז געגאנגען, האָט ער געענטפערט קוקנדיק מיר גלייך אין די אויגן. דאָס בין איך געגאנגען. פארשטייסט? איך! ער האָט גע־פּרוווט ווידער לאכן און זיינע בליקן האָבן דערציילט וועגן שימשעלען,

וועגן טענעגראַן, וועגן דער סודותפולער מעשה פון יענעם טריבן פרי־מאָרגן.

— כ׳פארשטיי. זיכער פארשטיי איך.

— די צייט פון פארבאַט איז פארביי, עס זענען געבליבן ניט מער ווי געציילטע מינוטן, האָב איך געמיינט אז אויך א היטער וועט קאָנען פארשטיין. צוויי קלעפּ איבער דער פּלייצע האָבן זיך געלוינט, ס׳איז אויסגעקומען שווער צו זען ווי אויסגעמאטערט זיי ליגן.

— און זיי?

— זיי, וואָס?

— האָבן דיך געלאָזט גיין?

יאנקעלע האָט ניט געענטפערט. ער האָט א קוק געטאָן אויף די ציין וואָס אויף דער דלאָניע, איבערגעדרייט די האנט, זיי געלאָזט פאלן אויף דער פייכטער ערד און אויף זיי א טריט געטאָן מיט ביטול. נאָכדעם האָט ער זיך ווידער צעלאכט אָדער אנדערש ווי געוויינטלעך, די אויגן זענען געקראָכן מיט א צאַרנדיקן ברען אין די לעכער גלייך ווי זיי וואָלטן וועלן נאָכשלעפּן נאָך זיך זיין אָרעם קערפּערל.

ס׳האָט זיך דערהערט א פייף. די אינטערנירטע זענען ארויס פון די צעלטן. זיינע מיטווינער זענען געקומען זען וואָס ס׳איז געשען מיט יאנקעלען. וואָס באלאנגט יאנקעלען איז פאר זיי די צייט שטיין געבליבן ביי דעם מאָמענט אין וועלכן ער האָט גענומען דעם לייוונטענעם פארדארטן קאָלאָניאַל־ארמיי־עמער און זיך געלאָזט אין וועג אריין.

פארוואָס האָט איר אים ניט אָפּגעהאלטן?

— צו אויסגעמאטערט א וואָרט ארויסצורעדן. שווער אין אזא צושטאנד אָפּצוהאלטן א משוגענעם.

...די געשעעניש האָט זיך איבערגעחזרט אין מיין זכרון נאָך פיר שעה שטיין אין לאגער־הויף. ס׳האָט געדויערט ניט מער ווי א רגע, אפשר ווייניקער און דאָס צופיל אויף אים צו קאָנען ראטעווען.

נאָך פיר שעה ציילט מען ווידער די צוועלף אינטערנירטע וועלכע שטייען אין א פערפעקטן קארעי (אוי, דער קארעי!) ניט ווייט פון טויער ארומגערינגלטע פון אויך אזוי פיל וואכלייט — פעלאכן מיט געשטרייפטע לאנגע מאנטלען, באוואָפנטע מיט ביקסן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. אין זייער מידקייט זעען זיי אויס קלאָגעוודיקער ווי די וועלכע זיי היטן.

אפשר דערפאר וואָס די אינטערנירטע שטייען שטראַמער, מיט געהויבענע קעפּ. מ׳וואַרט אויף דעם קאָמענדאַנט כדי אין זיין אָנוועזנהייט זיי שיקן אין קאַרצער, וואָס געפינט זיך אין דער קאַזאַרמע פון קאָלאָניאַל־מיליטער וועלכע ליגט ביי דער פעריפעריע פון דזשעלפא. יעדעס מאָל ווען דעם אָבערוואַכמאַן דאַכט זיך אַז ער הערט דעם קאָמענדאַנטס פערד יאָגן איבער די נאַקעטע בערגלעך וואָס צווישן לאַגער און דאָרף, באַפעלט ער די אינטערנירטע זיך ציילן פון לינקס אויף רעכטס און דער וואַך שטראַם שטיין. דאָס מאָל האָט זיך צוערשט באַוויזן דער וואָלף־הונט נאָך דעם דאָס עכטע אַראַביש־ראַסיקע פערד פון וועלכן ס׳איז אַראָפּגעשפּרונגען דער קאָמענדאַנט מיט זיין פון אַ פאַרדעכטיקער קרענק צעפרעסענער נאָז. נאָך עטלעכע רייטעריש געשפּרייצטע טריט איז ער שטיין געבליבן, פאַרזשמורעט די אויגן און די אויבערשטע ליפּ האָט אויפגעדעקט אַ ריי גילדענע ציין, געבראַכטע, ווי מ׳זאָגט, אויך פון פוילן. דאָס פּנים האָט אויסגעזען ווי אַ פון מויל צעפרעסענע מאַסקע. ער האָט אַ קוק געטאָן אויף די צוועלף פון קאַרעי און נאָך דעם צו די טויזנט און אכצן וועלכע זענען געשטאַנען ניט גערופענע, געוואָלט זען ווי מען פירט אָפּ זייערע חברים, ווייל אָפּפירן אין קאַרצער האָט ניט געהייסן אויך צוריקברענגען. אַזעלכע פאַלן זענען געשען. כאָטש ס׳איז געווען די ריכטיקע צאָל פון די אינטערנירטע — אין לאַגער האָבן זיך געפונען טויזנט מיט דרייסיק מענטשן, אכט חדשים נאָך דעם וואָס די פאַרבינדעטע אַרמייען האָבן געלאַנדט אין אַפריקע — איז זי אים געקומען אויפן געדאַנק אַזוי אומדערוואַרט, אַזוי אָן יסודותדיק אַז זי האָט אים אַ קלאַפּ געטאָן אין קאָפּ ווי אַ שטיין פון הימל און דער הימל איז געווען אַזאַ לויטערער אַז מ׳האָט געקאָנט זען אַ שוועלבעלע אויף דרייסיק מייל. פון איבערראַשונג האָט ער פאַרגעסן דעם פון פריער באַשטימטן פּלאַן וויאַזוי צו מאַנעוורירן מיט זיין אויטאָריטעטנעם בליק. צוזאַמענגעשטעלט אין דער צייט וואָס ער איז געריטן, איז דער פּלאַן פּלוצעם פאַרשוווּנדן, געוואָרן צו נישט. ער האָט זיך ניט געקאָנט דערמאָנען וואָס איז געווען לויט זיין מיינונג עפעקטפולער: קוקן אויף איינצעלנע פּנימער, יעדעס מיט זיין פּערזענלעכקייט, ווי צו אַן אויסגעמישטער מאַסע, אַ רעגימענט וועלכן ער פאַרטיילט באַפעלן פון דער הויך פון פערד, באַפעלן מיט אַ וווּנדערקראַפט וואָס אַ ריזיקער קאָרפּוס — פאַרטיילט אין קוואַדראַטן און פירעקן — פילט אויס מיט ריטמישע באַוועגונגען.

די ציפער טויזנט מיט דרייסיק האָט צעמישט דעם קאָמענדאַנטס געדאַנקען, ווייל יעדן פרימאָרגן האָט זי זיך געפונען — אונטערגע־

שטראָכן מיט א בלויען בליישטיפט, בראש פון א לאנג צעטל אויסגאבן אויף
קארטאָפל (אויסגעפינען איז געוואָרן שווערער אפילו אין די ארמיי־רע־
זערוון), ווייץ (פארשימלטער איז דאָ געגוג אין די ספעקולאנטן מחסנים
צי גאָר אין זיינע אייגענע), וואָך־עפעקטיוו, לוינען (אויסצאָלן זיי וואָלט
באמת געווען ארויסגעוואָרפן געלט), אלץ אזעלכע זאכן, וועלכע האָבן
אים פארשאפט נאָר צרות און עגמות נפש, ווייל ווען ער זאָל איינשפּאָרן
אָט די אויסגאבן וואָלט ער געקאָנט גיכער אויפשטעלן א פאבריקל בערך
ווי דאָס וואָס ער האָט געמוזט איבערלאָזן ערגעץ אין פוילן אָנהויב
מלחמה. ער האָט ווידער געוואָרפן א בליק צו דער קליינער גרופּע מענטשן
פון „קארעי״, געזען אז די באוואָפנטע פעלאכן זענען אים אינגאנצן אומ־
באקאַנטע (די פריערדיקע האָט ער שוין פאריאָגט, א חברהמאן דער
סערזשאנט) דערפילט א לייכטע באפרידיקונג און דער מיליארד קאָנצענ־
טרירטע זונענשטראלן וואָס האָבן געטשמעליעט די קעפּ האָט אים פארשאפט
א באזונדער פארגעניגן. „נאָר דאָ קאָן מען דאָס, האָט ער געטראכט,
אין אייראָפּע איז די זון א צו שוואכע״. צו די פעלאכן האָט ער ניט גע־
טראכט דערפאר ווייל זיי זענען פּשוטע פעלאכן און דערצו נאָך, אין
פּרינציפּ, באצאָלטע. ער האט דערפילט אן אָנגענעמע מידקייט אין די
אויגן, זיך געגרייט ווארפן א זיגרייך פאראכטנדיקן בליק אויף די איברי־
קע, אויף די טויזנט און אכצן וועלכע האָבן זיך פארזאמלט ניט גערופענע,
האָט זיך אָבער איבער זיי געזיפט א דינער שאָטן פון אן איינזאם וואָל־
קנדל וועלכעס פארכאפּט פון א לופטשטראָם האָט זיך געלאָזט טרויריק
טראָגן צו דער וויסטע און זיך אויפגעהאלטן איבער די אטלאס־שפּיצן.
פאר וואונדער האָט דער קאָמענדאנט געעפנט די אויגן, די אויבערשטע ליפּ
איז אראָפּגעפאלן און באהאלטן די רייע גילדענע ציין אויף יענער זייט
שמאָלן מויל. ער האָט א קלאפּ געטאָן מיטן בייטשל די כאַליעווע, איבער
טויזנט קעפּ האָט זיך געקאטשעט דער טרוקענער קלאנג ביז אויף יענער
זייט שטעכלדראָט, דערשראָקן זענען די וועכטער ארויס פון זייערע באַ־
העלטענישן. דער צווייטער קלאפּ איז געווען שוואכער, ביי דעם דריטן
האָט ער דערפילט דאָס נויטיקע מאָראלישע גלייכגעוויכט צו רעאגירן.

— אפשר וויל זיך עמעצער סאָלידאריזירן? האָט ער געפרעגט מיט
פאראכטונג. קיינער האָט זיך ניט גערירט. אויף די פּנימער פון די וועלכע
זענען געשטאנען אין קארעי האָבן זיך באוויזן שווארצע פלעקן פון זונ־
שטראלן פארברענטער הויט. דער שכל הישר האָט אונטערגעזאָגט אז דאָס
איז אן איינלאדונג צו דאָן־קיכאָטיזם.

— קיינער? קאַנאַליעס! — האָט ער איבערגעחזרט די אַרויספאָדע־רונג א קלאַפּ טוענדיק מיטן בייטשל אין שטיוול. זיך אויפגעהויבן אויף די שפּיץ פינגער. אין יענעם מאָמענט האָט אים באַנג געטאָן נאָכן פערד. רייטנדיק זעט מען בעסער. רעכטס פון מיר האָט יאַנקעלע אויפגעהויבן דעם לינקן פוס און איך האָב פאַרשפּעטיקט ווייניקער פון א רגע. קוים באַמערקבאַר האָט זיך געשלייכט דאָס שמאָלע קערפּערל צווישן דער מאַסע מענטשן.

— דו? האָט געפרעגט אָן אויפגעבראַכטער דער קאָמענדאַנט, ניט ווייל עס האָט אים געוווּנדערט וואָס דווקא יאַנקעלע. ער האָט פשוט ניט געגלויבט אין אַזאַ מעגלעכקייט. טענענראָ האָט זיך געוווּנדערט. ס׳האָט זיך אים געדאַכט אַז דער קאָמענדאַנט איז דער איינציקער וועלכער רופט אים אויף זיין אמתן נאָמען. ער האָט סקיצירט א שמייכל אָן ציין און זיך דערמאָנט אַז ביים קאָמענדאַנט איז „דו" א כלל־נאָמען. געגאַנגען ווייטער זיך אָוועקגעשטעלט נעבן די צוועלף פון ווו ער האָט געקוקט מיט א שרעקלעכן טרויער צו די טויזנט זיבעצן וועלכע זענען געבליבן אויסער דעם „קאַרעי". עס ווייזט אויס אַז יאַנקעלעס בליק איז געווען אומדער־טרעגלעכער ווי די היץ און ווי דער געדאַנק צו דעם קאַרצער וואָס האָט געקאָנט זיין פאַטאַל.

אַלעמען האָט מען אין קאַרצער ניט געקאָנט אַריינזעצן. אויף מאָרגן האָט מען געפירט נאָר איינעם און נאָך א וואָך האָבן פיר אינטערנירטע געגראָבן דעם קבר ניט ווייט פון לאַגער־טויער, דאָרט ווו עס הויבט אָן א נאַקעט פלאַכלאַנד אָן ביימער, אָן שאָטנס, אָן איינפאַרביקע ווייטקייט פון וועלכער עס שפּראָצן ווי מיילנשטיינער גראַניט פעלדזן און פאַרגעלטע אַלפא גראָזן.

— — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

— צו וואָס האָט עס דיר געטויגט? פרעגט טענעגראָ אָן פאַרוואָרף. ער איז פשוט נייגעריק.

צוויי מאָל מיד איז געווען דאָס פינף־און־פערציקסטע יאָר! מיד פון דער לאַנגער מלחמה און מיד פון א זון וואָס האָט געברענט די ערד פאַרמערנדיק די צאָל וואַנדערנדיקע שאָטנס די צענדליקער טויזענטער

הונגערשאַטנס האָבן זיך געלאָזט אין באַגלייטונג פון די אויף שלאַכט־פעלדער געפאַלענע, זיך געשלעפט מחנותווייז איבער דאָרף און שטאָט. אפשר האָט זיך מיט זיי אַראָפּגעיאָוועט יאַנקעלע?

— — — — — — — — — — — — — —

דער טעלעפאָן האָט געקלינגען. פון אינפאָרמאַציע ביוראָ האָט מען מיר געמאָלדן אַז עמעצער זוכט מיך, אַז אים „אַרויפלאָזן" צו מיר קאָן מען ניט מחמת „דער חבר האָט ניט קיין דאָקומענטן", האָב איך געמוזט אַראָפּנידערן. ער האָט געוואַרט אויף דער אַנדערער זייט אייזערנעם פּלויט און ווען ער האָט מיך דערזען איז ער מיר אַנטקעגן געקומען מיט דער פראַגע „צו וואָס האָט עס דיר געטויגט", גלייך ווי ער איז ספּעציעל וועגן דעם געקומען, גלייך ווי אַלעס איבעריקע איז אויפגעקלערט.

— וואָס ווייסטו? צו יענער צייט איז נאָך אַלץ געווען ביי עמעצן אין קאָפּ אָן קלאָרע קאָנטורן.

— אויך מיר אַ פראַגע! מען דערוווסט זיך, ענטפערט ער אַזוי נאַטירלעך אַז ס׳קומט אויס אים צו גלויבן.

— ס׳האָט אויך אַזוי געקאָנט געשען, זאָג איך און לאַך אַליין פון דעם אויפּטו.

— ס׳איז דאָך אָבער ניט געשען. זיין ערנסט פאָדערט קלאָרע די־בורים.

— אויב ס׳איז ניט געשען מיט דיר, איז עס געשען מיט אַן אַנדערן.

— יענעם האָט מען מקבר געווען אויף אַ קאַטוילישן אָדער אָרטאָ־דאָקסן צווינטער. דאָס מאָל פיל איך אַ פאַרוואָרף און בלייב אַביסל מטוש־טוש. כ׳האָב מיר ניט פאָרגעשטעלט אַז דער קרבן פון יענער זייט פּלויט, „מחוץ לגבול", זאָל אויף אים געווען מאַכן אַזאַ שטאַרקן רושם.

מיר זענען געזעסן ווי אָפּט מאָל אויף דעם שטיין און געקוקט ווי דער ווינט מוטשעט די געצעלטן, ווי ער שאָקלט און רייסט זיי, גלייך זיין איינציקער צוועק וואָלט געווען זיי איבערצוקערן. מיר האָבן זיך נאָך מער איינגעהילט אין די דעקן, זיי געצויגן נענטער צום קערפּער, זיך צו־געהערט מיט אַ געוויסער שאָדנפרייד צום גערויש פון ווינט און פון גע־שמיסענע געצעלטן. אַ טונקעלער קאַלטער וואָלקן האָט זיך געשלעפּט אויף יענער זייט באַרג אַ פאַרוואָלגערטע מיט פון ווינט און רעגן אָפּגעריבענע מצבות. אויב מען ווייסט ניט אַז דאָס איז אַ צווינטער קאָן מען מיינען אַז עמעצער האָט אַראָפּגעוואָרפן פון אַן איבערגעלאָדענעם וואָגן שטיינער

כדי דעם פערד זאָל זיין לייכטער אים ארויפצוציען. אויף דעם שפּיץ בארג האָבן זיך באוויזן צוויי סילועטן מיט א טראָגבערעט, געגאנגען דערמיט לענגאויס דעם בארג רוקן, פארביי דעם בית־עולם זענען זיי שטיין גע־בליבן, אויסגעגראָבן א גרוב, אראָפּגעלאָזט דעם מת, צוגעדעקט מיט דער אויסגעגראָבענער ערד און אוועק ניט לאָזנדיק קיין שום צייכן אויפן קבר.

— ווייזט אויס אז אין חרם געוואָרפענער, האָט געזאָגט יאנקעלע.

— וואָס פּלוצעם?

— אויך ביי אונדז אין שטעטל איז געווען א קבר חוץ דעם בית עולם... ס'איז א גרויזאמע שטראָף... אליין; איינער אליין.

זיין פילאָזאָפיע האָט זיך מיר געדאכט א משונהדיקע. „א זעלטזאמע ווי ער", האָב איך געטראכט. איינגעהילט אין א דינער דעק מיט דעם פארלוירענעם בליק ערגעץ אויף יענער זייט טונקעלן קאלטן וואָלקן האָט יאנקעלע אויסגעזען ווי א זאק, וועלכן דער ווינט האָט פארטראָגן צווישן די בערג, פארוואָרפן אין איינעם פון די פרעמדע אָפּגרונטן. „היילן און געשפּענסטער טאָלן זענען פאראן ניט ווייט פון שטעטל אין וועלכן ער איז געבוירן. פארוואָס האָט עס אים געמוזט פארטראָגן אזוי ווייט?" האָב איך זיך אליין געפרעגט און פארשטאנען אז די שטראָף איז באמת א גרויזאמע. אזוי האָב איך מיר מיט יאָרן שפּעטער פאָרגעשטעלט אליאשאן. אין וואלד איז ער אָנגעקומען נאָר הויט און ביין און ווען ס'איז אים געלינגען אנטלויפן פון געפאנגען־לאגער. איבערצייגט אז אין וואלד וועט ער געפינען א מקלט, האָט ער אים געפונען. מיר האָבן אים באגעגנט, געמיינט ער וועט ניט איבערלעבן, זיין „ניטשעוואָ פּאָפּראוויליוס", האָט זיך ארויסגעוויזן אלס צווייטע איבערצייגונג וועלכע די נאטור האָט באשטעטיקט. ער איז געזעסן מיטן רוקן צום אָפּגרונט און געריינעקט די ביקס. פון דאָרט דראָט קיין געפאר ניט. מיט דער דעק אויף די פּלייצעס האָט ער אויסגעזען א בערגעלע ערד, אָדער איינער פון די פעלדזנשפּיצן. ביז איצט ווייס איך ניט אויב עמעצער האָט געצילט דאָס ערד־בערגל, צי דעם פעלדזנשפּיץ, צי ער האָט פּשוט פארלוירן אין א רגע דאָס גלייכגעוויכט, כ'ווייס נאָר אז איך זע אים אין דער טיפעניש פון אָפּגרונט איינגעהילט אין דער דעק מיט די פיס אונטער זיך קוקנדיק לענגאויס דעם בארג־דעפּילע, צו די פעלדער וואָס זענען ענלעך, דאָרט ווי עס הויבט אָן דער האָריזאָנט, צו די סטע־פּעס אין וועלכע ער איז אויסגעוואקסן.

— טשעפּעסט זיך צו אײַנצלהייטן, שימשעלע. ס׳וויל זיך מיט אים שלום מאכן.

— ביסט אפשר גערעכט, ענטפערט ער לאכנדיק. זיין געלעכטער האָט פארלוירן די אמאָליקע מאָדנעקייט.

אָנגעטאָן איז ער אין א בלויען אנצוג מיט א זילבער־פּאָדעם און עטוואָס צו גרויסער, א קאפּעליוש מיט ברייטע ראנדן, עטוואָס צו ברייטע, א ווייס העמד אלץ פינקלט ריין, עטוואָס צו ריין, זעט עס אויס ווי אומיס־טן, ווי עמעצן אויף להכעיס.

— א גרויסער?

— איך ווייס ניט.

— אינפאָרמאציע ביוראָ, דער חבר האָט קיין דאָקומענטן ניט...

— אהא! דער אנשטאלט.

א קיל ווינטל האָט א בלאָז געטאָן צווישן אונדז האָב איך זיך דער־שראָקן. געקומען איז ער אומדערוואַרט, שוין א לאנגע צייט אז כ׳האָב צו יאנקעלען ניט געטראכט און פּלוצעם איז דאָס קאלטע ווינטל אויסגע־וואקסן ווי א מויער און ער פארשווינדט אויף דער אנדערער זייט אויף אייביק, האָב איך זיך געאיילט אים צוריקצוברענגען, אים אויפצוהאלטן.

— וואָס שטייען מיר אויף דער גאס? קום צו מיר.

— צו מיר, הייסט עס שוין איינגעאָרדנט דעם „שע סאָא״? פרעגט ער עטוואָס סארקאסטיש, גיט אָבער תיכף צו: ס׳איז נאָר אזוי אויף ניט צו פארגעסן אויף דער וועלט געקליבענע אויסדריקן. א רגע, איך זאָל נאָר א נעם טון מיין באגאזש.

פון אינפאָרמאציע ביוראָ טראָגט ער ארויס אן אומגעהויער גרויסן טשעמאדאן. כ׳וויל אים העלפן, לאָזט ער ניט.

— ניט פארלירן די געוווינהייט, זאָגט ער אָפּשטויסנדיק מיין האנט מיט א געוויסער ברוטאלקייט. כ׳וויין ניט ווייט פון ארבעטספלאַץ. מיר גייען און שווייגן. איך, כדי ער זאָל פארשטיין אז כ׳איַל זיך ניט, אז מיין צייט איז ניט באגרענעצט. ער, אפשר איבערפּרווט ער, אפשר זוכט ער די גע־וויסהייט פון ווידערבאגעגעניש, די אוודאיקייט פון ווידערגעפינען. ביים ארייַנגאנג נעם איך דעם טשעמאדאן וועלכער דאכט זיך א צו שווערער. ער פּראָטעסטירט ניט, ער שמייכלט נאָר. ער איז מיט א געוויסער איראָניע מס־כים אז אזוי דארף זיין, אזוי פירט זיך די וועלט, אזוי נעמט מען אויף א גאסט.

כ׳האָב איין צימער. דעם באגאזש שטעל איך אוועק אין א ווינקל און פרעג צי ער וויל ניט מאכן א דוש. ער ענטפערט מיט א ווייכן אָפּזאָג.

ניין, ער וויל ניט. טוט אויס דאָס רעקל און זעצט זיך אויף איינעם פון די דריי בענקלעך וואָס נעבן טיש. כ׳ברענג צוויי גלעזלעך און א פלאַש פלוימען־בראָנפן. ניט וואַרטנדיק אויף קיין איינלאַדונג גיסט ער די משקה אין די גלעזער. א גערוך פון פרישער „צואיקע״ פולט אָן דאָס צימער און טענעגראַ קרומט די נאָז.

— האָסטו נאָך, הייסט עס, פאַרכאַפּט א שטיק פון דער צייט אין וועלכער „דאָס לעבן האָט א זין און די ווערטער זייער אינהאַלט״.

א כמאַרעלע באַשאָטנט זיין פּנים, ער טרינקט אויס דעם בראָנפן אָן אָטעם־איבעררייס, מאַכט אַוועק מיט דער האַנט, — ווייס איך ניט צי איז עס ווייל ס׳געפעלט אים ניט די „צואיקע״ אָדער ווייל כ׳האָב ניט שווינענדיק דערמאָנט אין יענע צייטן — גלייכט אויס די פּלייצעס, זעט ער אויס אימפּאַזאַנט כמעט א מאָנומענט.

— כמעט א יאָר, ענטפערט ער ציענדיק די ווערטער און מיר דאַכט זיך אז ער איז אַוועק, געבליבן א צייט ערגעץ אין יענעם יאָר און קערט זיך לאַנגזאַם אום אין ריטעם פון ענטפער און פון דער צייט. יאָ, א יאָר.

— א לאַ גער, קאָם א לאַ גער.

— א פּאַסקודנע געשיכטע. דער טייוול זאָל זי נעמען, די מלחמה, זאָגט ער לאַכנדיק און זיין געלעכטער איז ווייטער א משונהדיקס, א זעלט־זאַמס. הער נאָר אויס א מעשה, זאָגט ער פּלוצעם ווי גלייך ער וואָלט דערוואַכט פון א מיאוסן חלום. געווען איז עס שוין גאָר נאָענט צום סוף. פאַר דעם אַראָפּלאָזן פון פאַרהאַנג. די וועלט האָט שוין געוואַרט אויף די לעצטע סאַלוועס, אויף דעם פייערווערק, באַגעגן איך אַן אָפיציר. שוואַרצ־בערג, פרעגט ער, דו ווערסט ניט בענקען? — נאָך וועמען? — נאָך דער מלחמה. די אידיי, זאָגט ער, אז זי האָט עטוואָס אזעלעכס וואָס לייטערט איז ניט אינגאַנצן זינלאָז. — ביסט משוגע? פרעג איך אַן אויפגעבראַכ־טער. — שאַ, זאָגט ער, באַרויק דיך. טראַכט אביסל טיפער וועט דיר איבערגיין דער כעס. ס׳איז אוממעגלעך אז נאָך אזויפיל צייט זאָלסטו זי אינגאַנצן ניט פאַרשטיין. ס׳איז א פענאָמען... כ׳גלויב קוים אז דו האָסט ניט געפילט דעם אמתן טעם אירן. — דעם טעם פילן, זאָג איך, וואָס דו רעדסט? כ׳האָב זי געפרעסן מיט א פאַלאָניק. — לאָז אָפּ חכמות. ס׳איז דאָך פאַרכטפול. וואָס פאַר א מאסן, וויפל מאַטעריאַל, געוואַלטיקע מיל־שטיינער וועלכע באַוועגן זיך אין פאַרשידענע ריכטונגען. כ׳האָב געטראַכט אז די מלחמה האָט אים געריירט פון זינען. דערנאָך זיך דערוווסט אז ער איז די גאַנצע צייט געווען שטאַבס־אָפיציר. אז אין דער ערשטער ליניע

איז ער געווען אין גאנצן איין מאָל און יענץ מאָל אויך אויף דעם באפעל פון א משוגענעם גענעראל. איין גליק האָט ער געזאָגט וואָס איך בין גע־גאנגען הינטער אים. א קערפערלעך גרויסער, דער גענעראל, האָב איך זיך הינטער אים געפילט געשיצט.

— זעסטו, אזוי ווערן געבוירן די גרויסע אידייען. כאָטש אזוי, מוז מען צוגעבן אז זי האָט איר אייגענעם רייץ. קליינע אָדער גרויסע צייכענען די פראָעקטילן קלאָרע טראַיעקטאָריעס.

געענדיקט די געשיכטע און שווייגט.

— נו? ס׳וויל זיך מיר וויסן מער וועגן אים.

— וואָס זענען דאָס פאר א איינזילביקע, דענערווירנדיקע פראגעס? ער גיט א שטויס מיט כעס דאָס גלעזל ביז דער מיט טיש. דארפסט זיך אומקערן אין ביורא? פרעגט ער אונטערשטרייכנדיק איראָניש דאָס לעצטע וואָרט. איילסט זיך?

— איבערהויפט ניט. צייט האָב איך גענוג, זאָג איך אים און לאַך.

—וואָס־זשע לאכסטו? עפעס צו נעמען אין מויל געפינט זיך ביי דיר? דער שטינקענדיקער בראָנפן קריכט אין קאָפּ.

— דעם אמת זאָגנדיק, ניין. אָבער דאָ ניט ווייט איז א קאנטין.

מיר האָבן זיך אומגעקערט א צייט נאָך דעם צופאלן פון דער נאכט. כ׳האָב ניט געפרעגט פון וו ער קומט, וואָס ער האָט בדעה. נאָך מיטאָג האָבן מיר שפאצירט ער זאָל זען די שטאָט, מענטשן. האָבן אָבער די פאר־בייגייער גיכער אונדז געזען. העכער מיט א קאָפּ פון יאנקעלען איז ניט שווער צו זיין. זיין גאנג, זיינע קליידער האָבן זיך אויך געוואָרפן אין די אויגן. עטוואָס צו פון „קעסטל ארויס". אייניקע האָבן אונדז צוגעשמייכלט, מיר האָבן געענטפערט מיט לייכטן חוזק, פארגעסן די עלטער, פארגעסן אז מען טראָגט אויף די אקסלען דעם גורל פון דער וועלט. אריין אין צימער האָבן מיר געפילט אן אָנגענעמע מידקייט. דאָס מאָל האָט ער פון א דוש זיך ניט אָפּגעזאָגט.

אין צימער האָב איך נאָר איין בעט, מיר ווייסן אָבער אז די דאָ־זיקע נאכט איז ניט צום שלאָפן. א צייט זענען מיר געשטאנען ביים אָפענעם פענצטער, א שעה, אפשר צוויי. א דורכזיכטיקער נעפל האָט זיך אראָפּגעלאָזט איבער די גאסן. פון צייט צו צייט רויטלען ווייטע טראמוואי בליצן, זעט עס אויס ווי שרפות וואָס צינדן און לעשן זיך. שווארצבערג איז אָפּוועזנד. דאָס נאכטווינטל בלאָזט אויף צייטשטרייפן פון אונדזער צוזאמענזיין כ׳ווייס ניט צי יאנקעלע זעט זיי. אפשר זעט ער

גאָרניט. אפשר איז ער איגנאָנצן ערגעץ אנדערש. א שווייגנדיקער לייגט ער זיך שלאָפן. נאָך א צייט גיי איך אויך לאנגזאם אין בעט, מיר דאכט זיך אז ער איז איינגעשלאָפן.

— אזוי ווי איך האָב דיר שוין געזאָגט בין איך אָנגעקומען אין שטעטל קאיאָר. כ׳האָב נאָך געטראָגן די אוניפאָרם. אָן עפּאָלעטן האָט זי געקאָנט אויסזען ווי א ציווילער קאָסטיום ווען ניט די שפּורן וואָס זיי האָבן געלאָזט אויף די אקסלען. אלץ איינס, אָן אנצוג. צו אונדזער הויז האָב איך זיך געשלייכט דורך הינטערגעסלעך. קיינעם ניט געוואָלט באַגעגענען איידער איך זע די משפחה. אין דער פּרימאָרגן שטילקייט, א געבאָדענע אין טוי, האָט די שטוב אויסגעזען א פרעמדע. א האלבער דאך באדעקט מיט שינדל, די אנדערע העלפט מיט טשערעפּ, דער גאנעק געפלעקט, דער קאשטאנען־בוים ניטאָ. אין קאָנטראָל־רעגיסטער אָנגעמערקט ביי דער רובריק „אומבאַקאָנטע לאגע״, האָב איך א טראכט געטאָן: ווייזט אויס באָמבארדירט. ווען, פון ווו האָט דער אלטער גענומען כוחות און מיטלען אויף צו פאַרריכטען? אויף דער טיר איז אויסגעוואַקסן א פרעמדער, א קוק טון ווער דרייט זיך אין הויף אזוי פרי. כ׳האָב פאַרשטאַנען. זיי זענען פאַרשוווּנדן. זיי האָבן אויך באַצאָלט.

קוים ער רעדט. נאָך יעדן וואָרט א פּויזע. עס שיינט מיר אז ער לאָזט יעדן וואָרט צייט צו מאטעריאליזירן זיך. די שטימע א טרוקענע פליסט דורך א גליענדיקן פילטער. איבערהיצט איז אויך זיין אָטעם.

— באַצאָלט, פאַרוואָס? פרעג איך און עס טוט מיר באנג. ניט געדאַרפט מפסיק זיין. און די פראגע האָט קיין זין ניט.

ער הויבט זיך אויף. אָנגעשפּאַרט אויף אן עלנבויגן קוקט ער מיך אָן א פאַרוווּנדערטער. ער זעט אז ס׳טוט מיר באנג, אז איך האָב חרטה וואָס שטעל ניט דורכגעטראַכטע פראַגעס, ציט זיך אויס מיטן פּנים צו דער סטעליע מיט א צוגעקאָוועטן בליק צו צוויי קליינע שוואַרצע פלעקן וואָס זעען אוים ווי בלינדע שוואַרצאַפּלען.

— כ׳האָב געפאָדערט מיין רעכט, ווי אויף להכעיס האָב איך געפאָדערט די שטוב וועלכע כ׳האָב געדאַרפט אויף כפּרות. איינגעשפּאַרט, פאַרביסן גלייך ווי דאָס וואָלט געווען מיין „רעזאָן ד׳ עטרע״. קיין אַרגומענטן, קיין פלעדאָאַריע. אלץ האָט מיר אויסגעזען איבעריק. כ׳האָב געהאלטן אז ס׳איז קלאָר ווי דער טאָג. יעדער קעגן־אַרגומענט האָט מיך אויפגערעגט. ס׳איז מיר אויסגעקומען גלייך מען וואָלט פון מיר חוזק געמאַכט מיט א לאָגיק וועלכע מ׳קאָן ניט בייקומען, ווייל אייגנטלעך איז

דער אינסטרומענט דער זעלבער נאָר די שארף אויף דער פארקערטער זייט.

אין א טאָג האָב איך באשלאָסן מער צו די אָפיציעלע אינסטאנצן ניט צו גיין. איך בין גלייך אוועק צום וואָקזאל און ארייגעזעצט זיך אין א צוג. כ׳ווייס ניט ווו און ווען איך בין איבערגעשטיגן, ווי לאנג איך בין געפאָרן מיט פראכטוואגאָנעס, אין ערשטער קלאס, אויף די טרעפּ, צי אויפן דאך. די גאנצע צייט האָט זיך מיר געדאכט אז כ׳בין אויפן זעלבן פלאץ. מענטשן, געשרייען, קללות, געגנטן, אלץ איז געווען באקאָנט און איינצייטיק פרעמד. כ׳בין אָנגעקומען קיין בערלין...

שווארצבערג האָט דערציילט מיט דעם זעלבן כמעט מאָנאָטאָנען פיבער, דער קריג און זיין ענדע האָבן באקומען א נייעם פארמעסט, א נייע מאָס. דער קאָמישער העלד פון די גרויסע קאטאקליזמען אין צו גרויסע קליידער, וואָס פלאָנטערט זיך אין אייגענעם שינעל, אין צו גרויסע שטיוול, וואָס שלעפּט נאָך זיך א צו לאנגע ביקס, איז ניט מער ווי א מיאוסע אויסטראכטעניש. דאָס קליינע, געמוטשעטע, צעבראָכענע, אויף שטיקלעך צעריסענע קערפּערל האָט דערהויבן די טראגיק ביז צו דער דריטער פּאָטענץ, די אומבאהאָלפנקייט צום אינפיניט, אן אוניווערסאלע פוסטקייט, אָן געטער און אָן אשמדאי׳ס.

— כ׳בין געשטאנען צווישן חורבות. אָט דאָ האָט מיך געפונען די ענדע פון קריג, צווישן די זעלבע חורבות. זיי האָבן מער ניט געוויכערט. באדעקטע מיט א דיקן שטויב זענען זיי געווען טויטע. דער שטויב, וועלכן מיר האָבן אויפגעווירבלט האָט זיך איבער זיי אראָפּגעלאָזט, צוזאַ־מען מיט די פייערן האָט זיך געלייגט דער זיגשטורם. אָדער פארקערט. ס׳האָט זיך מיר געדאכט אז עמעצער זאָגט כאָן בוכין. א שרעקלעכע פעסטשטעלונג וועלכע קומט שטענדיק צו שפּעט. נאָך דעם וואָס די טרערן האָבן זיך באוויזן. א פעסטשטעלונג פון מאכטלאָזיקייט פון אומבאהאָלפנ־קייט. צווישן די שטיין געבליבענע ווענט, פון אונטער די טרימער־בערג האָט זיך געהערט א געוויין. פון א גרוב האָט זיך באוויזן א קאפּעליוש און נאָך אים אן עלטערער מענטש מיט צוויי טשעמאָדאנעס. ער איז אפּנים געגאנגען זוכן א רואיקער פלאץ. האָב איך אויסגעשריגן: „העי״, ער זאָל וויסן אז ער איז ניט אליין, אז נאָך עמעצער איז דאָ. איז מיין קול געקראָכן צווישן ווענט־לעכער, זיך דערוויטערט און צוריקגעקומען פון אן אנדער קווארטאל פארפּילפאכט ווי א דונער מיט א שרעקלעך ברויזן, דער אלטער האָט זיך דערשראָקן, איבערגעלאָזט די וואליזעס און

אנטלאָפן. פארשווינדן צווישן די חורבות. כ׳האָב געוואַרט א שעה, צוויי, דריי. כ׳האָב געהאָפט אז ער וועט זיך אומקערן, כ׳האָב געמיינט אז ער שפּיאָנירט מיך א ניט ווייט באהאלטענער. פּלוצעם האָט מיך אָנגעכאַפּט א אומפארשטענדלעכער כעס, האָב איך זיך נוקם געווען, גענומען די טשע־מאָדאַנעס און אוועק. פון דעמלט וואַנדער איך אָן א ציל. ווי דו זעסט איז געבליבן ניט מער ווי איינער פון זיי.

מיט א צוגעקאָוועטן בליק צו די צוויי קליינע פלעקן וואָס אויף דער סטעליע, בלייבט ער ליגן א פארשטומטער. די געשיכטע האָט גענו־מען א סוף.

— איצט וועסטו בלייבן דאָ, זאָג איך און מיינע ווערטער זענען מער א מסקנה פון מיינע אייגענע געדאַנקען. ווען כ׳האָב זיי דערהערט האָט מיך שאָקירט זייער פּשטות. די מסקנה שיינט מיר די בעסטע.

— ניין, זאָגט טענעגראַ, איז עס אויך א סך־הכל, אָבער א מער אנטשלאָסענער. כ׳קאָן ניט. די באַן גייט אָפּ ניין א זייגער.

— וווהין?

— כ׳ווייס ניט. מיינסט אז ס׳איז טאַקע אַזוי וויכטיק?

איצט זענען מיר אויפן וואָקזאַל. ער ביי דעם פענצטער פון וואַגאָן און איך אויפן פּעראָן. ביידע שמייכלענדיקע. דער צוג רירט זיך פון פּלאַץ און זיין בליק ווערט א טרויעריקער ווי דעמלט אין „קאַרעי״. (אוי, דער קאַריי!).

כ׳פרעג מיך צי לעבט דער לערער, אפשר וועט ער אים נאָכאַמאָל רופן אין א זונטיק קלויבן געלע שוועמלעך אין וואַלד, אפשר וועט ער אים נאָכאַמאָל דערציילן וועגן מזלות און איבערהויפּט איבער די פון משונעים...

טענעגראַס קבר איז געבליבן נעבן טויער פון א לאַגער אויף איי־נעם פון די אַטלאַס ווערסאַנטן, דאָרט וווּ עס הויבט אָן א נאַקעט פּלאַכ־לאַנד...

פון דער ערד שפּראָצט רעגן

שוין דעם דריטן טאָג שיט א קאַלטער רעגן. געוועד, פּאַטראָנען, האַנט־גראַנאַטן, שפּרענגשטאָף געוויקלטע אין גוטאַפּערקע ליגן טרוקענע נעבן שטאַם פון אַן אַלטער יאָלקע מיט געבויגענע, געדיכט באַוואַקסענע צווייגן וואָס זעט אויס ווי א געצעלט. איינגעהילט צו צווייַ אין אָפּגע־ריבענע דעקן, זיצן דרייצן מענטשן און קוקן ווי עס קאַפּעט פון סאָסנע־בלעטער. ציילן די טראָפּן ביז דריי מאָל הונדערט און דערנאָך ווידער פון אָנהויב.

קאָסטיא הויבט זיך אויף מיט אימפּעט און לאָזט זיך ערגעץ מיט געאײַלטע טריט. די איבעריקע פאָלגן אים נאָך מיט די בליקן. שווייגן, קוים זיי שמייכלען. מ׳וואָלט געקאָנט זאָגן דעריבער א וויץ, איז אָבער דער רעגן אזא געדיכטער און די ווערטער אזעלכע מגושמדיקע אז זיי קאָנען אים ניט דורכדרינגען, בכוח זענען עס העכסטנס די בליקן אָדער שפּיציק בײַזוויליקע שמייכלען.

קאָסטיא פאַרשפּעטיקט, ציילן מיר ווידער. ביי איין מאָל הונדערט און דריי און אכציק וואַקסט ער אויס מיט א בינטל שפּענער, אָפּפאַל און גרעסערע צווייגן. זעצט זיך אויף די קני און בויט מיט שנעלע באַוועגונגען אַן אזקעטיש־ליליפּוט־פּיראַמידע מיט לעכער און הוילקייטן דורך וועלכע עס גנבעט זיך אריין א ווירבל ווינטעלע. פאַרכאַפּט פון דאָרפּס־יינגס געשיקטקייט פאַרגעסן מיר ציילן, קאַפּען די טראָפּנס ניט געציילטע.

— וואָס האָסטו בדעה? פּרעגט דער קאָמענדאַנט. אייגנטלעך ווייסט ער אז קאָסטיא וויל אָנצינדן א פייער, טרוקענען די קליידער, אויספּאַרען די דעק. דער קאָמענדאַנט קאָן זאָגן ניט מער ווי „לאָז דיך אָפּ" און אַלעס וועט נעמען אַן עק. דאַכט זיך אים, ווייזט אויס, אז ס׳איז ניט פּעדאַגאָגיש

(דער קאָמענדאַנט איז א לערער), אפשר וויל ער אויסמיידן מיליטערישע שטראַמקייט אין די באַציונגען מיט די אונטערגעאָרדנטע (עטלעכע מענטשן אין וואַלד זענען ניט אין רוקן פון שונא, זיי זענען אין צענטער פון שונא), ווער ווייסט וואָס פארא געדאנקען עס פּלאָנטערן זיך אין די געהירן פון א מענטשן וואָס געפינט זיך דריי טעג און צוויי נעכט אין רעגן און שלאָפט זיצנדיק. אפשר פּלאָנטערן זיי זיך גאָרניט, אפשר זענען זיי ניט מער ווי א טראַנספּאַרענט וואַלקנדל וואָס שוועבט אויף דער געהירן אויבערפלאַך ווי א כמאַרע פליגעלעך אין א וואַרעמען האַרבסט־טאָג. קלאָר איז איינס: „לאָז דיך אָפּ״, האָט ער ניט געזאָגט.

— א פּייער צינד איך, ענטפערט קאָסטיא, און ביי אלעמען ציטערן אויף די נאַזלעכער באַרירטע פון דער וואַרעמקייט וואָס שפּאַרט פון שייטער.

— דער רויך, זאָגט דער קאָמענדאַנט.

— ווען עס רעגנט הויבט ער זיך ניט.

— האָסטו דיר א נייעס! צוויי דערפאַרונגען ראַנגלען זיך שטום. איינע האָט די אויבערהאַנט פון טשין.

— ער קריכט און פּולט אויס דעם טאָל, זאָגט דער קאָמענדאַנט. באַזייטיקנדיק דעם ראַנגפּאַרטייל, בלייבט ער ווייטער דער ערשטער צווישן גלייכע. דער רעגן לאָזט זיך ניט באַאיינדרוקן, ער שיט ווייטער מיט דער זעלבער אינטענסיווקייט, ווייס איך ניט צי דערפאַר ווייל ס׳איז פאַר אים קיין נייעס ניט, אָדער גאָר ווייל עס אינטערעסירט אים ווי דער פאַריעריקער שניי.

— גישע, אין א שעה אַרום אין וועג אַריין!

הייסט עס איינער גייט. נאָר איינער, די איבעריקע בלייבן דאָ און וועלן ווייטער ציילן די טראָפּנס, צוויי אָדער דריי מאָל ביז הונדערט נאָך דעם ווידער פון אָנהויב. א נודנע פּערספּעקטיוו.

— ווער וויל אים באַגלייטן? איך אייל זיך אויפצוהויבן די האַנט, ס׳וויל זיך מיר ניט בלייבן אליין אונטער דער נאַסער דעק.

„איך אנטלויף פון רעגן״ בויערט א געדאַנק, איז עס אָבער צו שפּעט. כ׳פיל ווי עס פאַרכאַפּט מיך א בושה, עס דאַכט זיך מיר אז ס׳איז ניט לאָיאַל פון מיין זייט, ניט קאַמעראַדשאַפטלעך, גלייך איך וואָלט פאַרלאָזן א פריינט.

— שששששש, פּרוּווט דער רעגן מיך באַרואיקן. גיי איך הינטער גישען, ער א ברוגזער וואָס ער קאָן זיך ניט דורכגנבענען צווישן די רעגנטראָפּנס און איך גאָרניט, צוויי שלוחים, איינער פון קאָמענדאַנט און איך פון דעם האַרבסט־רעגן וועלכער האָט אָנגעהויבן מיט זיבן יאָר צוריק

אויף א שמאָל געסל וואָס פאַרלירט זיך אין ברייטן האָטעל דע וויל־פּלאַץ פון גרויס פּאַריז.

— ששששש, פּרווט דער רעגן מיך באַרואיקן. אייגנטלעך איז ער גערעכט. יעדעס מאָל ווען ער האָט געווינען, איז דער ויכוח געפירט געוואָרן אין באַדינגונגען פון אַבסאָלוטער גלייכקייט: איך אונטער א דאַך (אָדער גאָר אין א וואַרעם צימער) און ער, דער רעגן אין נאַקעטן דרויסן. ער האָט גערעדט דורך דעם פענצטער (אָן אָפּנס אָדער א פאַרמאַכטס), פאַלנדיק געשוישקעט זיין שטאַנדפּונקט. אין מאָמענט אין וועלכן ער האָט מיך איבערצייגט האָב איך אים מער ניט געשענקט קיין שום אויפמערקזאַמקייט, אוממעגלעכס האָב איך פון אים ניט געקאָנט פאָדערן, אַזוי אַז איך פלעג אים באַהאַנדלען ווי יעטוועדער. ווען איך פלעג מיך געפינען אין אים, איינגעשלאָסן אין זיין שטילן ציטער, האָט דער שמועס סיי ווי זיך ניט געקאָנט אַנטוויקלען אין גלייכע באַדינגונגען. כ׳האָב אים ניט געהאַט וואָס פאַרצוואַרפן. פאַרקערט. דער כבוד וועלכן איך בין אים שולדיק איז א זעלבסטפאַרשטענדלעכקייט. דער קוואַל פון רעספּעקט ליגט ווייט. פון דעמלט שטאַמט מיין געפיל, און איך מיין אַז אויך פון דאָרט דעם רעגנס ששששש.

דריי, מיט פּאָליציי באַזעצטע, קאַמיאָנען האָט זיך מיר אויסגעדאַכט אַן אויסערגעוויינלעכע דערשיינונג, בין איך ניט געשלאָפן די גאַנצע נאַכט. כ׳האָב געפילט ניט געבעטענע וועכטער ביי מיין צוקאָפּנס און ניט געקאָנט איינשלאָפן (א קייסער אָדער א מלוכה־מענטש וואָלט מן־הסתם גרינגשעציק געלאַכט אָדער אפשר נאָר געשמייכלט: „ס׳איז קיין מאַטעריאַל ניט״. דאָס איז דער ריינער אמת, כ׳האָב ניט דעם נויטיקן שטאָף. כאָטש ביי זיך פּיל איך זיך צומאָל אימפּעראַטאָר). אינדערפרי איז דער מעטראָ ניט געפאָרן. די צייטונגען האָבן דערציילט וועגן א מעת־לעתדיקן פּראָטעסט־שטרייק, אויב כ׳האָב קיין טעות ניט האָבן זיי דערציילט אויך וועגן א מיטינג. דאָס איז געשען מיט זיבן יאָר צוריק. זיבן יאָר איז ניט קיין סך, אָבער אין יענער צייט זענען געווען אומצאָליקע שטרייקן און אויך אַזוי פּיל פּראָטעסט־מיטינגען, פאַרמישן זיי זיך אין זכרון. ס׳איז געווען אין יאָר 37׳ דעמלט ווען אין קלישי האָט מען געשאָסן אויף א מיטינג און ס׳האָט זיך געענדיקט מיט טויטע און פאַרוווּנדעטע. געשאָסן האָט די זעלבע פּאָליציי וועלכע כ׳האָב באַגעגנט מיט אַן אויפדערנאַכט פריער זיצנדיק אויף בענק אין שוואַרצע קאַמיאָנען. מענטשן האָבן פאַר־

פלייצט די גאסן און די בולווארן, איבערפולט בעלוויל, פארמאנטיע, זשיול פערי און ווער ווייסט וויפל נאָך. איך האָב זיך גערעכנט אלס א בעלווילער, כאָטש געוווינט האָב איך נענטער צו פארמאנטיע. בעלוויל האָט מיר געקלינגען ברייטער, לופטיקער. אויף די פלעצער און סקווערן איז געווען קאָנצענטרירט פאָליציי. אנדערע, מער ווי אויסצופולן דריי קאמיאָנען. געשטאנען זענען זיי, אויף מיליטעריש לשון, אין רו־צושטאנד, דאָס הייסט יעדער ווי עס וויל זיך אים: אָנגעשפארט אין א בוים, מיט די הענט אויפן הינטן, דערציילנדיק עפעס, וואָס רופט ארויס א צו הילכיק און ניט צו קלוג געלעכטער. אלע מיט גומי קניפל. אויף א באפעל האָבן זיי זיך פארוואנדלט אין פירעקיק אויסגעשטעלטע איבערגעפרעסענע מאנעקינס אין שווארצע מונדירן. ס׳האָט זיך אויסגעדאכט אז די פעסט אָנגעצויגענע מונדירן און די עטוואָס צו אויסגעצויגענע הויט אויף די קיילעכדיקע פנימער וועלן אָט, אָט פלאצן און זיי וועלן צוזאמענפאלן ווי אויסגעבלאָזענע גומי־פיגורן. זיי האָבן אָבער ניט געפלאצט און איך בין ווידער ניט געשלאָפן די גאנצע נאכט. דאָס מאָל ווייל זיי זענען געווען צופיל, זייער א סך. ווי נאָר כ׳האָב פארמאכט די אויגן האָבן זיי אָנגעהויבן פלאצן, אָבער איינציקווייז, און אויפן אָרט פון איינעם א געפלאצטן זענען אויסגעוואקסן צען מיט שוידערלעכע פנימער.

אויף מאָרגן אין א שמאָל געסל וואָס שפרודלט אָנהויבנדיק פון האָטעל־דע־וויל און פארלירט זיך אומדערווארט אין פלאס־דע־לא־רעפובליק, האָט אראָפגענידערט א נאסער נעפל און זיך פארוואנדלט אין א דריבנע רעגנדל. איך האָב געזען ווי דאָס רעגנדל גרייכט ביז צו די פרישע קברים, ריזלט ביז צו די מיט צוויי נעכט צוריק דערשאָסענע, וואשט ניט זייערע ווונדן נאָר מישט אויס זייער בלוט מיט אויפגעווייכטער ערד, ווערט דאָס בלוט נאָך קלעפעדיקער. אנדערש קאָן ניט זיין. שיט דאָס רעגנדל און פארכאפט די וועלט אזש ביז די טראנשייען וואָס אויף יענער זייט בערג, דאָרט ווו מיינע עלטערזיידעס האָבן אָפגעגעבן א שבועה, אז זיי און זייערע קינדסקינדער וועלן אויף זיי מער קיין מאָל ניט קלעטערן. כאפט מיך אָן א געוואלדיקער טרויער. קריך איך אראָפ פון דער דאָפלטער מאָלער־לייטער און דערנענטער זיך צום פענצטער. איז מיין בליק אזא פינצטערער אז דאָס רעגנדל קאָן מער ניט בלייבן גלייכגילטיק און הויבט אָן גיסן. ס׳האָט באמערקט אין מיינע אויגן פאָרוואורף און צאָרן וועלכע איך האָב ניט געזען, ווייל איך האָב געקוקט דורך דער שויב ניט אין איר אייגענער טיפקייט. ס׳איז מיר ניט געווען צום שפיגלען זיך.

— וואָס קוקסטו אזוי? האָט געפרעגט דער רעגן.

— איך באַוואונדער דיך, האָב איך געענטפערט סאַרקאַסטיש ניט ווילנדיק פאַראָטן די פאַרביטערטקייט.

— אזוי פאַרכמורעט? האָט זיך אויפריכטיק געוווּנדערט דער רעגן. באַוואונדער מיך אויף מיין זייט. ס'האָט אויסגעזען א שפּאַסיקע סוגעסטיע, כמעט ווי א מיידלשער פלירט, א צופעליקער, א זייטיקער. אפשר איז עס טאַקע געווען ניט מער. וואָס ווייסט דער רעגן? ער קען זיך אלס אזעלכן, ער קומט זיך פאָר ווי א בלאָק, אזוי ווי די בערג, דער ים, ווי א טשערעדע בופלאָקסן אָדער עלפאַנטן, ווי א מיליאָנען מאַניפעסטאַציע, א בלאָק אָן אייביק פאַלנדיקער. ניין, דער רעגן איז זיך גאָרניט משער דעם פאַרנעם פון זיין סוגעסטיע און נאָך ווייניקער אירע אימפּליקאַציעס. פון וואַנען זאָל ער וויסן? דער גורל פון די טראָפּנס פאַרשאַפט אים ניט קיין זאָרגן, פאַר אים עקזיסטירן זיי ניט ווייל זיי זענען ער אליין. די הויפּטזאַך איז אפשר נאָך אלעמען וואָס איך בין אים דאַנקבאַר. כ'האָב פאַרשטאַנען זיין רוף.

מיין חבר — אויך א מאָלער — האָט געקוקט דערשטוינט ווי איך פאַרלאָז דאָס צימער, ער האָט אַנדערש פאַרשטאַנען די שפּיל פון די רעגנטראָפּנס. ער האָט געהאַלטן אז יעדער טראָפּן איז א רעגן פאַר זיך. „איך דאַרף ניט קיין ריטשקע כדי עס צו פאַרשטיין. מיר איז גענוג א טראָפּן", האָט ער געזאָגט, און איז געבליבן אין צימער. ער האָט וואַרשיינ־לעך ווייטער געמאָלעוועט ווענט און סופיטן. כ'ווייס ניט. טראַכט איך צו מיין חבר פיל איך א ליידיקייט, א פּוסטקייט, גלייך ווי דער וואָס איז אוועק איז געווען ער, ניט איך.

כ'האָב פאַרלאָזט דאָס צימער און ווי אין חלום זיך געלאָזט צו די טראַנשייען. דער באַרג אויף וועלכן איך בין אָנגעקומען האָט קיין שוצנ־גרובן ניט געהאַט און אזוי איז געווען בעסער. דערוווּסט האָב איך זיך שפּעטער אין א טאָג ווען עמעצער האָט מיך צוגערעדט, ווי איינעם פון די בעסטע זון פון פאָלק — כ'האָב ניט פאַרשטאַנען פאַרוואָס און וויאַזוי, מיר האָט זיך אויסגעדאַכט אז אלע זין קאָנען ניט זיין אַנדערש ווי די בעסטע, ווייניקסטנס ביי זייערע עלטערן, געפרעגט האָב איך אָבער ניט, נאָר גע־פאָלגט — כ'זאָל אראָפּנידערן אין א טראַנשיי אָן איינגעגראָבענע אין א פעלדז וו עס זענען ניט אזויפיל דערהרגעט געוואָרן פון באָמבעס און שראַפּנעלן ווי פון די שטיינער וועלכע זענען אַרויסגעריסן געוואָרן פון פעלדז. אָבער דאָס איז געשען שפּעטער.

אויף דעם בארג זענען קיין שוצנגרובן ניט געווען האָב איך גע־גראָבן מיט דעם באַיאָנעט אַן אינדיווידועלן טראַנשיי. א צו שמאָלער און צו קורצער ער זאָל קאָנען אויפנעמען און שיצן דעם גאַנצן קערפּער פון איין עק ביז דעם צווייטן, פון קאָפּ ביז פיס. דאָס פייפן פון די קוילן האָט געמאָסטן מיין לענג פון בערעט ביז די פּאַדעשוועס. האָט זיך מיר מיין לענג אויסגעוויזן אַן אומענדלעכע ווי די מורא. אז די קוילן האָבן געפייפט בין איך זיכער, כ׳האָב געהערט מיט מיינע אייגענע אויערן זייער פליען, זייער פאַרשידנאַרטיק זשומען, וואָס שיינט ניט צו זיין אַן אַנזאָגער פון אַן אויסגעמיטענער סכנה, און דערפאַר וואַרפט עס אַן א גרויזאַמע אַנסופיקע מורא. כ׳האָב איינגעגראָבן דעם קאָפּ און ניט באַמערקט אז אויף אַזא אופן וואַקסט דער הינטן, הויבט זיך ווי א מוראשקע־בערגעלע און ווייל ער איז ענלעך צו א קוילנוואַרפער־נעסט צילן זיך אויף אים הונדערטער סטוואָלן.

— גבור איינער, וועגן דעם האָסטו ניט געדאַרפט גנבענען גרענעצן און קלעטערן איבער בערג. צו לאַנג דער וועג. עס לוינט זיך ניט ברידערל.

די ווערטער זענען געפאַלן ווי קאַלטע רעגנטראָפּנס. געקוקט האָט ער צו מיר פון אויבן אַראָפּ. אַזוי ווי ער איז געשטאַנען אויף דעם בארג וואָס האָט זיך געטרייסלט ווי פון אַן ערדציטערניש האָט ער אויסגעזען א ריז וועלכן ס׳קאָן גאָרניט רירן. ער האָט געקוקט אויף מיר מיט אומבאַגרע־נעצט מיטגעפיל, כמעט ווי די מורא וועלכע איז אַריינגעדרונגען אין אַלע מיינע אברים. נאָכדעם האָט ער באַמערקט עפּעס אַזוינס וואָס האָט פאַראָטן מיינע געדאַנקען, דאָס מיטגעפיל פון זיין שטאַרן בליק איז צו־זאַמענגעשרומפן און די מורא פון מיר איז אַראָפּגערונען ווי א בלוטיקע פליסיקייט פון די עקסטע גלידערשפּיצן צו א צענטער ניט וייט פון נאָפּל, און פון דאָרט אין גרוב וועלכער האָט זי אויפגענומען מיט פרומקייט.

— מער וועל איך ניט, האָב איך געשטאַמלט ווי א פאַרשולדיקט קינד און ער — וועלכער האָט געהאַט, ווי איך האָב זיך שפּעטער דערוווסט, צוויי נעמען, איינעם א שטרענגן, עטוואָס גרויזאַמען, וואָלף אָדער באַצאַר און איינעם וועלכער האָט זיך געקייקלט ווי א געלעכטער פּעררריי — האָט אַזוי געלאַכט אז ס׳איז גאָרניט געבליבן פון זיין ריזיקייט. אויס שרעק־אַנוואַרפנדיקער פעלדז, ניט מער ווי א כמאַרעלע גערויטלט פון א זונען־שטראַל.

כ׳געדענק מער ניט וועלכער פון די צוויי נעמען איז מיר געקומען אויפן רעיון דעמלט ווען מעכעלע האָט פאַרלאָזט דעם פאַרפאָסטן פון ווו

ער האָט געדאַרפֿט שיצן מיט א מאַשינען־געווער די קאָמפּאַניע, אפֿשר גאָר דעם גאַנצן פֿראָנט. ער האָט זיך געאײַלט, קוים די נשמה האַלטנדיק און ניט געוווּסט אז ס׳וואָרט אויף אים דער קורצער סטוואָל פֿון א גלאַנציקן רעוואָלווער. געוווּסט האָט ער אז ווען ער איז אַוועק זענען דאָ געבליבן לויטער פֿרײַנט. זיי האָבן אויסגעהערט א פֿאַרביקע געשיכטע (אָן אמתע אָדער אָן אויסגעטראַכטע) פֿון אָן אַלטן סאָלדאַט וואָס האָט דערציילט מיט טויזנט אײַנצלהייטן און פּיטשעווקעס וויאַזוי ער האָט זיך נאָך א דרײַטע־גיקן און דרײַנעכטיקן מאַרש געוואָרפֿן אָפּקילן דעם גוף אין א וואַ־סער, וואָס האָט זיך אים געדאַכט אז ס׳איז נידעריקער פֿון אים און אַזוי צעקלאַפּט דעם קאָפּ אין די שטיינער אז נאָך היינט, נאָך דרײַ מיט האַלבן חדשים, האַלטן אין אײַן וואַקסן די געשווירן ווי הערנער בײַ א לאָם. ער האָט אַראָפּגענומען דעם בערעט און דערזעענדיק די הערנער האָבן אַלע אַזוי געלאַכט אז זיי האָבן אפֿילו ניט באַמערקט ווען ס׳האָט זיך דערנענטערט דער באַטאַליאָן־קאָמענדאַנט. ער האָט געזאָגט אז מען דאַרף פֿאַרנעמען א פֿאָרפּאָסטן, פֿון וועלכן מ׳זאָל לויערן אויף יעדער באַוועגונג פֿון פֿײַנט, כדי ער זאָל ניט אָנפֿאַלן אומדערוואַרט אויף אונדזערע ליניעס. דאָס וואָרט „ליניעס״ האָט געשאַפֿן א געפֿיל פֿון זיכערקייט, פֿאַרשפּרייט א גערוך פֿון עכטן כערעס־ווײַן אין א גראַם צימער מיט לעדערנע פֿאָטעלן, א קײַלעכדיקן טיש פֿון וועלכן עס שפּאַרט מיט רואיקער חכמה. דאָס וואָרט „ליניעס״ האָט מען שוין זייט א לענגערער צײַט ניט געהערט. אָפּטער זענען באַנוצט געוואָרן ווערטער ווי „אײַנגעקרײַזט״, „צוריקציען זיך אין אָרדנונג״, „ניט שאַפֿן קיין פּאַניק״, ווערטער וועלכע טראָגן אין זיך אומרו, געפֿאַר, שמעקן מיט רירעוודיקע זאַמדן, טיפֿע זומפּן, אומענדלעכע נעכט. דאָס מאָל האָט ער געזאָגט ליניעס צוגעבנדיק מיט א ברייטן שמייכל אז ס׳וויל זיך אים ניט באַשטימען ווער ס׳זאָל באַזעצן דעם פֿאָרפּאָסטן, ווײַל באַשטימען וואָלט געקאָנט הייסן אויסוויילן און גלייכצײַטיק דיס־קרימינירן.

מעכעלע האָט גענומען דעם לײַכטן קוילנוואַרפֿער און איז אַוועק. איצט האָט ער זיך אומגעקערט אָן אים. ער איז געלאָפֿן און געפֿאַלן, זיך אויפֿגעהויבן און ווײַטער געלאָפֿן, קוים דערהאַלטנדיק די נשמה, ניט פֿאַר־שטייענדיק וויאַזוי ס׳האָט אָנגעהויבן די שיסערײַ אויף אים און אויף די אַנדערע צוויי וועלכע זענען אַוועק מיט אים צוזאַמען, דווקא פֿון די אייגענע ליניעס, פֿון דאָרט ווו עס זענען געבליבן די פֿרײַנט וואָס ער האָט פֿאַרלאָזט מיט א פּאָר שעה צוריק. „זיי זיצן און דערציילן מעשׂות,

פאַרנעמען זיך מיט נאַרישקייטן און באַמערקן ניט אַז דער פּאַרפּאָסטן איז אין געפאַר, אַז ער גרויטיקט זיך אין הילף״. אויף די ליפּן האָבן געהאָנגען שווערע ווערטער, שווערערע ווי זיין אייגענער קערפּער וועלכן ער האָט קוים געשלעפּט איבער דעם מכשולדיקן פעלד. אָנגעקומען, האָט ער ניט געהאַט אויף וועמען צו וואַרפן די שווערע ווערטער, ווייל אויפן אָרט פון פריינט האָט אים באַגעגנט דער קורצער סטוואָל פון רעוואָלווער, היטנער אים דער באַטאַליאָנס־קאָמאַנדיר וועלכער האָט געשריגן: „כ׳וועל דיך דער־שיסן, מנוול איינער, דערשיסן וועל איך דיך! ווו האָסטו געלאָזט דאָס מאַשינענגעווער?״ און איבערחזרנדיק די דראָונג איז ער זיך אליין אויס־געקומען ווי אַ סטראַשידלע, ווי איינער וואָס איז אַראָפּ פון זינען און גע־שריגן נאָך שטאַרקער.

מעכעלע האָט זיך ניט אומגעקערט אליין. ער איז געקומען מיט די אַנדערע צוויי. איצט שטייען זיי אַלע דריי: איינער בלוטיקט, די קויל איז אַריין אין זייגערל און אַרויס אויף דער אַנדערער זייט געלענק, דער צווייטער מיט אַ פאַרלוירענעם בליק וועלכער איז געבליבן צוזאַמען מיט דעם מאַשינענגעווער אַנטקעגן אַ ניטגעזעענעם פיינט און מעכעלע אָן אַ נשמה, זי איז אין חלל פון סטוואָל ווייל דער באַטאַליאָנס־קאָמאַנדיר רעדט נאָר צו אים. נאָר אים אליין סטראַשען דער באַטאַליאָן און די קאָמפּאַניע מיט נאָך שווערערע ווערטער ווי יענע וועלכע האָבן געהאָנגען אויף זיינע ליפּן. זיי שרייען אַלע צוזאַמען: „באַנדיט, מנוול איינער, מיר וועלן דיך דערשיסן, ווו האָסטו געלאָזט דעם קוילנוואַרפער?״ ער קוקט אַ פאַרווונ־דערטער צום רעוואָלווער וואָס צאַפּלט ווי אַ שוואַרצער פויגל, און קאָן קיין וואָרט ניט אַרויסרעדן. קעגן דער קללה איז זיין שעלטעריי ווערטלאָז, ער פילט ווי די לופט פאַרשווינדט און די מענטשן באַוועגן זיך אויף אַ שוואַרצן גרונט.

— ווהין? פרעגט דער באַטאַליאָנס־קאָמענדאַנט און צילט מיטן רע־וואָלווער דעם הימל.

— נאָך דעם מאַשינענגעווער, ענטפער איך מיט אַ ווייסער שטימע, קייענדיק אַ באָקסער כדי איך זאָל קאָנען רעדן.

דער סטוואָל צילט אַראָפּ צו דער ערד, צילט דאָס בלוט וואָס קאַפּעט פון צעדרויבלטן געלענק.

— קוידאַדאָ טשיקאָס, זעט וואָס איר טוט חברה, זאָגט דער קאָמענ־דאַנט און זיין בליק זוכט עפּעס אין דער ריכטונג פון מאַשינענגעווער.

— נאָ סע אפורע, אָן זאָרגן, ענטפערט שייע וועלכער באגלייט מיך, און איך ווייס ניט וועמענס אָנוועזנהייט האָב איך געפילט ווען כ׳האָב אָנגעהויבן קייען נערוועז דעם באַקסער, פעריס צי וואָלפס צי אפשר גאָר דעם רעגנס. ניין. צוערשט האָט אונדז פארשלונגען א געדיכטער נעפּל. נאָך איצט פיל איך ווי ער קלעפּט זיך צום געזיכט. אָנגעקומען איז ער ראפּטום פון יענער זייט פּייסאַזש, פון יענער זייט געל—גרינע בוימער וועל־כע האָבן אויסגעזען ווי געפארבטע פון א געשמאַקלאָזן סצענאַגראַף און ווי א ריזיקע דלאָניע געגלעט און געקילט די פארדרויטלטע באקן פון דער געשע־ניש וואָס האָט זיך לאנגזאם פארוואנדלט פון א טראגעדיע אין א מעלאָדראַ־מע, אָפּגעשפּילט פון דילעטאנטן. אויס באטאליאָן, אויס קאָמפּאניע, ניט מער צוויי וועלכע גייען צום פּאָרפּאָסטן, צום פארלאָזטן מאשינענגעווער, נאָך איינער וואָס קייט ווי א מוילאייזל באַקסערן און נאָך איינער וואָס שלעפּט זיך נאָך אים און זאָגט פון צייט צו צייט: „האָסט נאָך? איך האָב פולע קעשענעס״. דער שונא האָט געקאָנט אויפטויכן אומדערוואַרט, האָבן מיר אויפגעשטעלט די באיאָנעטן.

פארכפּלט פון נעפּל האָט זיך דער קוילנוואַרפער פארטיידיקט אליין און איינצייטיק געשיצט דעם פּאָרפּאָסטן און די פראָנט ליניע.

ווען מיר זענען צוריקגעקומען האָט אונדז באגעגנט דער קאָמיסאַר. פון זיין מויל האָבן מיר זיך דערוווּסט אז דאָס וואָס מיר טוען, טוען מיר ניט ווייל מיר טוען עס, נאָר גאָר דערפאר ווייל ער האָט אזוי געהייסן, דערפאר וואָס מיר לעבן אין א פון זיין פּערזענלעכקייט דאָמינירטער עפּאָכע. כ׳בין געווען אזוי איבערצייגט אז ער זאָגט א גרויסן אמת אז כ׳האָב אזש אויפגעהערט קייען דעם באַקסער. כ׳האָב מיך דערפילט א דער־מונטערטער אין מיין אייגענעם איך, זיך געוואָלט אויסציען שטראַם, זאָגן עפּעס פון גאנצן הארצן, האָט אונדז אָבער נאָך געדיכטער איינגעהילט דער נעפּל, אָפּגעזונדערט איינעם פון צווייטן, געפרווט וועקן קלאָרערע גע־דאנקען. ווייזט אויס אז ס׳איז אים ניט געלינגען, ווייל ער איז געבליבן ניט מער ווי א ניטרעאליזירטער רעגן.

מעכעלע האָט מיך ניט געזוכט. איך אים אויך ניט. ס׳איז ניט געווען דער פאַל. מיר זענען געווען נאָענטע פריינט...

...איצט גיי איך הינטער גישען, ער א ברוגזער וואָס ער קאָן זיך ניט דורכגנבענען צווישן די טראַפּנס און איך אפילו דאָס אויך ניט. וואָס

מער מיר נידערן פון בארג ווערן די בוימער שיטערער און דער רעגן שפּילעוודיקער. א מאַיאָוועך רעגן מיט זיינע אייגענע זאָרגן. אנטרינען, ווער ווייסט פון וואָס פאַרא צוואַנגען, לויפט ער צעווילדעוועט ווי א ציי־געלע, באהאלט זיך ערגעץ אונטער א בארג און יאָוועט זיך ווידער א צעבאַלעוועטער. וועגן פּראָבלעמען האָט ער קיין צייט ניט, עס אינטערע־סירט אים ניט וואָס דער מאַי איז א פיר־און־פערציקער וואָס עס געשען אזעלכע געשעענישן, וואָס א וועלט האָרעוועט אויף זיך אליין צו צע־שטערן, וואָס צוויי מענטשן פון וועלכע איינער האָט אמאָל געענטפערט אויף זיין הארבסטיקן רוף גייען אין א שליחות וועלעכס זיי באטראכטן אלס דאָס וויכטיקסטע, ניט נאָר פאַר זיך נאָר אויך פאַר אים, פאַר זיין גורל אויף דער ערד. כ'פּרוּוו אים א זאָג טאָן אז זיין ברודער, דער הארבסטי־קער, האָט אויסגעזען געזעצטער, כמעט א חכם, הערט ער מיך ניט, ער פאַלט אויפן פרישן גראָז, און דאָס גראָז הויבט זיך אים אנטקעגן, באַגעגנט אים מיט א צערטלעכער באוועגונג. איך פּרוּוו אים זאָגן אז שפּעטער וועט דאָס גראָז אָטעמען אנדערש. ענטפערט ער ניט, ער לויפט נאָר פאַרביי מיט א שפּילעוודיקן שמייכל, אפשר אן איראָנישן און רופט מיך איך זאָל אים נאָכלויפן, אראָפּוואַרפן די שמוציקע לייזיקע קליידער און זיך אין אים אויסבאָדן א טאָג און א נאכט און נאָך א טאָג. ער שעפּטשעט: „האָסט צייט, וואָס איז דאָס אייַלעניש, וועט עס דויערן נאָך א חודש, נאָך צוויי, דאָס גליק איז געבן דיר, ארום דיר, נעם דאָס!" ער שעפּטשעט מיט א פרילינג־דיקן פאַרוואורף: „פאַרוואָס ביסטו ניט קיין קינד, זאָלסט קאָנען פארשטיין?"

— דאָרט איז א שטרויענע כאַטע, זאָגט גישע. לאָמיר אריינגיין זיך טרוקענען, אזוי פּיטש־נאַס קאָנען מיר זיך ניט באווייזן צווישן מענטשן.

מיר זענען נאַס און פארשוואַרצט און בערדיק און אזעלכע ווי מיר זענען קאָנען מיר זיך ניט באווייזן צווישן די וועמענס שליחות מיר דער־פולן. צוויי שלוחים איינער איז געשיקט פון קאָמענדאנט און איך גיי מיין אייגענעם גאנג אויף דעם רוף פון א הארבסט־רעגן וואָס האָט אָנגעהויבן פאַלן מיט זיבן יאָר צוריק אויף א שמאָל געסל וואָס קוועלט ארויס פון דעם פּלאַץ האָטעל־דע־וויל אין גרויס פּאַריז. צוויי וועלכע פאָלגן א שליחות און א רוף, איך כדי דאָס גראָז זאָל אנדערש אָטעמען. אָבער איצט איז פרי־לינג דער רעגן איז אן אנדערער. ער באָדט זיך ווי א בתולה אין זיינע אייגענע טראָפּנס, טאנצט אויפן דאך פון דער שטרויענער כאַטע און לאכט ווי א קינד אין וויגל.

דער צוג קומט אָן אויף דער סטאַנציע. די שטערן נידערן אַראָפּ, פינקלען שטאַרקער, קוקן אויף דער צאַלרײַכער וואָך וואָס באַגלייט די וואַגאָנעס, צי אפשר פאַרשיכורט זיי דער גערוך פון בענזין. ניין! זיי קוקן גאָר צו אונדז, צו גישען און צו מיר, ווי מיר פאָרען זיך אַרום די ציסטערנעס און ציטערן צוזאַמען מיט אונדזערע שוואַכע הערצער. לעשן זיך און צינדן זיך מיט זיי. די שטערן פינטלען מיט דער פּינקטלעכקייט פון זייגער: טיק־טאַק, טיק־טאַק אַזוי ווי עס קלאַפּן אונדזערע שוואַכע הערצער און די מעכאַניזמען פון די מינעס וועלכע וועלן אויפרײַסן אין א באַשטימטער צייט. טיק־טאַק קלאַפּט דער אוניווערס, אָבער מיר הערן ניט ווייל מיר זענען ווייט. מיר אײַלן זיך אין דאָרף וווּ עס וועט אונדז באַגעגענען גישעס מוטער, א פאַרוווּנדערטע ווען זי וועט ניט וויסן פון וואַנען מיר האָבן זיך געיאָוועט. מ׳האָט איר אָפיציעל געמאָלדן אַז איר זון איז טויט, העלדיש געפאַלן ערגעץ אויף א פראָנט וווּ מענטשן הרגנען זיך ווייל אַזוי מוזן זיי און זי ווייסט אַז טויטע קומען ניט אהיים.

די שטערן לעשן זיך אײַנציקווייז, אויפן האָריזאָנט וואַקסן אויס קוימענעס, דערנאָך הייזער. איך האַלט אָן בושה דאָס מויל פון אַן אַלטער פרוי, כ׳לאָז ניט זי זאָל אויסשרײַען איר פרייד ווייל זי זעט איר בויך און איר טראַכט לעבעדיק, כאָטש ער איז שמוציק און פאַרוואַקסן מיט א שטעכיקער באָרד. קושט זי מיך פינעף מאָל ווייל איך בין א פרעמדער, ווייל איך האָב געבראַכט איר זון א לעבעדיקן און גישען נאָר צוויי מאָל, ווייל ער איז א מאַן, און א מאַן איז מען שולדיק רעספּעקט און די טראַדיציע זאָגט אַז אויב דער זון איז געוואָרן א מאַן זאָל מען אים מער ווי צוויי מאָל ניט קושן. די טרערן אָבער ווישט זי א גאַנצע שעה ביז זי דערמאָנט זיך אַז מיר זענען מן־הסתם הונגעריקע. לויפט זי אין גאָרטן, קלויבט גרינע ציבעלקעלעך, חודש־רעטעכלעך און נאָך דעם אין קיך נאָך קאַלטער מאַמעליגע.

— א צוויקע, פרעגט גישע, געפינט זיך ניט, מאַמע?

— וואָס הייסט ניט, זון מײַנער?

די זון וואַרפט א שטראַל דורכן פענצטער. מיר הויבן די גלעזער כדי זיי אָנשטויסן ווי עס געהערט, דערהערט זיך דער טיק־טאַק פון אוניווערס, בלײַבן מיר מיט די גלעזער אין די הענט, קוקן אויף די האַנט־זייגערס, אויף דער באַוועגונג פון די ווייזערס וואָס דערנענטערן זיך צו דער דערוואַרטער מינוט. ניין, ס׳איז ניט די רעדע פון מינוטן, נאָר פון סעקונדע־פראַקציעס, פון א רגע־טײַלעכל אין וועלכן מען וועט קאָנען זאָגן: יאָ, דאָס גראָז וועט

אַטעמען פרייער, דאָס שליחות איז דערפולט. דעקן צו די ווייזערס איינער דעם צווייטן, גיסן זיך צוזאמעןביים פייער פון טאָג.

— פיע־לע צאראנא אושאָארא. ברוך דיין אמת, זאָגט גישע, שלינגט אראָפּ אויפאמאָל דעם בראָנפן און אין די אויגן־ווינקלען באווייזן זיך טרערן.

— שטארקער בראָנפן, זאָגט די מוטער, צוויי מאָל געברענטער.

— יאָ, מאמע, אזא בראָנפן האָבן מיר געדארפט, זאָגט גישע בייסנדיק פון א גרין ציבעלקעלע. פאר די אויגן וואקסט אויס די וואך. באהעלמטע דייטשן און ער טראכט: ווען וועלן שעלטן זייערע מאמעס, דאָרט?

— א גוט שטיקל ארבעט, פינעף שעה איז קיין איין צוג ניט דורכ־געפאָרן. א גוט שטיקל ארבעט, לויבט דער קאָמענדאנט.

— אזוי וואקסט אין מלחמה־צייט די דורכשניטלעכע לעבנסלעבנג־לעכקייט, ענטפערט גישע און מ׳קאָן ניט וויסן צי איז עס א טרויריקע אָדער פריילעכע פעסטשטעלונג, צי גאָר אזוי זיך א ווערטל, א חכמה אזא וואָס מען קאָן זיך דערלויבן מלחמה־צייט און נאָך מער נאָך מלחמה צייטן.

דאָס געוועער, די מוניציע, די האנטגראנאטן דער אויפרייס־שטאָף איינגעוויקלט און גוטאָפּערקע ליגן נעבן אַן אלטער יאָלקע. עס פאלט א דריבנער רעגן. דרייצן מענטשן געהילטע צו צוויי אין אָפּגעניצטע נאסע דעקן ציילן ביז הונדערט די טראָפּנס וואָס פאלן פון א סאָסנע־בלעטל און נאָך דעם ווידער פון אָנהויב. איך ווארט, אפשר וועט נאָכאמאָל געלונגען אויפצוהויבן די האנט צו דער ריכטיקער צייט און אנטרינען פון רעגן.

לאָזט דעם צווילינג צו רו

— קום, קום צוריק, בעט איך זי כמעט מיט טרערן אין די אויגן. ס׳נודעט מיך צו לויפן אליין איבער די פוסטע גאסן. זי אָבער וויל אפילו ניט הערן, לאכט און שוועבט ווייטער אין דער הייך פון דריטן אָדער פינפטן שטאָק, שטענדיק קלויבט זי אויס פוסטע גאסן, לאָזט מיך אויפן טראָטואר און אליין שוועבט זי און קוקט אין די פענצטער פון מיטעלע אויפגעקומענע. כ׳קאָן ניט זאָגן אז אירע „עסקאפאדעס" געפעלן מיר ניט. פארקערט, כ׳האָב ליב אירע נאכט־אווענטיורעס. עס געשעט, מיר גייען ביידע שפאצירן, בליצט אויף א ליכט־קוואדראט אין א פינצטערער וואנט, ווערט די וווינונג א באזונדערע, אזעלכע וואָס אנטפלעקט א סוד, איז זי שוין דאָרט. אירע באמערקונגען דארף זי מיר ניט זאָגן ווייל אונדזערע געדאנקען זענען אין א געוויסער מאָס די זעלבע, געמיינזאמע. נאָר א טייל פון זיי, די ווייניקער קאָמפליצירטע, און דאָס דערפאר ווייל מיר זענען א צווילינג, אן עכטער צווילינג, פון געבוירן אָן. עס קאָן אויסקומען נאריש וואָס איך שטרייך אונטער אז „פון געבוירן אָן", אָבער נאָר פאר ניט באַהאוונטע. צווילינגען ווערן געבוירן אין משך פון צען, פופצן אָדער זיבנאונצוואַנציק מינוט. צומאָל נאָך מער. מיר ניט. אונדזער געבורט איז געווען לויט דער מאמעס דערציילן אָן איבעררייס, בערך אזוי ווי יעקב׳ס מיט עשו׳ס. פון טאָן מיט וועלכן זי פלעגט דערציילן איז שווער געווען צו וויסן, צי איז עס מחמת פארגעניגן אָדער זי דריקט אויף אזא אופן אויס איר בענקשאפט נאָך די יאָרן אין וועלכע זי פלעגט נאָך געבוירן. בשעת איר דערציילן פלעג איך אראָפציען דעם זאָק פון לינקן פוס און קוקן אויף דעם צייכן וועלכן עס האָבן מיר געמאכט מיין שוועסטערס קליינע נעגל, דריי צענטימעטער העכער פון דער פיאטע. ניט מחמת קנאה ווי ס׳איז געווען דער פאל ביי

עשו'ן מיט יעקב'ן, אָ, ניין! פשוט דערפאר ווייל זי האָט זיך ניט געוואָלט שיידן פון מיר אפילו אויף קיין רגע. כאָטש אזוי איז זי נאָך געבליבן אין דער מאמעס טראכט אכט און צוואָנציק סעקונדן, ווייזט אויס אז דערפאר איז זי די, וועלכער עס פאלן איין גרויסע געדאנקען און שרעקלעך לצנות. מעגלעך אז די סיבה איז אן אנדערע. מיר דאכט זיך אָבער אז פון דעמלט שטאמען אירע כוחות. אויך דער כוח פון קאָנען שוועבן. ווייל שוועבן קען נאָר זי, איך ניט. צומאָל דאכט זיך מיר אז זי האָט פליגל, ווי יענער פערסישער קעניג ווועמענס בילד כ'האָב א מאָל געזען אין א שולבוך, צי אפשר גאָר רעאקטאָרן, באהאלטענע ערגעץ נידעריקער פון די היפטן. פינקטלעך קאָן איך ניט זאָגן, ווייל פליען הויבט זי אָן ראפטום, אומדערוואַרט. ווייניקסטנס פאר מיר.

אירע געדאנקען, באמערקונגען, שטרעבונגען, איר שמייכל און טרער, ווערן מיינע מיט א פארשפעטיקונג פון בערך אזוי פיל וויפל ס'האָט געדויערט פון מיין ביז איר געבוירן. צוערשט זענען זיי אירע און נאָר נאָך דעם ווערן זיי אונדזערע.

זיכער בין איך אז זי פליט ניט רייטנדיק אויף א בעזעם ווי א כי־שופמאכערן, אָדער אויף א הארמאטן־שראפנעל ווי א געוויסער באראָן און אויך ניט זיצנדיק אויף א בענקל, ווי כ'האָב אמאָל געזען שוועבן אן אקטריסע אין דער טעלעוויזיע. דאָס בין איך זיכער, יעדער קאָן עס זען בעשיימפערלעך לויט איר האלטונג אין דער צייט וואָס זי שוועבט. איך מיין אז ווען מיין מאמע מיט מיר זאָלן זיך ניט געווען איילן און איך זאָל געווען בלייבן א ביסעלע מער אין דער מאמעס בויך וואָלט איך איצט ניט געדארפט לויפן אויפן טראָטואר און זי בעטן זי זאָל אראָפּנידערן. כ'וואָלט אויך געשוועבט אין איין ריי מיט איר, אָדער הינטער איר, ווייל איך וואָלט געהאט די זעלבע שוועב־קראפט.

אונטער דעם ליבקן אָרעם האָב איך א צייכן, א מין פארוואקסענעם שניט, ווען איך שטרענג זיך אָן בלאָזט ער זיך, באקומט דעם אויסזען פון א לענגלעכן בלאָטער, אָבער קיין פליגל ווערט ער ניט. עס באקומט זיך גיכער א שטערונג. איבער דעם פארשאָלטענעם שניט קאָן איך אפילו ניט לאכן ווי זי. וויי טוט ער מיך ניט, אָבער שטערן שטערט ער. איך האָב געהאָפט אז פון שניט וועט אויסוואקסן א פליגל, כ'האָב געמיינט אז ס'וועט געשען א נס. דאָס איז געווען מיט יאָרן צוריק ווען מיין שוועסטער פלעגט נאָך אויך ניט פליען נאָר קלעטערן מיט אויסטערלישער שנעלקייט און לייכטקייט אויף די ביימער פון רבינס גאָרטן. ארויפקלעטערן און פון

צווישן די צווייגן חוזקן פון מיר מיט טײוולישער פרייד. לאכן פון מיין אומבאהאָלפנקייט, פון מיין שטיין און קוקן צו איר מיט טרערן אין די אויגן. נאָך ערגער איז געווען ווען זי פלעגט מיר העלפן קריכן אויף א בוים און מיך לאָזן זיצן אויף א צווייג, ווידער מיט טרערן אין די אויגן, ווייל כ׳האָב מורא געהאט מיך א ריר צו טון, איבערצוטראָגן מיין פול קערפערל פון איין צווייג אויפן צווייטן. פון אראָפקריכן האָט קיין רייד ניט געקאָנט זיין. אין יענע מאָמענטן פלעג מיין האָפנונג, אז אין א טאָג װעלן מיר אויסוואקסן פליגל, ווערן אזא הייסע אז כ׳האָב ממש געפילט ווי זי בריט מיר די נאָז. אָבער דאָס איז געווען אמאָל, איצט האָב איך פאַר־לוירן יעדע האָפענונג, שלום געמאכט מיט דעם געדאנק אז אזוי איז עס און אנדערש קאָן דאָס ניט זיין: זי פליט, שוועבט ווי א פעדער און איך באגלייט זי גייענדיק אויפן טראָטואר אָדער לויפנדיק אויף דער מיט גאס. דאָס געשעט ווען איר פארגלוסט זיך א שפּיל טאָן, אָפּלאכן פון מיין נאַ־רישקייט און קשה־עורפדיקייט. ס׳איז מיר עד־היום ניט קלאָר פון װעל־כער איינגעשפּארטקייט לאכט זי, פון יענער ווען כ׳האָב זיך געאיילט ארויס קריכן פון דער מאמעס בויך, צי פון דער מיט וועלכער איך לויף נאָך איר. דאָס איז נאָר דערפאר ווייל איך האלט מיט פארביסנקייט אז א צווילינג טאָר זיך קיין מאָל ניט שיידן. דאָס איז טאקע מיין מיינונג און זי לאכט פון איר מיטן גאנצן נפש אירן, ווייל זי שטערט גאָרניט, זי קאָן לאכן ווען און וויאזוי זי וויל. איך לאָך קיין מאָל ניט פון אירע מיינונגען, כאָטש זיי ווערן געבוירן אין איר קאָפּ צי אפשר טאקע דערפאר. פאלט איר איין א געדאנק, איז עס פאר מיר אן איבעראשונג: זע נאָר, צו וואָס זי האָט געקאָנט דערגיין! שטענדיק איז עס אזוי געווען. א מין ראָלן־פארטיי־לונג, א מין פונקציעס־פארטיילונג: זי מיט איינפאלן און איך מיט ווערטער, מיט פירושים, קאָמענטארן, מיט פראָפּאגירן און פראָקלאמירן זיי אויף אלע גאסן. די מאמע פלעגט זאָגן, אז ווען מיר זענען נאָך געווען גאָר קליינינ־קע, אינגאנצן דריי אָדער פיר יאָר, איז איר אויפגעפאלן וואָס זי, מיין שוועסטער, זיצט א שטילענקע עטוואָס פארטראכטע, און איך האלט און איין פּלאפּלען. אָט די פארשידנארטיקע אויפפירונג אונדזערע האָט איר פארשאפט גרויסע יסורים, די וועלט זאָגט אז צווילינגען לעבן ניט לאנג, פלעגט זיך איר דאכטן אז מיין שוועסטער שטארבט לאנגזאם אָפּ מיט איר שווייגן און איך אויף גיך, מיט מיין פּלאפּלען.

דעם אמת זאָגנדיק גלויב איך קוים אז אזא מין פארטיילונג פון ראָלן איז כאראקטעריסטיש פאר אלע צווילינגען, איבערהויפּט פאר אזעלכע וואָס

ווערן געבוירן אָן איבערברייס. אונדזער פאַל זעט מיר אויס א ספּעציפישער און דאָס נאָר דערפאַר ווייל מיר זענען ניט פון איין טאטן. דאָס איז מיין אינטימע איבערצייגונג. געבוירן געוואָרן זענען מיר אין אָן עפּאָכע אָן אומרואיקער. גרויסע מענטשן־מאַסן, איבערהויפּט מענער, האָבן געצויגן, ניט פון אייגענעם ווילן, פון איין אָרט אויף א צווייטן, געטריבענע פון באַ־צאָלטע האידאמאקעס אין דינסט פון א קליינער כנופיה וואָס האָט זיך פון דעם געמאַכט א מאָדנע פאַרגעניגן. דאָס וואנדערן האָט זיי פאַרביטערט און פאַרווילדעוועט, אָנגעקומענע ערגעץ אין א שטעטל אָדער א דאָרף פלעגן זיי אָנטאָן מעשים וואָס אין זייערע געבוטערטסערטער וואָלטן זיי זיך בשום אופן ניט געוועגן דערלויבט. מידע, אויסגעמאַטערטע פון די לאַנגע מאַרשן צו וועלכע מען האָט זיי געצוווּנגען, פלעגן זיי זיך נוקם זיין אין די איינגעזעסענע, וואָס האָבן געהאַט הייזער און פאַמיליעס און דער גורל האָט זיי געשווינט פון וואנדערן אָן סוף און אָן ציל. דערפאַר דאַכט זיך מיר אַז מיר האָבן פאַרשיידענע טאַטעס. אַנדערש איז ניט צו פאַרשטיין פאַרוואָס מיר זענען אַזוי ווייניק ענלעך איינער צום צווייטן. כמעט ניט צו דערקע־נען אַז מיר זענען א צווילינג. די מאַמע האָט וועגן דעם קיין מאָל ניט גערעדט, ס'איז פאַרשטענדלעך... זי האָט ווייזט אויס, געגלויבט אַז ווען מיר זאָלן זיך דערוויסן, וואָלטן מיר זיך געוואָרן דערווידער, וואָלטן מיר איינער דעם צווייטן ניט פאַרטראָגן. איך מיין אַז אַזוי צו טראַכטן איז אַבסורד. אָבער אפילו פון א מאַמען קאָן מען אויך ניט פאָדערן מער ווי זי איז בכוח, איבערהויפּט ווען זי שטאַמט פון א באַפעלקערונג וואָס רופט זיך איינגעבוירענע און האַלט אַז אַזעלכע זאַכן דאַרפן ניט געשען ווייל ס'איז א בושה, א ווילדקייט, דערווידערלעך און דעמלט ווען עס געשעט דאַרף מען וועגן דעם ניט רעדן. וועגן אָט דעם „פּענאָמען״ האָב איך נאָך ניט גענוג געטראַכט, כ'האָב אים נאָך ניט דערגרונטעוועט און כ'וואָלט זיך גע־דאַרפט צוויילן ווייל קיין סך צייט איז מיר שוין ניט געבליבן.

וואָס שייך צווילינגען, גלויב איך, אַז כל־זמן זיי לעבן ביידע זענען זיי אומשטאַנד אויפצוטון גרויסע זאַכן ווייל זיי זענען צווי און אפילו אַז איינער פון זיי שטאַרבט גיט ער איבער זיין כוח דעם אַנדערן. ער נעמט ניט מיט אַלע זיינע מעגלעכקייטן אין קבר אַריין. ס'האָט קיין זין ניט שוין דערפאַר אַליין, ווייל ער האָט וועמען זיי איבערצולאָזן. פון דאָ שטאַמט מיין געדאַנק, אַז דער דערפינדער פון אוויאָן מיט וואַריאַבלער געאָמעטריע האָט געמוזט זיין איינער פון די אַליין־געבליבענע צווילינגען און טאַקע דערפאַר א מענטש מיט טאָפּלטע פעאיקייטן, מיט א צווייענדיקן כוח, הן

וואָס שייך השגה הן וואָס שייך פּראַקטיק. דאָס אַזוי נאָר אַלס א ביישפּיל. שטענדיק זאָג איך מיין שוועסטער אַז פריייוויליק דאַרפן זיך צווילינגען ניט שיידן נאָר דערפאַר ווייל אין א געוויסן מאָמענט פאַלט זיי איין אַזא נאַרישקייט. זייער גורל איז פון געבוירן אָן צו זיין צוזאַמען, זאָג איך איר און גלעט דעם צייכן וועלכן זי האָט מיר געמאַכט מיט דריי צענטימעטער העכער פון דער לינקער פּיאַטע. און דעם גורל דאַרף מען ניט שטעלן כנגד. זיך אים אַנטקעגנצושטעלן איז געפערלעך. זי, מיין צווילינג שוועסטער, לאַכט.

אָפט מאָל איז אויסגעקומען מיר זאָלן ניט זיין איינינעם א קורצערע אָדער א לענגערע צייט. דעם אמת געזאָגט האָט זיך מיר שטענדיק די צייט פון שיידונג אויסגעדאַכט א געוואַלדיק לאַנגע. אָבער סוף־כל־סוף זענען מיר זיך ווידער צוזאַמענגעקומען. אין דער צייט פון איר אָפּוועזנהייט (אָפּוועזנדיק איז נאַטירלעך שטענדיק געווען נאָר זי, ניט איך) איז קיינמאָל ניט געשען איך זאָל אויפטון עפּעס אויסערגעוויינלעכס. שטאַרק שלעכט איז מיר אויך ניט געגאַנגען. כ'מיין אַז דאָס איז דערפאַר ווייל מיר זענען געבליבן אויף דעם זעלבן ערדקיילעך, צי ווייל דאָס שיידן זיך איז ניט שטענדיק געווען קיין פריייוויליקס. אָדער איבער אַנדערע סיבות.

צומאָל טראָג איך זיך מיט א מאָדנע ווילדן געדאַנק. אַנדערע וואָלטן אויסבאַהאַלטן אַזעלכע געדאַנקען פאַר בושה, אָדער פאַר מורא. איך ניט. איך זאָג עס אָפן, בקול רם. ווייל נאָך אַלעמען האָט די וועלט שלום געמאַכט מיט דער דערשיינונג, רעדט וועגן איר ווי וועגן א נאַטירלעכער זאַך. ס'איז די מעשה מיט יענעם דאָקטער, וועלכער האָט געמאַכט כל־ערליי עקספּערימענטן אויף צווילינגען. מ'זאָגט אַז ער איז געווען א רוצח, ניט ביי אַלע בעדאַנקען. לויט מיין מיינונג האָט ער ניט מער געטאָן ווי געפּרוּווט באַפרייען די צווילינגען פון זייער לאַגע אַלס אָנגעצייכנטע, אַלס נפשות וועלכע ווערן אָנגעוויזן מיטן פינגער. אים איז איינגעפאַלן א שגעון אַז קיין אַנדער אויסגאַנג ווי זיי צו פאַרמערן אין אַזא מאָסשטאַב אַז זיי זאָלן ווערן די מערהייט פון דער מענטשהייט איז ניטאָ. דעמלט וועלן זיי זיך קאָנען באַווייזן אַזעלכע ווי זיי זענען פאַר דער גאַנצער וועלט, אַזוי וועלן זיי ניט מוזן שוועבן נאָר ביינאַכט אויף טונקעלע אָדער פוסטע גאַסן, העכער פון די לאַמטערן־סלופּעס, זיך באַהאַלטן אין דער הימל־שוואַרצקייט כדי מען זאָל ניט וואַרפן נאָך זיי מיט שטיינער אָדער שיסן ווי אויף ווילדע קאַטשקעס. איך בין זיכער אַז אָט דער פאַרשאָלטענער דאָקטער וועלכן מ'זוכט כדי אים צו שיסן, אָדער גאַזירן, אָדער הענגען, צי ווער ווייסט וואָס ס'קאָן

איינפאלן פשוטע מענטשן, איז אויך געווען א צווילינג, איינער פון די אליין געבליבענע. אנדערש וואָלט ער ניט געווען געהאט אזא גרויסע מאָס שגעון צו מאכן אזעלכע ווילדע, אכזרויתדיקע עקספערימענטן. אָבער דאָס זענען נאָר מיינע געדאנקען און דערפאר זענען זיי ניט גענוג קלאָרע און זעען אויס מאָדנע, אפשר אויך דערפאר ווייל דער כח־הדמיון, די פאנטאַזיע איז אויסגעפאלן מער אויף מיין שוועסטערס צד.

— קום, נידער אראָפּ אויף דער גאס, בעט איך זי, ווייל עס נודעט מיך צו לויפן אליין אויף דעם הינטערגעסל כאָטש זייט א קורצער צייט האָט מען דאָ אויפגעשטעלט אן אכטשטאָקיקע געביידע מיט צוויי זאלן, א קאָנצערט־זאל אויפן זיבעטן און איינעם וועגן אסיפות אויפן זעקסטן שטאָק. די שוועסטער מיינע שוועבט פון איין שטאָק צום צווייטן מיט א שטימונג ווי כ׳האָב שוין א לאנגע צייט ביי איר ניט באמערקט. אין זאל פון זיבעטן שטאָק איז א קאָנצערט, א דזשאז צוזאמענגעשטעלט פון צוויי משוגעים וואָס שפילן אויף א וויבראפאָן, איינער מיט אן ארויסגעשטעקטער צונג קלאפּט די פּויק, איינער זיצט ביי דער פּיאנע און באוועגט די גאנצע צייט די ליפּן און די איבריקע שפּילן אויף בלאָזאינסטרומענטן.

דאָס וואָס מיר געפינען זיך דווקא אויף אָט דער דאָזיקער גאס איז ניט קיין צופאל. אונדזער שכן, איינער וועלכן מען רופט מיטוואָך, גייט זינט א צייט ארום א דערשלאָגענער. עק וועלט, מיטוואָך דרייט זיך ארום א דערשלאָגענער, קיינער קוקט זיך אפילו ניט אום. האָב איך דאָך א שוועסטער א צווילינג, אינטערעסירט עס זי. אויסגעפרעגט זיין פרוי, די קינדער און מיט מער פאָרזיכטיקייט אים אליין — ווייל מיר, איבערהויפּט מיין שוועסטער, האָבן ליב א שמועס טאָן מיט יעדן איינעם, מיט קינדער, מיט אלט און יונג, מיט בלינדע, האָרבאטע, קרומע א.א.וו. — זענען מיר געקומען צום באשלוס אז ס׳איז א זייער ערנסטע זאך. צונויפגעשטעלט פון ס׳ניי די געשיכטע, האָט מיין שוועסטער, וועלכע האָט א געוואלטיקע פעאיקייט צו סינטעטיזירן. געשען איז עס אומגעפער אזוי:

צוערשט גאָרניט, דערנאָך געשעענישן וועלכע האָבן יאָ און האָבן ניט קיין פארבינדונג צווישן זיך. נאָך דעם מיטוואָך, זיין פרוי, די קינדער, אנדזשעלאָ, א הויפן געשעענישן פון וועלכע א טייל זענען אונדז געבליבן אומבאקאנט, און ס׳איז מעגלעך אז זיי זאָלן געווען האָבן א ווערט, און אנדערע פון וועלכע מיר ווייסן, און זיי האָבן קיין שום ווערט ניט ווי צום ביישפּיל די לאנגיעריקע פריינטשאפט צווישן מיטוואָך מיט ענגעלמאנען, א פריינטשאפט וואָס האָט אָנגעהאלטן ביז ניט לאנג. לויט דעם וואָס מיר

האָבן זיך דערוווּסט און עס שיינט צו האָבן א געוויסע ווערט אין דער גאנצער געשיכטע, פלעגט ענגעלמאַן אריינקומען צו מיטוואָכן אין שטוב ווען ס׳האָט זיך אים נאָר געוואָלט. צוערשט פלעגט ער עפענען דאָס שאַפּקע־לע דערנאָך די באַר, צוערשט פלעגט ער אַרויסנעמען פלוימען־בראָנפן דער־נאָך פינפשטערנדיקן קאָניאַק, דזשין אָדער גאָר וויסקי, טרינקען צוויי אָ־דער דריי קעלישעקלעך און אוועק גיין אזוי ווי ער איז געקומען נאָר אַבי־סעלע א פריילעכערער, אָבער שטענדיק א שווייגנדיקער, קיין באַרעדעוו־דיקער איז אנדזשעלאָ קיין מאָל ניט געווען. דאָס הייסט ניט אז ער האָט ניט געהאַט וואָס צו זאָגן, אלע ווייסן אז ווען ענגעלמאַן זאָגט א פּאָר ווערטער פאַלן זיי שווער אויף דער וואָגשאָל. עס זענען ווערטער וואָס קאָנען אראָפּשלעפּן א מענטשן פון די רעלסן, פון זיין ביז דעמלטיקן גורל און אים פאַרוואַרפן אויף די שינעס פון א גאַנץ נייעם שיקזאַל, אזוי שווער וועגן אנדזשעלאָס ווערטער. דערפאַר רעדט ער ווייניק. ער אליין זאָגט מיט א נאַרישן שמייכל: „איך מיט מיין וואָרט ווי איינער מיט א שווערער האַנט.‟

אין יענעם טאָג איז מיטוואָך געגאַנגען ווי געוויינטלעך צו דער אַר־בעט, פאַר אים איז געגאַנגען א מיידל, א קליינוווּקסיקע. אפשר ניט אזא קליינגעוואַקסענע ווי קורץ־פיסיקע. אין זיין זכרון האָט זיך ניט באַוויזן דאָס מיידל נאָר אירע ראָמבבאַרטיק געשטיקטע זאָקן. געשטיקטע אין דער ברייט, האָבן זיי אויסגעזען ווי אויסגעצויגענע אויף סאָלדאַטישע שטיוול־לייסטן און מיטוואָכן האָט זיך געדאַכט אז ווען די זאָקן זאָלן געווען זיין געשטיקט אין דער לענג וואָלט זיך ניט אַרויסגעזען אזוי בולט איר נידע־ריקער הינטן. ווי עס זעט אויס האָט דער געדאַנק אזוי קאָנצענטרירט זיין בליק אז ער האָט ניט באַמערקט ווען ענגעלמאַן האָט זיך דערנענטערט און א זאָג געטאָן: „קוקסט מיטוואָך, קוקסט!‟ און געגאַנגען ווייטער זיין וועג. אנדזשעלאָס באַמערקונג איז אויסגעקומען מיטוואָכן א ווילדע. געוווינט מיט די ניטגעשריבענע געזעצן פון דער היעראַרכיע, האָט ענגעלמאַן פּינקט־לעך געוווּסט די מאָס פון א דערלויבטן וויץ אפילו צווישן פריינט און דאָרט וווּ זיי האָבן געאַרבעט איז מיטוואָך געווען אויף א העכערער מדרגה און ענגעלמאַן אויף א נידעריקערער.

ס׳האָט אים געוווּנדערט וואָס ענגעלמאַן האָט אַן אייל געטאָן די טריט — ווי מיטוואָכן האָט זיך געדאַכט אביסל שעמעוודיקע ניט זייער זיכערע, אָבער נאָר איין סעקונדע, אַן אויגן בליק, אזוי אז באַמערקן האָט דאָס געקענט נאָר איינער וואָס איז געווען זייער פאַמיליאַריזירט מיט ענ־

געלמאנס שפאן — האָט ניט געפרעגט ווי יעדעס מאָל ווען זיי פלעגן זיך באגעגענען (אפילו דריי אָדער פיר מאָל אין טאָג) „וואָס טוען די קינדער״ אין איז אוועק מיט שטארע אקסלען, גלייך ווי עס וואָלט אים געווען אראָפּגעפאלן א שווערע משא אויפן קאָפּ און ער וואָלט זיך באמיען ניט צו פארלירן דאָס גלייכגעוויכט. מיטוואָך האָט נאָכאמאָל א וואָרף געטאָן דעם בליק אויף די געשטיקטע זאָקן און באמערקנדיק אז דאָס קליידל איז צו קורץ האָט ער א טראכט געטאָן אז דאָס מיידל ווייסט נעבעך ניט דעם חילוק צווישן עלעגאנץ און זיך אליין לעכערלעך מאכן. אז אויף אזא קליידל און אזעלכע זאָקן וואָלט געקאָנט זיין א פרייד צו קוקן ווען די וואָס טראָגט זיי איז א הויכע, א שלאנקע, (אזוי זיך א געדאנק). ווען דאָס מיידל האָט פארקערעוועט אויף א זייטיק געסל האָט מיטוואָך א שפּיי געטאָן, זיך ארומגעקוקט צי האָט אים קיינער ניט געזען און דאָס איז געווען אלץ. ער האָט פארגעסן פון קליידל, פון די זאָקן און פון דער האָריזאָנטאלער שטיקעריי. ער וואָלט אָבער געקאָנט אָפּגעבן א שבועה אז אין יענעם טאָג האָט ער זיך דערמאָנט אין פארברענטן קינד צו וועלכן ער האָט א לאנגע צייט ניט געטראכט און צו זיין אייגענער איבערראשונג האָט ער דערפילט א גרויל אין אלע אברים. ניט מחמת דעם וואָס „בלוט פון אייגן בלוט״, אָדער דער אומגערעכטער אָנוועזנהייט פון דער מורא און פארצווייפלונג פון אמאָל. ניין! אין די יאָרן וואָס זענען אוועק איז ער געוווינט געוואָרן אז דער קאסטן מיטן בר־מנן זאָל אראָפּנידערן אין דער טיף, זאָל זיך גליטשן אין פינצטערע קאָרידאָרן מיט א שוואכן גלאנץ פון ווייסן קאכעל, אז דער שארפער קלאנג קומט ניט פון די רעלסן ווייל אין וואקום פראָפּאגירט זיך ניט קיין קלאנג, אז ס׳איז דער גערויש פון וואקום אליין אזוי ווי ער האָט זיך באזעצט לויט ווער ווייסט וועלכער קאָנוועניץ אין מאָדערנע מענטשלעכע אויערן. און דאָס אלץ האָט אויף אים קיין רושם ניט געמאכט, פונקט אזוי ווי עס האָט אויף אים קיין רושם ניט געמאכט דאָס באַרירן פון דער אורנע פון גראָבן בלעך, באלייגט מיט א דיקער שיכט שווארצן לאק, פון זייער שלעכטער קוואליטעט כדי צו פארשטאָפּן די אויף שנעל געמאכטע נאָט.

דאָס מאָל אָבער האָט ער געפילט, נאָר א רגע, דעם גערוך פון פארברענט מענטשן־פלייש. ס׳איז געשען אין דער צייט פון אגראר־רעפאָרם נאָך דעם אהיימקומען פון פראָנט, בשעת מען האָט געטיילט דאָס גוט, האָט זיך פּלוצים אראָפּגעיאָוועט ענגעלמאן מיט א פון פאניק צעקרומט פנים שרייענדיק פון ווייטנס: „מיטוואָך קום. דיין הויז ברענט!״ אָנגעקומען אין

דאַרף האָט זיך פאַר אים געעפנט א וועג און כמעט אלע, אפילו שונאים האָבן געקוקט אויף אים מיט באַדויערן און מיטגעפיל. צוערשט האָט ער ניט פאַרשטאַנען וועגן וואָס עס האַנדלט זיך, נאָך דעם האָט ער דערזען די פרוי, אין די אָרעמס האָט זי געהאַלטן א קנויל פון וועלכן ס'האָט געשמעקט מיט פאַרבריענט פלייש, ער האָט געוואָלט אָנרירן דעם קנויל האָט ער דערפילט ווי עפּעס ברעכט זיך, ווי עפּעס קרישלט זיך, האָט אים אָנגעכאַפּט א שרעק, די ערד האָט זיך אָנגעהויבן דרייען אין א קרייז, הייזער האָבן זיך איבערגעקערט מיט די דעכער אַראָפּ, אָן אָקס האָט אים א שטויס געטאָן, די לופט איז געוואָרן א זאַמדיקע...

אין דעם זעלבן טאָג, אין וועלכן ענגעלמאַן איז פאַרבייגעגאַנגען נעבן אים און ניט מער ווי א וואָרף געטאָן די ווערטער „מיטוואָך דו קוקסט" איז מיט א האַלבער שעה פאַר דעם פאַרלאָזן די אַרבעט אַריין צו אים אין ביורא דער סעקרעטאַר און געזאָגט: „חבר מיטוואָך, (ניט ווי געוויינטלעך חבר דירעקטאָר) היינט פיר אַזייגער האָבן מיר אַן אויסערגעוויינטלעכע פאַרזאַמלונג". אויף מיטוואָכס פראַגע וואָס איז אויף דער טאָגאָרדנונג האָט ער געענטפערט קורץ: „אָרגאַניזאַטאָרישע פראַגן" און זיך איילנדיק אַרויסגעגליטשט פון צימער א וואָרף טוענדיק א בליק אַרום און אַרום, גלייך ער וואָלט זיך געזעגענט פון דער ביז איצטיקער אַטמאָספערע. וועגן דעם האָט זיך מיטוואָך דערמאַנט שפּעטער. איצט האָט ער זיך דערקלערט די צוויי מאָל ניט געוויינטלעכע באַציונג פון סעקרעטאַר, דעם „חבר מיטוואָך" ווי אויך דאָס איילעניש, מיט דעם וואָס אויב אינערלעכע ענינים קאָן דאָס הייסן „צווישן אונדז גערעדט" און דאָס איילעניש „ניט פאַרויסגעזעענע פראַגן, קיין צייט צו דערציילן".

אין פרעזידיום האָט מען אים ניט פאַרגעשלאָגן און פאַרשטענדלעך אויך ניט געוויילט, איז ער געבליבן זיצן אויף זיין פלאַץ ערגעץ אין דער מיט פון זאַל, דאָרט וו ער האָט זיך געזעצט מיטן געדאַנק אַז ס'איז נאָר אויף א ווײַלע. און ס'איז געוועזן בעסער אַזוי. (אַז ס'איז געווען בעסער אַזוי האָט ער זיך איבערצייגט מיט א סך יאָרן שפּעטער ווען די עלטער האָט געצווינגען צו טראַכטן צום ערשטן דור אָדער נאָך פאַר אים, דעמלט ווען דער כי טוב איז געווען דער איינציק גילטיקער, ווען פון קיין אַלטערנאַטיוו האָט נאָך קיין רייד ניט געקאָנט זיין).

פון זיבעטן עטאַזש האָט זיך געהערט דער דזשאַז צוערשט א גרילצנדיקער און נאָך דעם גלייך ווי אין טאָן פון דער פאַרזאַמלונג. דאָס וואָרט צו די אָרגאַניזאַטאָרישע פראַגן האָט באַקומען אַנדזשעלאָ — דאָס

איז געווען זיין מאָנאָפּאָל — וועלכער האָט גערעדט וועגן מיטוואָכן. אויסגעקומען איז עס ער און עפּעס דאָך ניט אינגאַנצן ער. „נאָך זייער יונג איז ער אוועק פון דער היים". אזוי איז עס טאַקע געשען. אויפן וויבראַפאָן האָבן געאײַלט די העמערלעך מיט פרייד אַנזאָגנדיק אַ גליקלעך פולבלוטיק לעבן. די קלאַנגען האָבן געשפּאַרט פון די אָפענע פענצטער פון זיבעטן עטאַזש און זיך אַרײַנגעגנבעט געדעמפטע אין דעם זיצונגסזאַל, ווײַל זייער טענדענץ איז געווען צו די הימלען און דער זעקסטער עטאַזש איז נידעריקער. „צו אכצן יאָר איז ער אַרײַן אַלס פרײַוויליקער אין דער אַרמיי". ווידער אמת. דער סאַקסאָפאָן האָט זיך געמוטשעט אַרויסצובאַקומען קלאָרע קלאַנגען און עפּעס האָט אים אָפּגעהאַלטן, גלײַך ער וואָלט געווען געהאַט אַ כראָנישן קאַטאַר. „אַלס איינער צו וועלכן דער אַלטער רעזשים האָט געהאַט צוטרוי איז ער געוואָרן דער סעקרעטאַר פון דער קאָמפּאַניע" און נאָך אַזעלכע אײנצלהייטן פאַרגעסנדיק די וווּנד וועלכע ער האָט באַקומען אויפן פראָנט, די פאַרשיידענע רעפאָרמען און אַ סך אַנדערע זאַכן... די לעצטע ווערטער „מיט אַ צווייפלהאַפטיקער מאָראַל" וועלכע מיטוואָך האָט געהערט, זענען געבליבן שטעקן אין די אויערן און זיי ניט געוואָלט פאַרלאָזן אַ לאַנגע צײַט, כמעט אזוי פיל וויפל ס'האָט געדויערט די פאַרזאַמלונג.

פון זיצונגסזאַל איז ער אַרויסגעגאַנגען אַן אויסגעשלאָסענער און אין דער היעראַרכיע אויף אַ פיל נידעריקערער מדרגה ווי ענגעלמאַן. די דזשאַז־קאַפּעלע האָט זיך געאײַלט טרעפּ אַראָפּ. אַ יונגער חברהמאַן האָט זיך אָנגעשפּאַרט אויפן אַקסל פון אַ ניט זייער הויך מיידל מיט ניטגעשטיקטע זאָקן. ס'האָט אויסגעזען אַז דער חברהמאַן מיט פאַרשפּיצטע ליפּן וויל עפּעס זאָגן, אָדער ער זאָגט עפּעס, אָבער מיטוואָכן האָט זיך געדאַכט אַז ס'איז אַ קינדער־מויל וואָס זוכט די ברוסט און דאָס מיידל פאַרגייט זיך אין אַ „זיסן ציטער".

מיטוואָך האָט זיך אין עפּעס דערמאָנט, זיך אומגעקערט, געקלעטערט אויף גיך זיבן טרעפּ, נאָך דריי לאַנגזאַמער, אויף דער עלפטער איז אים קלאָר געוואָרן אַז אײַגנטלעך האָט ער זיך גאָרניט דערמאָנט, אזוי אַז ער האָט ווידער אָנגעהויבן אַראָפּנידערן, שטייענבלײַבנדיק אויף יעדער שוועל אזוי פיל וויפל ס'איז געווען נויטיק אויף זיך איבערצוצייגן אַז ער האָט זיך באמת גאָרניט דערמאָנט און אין דעם זעלבן ריטעם ווײַטער ביז ער איז אָנגעקומען אהיים.

אַ צײַט האָבן זיך מיטוואָך מיט דער פרוי אַרומגעדרייט דערשלאָגענע, די קינדער פאַרוווּנדערטע, און מיין שוועסטער האָט געזאָגט אַז זיי

קאָנען ניט פאַרשטיין פאַרוואָס עס האָבן זיך געביטן די באַציאונגען אין שטוב. ביז דעמלט פלעגט זיי די מאַמע נאָכלויפן און בעטן: נעם דאָס, נעם יענץ, און איצט ווי נאָר זיי בעטן עפּעס, א מאַראַנץ, א באַנאַנע, צי גאָר אַן עפּל, ענטפערט זי מיט א קאַטעגאָרישן ניין, גלייך זיי וואָלטן מאַ־נען דאָס טעלערל פון הימל. און זיי די קינדער, קאָנען ניט פאַרשטיין־וווּנדערן זיי זיך און ניט נאָר זיי וווּנדערן זיך. וואָס מער האָט מיר מיין שוועסטער ניט געזאָגט. נאָך דעם האָבן זיך די קינדער ניט מער געווונ־דערט, די מוטער זייערע איז געבליבן א דערשלאָגענע, און ער, מיטוואָך, איז געוואָרן נערוועז, געמורמלט א צייט וועגן געשטריקטע זאָקן אין דער ברייט און געשאָלטן די שטריקעריי, וועגן אַן אידיאָטישן וויבראַפאָן און וועגן א סאַקסאָפאָן וואָס מיינט אז ער ווייסט עפּעס, אָבער וויסן ווייסט ער א קרענק. נאָר וועגן זיין פּרוי מיט דעם פאַרקוילטן קנויל אין די אָרעמס האָט ער ניט דערמאָנט אפשר דערפאַר ווייל ענגעלמאַן האָט אויך וועגן דעם ניט גערעדט, צי דערפאַר ווייל די פּרוי און קינדער זענען ניט גע־ווען יענע פון דאַרף (ער האָט זיך געגט, ווידער חתונה געהאַט און נאָך פיל אנדערע זאַכן האָבן זיך אָפּגעשפּילט אין דער צייט).

די געשיכטע האָט לאַנג ניט געדויערט, אינגאַנצן א חודש אָדער א יאָר. אַנדזשעלאָ איז מער ניט געקומען, אין באַר האָט זיך קיין דזשין און קיין וויסקי ניט געפונען און פלוימענבראַנפן האָט ער געהאַט געגוג אין דער היים. צי אפשר איבער אנדערע סיבות. קלאָר איז אז געקומען איז ער ניט און אויף דער אַרבעט, צי אויף דער גאַס פלעגט ער אים מער ניט אָפּשטעלן פרעגן וואָס עס טוען די קינדער, אזוי ווי ער פלעגט טאָן פריער. איך האָב געזאָגט: ס'איז דערפאַר ווייל ער ווייסט, ער זעט זיי אויף דער גאַס. אָבער זי, מיין שוועסטער איז ניט געווען מיט מיר איינשטימיק. איך בין געווינט זי זאָל מיט מיר ניט מסכים זיין. ווען עס געשעט פאַר־קערט, מוז זי צוגעבן מיט אביסעלע שלעכטקייט, צומאָל מיט פאַרוווּנדע־רונג: „ער איז גאָרניט אזוי נאַריש ווי ער זעט אויס“.

איצט איז ווידער א זיצונג אויפן זעקסטן שטאָק און א קאָנצערט אויפן זיבעטן. דאָס מאָל אַן אמתער קאָנצערט. ענגעלמאַן דערציילט נאָך א מאָל די געשיכטע וויאזוי מיטוואָך איז אַוועק פון דער היים אלס קינד — אלט געווען ניט מער ווי דרייצן יאָר, האָט ער צוגעגעבן — רעדט ניט מער וועגן זיין אַוואַנטיוריסטישן כאַראַקטער, און אזוי ווייטער... מיין שוועסטער באַוועגט זיך נערוועז פון זעקסטן צום זיבעטן שטאָק, זי וויל זען און הערן די רעאַקציעס פון וויבראַפאָן. איז אָבער דער אָרקעסטער

צוזאמענגעשטעלט פון מענטשן וועלכע שפילן מיט ארויסגעשטעקטע צונ־
גען אָדער רירן די גאנצע צייט מיט די ליפּן, פרעמדע וועלכע פארשטייען
ניט אין וואָס עס גייט ביי אזעלכע דעבאטן און דערפאר רעאגירן זיי ניט.
סוף כל סוף פארענדיקט זיך די פארזאמלונג, מיטוואָכן נעמט מען ווידער
אויף פאר א חבר, און ביים ארויסגאנג פון זאל ווארט אויף אים ענגעלמאן.
„וואָס טוען די קינדער?" טוט ער א פרעג. „וועלכע קינדער?" ענטפערט
מיטוואָך. „וואָס הייסט וועלכע?" פּרוּווט זאָגן ענגעלמאן מיט יענעם טאָן
וועלכער רייסט פון רעלסן און ווארפט אויף אנדערע, איז אָבער דאָס מאָל
מיטוואָך א געוואָרנטער, אזוי אז ער ענטפערט: „וועלעכס פון זיי, דאָס
וואָס אין עוואס אָרעמס?" ער איז זיכער אז אזא זאך קען אויך אנדזשעלאָ
ניט פארגעסן. „קוקסט, אנגעל מיינער, קוקסט?" פרעגט ער, און וואָס עס
געשעט ווייטער ווייס איך ניט, ווייל מיין שוועסטער נידערט אראָפּ ווי א
שטיין, כ'ווייס ניט פארוואָס א טרויעריקע און גלייך ווי עפּעס וואָלט זי
געעקלט. כ'מיין אז אפשר איז שולדיק דער דזשאז, ער האָט איר קאליע
געמאכט די שטימונג. אזא מאָדנע איז זי...

מיין שוועסטער פליט ניט מער. זי קאָן צו זיך ניט קומען פון דער
מידקייט וואָס האָט זיך אָנגעזאמלט אין די יאָרן אין וועלכע מיר זענען
ניט געווען צוזאמען. זאָל זי זאָגן וואָס זי וויל, אָבער איך ווייס אז די
שיידונגס־יאָרן זענען גרויזאמע, זיי זענען גורם א שרעקלעכע אויסגע־
מאטערטקייט. איצט געפינט זי זיך מער אין סאנאטאָריע. עס דאכט זיך
איר אז זי איז קראנק. צומאָל האָב איך דעם איינדרוק אז זי שטייט אויף
אן אָרט און די וועלט באוועגט זיך אויף צוריקוועגס, שפּרייט אויס פאר
איר געשעענישן וועלכע וואָלטן געדארפט וועקן אלטעליידנשאפטן און
עס געלינגט איר ניט. מיין שוועסטערס צושטאנד איז א לעטארגישער מיט
פארשלאָפענע רעאקציעס. ווייזט אויס אז אזוי געשעט עס מיט צווילינגן.
אירע געדאנקען זענען אזעלכע פארמישטע אז איך מוז מאכן געוואלטיקע
אָנשטרענגונגען זיי תופס צו זיין. און תופס זיין מוז איך זיי ווייל מיר זע־
נען א צווילינג, מ'קאָן זיך קוים פאָרשטעלן ווי שווער ס'איז מיר. צומאָל
בין איך מקנא די וועלכע זענען געוויינטלעכע ברידער, זיי האָבן ניט
אזעלכע פליכטן. כ'האָב אמאָל געקענט... אָבער וואָס פאר א זין האָט צו
רעדן וועגן אנדערע ווען ס'איז נענטער אונדזער אייגענער גרעסערער
ברודער וועלכן מיר רעספּעקטירן אָן שום פארפליכטונגען אזוי ווי עס

פירט זיך: הײנט אזוי, מאָרגן אנדערש. װיפל ברידער האָבן פארשידענע אָנשויאונגען, געפינען זיך אויף פארשידענע פראָנטן, אויף פארשידענע זײטן פון דער באריקאדע, ווי מען פלעגט אמאָל זאָגן. איך פלעג זאָגן אז פריער אָדער שפּעטער מוזן זיי שלום מאכן און מײן שוועסטער פלעגט מיר נאָכקרומען סארקאסטיש: „שלום מאכן הייסט ניט השלמה" און דאָס לעצטע װאָרט האָט לויט איר אײנזיכט געדארפט הייסן כמעט אָפּאָרטוניזם, וואָס איז ווי באקאנט אן אומדערטרעגלעכער שטעמפּל. ס'איז גענוג דאָס וואָרט זאָל איין מאָל ארויסגעזאָגט ווערן אין צוזאמענהאנג מיט עמעצן, אז יענער זאָל זיך ניט קאָנען אָפּוואשן זײן גאנץ לעבן. פאראן אזעלכע „איזמען" וואָס מען קאָן פון זיי ניט פּטור ווערן. אײנעם א באקאַנטן מײנעם, ליליענבלום האָט ער געהייסן (די פריינטשאפט מיט אים האָט זיך אָנגעהויבן פון זײן נאָמען הינטער וועלכן כ'האָב געזען א לעגיאָן חכמים), האָט אזא „איזם" דערפירט צו דער גילאָטינע. גילאָטינע!? עס זאָגט זיך נאָר אזוי, אין דער ווירקלעכקייט איז עס געווען ניט מער ווי א הינריכטונגס־פּלוטאָן... דערפאר פלעג איך ווערן טרויריק, צי גאָר אויפגעבראכט ביי אזעלכע ווערטער. זיי האָבן זיך מיר אויסגעדאכט בייזוויליקע. לעצטנס אָבער האָב איך געהערט א געשיכטע וואָס האָט מיך געצווײנגען בײטן מײן מײנונג.

עמעצער איז געפאָרן אויף א באזוך קיין ארץ ישראל, זען באקאנטע און אומבאקאנטע. אליין א געוועזענער ישיבה בחור האָט ער זיך מודה געווען אז די געגנטן האָבן אויף אים געמאכט א געוואלטיקן רושם. ער האָט זיך פלוצעם דערפילט א מוראשקעלע, א פארלוירענער צווישן בערג פון וועלכע ס'האָט זיך געגאָסן די שכינה און ער איז געשטאנען א צערודערטער, א דערשראָקענער ווייל ער האָט ניט געוווסט וואָס פאר א בערג דאָס זענען, צי איז עס דער הר־הזיתים, דער הר־הצופים צי גאָר דער הר־גריזים פון וועלכן עס גיסט זיך די שכינה, ס'האָט זיך אים געדאכט אז ווען ער זאָל וויסן וואָלט ער געווען ניט נאָר רואיקער, נאָר ער וואָלט פארשטאנען דער שכינהס מיין, געהערט איר פליסטערן. מיט אזא שטימונג איז ער אָנגעקומען אין א קיבוץ וועלכן מען רופט זמיר און זיך באגעגנט מיט אײנעם מיט וועלכן ער איז קיין מאָל ניט געשטאנען אויף דער זעלבער זײט פון באריקאדע. יענער האָט אים אויפגענומען מיט אָפענע אָרעמס, אײנגעלאָדן אויף מיטאָג ווי ס'איז דער שטײגער אין קיבוץ און ווי זיי זענען אזוי געזעסן און אונטערגעלײנט דאָס הארץ האָבן זיך אים דערמאנט אמאָליקע יאָרן. פרעגט ער דעם קיבוצניק: „דו געדענקסט?" הייבט זיך יענער אויף, זאָגט: „די יאָרן אין וועלכע דו האָסט מיך געפּרווט פארפרעמדן?" נעמט

זיין טעלער און זעצט זיך צו אן אנדערן טיש. ער האָט אויף א רגע מיט אים שלום געמאכט, אָבער קיין השלמה האָט ער ניט געקאָנט פאַרטראָגן.

דאָס דערצייל איך נאָר אזוי ווייל עס זעט אויס אז מיין שוועסטער איז דאָך גערעכט. דאָס הייסט ניט אז איך בין אויף איר ברוגז, חס וחלי־לה. די געשיכטע פון פארשידענע אנזיכטן איז דאָך מיר אויך באקאנט, נאָר אייניקע מאָל זענען אירע געדאנקען אויף אזוי ווייט ניט געוויינטלעכע, אויף אזויפיל אָן צוזאמענהאנג אז איך קאָן זיי קוים פארשטיין, רעגיסטריר איך זיי נאָר. ווער ווייסט, אפשר וועט קומען א טאָג...

כ׳דערמאָן זיך גלייך עס וואָלט זיין היינט. א לוקסוס־סאנאטאָריע ניט אויף א צו הויכן בארג און ניט אין א צו נידריקן טאָל. זי, מיין שוועס־טער, ליגט כמעט די גאנצע צייט אויף א ליג־שטול. אין דער טראנספא־רענטער לופט זענען די געדאנקען אָן סובסטאנץ. מיט פארמאכטע אויגן באוועגט זי פון צייט צו צייט א טיכל איבערן פנים. זי שיצט דאָס פון די זונענשטראַלן. די טעראסע איז פוסט, נאָר זי אליין רוט אָן געדאנקען און בראָנזירט די הויט אָן א שום ציל. באווייזט זיך דער אוויאָן — דאָס טעג־לעכע פלוגצייג פון אראד — באגלייט זי עס פון האָריזאָנט ביז האָרי־זאָנט און גייט אין צימער וו זי רוט ווייטער א האלבע שעה מיט דעם געדאנק צו די אָנגעדאנקענדיקע שעה׳ן. מיט א טאָג פריער האָט זיך באַ־וויזן אויף דער טעראסע א פראנצויז. ער האָט געזוכט א רואיק פלאץ און אָנקומענדיק אויף דער טעראסע האָט ער א זאָג געטאָן: פורטאָן...* מיט פארמאכטע אויגן איז די געל־שווארץ געפלעקטע זון געוואָרן די זעלבע וואָס זי האָט אמאָל געזען אויף א לייוונט נעבן וועלכן א קינד האָט גע־פרעגט דעם פאָטער, פארוואָס טראָגט דאָס בילד די איבערשריפט „סאָלעי ברילאָן״.** פרוּוונדיק ענטפערן אויף דעם קינדס פראגע האָט דער פאָ־טער געזאָגט ניט מער ווי „פורטאָן״ און איז פארשוויגן געוואָרן. ס׳האָבן זיך דערהערט ניט זיכערע טריט און: זשע ט׳עם טוזשור...״

ווען ער זאָל געווען זאָגן: „זשע ט׳עם ביען״ אזוי ווי מען זאָגט וועגן קעז אָדער געזייערטע עפּל, וואָלט עס געווען פשוט, אָן סובטעקסט. האָט ער אָבער געזאָגט „זשע ט׳עם טוזשור״ איז אויפגעשווימען א פראגע „צו וועמען רעדט ער?״ דעמלט האָט זי די פראגע אראָפּגעדרוקט ערגעץ טיף אין אונטערבאוווסטזיין, אָבער איצט שוועבט זי ווי א דורכזיכטיקע

---

*) דאָך

**) ברענענדיקע זון

ספּערע אויפֿן פּאַסטעל־בלויען הימל־פּונקט אַזוי ווי דער אוויאָן נאָר אַן אָנרעשיקע, אַן אָנגענעם שטילע. איצט צעפֿליסן זיך די לײַדנשאַפֿטן נאָך איידער זיי באַקומען אַ קלאָרן פּראָפֿיל און די פֿאַרגאַנגענהייט בלײַבט יענע ווען נפֿשל — דאָס פֿרעכע ייִנגעלע — איז נאָך געווען נפֿשל, ווען וויגדער איז געקומען צום ערשטן מאָל אין דער קולטור־ליגע.

ער פֿלעגט שטיין אין אַ ווינקל אָנגעשפּאַרט אין וואַנט מיט אַ פֿאַר־וואָרפֿענעם קאָפּ אויף אַרונטער, מיט איבערגעקרײַצטע פֿיס און דער אַרויס־רופֿנדיקער בליק האָט שפּאַצירט פֿון פּערעלעס גאָלדגלאַנציקע האָר צו הוהלעס שוואַרצע, ווי הייסער אַספֿאַלט, ביז בײדע האָבן זיך פֿאַררויטלט. העכער פֿון דעם באָרדגריבעלע האָט זיך באַוויזן אַ פֿאַלשער שמייכל ווײַל וויגדערס נצחון איז געווען אַ לײַכטער, אַן יסודותדיקער און די איראָניע אַן אַלוועלטלעכע, אײַנשליסנדיק אויך אים אַליין. אין אַ קרומער ליניע פֿליסט ער און פֿאַרלירט זיך אין דער מאַמע ערד ווו ער זוכט אַן אָנשפּאַר. ער איז ניט ווי אַלע אַנדערע. אַלץ צעפּלײַשט ער, רײַסט שטיקער, וואַרפֿט זיי אין פֿאַרשידענע ריכטונגען, לאַכט אָדער בייזערט זיך, שפּאַרט פֿון זײַן געלעכטער אַ טיפֿער טרויער און פֿון זײַן בייזערן זיך אַ שרעקלעכע אומ־באַהאָלפֿנקייט. זי פֿאַרשטייט ניט, אָבער ס'איז ניי און עס זעט אויס שיין. אין קינאָ, אויף דער גאַלעריע ליגט ער אַן אויסגעצויגענער, אָנגעשפּאַרט אויף אַן עלנבויגן, קוקט ווער ווייסט וווהין, אויפֿן לײַוונט יאָגן כוואַליעס, דער ציגיינער צעגייט זיך אין אַ וואַלס, ער שפּילט דעם „בלויען דונײַ", פּרוווט מאַכן רעדעוודיק די שטומע בילדער, אין זאַל אַ טיפֿער קרעכץ פֿון צו דעקאָלטירטע קליידער, פֿון ווײַסע ציטערדיקע ברוסטן און צע־שמעטערטע הערצער. ער: „נעבעך, ליליאַן גיש! וועקט מיך אויף ווען דער סיראָפּ וועט נעמען אַן ענדע", און דאָס פּובליקום: „דער וואַגאַבונד!". זײַנע קאַרדינאַל־פּונקטן זענען ניט פֿיר און ניט פֿינעף, שוואַרץ איז ניט שוואַרץ, בלוי איז ניט בלוי, רויט איז ניט רויט און אײנער מיט אַדל־אָפּשטאַמונג קאָן האָבן איבערצײַגונגען, געפֿילן און אָנצאָליקע אַנדערע מעלות. דערפֿאַר זאָל געווען שטאַמלען אַ פֿון דער גילאָטינע אָפּגעשני־טענער קאָפּ, אַרײַנפֿאַלנדיק אין פֿון שטרוי־געפֿלאָכטענעם קויש: „אָא".
אין פֿלאָנטער פֿון אירע געדאַנקען טויכן אויף פּראַגעס וועגן נפֿשלס — איר קלענסטן ברידערלס — כח הדמיון, וועגן זין פֿון וויגדערס — דעם שטאַלצן בחורס — גורל. וואָס האָט אייגנטלעך נפֿשל — דאָס נאָך אין זײַן אייגענער מאַמען פֿאַרליבטע ייִנגעלע — געקאָנט פֿאַרשטיין פֿון איר הייסן אָטעם, דעמלט ווען זי פֿלעגט אַהיימקומען שפּעט אין דער נאַכט, אים

וועקן פון שלאָף און פליסטערן ווערטער אָן זין? ער פלעגט ניט מער ווי פאַרדרייען דאָס קעפּעלע, שיצן דאָס קינדערישע פּנימל פון איר ברענענדיקן אָטעם. און ווידער? זאָל עס טאַקע זיין אמת, אז א קרבן פון זיינע אייגענע פאָרשטעלונגען, איז ער געשטאָרבן שטאַמלענדיק אָבער ניט ווי א פּרינץ?

דער אוויאָן באַווייזט זיך ניט. אפשר איז צו פרי אָדער צו שפּעט. זי הויבט זיך לאַנגזאַם אויף פון ליגשטול, הילט זיך אין דער מאָהאַאיר דעק און שפּאַרט זיך אָן אין דער קאַלטער פאַרענטשע. די קלאָרקייט מיט וועלכן עס קייקלט זיך דאָס טייכל וואָס רינט אין טאָל וויל איבערצייגן אז ס'איז א לויטערס, ווייסט זי אָבער אז ס'איז ניט אַזוי. א קלויסטערל פון אָפּגעבּרענטע העלצער מיט א מאָדנער אַרכיטעקטור דראָוט מיט א שוואַרצן פינגער. די אויסערלעכע דראָונג איז אַן ענטפער אויף אַן אַנדערער, אויך אַן אויסערלעכע, ווייל אינעווייניק הערשט פרידן. אַזוי דערמאָנט זי זיך. דער מאָלער האָט געמאַכט טיפער א פון ביזאַנטינישער דאָגמע פאָרגעשריבענעם שטריך און צוגעגעבן דעם הייליקן אַסקעטיזם עפּעס פון ערדישער פרייד. דער טונקעלער קנייטש אויף דעם העלפאַנטביין־פּנים איז ניט קיין רוחניותדיק פרומער, ס'איז א קנייטש פון ערדישן פאַרשטאַנד.

מיט צוויי אָדער דריי יאָר צוריק האָבן זיך נאָך דאָרט געפונען די מאָלער. א ביינערדיקע פרוי און א מאַן א ריז מיט שיטערע האָר פון אַן אומבאַשטימטער פאַרב וועלכע האָבן קוים באַדעקט די שפּיציקע באָרד. מיט דער האַק אין האַנט האָט ער אויסגעזען ווי א כאַכאָל. זיי האָבן געבויט א געריסט פון אַלטע ברעטער.

— עמעצער אַנדערש וואָלט דאָס געקאָנט בויען, האָט אים געפּרוווט עצה'ן א פריינט.

— ניין, דאָס טו איך מיט מיינע אייגענע הענט, האָט ער געענטפערט טראָציק. עס זענען געווען אויך הייליקע טעסלער, האָט ער געזאָגט וועקלייגנדיק די האַק. ער האָט גענומען א באַלקן און אים אָנגעהויבן זעגן מיט ברייטע באַוועגונגען. צוזאַמען מיטן זעגעכץ האָט זיך פאַרשפּרייט א גערוך פון יונגער יאָלקע. ער האָט א וויש געטאָן דעם שווייס, די פרוי האָט אים דערלאַנגט א ברעט און אַזוי ווי זי האָט געקוקט צו אים פון אונטן אַרויף האָט זי אויסגעזען מאַגדאַלעניש פרום — א הייליקע אויך אין איר זנות.

ניין. דאָס פלוגצייג האָט ניט פאַרשפּעטיקט. עס קומט ווי געוויינטלעך. עס וואונדערט זי איר בלאָנדזשען אין צייט, לאָזט זי דאָס פליען

איינזאַם, באַגלייט דאָס ניט פון האַריזאָנט צו האַריזאָנט, פאַרקערעוועט דעם בליק פון קלויסטער־טורעם, זוכט און געפינט יאַלקעס און דעמבעס, סאָסנעס, בעריאָזקעס און ווערבעס אַלץ ביימער אָן פרוכט. זי גייט לאַנג־זאַם אין צימער און אין דער האַלב טונקלקייט באַווייזט זיך אַן אַנדער קלויסטער.

בעטאָן־פּליטן אין גרינע גראָזראַמען, אַן אַלייע פון נוסבוימער, די ליכט אין קלויסטער איז די זעלבע, נאָר דער דערלייזער איז אַן אַנדערער. „ער איז געווען אַ צו טרויריקער ווען שלום צייטן‟, דערקלערט דער שומר און עס שיינט אַז ער איז איינשטימיק מיט די וועלכע האָבן אים געביטן. אַמאָל פלעג זי איבערטרעטן די שוועל נאָר נאָך דעם וואָס זי פלעגט אויסטרייסלען מיט אַ פאַרשנדיקן בליק דעם אַרום. פלעגט זיך צוריקציען אין אַ ווינקל (אין יענעם פון רעכטס), קניען (די פּאָדלאָגע־ברעטער האָט מען ניט געביטן), צומאָל פלעגט זי וואַרטן, צומאָל איז געפינען אויף די קני מיט אַ געבויגענעם קאָפּ. ער האָט ניט געקאָנט פאַר־טראָגן דעם בליק פון דער איקאָנע. ער איז געווען אַ גלויביקער און האָט ניט געקאָנט אונטערשיידן חסרונות פון מעלות, זינד פון מצוות. „ער האָט געפרעדיקט שלום‟, האָט ער געזאָגט אין אַ טאָג ווען מען האָט גערעדט וועגן געווער. „ער האָט אָנגעזאָגט אַז דער שלום וועט געבוירן ווערן אין בלוט‟, האָט זי געענטפערט. „אַן אַנדער שלום‟. „ער וואָלט געטאָן דאָס זעלבע, מעגלעך אַז ער טוט דאָס דורך אונדז. טראָגן מיר דען ניט אין אונדז אַ טייל פון זיין נשמה?‟ זי האָט געוואָלט באַרואיקן אַ גלויביקן וועלכער ווייסט ניט וווּ עס הויבט אָן עבודה זרה, אים העלפן זיך אויפהויבן מיט אַ טרעפּ העכער אויף דער גלויבנס־לייטער, איז ער אָבער געוואָרן פול חשד.

„דו ביסט ניט קיין גלויביקע, האָט ער געזאָגט, אפשר גאָר אויך ניט קיין קריסטלעכע‟. זי האָט ניט געענטפערט. אירע געדאַנקען זענען געווען ביים שטראָם וועלכער האָט זי אַהער פאַרטראָגן, ביי די פון פּאַניק פאַרכאַפּטע שטעט, ביי די וועגן ווי ריזן־ווערעם, ביי דעם וואָס איר פאַר־האַלטן זיך דאָ איז פּונקט אַזוי צופעליק ווי דאָס פאַרהאַלטן זיך ערגעץ אַנדערש, כאָטש אַנדערש האָט עס ניט געקאָנט זיין, ווייל אַלע וועגן פירן צום ים, און ווייל דאָ האָט עס געוואַרט אויף איר ניט וויסנדיק אַז אויף דעם זעלבן פּלאַץ וועט זי וואַרטן אויף אים, אַז דאָס איז אַ טייל פון שפּיל וואָס ענדיקט זיך. זי האָט געטראַכט אַז אין אַ קורצער צייט וועט מען מער ניט אָנלאָדן קינדער אויף לאַסטוואַגנס און נאָך אַ שעה אָדער

צווי — אזוי פיל וויפל ס׳איז נויטיק אז איינער אין א ווייסן כאלאט זאָל ארויסציען מיט א סטערעליזירטער נאָדל דאָס „שמוציקע״ בלוט אויף עס צו רייניקן אין ריין ראסיקע אָדערן — זיי צוריקברענגען אוןווארפן פארחלשטע אויף די טראָטוארן, פון ווו עס וועלן זיי קלויבן די עלטערן גליקלעכע וואָס זיי קאָנען זיי מקבר זיין אין היימישער ערד. ביי אָט דעם לעצטן געדאנק האָט זי דערפילט אז זי, א צווילינג, קאָן מער ניט לעבן מיט א פערטל נאָרמע ליבע און אויך דאָס א געגנבעטס ביי א ניט געגלוס־טער פרוי. מיט אמאָל האָט זיך איר פארוואָלט אלץ, און אלץ האָט געהייסן א קינד.

ביי דעם זעלבן קלויסטערל, אויף די זעלבע פליטן איז ער געשטאַ־נען מיט אן אָנגעצונדענעם ציגייער אין דער לינקער האנט, דערנאָך האָט ער גענומען דעם ציגייער אין דער רעכטער, געדרייט, געפרווט מאכן פון רויך א ראָד און פון ציגייער אן עקבויר. האָט זי פארשטאנען אז ער וויל איינאָרדענען געדאנקען, פאנאנדער פלאָנטערן דעם קנויל און איז ניט אומשטאנד. „איל נע פאַ פּאַ, האָט זי געזאָגט, זאָרג ניט, דאָס קינד איז מיינס״. אויף א מאָל האָבן זיך זיינע געדאנקען געלייטערט און דער קנויל איז פארשוואונדן. נאָך צוואָנציק יאָר מיט דעם בליק אויף א לייוונט מיט געלע און בלויע פלעקן האָט ער געזאָגט „זשע ט׳עם טוזשור״ און זי האָט געענטפערט „פורטאַן״...

— ווי ס׳ע ביען יסי, איל י א דיו סאַלעי,* האָט געזאָגט דער פראנצויז וועלכער האָט סוף־כל־סוף באשלאָסן אז די טעראסע לוינט אים.

— ווי ס׳ע ביען, האָט געענטפערט מיין שוועסטער מעכאניש ווייל זי האָט געמיינט אז ער וויל וויסן איר מיינונג, אז ער וויל זיך מיט איר ראָטן.

ווער קאָן זאָגן נאָך אזא געדאנקען געמיש אז איך בין ניט גערעכט. אָבער אזעלכע איז זי מיין צווילינג־שוועסטער. די אנדערע, די עלטערע איז ניט אזוי. זי איז א געזעצטע, אן איבערלייגטע. זי האָט אויך אירע מאָדנע אייגנשאפטן, אָבער אנדערש. צומאָל איז זי א שלעכטע. אזוי האָט זיך מיר אויסגעדאכט דעמלט ווען כ׳האָב געהערט ווי זי ווארפט איינעם אין פנים אריין שרעקלעכע ווערטער. דו, האָט זי געזאָגט, ביזט געבוירן

*) יאָ, ס׳איז אין אָרדנונג. ס׳איז א זוניק פלאַץ

געוואָרן מיט א פינצטערער מינע. אזוי ביסטו ארויס פון דיין מאמעס בויך. דאָס פּלאָץ האָט דיר ניט געפעלן, ס'האָט זיך דיר גערדאכט א משופּע־דיקס. און דו צו נידריק. פון דעמלט האלטסטו זיך אין איין מוטשען ארויף צו קריכן אויפן שפּיץ בארג און אויב מעגלעך מיט א בייטש אין דער האנט. אָן אנדערט מאָל, כ'קאָן מיך מער נישט דערמאָנען מיט וואָס פאר א געלעגנהייט, האָט זי א זאָג געטאָן: דו, ווען די זאָגסט „מיטלויפער" טראכטסטו ווייניקער צו דעם אז זיי באגלייטן דיך, אז אָן זיי איז ניט מעג־לעך א ריר צו טאָן דעם וואָגן פאָרויס, ווי צו דעם מאָמענט ווען דו וועסט זיי זען ארויספאלן פון וואָגן. אפשר איז זי גאָרניט געווען אזא שלעכטע, ס'האָט איר פּשוט געטרעטן אויף די נערוון זיין אופן פון ברוגזן זיך אין אלע זייטן מיט טיפע קנייטשן ווי א שלעכט געגארבטע ציגנפעל. מעגלעך אז ס'איז איר געווען שווער זיך צוצופּאסן. די וואס האָבן זיך שווער אריינגעפּאסט אין טאָגטעגלעכן לעבן זענען צו יענער צייט געווען געצייל־טע האָט זי אויסגעזען אינטערעסאנט. היינט, זייט די שליאכן זענען אָפּ־פאלטירטע, איז די וועלט פול מיט זיי, אזוי אז זי איז ניט מער אינטע־סאנט. כאָטש צומאָל כאפּט זיך ביי איר ארויס א טיפער גערדאנק. צוריק מיט א פאָר וואָכן האָט זי מיר געזאָגט אזוי אין מיטן דרינען: ווייסט, עס זענען דאָ מענטשן מיט א היסטאָרישן בליק, און אזא קוק האָט ניט און קאָן ניט האָבן פארשטאנד ניט פאר פארברעכן און ניט פאר מענטשלעכער שוואכקייט. זיי זענען זיי פּשוט ניט.

מיין צווילינגשוועסטער וואָלט קיין מאָל ניט געזאָגט קיין מענטשן שווערע ווערטער, פּשוט דערפאר ווייל עס אינטערעסירט זי נישט. „אויב יענעם געפעלט, איז לאָז אים צו אלדע..." זי אליין איז אויך אזעלכע, אזוי ווי עס פאלט איר איין: היינט יאָ, מאָרגן ניין. אויך איר אָנטועכץ איז שטענדיק געווען א באזונדערס. ניט עקסטראוואגאנט, גיכער גלייכגילטיק, אָבער א פערזענלעכע גלייכגילטיקייט. איצט איז עפּעס אנדערש...

כ'מיין אז אלץ האָט אָנגעהויבן אין יענעם טאָג ווען מען האָט זי גערופן אויף א געוויסן פּלאַץ. עס שיינט מיר אז גערופן האָבן זי דאָק־טוירים וועלכע האָבן זיך אָפּגעגעבן מיט זכרון פּראָגעס, אָדער עפּעס ענ־לעכס. נאָך דעם האָט זי צוויי אָדער דריי טעג געהאלטן אין איין ריידן וועגן א טשערעפּאכע וואָס זי האָט געזען אין גרויסן שיינברון גאָרטן: טשערעפּאכע אהין, טשערעפּאכע אהער, ביז איך האָב מיך משער געווען אז גערופן האָט מען זי אין א גרויסן זאל, וו די ספּעציאליסטן האָבן גע־רעדט וועגן דערשיינונגען, וועלכע האָבן געהאט א באציאונג צו איר, אָבער

ניט וואָס אָנבעלאַנגט איר צווילינגשאַפט. אפשר האָט דאָס דאָך געהאַט א שייכות, נאָר זיי האָבן וועגן דעם ניט גערעדט, אויסגעמיטן אזוי ווי מען טוט געוויינטלעך: דעם סוביעקט, דעם קראַנקען הייסט עס, דאַרף מען ניט זאָגן. דערנאָך האָבן זיי געלייענט אן אינפאָרמאַציע צוזאַמענגעשטעלט פון אירער א חברטע פון די יונגע יאָרן — זיי האָבן פאַרבראַכט א צייט צוזאַמען — און איר חברטע ווי עס זעט אויס אויך א ספעציאַליסטקע האָט געקאָנט דערקלערן מיין שוועסטערס אויפפירונגען אפילו יענע וועלכע זענען ניט געווען אין גאַנצן משונהדיקע.

ווען מיין שוועסטער האָט דערזען די שריפט האָט זי דערפילט צוויי הייסע שטראָמען. איינער האָט געשפּאַרט פון די פיס און דער צווייטער האָט געקלאַפּט ווי מיט האַמערס אין די שלייפן. געקומען זענען די שטראָמען פון צוויי גרויסע געפעסן און זייער פאַרב האָט איינגעראָמט אן אָנגענעם געפיל. ווי אויף להכעיס האָט זי אָבער אָנגעהויבן שטיקן. אפשר דערפאַר ווייל אין דער שריפט פון וועלכער זיי האָבן געלייענט איז געווען די רייד פון געשעענישן וואָס זענען קיין מאָל ניט געווען באַשטימט פאַר דער עפנטלעכקייט און אין זאָל האָבן זיך געפונען אזעלכע וואָס האָבן געשפּיצט די אויערן. איר חברטע האָט געשריבן אז אין דער צייט ווען זי האָט זיך מיט איר באַפריינדט פלעגט זיך מיין שוועסטער לייכט אָפּזאָגן פון א מיטאָג אָדער פון א וועטשערע כדי צו גיין אין קינאָ, טעאַטער אָדער צו ווער ווייסט וואָס פאַר א ספּעקטאַקל. ס'האָט אויסגעזען א נאַריש פּלאַפּלערײַ און די חברטע אירע איז ניט געווען קיין פּלאַפּלערן. אָבער ווי עס ווייזט אויס איז עס געווען נויטיק צו דעם דיאַגנאָז. קאָמיש איז נאָר אויסגעקומען וואָס אָט די איינצלהייט האָט דעם עלטסטן פון די דאָקטוירים געטראָפן ווי א דונער און אויסשרייענדיק: ווי איז עס מעגלעך?! איז ער אראָפּגעפאַלן פון בענקל, זיך געוואָלט שנעל אויפהויבן און צוריק געפאַלן אויף דער פּלייצע, אָנגעהויבן מאַכן מיט הענט און פיס און וואָס מער ער האָט זיך געמאָרדעוועט אלץ שווערער איז אים געווען זיך אויפצוהויבן. אין אָט דער קאָמישער לאַגע (וואָס מען זאָל ניט זאָגן קומט עס דאָך אויס קאָמיש ווען א פּראָפעסאָר מאָרדעוועט זיך אזוי אומגעלומפּערט) האָט ער דערמאָנט מיין שוועסטער אין דעם טשערעפּאַכעלע פון שיינבערון גאָרטן.

...א טשערעפּאַכעלע זאָל שפּאַצירן אויף דער הויפּטאַלייע אין א דעצעמבער טאָג איז א וווּנדער. ס'איז געווען א וואַרעמער ווינטער, אן אָנשנייאיקער, מיט א לויטערן הימל. די זון האָט געשיינט. דער פּאַלאַץ

איז געבליבן ערגעץ לינקס, ווייט רעכטס אלעגאָרישע ריזנגרופּן פאַרזינ־קענע אין זייער אייגענער באַטייטונג, די שפּרינגברונעמס פאַרשוויגענע, איבער דער פון טיראָלער פויערים געגראָבענער ערד האָט זיך געצויגן א דורכזיכטיקע פּאַרע מיט א גערוך פון פייכטקייט און פאַרפוילטע בלעטער. צווי רייען דענקמעלער לענגאויס דער אליי, באַהאַלטענע צווישן אָפּגעבלע־טערטע בוימער האָבן געקוקט מיט געבויגענע קעפּ צום רויך פון ברענענ־דיקע אויסגעטרוקנטע צווייגן וואָס האָט זיך געשפּרייט ביי זייערע פיס. א מינוט האָט זיך זיי געדאַכט אַז עס איז א ווייערד־רויך האָבן זיי זיך גע־וווּנדערט: „ווידער?״. דאָס טשערעפּאַכעלע איז אַרויפגעקראָכן אויף א שטיין, אַראָפּגעפאַלן און געבליבן ליגן אויפן רוקן זוכנדיק מיט די שוואַרצע פיסלעך אַן אָנשפּאַר. זעענדיק ווי עס מוטשעט זיך האָבן זיי א שפּאַן געטאָן, באַצייטנס שטיין געבליבן, שיר־שיר ניט אַראָפּגעפאַלן פון זייערע פּיעדעסטאַלן. מיין שוועסטער האָט איבערגעדרייט דאָס טשערע־פּאַכעלע מיטן שפּיץ שוך און די סטאַטועס האָבן בגנבה א שפּאַן געטאָן צוריק צושמייכלענדיק איר מיט א מינע וועלכע האָט פאַראָטן א דערנענ־טערונג, גלייך זיי וואָלטן זי געוואָלט דערמאָנען אַז זי איז מיט זיי ווייטע קרובים. זי האָט געלאָזט דעם פּראָפעסאָר זיך מאָרדעווען ווי דעם לעצטן אויסוואורף, זי איז געווען צו אויפגעבראַכט אויף דעם נפש וואָס קאָן ניט פאַרשטיין אַזא פּשוטע זאַך ווי זיך אָפּזאָגן פון א מיטאָג און געהאַלטן אַז ער איז ניט ווערט מען זאָל אים העלפן אפילו מיטן שוך־שפּיץ. ער קאָן ליגן.

זי איז אַוועק מיטן געדאַנק אַז דער נצחון איז אירער, אין דער אמתן אָבער האָט זי געליטן א מפּלה, ניט קיין גאַנצע, ס׳איז אויסגעקו־מען ניט מער ווי אַז מען האָט ניט אָנגענומען א פון איר דערוויזענעם אמת און אָפּגעשוואַכט ווי זי איז צו יענער צייט געווען איז זי מער צו זיך ניט געקומען. דאָס וואָס זי איז געווען פריער איז ווייזט אויס פאַר־לוירן געגאַנגען אויף אלע אייביקייטן.

איצט זענען מיר ווידער אין א סאַנאַטאָריע. איר לאַגע פאַרשאַפט מיר גרויסע זאָרגן, זי דערמאָנט מיך אין דער מאַמעס ווערטער אַז ווען זי איז נאָך געווען זייער קליין האָט זיך איר געדאַכט אַז מיין שוועסטער האַלט אין איין שטאַרבן, אַז ס׳איז א לאַנגזאַמער טויט וועלכער האָט אָנ־געהויבן אין טאָג פון געבוירן.

די סאַנאַטאָריע איז צווישן צווי געדיכטע באַוואַלדעטע בערג. עט־וואָס נידעריקער, לענגאויס דעם וואַסער, א געפּלאַסטערטע גאַס מיט ברײ־

טע טראָטואַרן, הייזער מיט שפּיציקע דעכער וואָס שפּיגלען זיך אין וואַסער. בלאָזט א ווינטל ציטערן זיי אויף, זעט עס אויס א מוזיי אונטער דעם פרייען הימל. דריי שעה אינדערפרי און דריי שעה נאָכמיטאָג שפּאַצירן די געסט, ווער מיט דער פרוי, ווער מיט א מיידל, ווער מיט א טראַנזיסטאָר, נאָר איך איינער אליין. מיין שוועסטער בלייבט אין צימער, ליגט כמעט די גאנצע צייט אין בעט. מערקווירדיק ווי די מיט די טראַנזיסטאָרס שפּאַצירן. דער אָפּשטאַנד צווישן זיי זעט אויס א געמאָסטענער. ס'איז מיר איינגעפאלן אז עס באצאָלט זיי די פארוואלטונג, אז זיי זענען באוועגלעכע לויטשפּרעכערס ווייל אלע האָבן אָנגעשטעלט די אפּאַראַטן אויף דער זעלבער כוואַליע וואָס פארשפּרייט אינדערפרי טרויעריקע און נאָכמיטאָג טענצלדיקע מעלאָדיעס. אפשר איז עס אזוי נאָר אין די טעג ווען איך גיי שפּאַצירן און דאָס קומט ניט פאַר זייער אָפט ווייל די גרעסטע טייל פון צייט בלייב איך זיצן ניט ווייט פון מיין שוועסטער. ניט אין איר צימער כדי איך זאָל זי ניט שטערן. לעצטנס איז זי זייער נערוועז. ס'איז פארשטענדלעך: ניט אָנגענעם און זייער ניט לייכט איז ניט מער צו זיין דאָס וואָס מען איז געווען, אפילו ווען מ'איז ניט געווען ווער ווייסט וואָס, על אחת כמה וכמה מיין שוועסטער...

אריינגייענדיק אין עס־זאַל, דעם דריטן פארנאכט נאָך אונדזער אָנקומען אויפן קוראָרט, האָבן מיר באמערקט גרויסע פאַרענדערונגען. אויפן פלאַץ פון די איינאונצוואַנציק טישלעך זענען געווען דריי לאַנגע טישן געדעקטע מיט קאָלירטע טישטעכער, מיט ניי געפעס און מיט בלומען־וואַזן. עפּעס יום־טובדיק. דער דירעקטאָר פון דער סאַנאַטאָריע האָט זיין באַזונדערן סדר, ווי ער אליין זאָגט, צו מאכן קענטשאַפט מיט די געסט און צו באַקענען די געסט צווישן זיך. דאָס איז די יום טובדיקע זייט פון אָנונטמאָל, די אנדערע איז וועגן אָנווייזונגען ווי אזוי א גאַסט דאַרף זיך אויפפירן. ביי אָט די לעצטע ווערטער שמייכלט ער צווייִדייטיק, איז ניט קלאָר צי איז דאָס א מין אַנטשולדיקן זיך אָדער ער ווייסט וואָס ער ווייסט· עטלעכע האָבן פארשפּעטיקט (דער אינטענדענט האָט פארגעסן מיטצוטיילן די איבעריקע האָבן געוואַרט. איינער אן עלטערער, אן אומגעדולדיקער, האָט פון צייט צו צייט א כאַפּ געטאָן בגנבה, מיט צוויי פינגער, א טאָמאַטנרייפּטל און אויך בגנבה געקייט, גלייך ווי ער וואָלט זיך שעמען וואָס ער האָט קיין ציין ניט. קייענדיק האָט זיין פּנים אויסגעזען נאָך פערדישער און האָט ארויסגערופן א נאָך גרעסערע פאַרווּנדערונג ווייל ווער ווייסט ניט אז פערד מעלה־גרהן ניט. כ'האָב זיך ארומגעקוקט און דערזען

אז די מערהייט האָט אזעלכע פּנימער. כ׳האָב געמיינט אז זיי וועלן אָנ־הויבן שאָקלען מיט די קעפּ אראָפּ און ארויף אזוי ווי עס טוען אלע פערד ווען זיי ווילן פארטרייבן פליגן אָדער אָפּקילן זיך.

אין עס־זאַל איז געווען א שרעקלעכע היץ, זיי אָבער זענען געזעסן שטייפע פון רוגז וואָס זיי דארפן ווארטן אויף די ניט דיסציפּלינירטע געסט. ענדלעך זענען געקומען אלע און דער דירעקטאָר האָט אונדז פאָר־מעלעך באגריסט, האָט געגעבן אָנווייזונגען, גערעדט וועגן טעלער, גלע־זער, גאָפּלען, היגיעניש פּאַפּיר און נאָך אזעלכע זאכן וועלכע געהערן דער סאנאטאָריע און ס׳איז א גלייכע זאך זיי זאָלן דאָרט בלייבן. פּלוצעם האָט מיין שוועסטער אויסגעשאָסן אין א געלעכטער, האָב איך זי געמוזט אָפּפירן אין צימער. ווען זי האָט זיך בארואיקט האָב איך זי געפרעגט וואָס ס׳איז געשען, וואָס איז דאָ צו לאכן, האָט זי מיר געענטפערט אז אזוי האָט געלאכט צום לעצטן מאָל נאָטעלע, נאָטען האָב איך געקענט, אזוי אז איך האָב מער קיין פראגעס ניט געשטעלט, כ׳האָב פארשטאנען אז זי מוז זיך אויסרוען. האָב איך געבראכט א גלאָז יאָגורט, דאָס געשטעלט אויף דעם נאכטקעסטל טאָמער פילט זי הונגער זאָל זי עפּעס געפינען.

דעם אנדערן טאָג זענען מיר געגאנגען שפּאצירן ניט ווייט פון דער סאנאטאָריע, כ׳האָב זיך ניט דערוואַרט אז זי זאָל רעדן. כאָטש איר דער־ציילן האָט געהאט א צוזאמענהאנג, אויסגעזען לאגיש, קלאָר, פארשטענד־לעך האָב איך דאָס ווייניק וואָס פארשטאנען. כ׳האָב אָבער אלץ רעגיס־טרירט פּינקטלעך אין זיכרון. דער אופן פון איר דערציילן האָט מיר איינ־גערעדט אז כ׳דארף זיין זייער אויפמערקזאם, אז ס׳איז וויכטיק צו פאר־געדענקען וואָס מער איינצלהייטן, אויסדרוקן, ווייל ס׳איז מעגלעך אז...

ווען ס׳איז די רייד פון איר, קאָן איך דאָס וואָרט ניט ארויסרעדן. כ׳ווייס אז ס׳איז א נארישקייט, אז איבערגלויבן איז א בושה, איבריקנס בין איך נישט איבערגלויביש, אָבער ווען עס האנדלט זיך פון איר קאָן איך ניט. כ׳האָב מורא צו בלייבן אליין א שוואכער און בלייכער, ווייל זי, מיין צווילינג־שוועסטער, האָט שוין ניט וואָס איבערצולאזן, אירע כוחות זענען צו ענדע.

— אזוי האָט ער געלאכט דאָס לעצטע מאָל. ניט מיט זיין געוויינטלעכן געלעכטער. זיי זענען געזעסן א וואָך... דערציילט זי אין דריטער פּערזאָן. עס קומט איר אויס לייכטער. אזוי האָט זי אויך דערציילט מיט יאָרן צוריק ווען מיר זענען געווען יונג. דעמלט פלעגט זי מיר דערציילן א סך זאכן, אָדער אפשר פלעגט זי גאָר זיך אליין איבערדערציילן די גע־

שעענישן און אײנצײטיק געוואָלט הערן וויאַזוי זײ קלינגען אין א פרעמדן אויער.

— אין דער צײט פון הונגערמארש איז זי געגאנגען צוזאמען מיט מאשאן.

איך האָב פארשטאנען אז די וואָס איז געגאנגען מיט מאשאן איז געווען טאקע מײן שוועסטער, אנדערש וואָלט זי געווען געזאָגט א נאָמען, ווײל די וועלכע איז געגאנגען מיט מאשאן האָט דאָך אויך געמוזט האָבן א נאָמען.

— מאשא האָט איר געזאָגט זי זאָל זײן פאָרזיכטיק. ס׳איז מעגלעך אז די פּאָליצײ זאָל זיך ארײנמישן. אין שטאָט איז זי געווען א פרעמדע, די אגענטן האָט זי ניט געקענט, האָט מען זי ארעסטירט. נײן טעג האָט מען זי אָפּגעהאלטן אין פּאָליצײ קעלער. זי האָט דאָרט געפונען פיל פרויען האָט זי געמײנט אז אויך זײ האָט מען פארנומען פון הונגערמארש. זי האָט ניט געוווּסט אז זײ, די פרויען, גײען טאָג טעגלעך אויף א הונגערמארש, יעדע פאר זיך, אינדיווידועל. זי האָט זיך נאָר געוווּנדערט וואָס אײנציקע גײען, אנדערע קומען, גלײך ווי דער מארש וואָלט זיך קײן מאָל ניט ענדיקן, גלײך ווי ער וואָלט זײן אן אײביקער. אין א טאָג האָט מען געבראכט א מײדל א שײנקײט אָנגעטון מיט א ווײס, ווײס קלײד. אזעלכע האָט זי ביז דעמלט ניט געזען. מ׳האָט זי ארײנגעוואָרפן אין צעלע, זי איז געפאלן אויף דער שמוציקער פּאָדלאָגע, האָט געשריגן, געשאָלטן, געחלשט, ווידער געשריגן, אָבער קײנער האָט איר ניט געהאָלפן. זי האָט געפּרווט אויפהויבן דאָס מײדל, האָבן די איבריקע געלאכט: „בהמה, האָבן זײ געזאָגט, זעסט ניט אז זי איז שיכור?“

„שיכור?!“ צוערשט איז עס אויסגעקומען אומפארשטענדלעך, דערנאָך האָט זיך אָנגעהויבן בלעטערן א בוך מיט צײכענונגען פון כל־ערלײ העלגעפארבטע מיקראָבן און ווירוסן. זי האָט זיך ארומגעקוקט און פארשטאנען פארוואָס די לופט איז אזא געדיכטע, פארוואָס אין קעלער אָטעמט זיך שווער, דערפילט ווי עס קריכן אין מויל, אין די נאָזלעכער און אין די אויערן טשעכאָטקע און סיפיליס־מיקראָבן און ס׳האָט זיך איר געדאכט אז אָט, אָט פאלט זי אוועק נעבן דער ווײסגעקלײדטער אין א טויט חלשות. זי האָט זיך קוים דערשלעפּט צום פענצטערל, געוואָלט זען די לופט פאר דעם שלינגען זי אין די לונגען. זי האָט ניט געוווּסט וויפל צײט זי איז געבליבן א צוגעקאָוועטע מיט בײדע הענט צו די גראטעס ביז מען האָט זי גערופן און אָפּגעפירט אין א צימער מיט א מאָדנע בענקל.

דריי מענער אין ווייכע כאַלאַטן האָבן זי געוואַלט צווינגען אַרויפקריכן אויף דעם בענקל, האָט זי זיך אַנטקעגנגעשטעלט מיט אַזאַ כוח, און גע־שריגן מיט אַזעלכע קולות, אַז אַפילו זיי האָבן זיך דערשראָקן און מען האָט זי אָפּגעשיקט אַהיים אין איר שטעטל, צו פוס אין באַגלייטונג פון זשאַנדאַרמען. אַ צייט לאַנג האָט מען געזאָגט אַז זי איז אַפּאַטיש. פאַר־שטייסט? נאָר ניין טעג און זי איז געבליבן אַ צייט אַפּאַטיש. צי אפשר אפילו ניט קיין ניין, אָבער ניט ווייניקער ווי צוויי, אַזוי פיל וויפל זי איז געבליבן אין פּאָליציי־קעלער נאָך דעם וואָס מען האָט געבראַכט די מיט דעם ווייסן קלייד. אפשר איז זי געבליבן אַפּאַטיש נאָר פון געראַנגל מיט יענע דריי אין ווייסע כאַלאַטן. פאַרשטייסט?

איך האָב איר געזאָגט אַז איך פאַרשטיי, דער אמת איז אַז איך האָב ווייניק וואָס פאַרשטאַנען. ס'איז מיר אַפילו אויסגעקומען אַביסל קאָמיש וואָס זי שטרייכט אונטער ניין טעג, צי נאָר צוויי, צי נאָר יענע פּאָר מי־נוט. וואָס האָט דאָס אַלץ צו טון מיט בלייבן אַ צייט אַפּאַטיש? איצט דער־ציילט זי נאָר וועגן אַכט טעג און איך ווייס ניט צי וועל איך פאַרשטיין מער פון דער נייער געשיכטע, אָבער זאָגן זאָג איך גאָרניט. איך שאָקל נאָר צו מיטן קאָפּ אַ שווייגנדיקער.

— זיי זענען געווען דריי: נאָטע, חנה און זי (ווידער זי). איך האָב זי גערופן דאָראַ. פאַר דעם באַפרייען האָט מען זיי אַלע דריי אַרויסגערופן צום עלטסטן פון דער זיכערהייטס־פּאָליציי. דער עלטסטער איז דאַכט זיך מיר דערמלט געווען נאַנו. איבעריקנס איז דאָס ניט וויכטיק.

זי שווייגט אַ רגע, ס'איז איר שווער צו רעדן אָדער אפשר איז איר יאָ וויכטיק ווער ס'איז דערמלט געווען דער עלטסטער, ווייל זי זיך דער־מאָנען, זען דאָס פּנים. צי זי האָט זיך דערמאָנט ווייס איך ניט, ווייל זי זאָגט מיר ניט.

— דער עלטסטער זאָל רופן פאַר דעם באַפרייען, שמעקט מיט גע־פאַר. דאָס האָט געקאָנט זיין דער אָנהויב פון אַ נייער אַנקעטע אָדער ווער ווייסט וואָס פאַר אַ פּראָוואָקאַציע. אין וואַרטצימער האָט זיי אויפגענומען אַ קאָמיסאַר. אויפפאַלנד איז אויסגעקומען זיין העפלעכקייט. ער איז פאַר־שוווּנדן אין נאַנוס אַרבעטצימער, תיכף צוריקגעקומען געלאָזט הינטער זיך די טיר אָן אָפענע ווי איינער רעדט, נאַנו וואַרט, איז דער גאַנצער עסק געוואָרן נאָך פאַרדעכטיקער.

נאַנו האָט באמת געוואַרט. אויסגעזען האָט ער מיד, אויסגעמאַ־טערט ווי נאָך אַ ניטגעשלאָפענער נאַכט. ווען זיי זענען אַריין אין אַרבעטס־

צימער איז ער אויפגעשטאנען פון בענקל, א זאָג געטאָן דעם קאָמיסאר: „כ׳וויל מען זאָל אונדז ניט שטערן״ און זיך צוריק אוועקגעזעצט. זיי וואָלטן געווען געדארפט פּראָטעסטירן, ניט צולאָזן אז א פּאָליציי באאמטער, מעג ער זיין אפילו נאנו, זאָל רעדן וועגן זיי מיט א טאָן און אויסדרוק וועלכע שטעלן זיי מיט אים אויף דער זעלבער שטופע. זיי זענען רעוואָלו־ציאָנערן און ער איז ניט מער ווי א הונט, וואָס היט אן אָרדנונג. אלץ האָט זיך אָבער אָפּגעוויקלט אזוי אומדערווארט אז זיי האָבן פארשפּעטיקט צו רעאגירן. די טיר האָט זיך פארמאכט הינטער דעם קאָמיסאר און נאנו, גלייך ווי ער וואָלט געווען לייענען זייערע געדאנקען, האָט זיך געאיילט זיי בעטן זיך זעצן. פּראָטעסטירט ניט, האָט ער צוגעגעבן. איך בין מיד און ס׳וואָלט זיין נאָר פארלוירענע צייט און אפשר אויך אן איין־און־איינ־ציקע געלעגנהייט. קאווע, זאָגט ער, האָב איך ניט באשטעלט, כ׳ווייס אז מיט מיר וועט איר ניט טרינקען, אפשר זענט איר גערעכט. אין אונדזע־רע געגנטן איז קאווע געוואָרן מער ווי א פּשוט טרינקעכץ. „אין אונדזע־רע געגנטן״ האָבן זיי איבערגעחזרט אין געדאנק, ניט פארשטאנען דעם מיין, אויפגעריסן די אויגן און געבליבן זיצן מיט א שטארן קוק. צע־קנייטשטע, ניט געוואשענע פון אכט טעג, מיט גרויסע שווארצע רעדער ארום די ברייט צעעפנטע אויגן האָבן זיי אויסגעזען אויף די ווייכע בענק־לעך וואָס ארום ריזיקן פלאָרענטינער שרייבטיש ווי נעבעכדיקע שאָטנס, אָדער ווי מענטשן וועלכע מען האָט געכאפּט ביי א גנבה. דורך די שווע־רע פירהאנגען האָט זיך געזיפּט א געל ליכט, דערמאָנט אז אויף דער אנ־דערער זייט פענצטער הערשט א שרעקלעכע יולי־היץ, פון דער גאס האָט זיך דערטראָגן דאָס צעצויגענע קול פון א פּויער וואָס האָט געלויבט זיין סחורה מיט שוואכער איבערצייגונג. צוזאמען מיט דער שטימע האָבן אריינגעדרונגען אין צימער די גאס, דער טראמוויי, דער גערוך פון איבערגעהיצטן אספאלט, דעם פּויערס געשפּאָלטענע פּיאטעס און געבויי־גענע פלייצע, א קאזיאָנער שטויב האָט זיך לאנגזאם געלייגט אויף דער דעק פון פלאָרענטינער שרייבטיש, זיך געשיט צוזאמען מיט דעם אָפּגע־שוואכטן ליכט איבער דעם פארמאטערטן עלטסטן וואָס האָט אויסגעזען ווי א פארגעלטער פון ארכיוו ארויסגעשלעפּטער דאָקומענט.

נאנו האָט גענומען פון טיש א בראָשור, זיך א רגע פארטראכט, אָפּגעשטויסן מיט א ביטול־גרימאסע א געדאנק וואָס האָט געפּרוּווט בליצן. ניין, האָט ער געזאָגט, ס׳איז ניט קיין בראָשור וואָס איז געדרוקט געוואָרן אומלעגאל. ס׳איז ניט מיין כונה אייך פארצווארפן דאָס אָפּדרוקן זי.

ס'איז „דער 18־טער ברומאר פון לודוויג באָנאפּארט". איר קענט זיי? ניין? אויך דו חנה קענסט זי ניט? „דער פּאָליציימאַן האָט באַזיגט די פּרעטענ־זיעס אויף געשליפנקייט, ניט דוצן קאָן ער ניט", האָט א טראכט געטאָן חנה און האָט געהאַט א טעות. ער האָט איר געשטעלט די פראגע דירעקט ווייל ער האָט געוווּסט אַז איר פּלאַץ איז צווישן דער באָזע און שפּיץ, דאָרט ווו מען וואָלט געדאַרפט וויסן וועגן דער בראָשור.

נאַנו האָט געהאַט זיין אייגענע אָנשוויונג וועגן דער וועלט, א באַרג פון פאַרשיידענע געאָמעטרישע פיגורן, זעלטן קובישע אָדער ספערישע, די מערהייט קאָנוסן און פּיראַמידן. אַזוי האָט ער אויך געזען די אָרגאַני־זאַציעס מיט וועלכע ער האָט זיך אָפּגעגעבן, און אָפּגעגעבן האָט ער זיך מיט אַלע. דאָס פּלאַץ פון די וועלכע דאַרפן, אָדער מוזן, וויסן איז געווען לויט זיין מיינונג צווישן דער העלפט פון מיטלען און העלפט פון אויי־בערשטן דריטל פון דער פּיראַמידע. דאָס דוצן איז אַזוי אַרום געווען גיכער א צייכן פון גלייכקייט צווישן מענטשן וועלכע געפינען זיך כמעט אויף דער זעלבער שטופע, ווייל אויך די לאַנדפּאַרוואַלטונג האָט נאַנו גע־זען אין דער פאָרם פון א פּיראַמידע און זיין פּלאַץ בערך אויף דעם זעלבן ניוואָ ווי חנה'ס אין איר אָרגאַניזאַציע, אפשר אַביסעלע העכער. פון איר קוק האָט ער פאַרשטאַנען אַז אין עפּעס איז ער זיך טועה, מיט וואָס איז אים ניט געווען קלאָר, ער האָט געטראַכט אַז אין פאַרלויף פון שמועס וועט ער דאָס אויפקלערן. אויפגעבן דעם שמועס האָט ער ניט געוואָלט און ניט געקאָנט. ער האָט געמוזט רעדן און ניט פאַר אבי וועמען, ער האָט געדאַרפט האָבן פאַר זיך אויערן וואָס קאָנען הערן, וועלכע קאָנען פאַרשטיין דעם פאַרנעם פון דעם וואָס מוטשעט אים. נאַנו איז געווען א ציניקער, אָבער דאָס מאָל האָט זיך אים די שפּיל אויסגעוויזן א צו ריזי־קירט'ער.

ער האָט געקאָנט פירן דעם שמועס אויך מיט אַזעלכע וואָס געפי־נען זיך נענטער צום שפּיץ פון דער פּיראַמידע. מיט זיי איז אָבער נאַנו ניט אינטערעסאַנט צו שמועסן. ער האַלט אַז זייערע מיינונגען זענען גיכער רעטעניש. ביי זיי מוז מען טרעפן דאָס וואָס זיי דערזאָגן ניט. שטייט מען צו איז מען א גראָביאַן, א מענטש אָן פּאָליטישן חוש. דער־פאַר האָט ער אויסגעקליבן דווקא זיי דריי. ביי דעם ניוואָ איז נאָך ספּאָנטאַנקייט א מעלה.

— ס'האָט אויף מיר געמאַכט א געוואַלטיקן איינדרוק דאָס פאַר־שטיין פון מאַכט־מעכאַניזם, זיינע פאַרשידענע אימפּליקאַציעס און קאָנ־

סעקוועגצן. איר וואָלט געזאָגט א געניאלער אנאליז, איך קאָן דאָס מיר ניט דערלויבן. איבריקנס האָב איך קיין גאונים ניט ליב. זיי האָבן אויף מיר א האמעוודיקן איינפלוס, ער האָט אָנגעהויבן לאכן און אין דעם מאָ־מענט פארשטאנען אין וואָס עס באשטייט זיין טעות אין אָפּשאצן חנה׳ן. זי איז ניט קיין ציניקערן. זיין געלעכטער איז געוואָרן נערוועזער.

— איך האָב אייך גערופן צופעליק אָבער איצט זע איך איין אז מיין אינטואיציע האָט מיך ניט אָפּגענארט. דער מאכט־מעכאניזם איז אייך פרעמד, אינטערעסירט אייך ניט. איר זענט ניט מער ווי אומרואיקע מענטשן. רעוואָלטירטע, איר קאָנט זיך ניט איינפּאסן אין דער געזעל־שאפט, איר קאָנט מיט איר ניט שלום מאכן ניט וויסנדיק פארוואָס. חנה האָט זיך א ריר געטאָן אויפן בענקל, געוואָלט עפּעס זאָגן, האָט נאנו א מאך געטאָן מיט דער האנט, ווי א גלייכבארעכטיקטער אָפּאָנענט, וועלכער פאָדערט מען זאָל אים לאָזן ארויסזאָגן זיין מיינונג. מען דארף דאָס ניט פארשטיין ווי א פאָרוווּרף. פארקערט, דערפאר זענט איר דאָס זאלץ פון דער וועלט, אָן אייך האָט זי קיין טעם ניט. מיין פליכט איז אויפצולייזן אָט דאָס זאלץ. עס פארשאפט מיר ניט שטענדיק קיין פארגעניגן. נאנו האָט זיך ווידער צעלאכט, דאָס מאָל האָט אים ניט געארט וואָס זיין ציניזם איז אזוי אויף דער האנט, וואָס זיין געלעכטער קלינגט ניט נאטירלעך. ווי איר זעט האָט יעדער זיינע קאָנפליקטן, זיינע געוויסנספראגן, זיין אייגענעם גורל. מיין גורל איז אויפצולייזן. די געזעלשאפט דארף און מוז האָבן איר סטאבילקייט, זי דולדט אייך אלס ספּעקטאקל אָבער ניט מער. זי וויל פעסטן באָדן אונטער די פיס אָדער כאָטש אן אילוזיע פון קביעות, פאר אָט דער אילוזיע באצאָלט זי מיך.

נאנו האָט זיך אויפגעהויבן פון בענקל און אָנגעהויבן שפּאצירן איבערן צימער. נאָטע האָט באמערקט ווי ער שפּיגלט זיך אין דאָראס שווארצאפּל האָט עס אים דערמאָנט אין בוטנארון, אן אייגנטימער פון א בריטשקע מיט צוויי פערד, איז ער געווען א סטאָלב פון די פארטייען ביי דער מאכט. שפּאצירן פלעגט אים געפעלן דווקא אין דער מיטן גאס. מעג־לעך אז ס׳איז געווען ניט מער ווי א געוווינהייט, אויף דער קאָזלע איז אים שטענדיק אויסגעקומען צו זיין אויף דער מיטן גאס. מענטשן האָבן דאָס אָבער אויסגעלייגט אנדערש, ווייזט אויס מחמת זיין בויך וועלכן ער פלעגט טראָגן מיט צו גרויסן כבוד, אָדער זיין נייגעריקייט צו וויסן וואָס עס טוט זיך לענגאויס די גאסן, צי גאָר דערפאר ווייל ער פלעגט אָפּט שטיין און אָנקוקן פון דעם אין דריי קאָלירן געפארבטן סטאָלב, וואָס

אין הויף פון דער זשאנדארמעריע. דאָס ראנגלעניש פון מענטשעלע וואָס אין דאַראס שווארצאפל איז אים אויסגעקומען קאָמיש, ס׳האָט זיך אים געוואָלט א ווייז טאָן דערויף מיטן פינגער, האָט ער אָבער דערהערט נאָ־נוס קול.

— ניין, קיינער דארף אייך ניט. אן עם־קשה־עורף זענט איר, אומ־באקוועמע מענטשן.

זיך צוריקגעזעצט, א פיר געטאָן דעם בליק איבער די ווענט, גלייך ווי ער וואָלט עפּעס זוכן, געלאכט דריבנע כמעט קינדעריש.

— אויב איר מיינט אז אונטערן טיש איז אן אפּאראט וואָס רעגיס־טרירט אונדזער שמועס, אז דורך די ווענט קוקן צענדליקער אויגן, נארט איר זיך אָפּ. דאָס וועט זיין שפּעטער, דעמלט וועט אויך דער זיכערהייטס־פּאָליציי־שעף ניט וואגן זיך צו דערלויבן אזעלכע ספּעקולאטיווע געדאנ־קען בקול רם. פּילט אייך פרייער, ער האָט גענומען פון טיש א גלעזל קאָניאק, א שמעק געטאָן ווי א ייד נאָך הבדלה פון בשמים פּושקעלע. נאָטע האָט באמערקט, אז נאנו האָט לאנגע דינע פינגער און א טראכט געטאָן „כמעט מיידלישע״. ניין, עס וועט ניט זיין קיין צייט פון וידוי. זשע סיו ביען פּלאסע פּור לע סאוואַר.*

זיי זענען געזעסן אויף די בענקלעך און געקוקט צו דעם מענטשן וואָס האָט גערעדט גלייך ווי ער וואָלט זיך געפינען פאר א גרויסער אוידיטאָריע. די טערמינען פון דער עקוואציע ווערן פון טאָג צו טאָג קלאָרער האָט נאנו פאַרגעזעצט זיין פּאַרטראג, אפשר דערפאר האָט אויף מיר געמאכט אזא איינדרוק די בראָשור. עס וועט קומען א טאָג אין וועלכן איר וועט זיך דערמאָנען אין מיינע רייד, אז איר וועט זיך דערמאָנען איז קיין ספק ניט. מעגלעך אז איר וועט לאכן. ס׳זאָל געשען אזוי און ניט אנדערש וואָלט מיר הנאה געטאָן. מיר זענען פיינט, אויסגעשפּראָכענע פיינט און דאָך ווינטש איך אייך ניט דעם טאָג אין וועלכן איר וועט קו־מען צום באשלוס אז נאנו איז ניט געווען שיכור און אויך ניט משוגע. כ׳האָף אז איר וועט זיין גענוג שטארק אויף ניט צו באגיין זעלבסטמאָרד. איר זענט דאָך ניט קיין פּאַעטן!

נאנו האָט אָפּגעוואַרט א צייט, געוואָלט זען דעם עפעקט פון זיינע רייד, איז אָבער זיין ווארטן געווען אומזיסט. ס׳האָט זיך אים געדאכט אז זיינע ווערטער בלייבן הענגען אין צימער, אז זייערע אויערן זאפּן זיי

---

*) פון אָרט אויף וועלכן איך געפין זיך קאָן מען וויסן.

ניט איין. „זיי זענען ניט אומשטאנד", איז אים איינגעפאלן, „טיפשים, כ'־וואָלט זיי געדארפט ארויסוואַרפן פון צימער, ניט פארלירן די צייט". ארויסגעוואָרפן האָט ער זיי ניט. ער האָט געוווסט אז אנדערע, אזעלכע וואָס געפינען זיך נעענטער צום שפיץ פון דער פיראמידע קאָן ער ניט רופן. זיי זענען ניט קיין באזעסענע פון אומרו. די אומרו־וועלט איז זיי פרעמד און אפשר איז בעסער אזוי.

— עס קומט אָן עפּאָכע פון שטרענגע רעזשימען, אָן געזעצן אויב ניט קעגן־געזעצן. איך האלט זיך פאר א דעמאָקראטיש געשטימטן מענטשן כאָטש ס'זענען פאראן אזעלכע וואָס לייקענען דאָס, וועלכע זענען איבער־צייגט אז ס'איז ניט אזוי. לויט זייערע איבערצייגונגען שליסט דעמאָ־קראטיע אויס דעם אנטיקאָמוניזם און איך בין אַן אויסגעשפּראָכענער אַנ־טיקאָמוניסט. מיר שיינט אָבער אז אנטקעגן דעם וואָס קומט וועט אלץ וואָס געווען פריער אויסזען ניט מער ווי א גראָטעסקע שפּיל. אויטאָ־דאַ־פע, אפּאָקאליפּס...

א צעקוועטשטער מיט פארדרייטע אָפּגעברענטע בלעטערשפּיצן האָט דער ציגאר אויסגעזען ווי אַן אָפּגעשאָסענער דום־דום פּאטראָן (נאָנו איז געווען אין דער ערשטער וועלט־מלחמה), א סימבאָל, און נאָנו האָט ניט געפּרווּט פארהוילן זיין מורא.

— איך גרייט צו א נייע בריגאדע. ס'איז נאָך א סוד אָבער איך קען דעם עולם, ס'איז א באנדע מיט וועלכער מ'האלט קיין סודות ניט. אינגיכן וועט מען זיי אָנווייזן מיטן פינגער, ווי נאָר זיי וועלן זיך באַ־ווייזן. זייער האלטונג, זייער ברוטאליטעט פאראָט זיי. ניט שווער צו אָרגאניזירן בריגאדן. וועגן זייערווירקזאמקייט איז ניטאָ וואָס צו רעדן. ער האָט דאָס געוווסט פּינקטלעך, האָט נאָנו געזאָגט אָנווייזנדיק מיטן פינגער די בראָשור. א בריגאדע קעגן די אומרואיקע, קעגן די וואָס קאָ־נען זיך ניט איינפּאסן אין אינסטיטוציאָנאליזירטן לעבן. עס דאכט זיך מיר אז דאָס קאָמישסטע אין דעם איז וואָס אָט די בריגאדע וועט זיין מיין דויערווערק. זי וועט איבערלעבן אלע רעזשימען.

א שווערע שטילקייט האָט אָנגעפולט דאָס צימער. די זון האָט גע־שיינט אין אנדערע פענצטער, דאָ איז דאָס ליכט געווען פויל און די לופט האָט באקומען א שלעכטן גערוך.

אויף דער גאס האָבן אלע דריי אָפּגעאָטעמט. נאָך אלע צען שפּאַן האָט נאָטע אויסגעשאָסן אין א הילכיק געלעכטער און ניט מיד געוואָרן

איבערצוחזרן: „א משוגענער, א פאַלנע משוגענער, וואָס וויל מ׳זאָל מיינען אז ער איז א פילאָסאָף״. חנה האָט נאָר געזאָגט: „אזא מנוול!״

— און ווען האָט ער געלאכט דאָס לעצטע מאָל? פרעג איך מיין שוועסטער כאָטש איך ווייס אז צופיל רעדן שאדט איר.

— ווער?

— נאָטע.

— אהא נאָטע! דאָס לעצטע מאָל א סך שפּעטער. כ׳האָב אים באַגעגנט אין אן אינדערפרי. ער האָט זיך געאיילט. מיר א מאך געטאָן מיט דער האנט און פארבייגעגאנגען. דערנאָך האָט ער זיך אומגעקערט און געפרעגט: דו געדענקסט די געשיכטע מיט נאנון? וועלכע? האב איך געפרעגט. כ׳האָב אינגאנצן פארגעסן. דעמלט האָט ער געלאכט דאָס לעצטע מאָל. א מאָדנע געלעכטער. און קיין פּאָעט איז דאָך נאָטע באמת ניט געווען.

זי אָטעמט שווער. זי איז מיד. כ׳בעט זי זי זאָל שווייגן, זי זאָל זיך אויסרוען, זי זאָל שלאָפן, מאכט זי מיטן קאָפּ: יאָ, יאָ, און רעדט ווייטער.

— אייגנטלעך ווייסט מען ניט וואָס ס׳איז גוט און וואָס שלעכט. שרהלע האָט געכאַוועט נינאן אויף א מאָדערנעם אופן, ווי א חברטע. זי האָט איר ג׳עהאָלפן זיין אומאָפּהענגיק און איצט איז זי אייפערזיכטיק. הייסט עס אז אזוי איז אויך ניט גוט.

מיין שוועסטער דרייט זיך אויס מיטן פנים צו דער וואנט און איך זיץ אן אומבאהאָלפענער, עס דאכט זיך מיר אז זי פארלירט דאָס באוווסטזיין. פון דער גאס דערטראָגט זיך א שפרינגענדיק לידל: „פרונדזע ווערדע מעטערגונע, מ׳א פאקוט מאמא סוב לונא, סא פיו פלין דע וואַיע בונא״ (בלעטער גרינע אויף אביידל, און מיין מאמע אן א קליידל, געבוירן מיך אין א הינטערגעסל, און געהייסן לעבן ווי א פרעס־פרעסל). און מיר וויל זיך שרייען אז די גאנצע ערד זאָל הערן: לאָזט דעם צווייליגג געמאך...

שוין איבער צוויי וואָכן אז איך קלינג. איך פרוּוו פארשידענע המצאות און שפּיצלעך, דער רעזולטאט איז דער זעלבער. קיינער ענטפערט ניט. איך קלינג צוויי ציפערן, ווארט ביז עס הערט זיך א קליק, קלינג שנעל דריי און נאָך צוויי לאנגזאמער, לייג דאָס טרייבל צום אויער,

קלינגט איין מאָל קורץ, א פויזע, נאָך דעם קלינגט עס לאנג און ווידער א פויזע, ווידער לאנג אזוי פינעף מאָל, צען מאָל, צוואָנציק מאָל. אין דער צייט פון פויזע, דאכט זיך מיר, אז ביי דעם צווייטן עק דראָט אָטעמט עמעצער, אָט וועט ער ארויסרעדן א וואָרט, א הוסט טון, הויבט אָבער ווי־דער אָן קלינגען. לייג איך אוועק דאָס טרייבל און ווארט. לאנג קאָן איך ניט ווארטן, פרווו נאָך אמאָל אָבער ניט אין דעם זעלבן סדר. איך קלויב שנעל דריי ציפערן, ווארט כ׳זאָל הערן דעם ניט אנגענעמען קליק, גלייך עמעצער וואָלט זיך אריינמישן, נאָך דעם לאנגזאם אָבער אָן איבעררייס פיר. הערט זיך ווידער דער זעלבער גערויש, איין מאָל קורץ און זעקס אָדער צען מאָל לאנג און קיינער ענטפערט ניט, קלויב איך אלע זיבן ציפערן לאנגזאם, קוים באוועגנדיק דאָס ציפערבלאט, אָבער אָן איבעררייס, ווייל אויב אָן איבעררייס הערט מען מער גאָרניט און דעמלט איז נאָך ערגער ווי ווען עס קלינגט, ווען איך הער קלינגען ווייס איך אז דאָרט ביי דעם צווייטן עק דראָט כוואליעט און גיסט זיך א שארפער קלאנג, ער פולט אויס דאָס עסצימער, קריכט אין שלאָפצימער, אין קיך, אין פאָדערצימערל, אין באָד, פארפלייצט די גאנצע וווינונג פון אונטן ביז ארויף צו דער סטע־ליע עס בלייבט ניט קיין ליידיק ווינקעלע, עס קלינגט איבעראל און דער טיש, די בענקלעך, די שאפע, דאָס בעט, די בלומענוואזן, די בילדער אויף די ווענט, אלע הערן און ווארטן, זיי ווארטן ניט אויף דער האנט וואָס דארף אויפהויבן דאָס טרייבל, ניט אויף דעם קול וואָס דארף ענטפערן. זיי ווייסן אז די טריט זענען פארגליווערט געוואָרן, אז די האנט איז אוממעכ־טיק, דאָס קול אויף אייביק פארשטומט. זיי שטייען אָדער הענגען קאלט־בלוטיקע, ווארטן מיט געדולד אז דאָס אומגעלומפערטע קלינגען זאָל אויס־לעשן לאנגזאם, ארויסרינען פון דער וווינונג אז אין אלע ווינקעלעך זאָל ווידער הערשן שטילקייט, דער שטויב זאָל פאלן איבער אלץ, זיך לייגן אויף אלע פלאכן, א ניט געשטערטער פון גלעקל־כוואליעס. איך וויל אָבער ניט. קלויב איך ווידער די ציפערן, קומט אריין א שוועסטער אָנגעטון אין א ווייסן פרישגעפרעסטן כאלאט, אירע טריט הערט מען ניט, נאָר דאָס שורשן פון געקראָכמאָלעטער לייוונט, פיל איך איר אָנוועזנהייט, פרווו שמייכלען שולדיק, זאָגט זי:

— שוין ווידער?

פון דער טיפעניש פון אירע אויגן שפראָצט מיטלייד, זי וויל אויס־וואָרצלען דאָס באליידיקנדיק געוויקס און איז ניט אומשטאנד.

נאָך א זייער יונגע די קראנקנשוועסטער.

אזוי איז שמואליק ניט געוואָרן קיין למדוואָוניק

— ווער קאָן זאָגן וויאזוי עס פארפלאָנטערן און צעפלאָנטערן זיך די געשעענישן, האָט א פרעג געטאָן משה פילאָזאָף, ווארפנדיק א העלצל אויפן פייער.

דערשראָקענע פון הונדערט טויזנט פונקען האָבן די בוימערשאָטנס אויפגעציטערט און זיך לייכט א ריר געטאָן איין מאָל רעכטס און איין מאָל לינקס; פארוואונדערטע האָבן נאכטפייגל זיך אָפּגעריסן פון די פעלדזן, א מאך געטאָן מיט די פליגל און זיך ווידער געזעצט מיט בלינדער אומ־רואיקייט אונטער די פעדערן; פאָרזאָרגטע איבער ווער ווייסט וואָס פאר א שוידערלעכע סודות האָבן די בוימער א קרעכץ געטאָן. צווישן די כמארעס האָט זיך דורכגעריסן כהרף־עינדיק א לבנה־שטראל, דער אויס־געלאָשענער בליאסק פון שטאָלענע האָלץ־זעגן האָט דערמאָנט אז די אר־בעטסטעג האָבן קיין ענדע ניט, אז זייער אָנהויב פארלירט זיך ערגעץ פאר ששת־ימי־בראשית, אזוי אז דער עולם, כאָטש א מידער און דער־שלאָגענער, האָט זיך אויסגעדרייט מיטן פנים צום פייער, געלאָזט דעם רוקן אויף דער השגחה פון די שומרים, וועלכע וואכן איבעראל זיצנדיק, ליגנדיק, צי גאָר ציילנדיק די טריט פון דער אייביקייט: „אויסשלאָפן זיך וועט מען סיי ווי סיי, משה פילאָזאָפס א מעשה איז ווערט וואך זיין א נאכט“.

— שטעלט אייך א רגע פאָר, הויבט אָן משה רירנדיק פילאָזאָפיש די קוילן מיט א גרין צווייגל און ציענדיק זעלבסטבאוווסט יעדעס וואָרט, א מוטער מיט א קינד אין שטאָטגאָרטן אין א זומער פרימאָרגן. זי זיצט אויף א געל געפארבטער באנק, מיט א פארריסענעם קאָפּ און פארמאכטע אויגן, אָן געדאנקען וועלכע וואָלטן געקאָנט רינצלען דעם שטערן און לאָזט די זונענשטראלן טונקלען איר פון ווינטער־חדשים געבלייכטע הויט. פון צייט

צו צייט ווארפט זי א בליק אויף דעם דרייצן חדשימדיקן זינדעלע וועלעכס פרוווט גיין אויף די אייגענע פיסלעך. אָט טוט ער א שפּאַן און נאָך איינעם, בלייבט שטיין א פאַרוווּנדערטער פון אויפטו, ער קאָן ניט פאַרשטיין וויאַזוי עס איז געשען, קוקט צו דער מאמען, לאַכט פון איר גוטמוטיקן שמייכל און טוט א פאַל אויף דעם ווייכן הינטערל: בוף! וויל זיך אויפהויבן, קומט אים די מאמע צו הילף, שטעלט אים אויף די פיסלעך, בויערט ער מיט בלויע אויגעלעך וועגן אויף וועלכע ער זאָל זיך א לאָז טון. געשעט אָבער אז א מורי מורנו, אַן אינסעקט אַזא, גרויס ווי א מערישקעקעפל, פּעקלט זיך אריבער מיט איר שווערן בויך — אַן איבערגעפּולטן מיט כמעט א מיליאָן אייעליעך — איבער דעם אספאַלטירטן סטעזשקעלע, ווייל איר דאַכט זיך אז דאָרט אויף יענער זייט געפינען זיך די ערי־מקלט וווּ זי וועט קאָנען ראַטעווען איר מין. זי איז די איינציקע וואָס האָט איבערגעלעבט דעם פון א מיתה־משונהדיקן אינסעקטיציד ארויסגערופענעם קאַטאַקליזם. אין דער צייט וואָס מורי מורנו שלעפּט זיך קוים מיט די טויזנט פיסלעך געלינג׳ען דעם קינד גאַנצע פינעף שפּאַן און זייערע וועגן קרייצן זיך. דאָס קינד ציט אויס דאָס רעכטע הענטל אין דער ריכטונג פון מורי מורנו, עס וויל זאָגן דער מוטער: זע נאָר! פאַרלירט עס דאָס גלייכגעוויכט, טוט ניטווילנדיק א זעקסטן שפּאַן און פאַרענדיקט די עקזיסטענץ פון די מורי מורנו׳ס.

פאַרלוירן געגאַנגען דער מין אויף אַלע אייביקייטן.

די ערד האָט א ציטער געטאָן און דער הימל האָט זיך געזעצט א שוואַרצער. דער בית דין של מעלה האָט זיך דערמאָנט אז די זעקסאונדרייסיק גערעכטע זענען שוין זקנים, וועמען עס פאַרלאָזן די כוחות, און א קוק געטאָן מיט פאָרוווּרף אין א געוויסער ריכטונג. אייגנטלעך האָט דאָס בויען און צעשטערן וועלטן צווישן יאָ, יאָ און ניין, ניין, דעם הימל דערעסן, אַזוי אז ער האָט פאַרציכט אויף מישן זיך אין מענטשלעכע ענינים, באַשטימט זיי לאָזן האַנדלען לויט זייער אייגענעם אָרעמען שכל מיט איין אויסנאַם: די זעקס און דרייסיק זענען געבליבן אין זיין קאָמפּעטענץ ווייל פון זייער גורל הענגט אָפּ אין א געוויסער מאָס — און אפשר מער ווי נאָר אין א געוויסער מאָס — די עקזיסטענץ פון דער וועלט. טראָגן זיי ניט אויף זייערע פּלייצעס הימל און ערד? אַזוי אז דער פאָרוווּרף איז ניט געווען גלאַט אין דער וועלט אריין — דאָס האָט ער געמיינט די דרייער־קאָמיסיע וועלכע איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער ענין למדוואָווניקעס און האָט פאַרנאַכלעסיקט איר אַרבעט. דערפילט דעם הימלס מוטנעם בליק האָבן

זיי פאַרלאָזט דערשראָקענע יענץ ווינקל פון דער גאַלאַקסיע וווּ זיי זענען געזעסן אין זייער געווײַנטלעכן באַהעלטעניש און געוואָרפן קאָרטן: גע־וואַלט טרעפן וועלכער וועט זײַן דער וועלטס־גורל איבער זיבן שמיטות. זיי האָבן זיך אַלע דרײַ אַ לאָז געטאָן מיט אימפּעט ביז אין דער געגנט פון טטעפּ און דאָרט לײַכט אַראָפּגענידערט אויף די צירוס כמארעס, וועלכע האָבן זיך קוים געשלעפּט איבער דעם שטעטל מאַנקאַלם.

דער הימל ווײַסט פּינקטלעך ווי עס האַלט מיט יעדן איינעם פון די למדוואָוניקעס, וועןן, וווּ און אויף וועלכן אופן יעדער איינער פון זיי וועט פאַרלאָזן די נישטיקע וועלט. כאָטש אַזוי, צי אפשר טאַקע דערפאַר האָט ער באַשטימט מען זאָל פאַרצײַכענען אין אַ פּנקס די נעמען פון אַלע מעגלע־כע פאַרטרעטער און איבערגעגעבן אַ שליחות דרײַ אַנגעזעענע הייליקע נשמות זיי זאָלן מאַכן אַ פּינקטלעכע רשימה, זי פאָרלייגן דעם בית־דין של מעלה וועלכעס זאָל באַשטימען מי ומי. אָט דאָס איז די דרײַער קאָ־מיסיע וואָס האָט זיך אָפּגעשטעלט איבער מאַנקאַלם, ווײַל דאָרט האָט געלעבט דער חשובסטער קאַנדידאַט, שמואל שנײַדער. באַמערקט האָבן זיי אים נאָך דעמלט ווען ער איז געזעסן אין אַ ווינקל פון תפיסה־הויף און געזינגען מיט אַ האַלב־קול: אוי ווײ מאַמע, קאַטשקעס שווימען און זיי מאַכן מיט די פּיס...״

דאָס לידל האָט שמואל געזונגען אַ טאָג, אַ וואָך, אַ חודש און נאָך מער. צוערשט האָט דער עולם פון תפיסה אים כמעט ניט באַמערקט: זיצט איינער אין אַ ווינקל און זינגט, איז זאָל ער זינגען, נאָך דעם האָט מען געשמייכלט מיט אַן אָנשטעל פון רחמנות ווי איינער רעדט „נעבעך״, און סוף־כל־סוף זיך דאָך צוגעהערט און שמואל — ווי זיי האָט זיך געדאַכט פאַרביסנקייט, כמעט נאַרישע עקשנות — האָט געוווּנען: דער ניגון איז גע־וואָרן אַ מין שלאָגער. פאַר אַלעמען איז דאָס לידל געוואָרן אַ צײַט־פאַרטרײַב, אַ מעגלעכקייט צו קירצן די צײַט צווישן איין ניט צו דער זאַט עסן און צווייטן, אַ הונגער לידל מיט דעם טראָפּ אויפן „אוי ווײ״, ביי שמואלן אָבער האָט עס געהאַט אַ מיין, אַן אונטערטעקסט. ס׳איז אין דעם געווען אַ שלשלת וואָס האָט יעדעס מאָל אונטערגעשטראָכן עפּעס אַנדערש: אָט דעם טײַך וואָס אונטער די קאַטשקעס, אָט דעם ווײַטיק פון אַ קוואָטשקע וועלכע האָט אויסגעפירט שווימענדיקע עופהלעך, צי גאָר דעם פראָסט וואָס בלײַכט די פּיסהײַטלעך.

די דרײַער־קאָמיסיע האָט דעם ניגון פאַרשטאַנען אויף איר אופן, ביי איר האָט ער געקלונגען ווי אַ תפילה, אַ לויב געזאַנג פון אַ מענטשן,

ווען די וועלט איז ניחא אזא ווי זי איז, אָן קשיות, אָן בעיות און אָן תיקוס און טאקע דערפאר אים אָפּגעגעבן דאָס בכבודיקסטע אָרט. צווישן די נאָכפאָלגער פון די זעקסאונדרייסיק אנאָנימע וועלטטרעגער.

דעם הימל איז ניט געלונגען אינגאנצן אָפּצוטרייסלען זיך פון מענטשלעכער שוואכקייט: די זעקסאונדרייסיק זענען ווייטער געבליבן אָנגעמענדיקע, אָבער די דרייער־קאָמיסיע איז צוזאמענגעשטעלט געוואָרן פון דריי נשמות, יעדע איינע פון זיי מיט א שם וואָס האָט איבערגעלעבט יאָרהונדערטער. די פאראַנטוואָרטלעכקייט פאר דער קאָמיסיע איז אויסגעפאלן אויף רבי עקיבא. איצט פאר דעם אונטערשרייבן דעם ענדגילטיקן פסק האָבן זיך אלע דריי ארויפגעלאָזט איבער דעם שטעטעלע מאָנקאלם, א לעצט מאָל א קוק טון אויף דעם אויסדערוויילטן, זען ווי ער שטייט אין ווארשטאט, אים אונטערפירן אהיים אויף דעם ניט געפלאסטערטן געסל און זיך מיט אים צוזאמען פרייען, ווען עס וועט אים געלינגען ארויסצובאקומען די פאלד אזוי ווי ער האָט זי יענע נאכט געחלומט באשיינענדיק דער טאָכטערס קליידעלע, אָן איבערגעמאכטס פון עלטערן זינדלס הייזלעך.
שמואליק איז באמת געקומען אהיים, עפעס גענומען אין מויל אריין, אָפּגעווישט דעם טיש, אָפּגעטרייסלט דעם פאָרעך פון איין שטיקל געוואנד נאָך דעם אנדערן, זיי אויסגעלייגט אויף דעם טישברעט. גענומען א לינעאל, אָנגעצייכנט מיט קרייד פארשיידענע פיגורן און אויסגעשטרעקט די האנט נאָך דער שער... אומגעדולדיק האָבן זיך די דריי ארויפגעלאָזט בענטער, זיך געזעצט אויף א זונענשטראַל וועלכער האָט זיך אָנגעשפארט אין שמואליקס פענצטער (זיך דערלויבט אים א פעסטע טון מיט מענטשלעכער פארציעניש, אויך הייליקע נשמות לאָזן זיך באאיינדרוקן פון אָרעמער תמימות) און געווארט אז צוזאמען מיט דעם ערשטן שניט זאָלן זיי הערן דעם ניגון. און דאָ איז געשען א גאָר אומדערווארטע געשעניש...

די שטימע, וואָס זינגט, איז נישט שמואליקס. דאָס קול דרוקט ניט אויס שאפונגספרייד (די פרייד פון זיין נישטיקער שאפונג פלעגט ביי שמואלן אָננעמען דעם זעלבן פארמעסט ווי דער ששת ימי בראשיתדיקער כי טוב ביי גאָט אַליין). ניין! ס'איז דאָס קול פון א מענטשן וועלכער האָט ארויפגעוואָרפן א ניט דערטרעגלעכן עול פון קאָפּ. אלע דריי האָבן זיך א וואָרף געטאָן אויפן קאנט פון קלאנג וואָס איז צו זיי דערגאנגען. דער וואָס האָט אָנגעהויבן מורמלען דעם ניגון איז ניט געווען אבי ווער, די שטימע איז געקומען פון קאפּיטאָליום.

קראפּטיקוס האָט געפּרוווט אָפּווישן פון שטערן דעם טיפן קנייטש פון שווערער פאַראַנטוואָרטלעכקייט מיט דער ברייטער דלאָניע, א קרעכץ האָט זיך ארויסגעריסן, דער „אוי וויי״ נאָכשלעפּנדיק פון א זכרון־ווינקל די ווערטער „קאַטשקעס שווימען״ און שמואלס אומשולדיקן בליק. ביי דער דערינערונג איז דער קנייטש אינגאנצן פארשוואונדן און ער האָט א פרעג געטאָן: ווו איז שמואליק? רבי עקיבא און די אנדערע צוויי האָבן פארשטאנען אז די געשיכטע פארקערעוועט אויף א נייעם וועג, וועלכער קאָן באדייטן א נייעם נסיון פאר זייער ליבלינג.

פארשרייבן שמואל שניידער אויפן צעטל, און דערצו נאָך אויפן ערשטן פּלאַץ האָט מען געמוזט אָפּלייגן.

משה האָט א טאַפּ געטאָן די קעשענע, געזוכט א ציגארעט און צו־פעליק באגעגנט יאנקעלעס חוזק בליק.

— מעגלעך אז די געשיכטע קלינגט עמעצן מיסטיש, האָט ער גע־זאָגט כלומרשט אין דער וועלט אריין, ניט אָפּקערנדיק זיין בליק פון יאנ־קעלען. ניט מסכים זיין, הייסט אָבער ניט איגנאָרירן, ניט וועלן וויסן און פארשטיין וואָס דער קעגנער וויל. לויט מיין מיינונג הייסט עס פונקט קאַפּויער, וויסן, און אים גובר זיין, מיט זיינע אייגענע ארגומענטן.

נאָך א פויזע אין וועלכער ס׳איז אים געלינגען ארויסשלעפּן פון קעשענע א האַלב אויסגערויכערטן ציגאַרעט, טיפער ארייננרוקן אין פייער דאָס גרינע צווייגל, אָפּוואַרטן ביז דער שפּיץ זאָל אָנהויבן ברענען ווי א ליכטל, אָנצינדן דעם ציגאַרעט און פארציען טיף דעם רויך, האָט ער א לאך געטאָן צו זיינע אייגענע געדאנקען איבער דעם מחלוקת וואָס דויערט צווישן אים מיט יאנקעלען צופיל יאָרן. אוועק מאכן מיט דער האנט קאָן מען ניט און אויפקלערן אויך ניט, פּשוט ווייל ס׳איז ניטאָ וואָס אויפצו־קלערן. די שפּיל פון ווער־וועמען האָט ניט איין מאָל אָנגענומען פאָרמען וועלכע האָבן געקאָנט דערפירן צו שנאה, ווען ניט... וואָס „ווען ניט״ קומט אים ניט אויפן רעיון און ער פארציכט צו בויערן זיך אין ענין...

— כדי צו פארשטיין ווירעמער שמואל שניידערס ניגון קומט אין קאַפּיטאָליום, וועלן מיר זיך אומקערן מיט אן אנדערטהאלב צענדליק יאָרן צוריק...

— — — — — — — — — — — —

די באַן רייסט זיך מיט אימפּעט איבערן סטעפּ. לויט שמואלס חשבון דאַרף מען באַלד אָנקומען אַזוי אַז ער קאָן ניט פאַרשטיין וואָס איז דאָס איילעניש. פּלוצעם טויכט אויף און פאַרשווינדט אַ סטאַנציע, איר נאָמען געשריבן מיט גרויסע שוואַרצע בוכשטאַבן געלינגט אים אָפּצולייענען מער פון אויגנטיפקייט ווי פון באַלויכטענעם ווייסן שילד: נאַגאַדאַגאַ — די לעצטע סטאַנציע פאַר דעם צענטראַלן וואָקזאַל פון דער הויפּטשטאָט. דאָס האַרץ טוט אַ לייכטן צאַפּל, הויבט אָן קלאַפּן שנעלער, און ער פילט אַז די נערוון רויטלען אים דאָס פּנים. ער הויבט זיך אויף פון נעבן פענצטער וווּ ער איז געזעסן דעם גאַנצן וועג און וויל נעמען דעם טשעמאָדאַן, זעט ער אַז די איבעריקע פּאַסאַזשירן זיצן רויִק אויף זייערע פּלעצער און וואַרפן נייגעריקע בליקן אויף דעם יינג וואָס ווייסט נישט אַז צען מינוט — וויפל עס דויערט דער וועג פון נאַגאַדאַגאַ ביז צום צענטראַלן וואָקזאַל — פאַרלויפן אין ניט ווייניקער ווי צען מינוט.

שמואל זעצט זיך ניט צוריק, ער לאָזט זיך צו דעם אָפּטרעט, ערשטנס כדי אויסצומיידן פּראַגעס וועלכע מ׳שטעלט געוויינטלעך אַ פּראָווינציעלן, און אַז ער איז אַ פּראָווינציעלער איז שוין אַלעמען קלאָר, דאָס האָט ער פאַרראַטן מיט זיין אַ הויב טון זיך פון פּלאַץ נאָך נאַגאַדאַגאַ, און צווייטנס ווייל ער פילט אַז ער מוז זיין מיט זיך אַליין כאָטש איין מינוט, זאַמלען כוחות וועגן דער באַגעגעניש מיט דער גרויסער שטאָט. פאַרמאַכט הינטער זיך די טיר האָט שמואל דערזען דעם שפּיגל און אין אים אַ פּנים מיט אַ פליישיקער נאָז אַ באַזאָטלטע מיט אַ דין כמאַרעלע זומערשפּרענקעלעך.

„עס דערנענטערט זיך דער פרילינג”. טראַכט ער און דערזעט די מאַמען ווי זי שטייט אויף דער שוועל מיט אַראָפּגעלאָזטע הענט. דאָס האַרץ טוט ווידער אַ צאַפּל אָבער אַנדערש ווי אין וואַגאָנאָפּטייל. אַ צאַפּל אָן נערוון, אָן רויטקייט אין די באַקן. ער דערמאָנט זיך אין דער מאַמעס טרויעריקן בליק איבער דעם שמייכלענדיקן פּנים און איר האָפענונג אַז די נסיעה — אַ שרעקלעכע, ווי יעדע נסיעה — וועט זיין מיט גליק. ער זעט אויף דעם געזיכט וואָס אין שפּיגל שפּראָצט אַ שמייכל און ווייסט ניט וועמען ער מיינט, די מאַמע אין איר טרויער, צי גאָר די קלייַן אויף זיין פּנים וועלכע דערמאָנען אַז דער פרילינג איז ניט ווייט.

די טיר פון וואַגאָנאָפּטייל עפנט ער אַביסל זיכערער. די פּאַסאַזשירן שטייען שוין מיט די טשעמאַדאַנעס אין די הענט. איצט איילט ער זיך ניט מער, וואָס ווייניקער מענטשן עס וועלן בלייבן אויף דעם פּעראָן וועט אים לייכטער זיין צו געפינען דעם וואָס דאַרף אים אָפּוואַרטן אויף דעם וואָקזאַל.

דער צוג גליטשט זיך לאנגזאם לענגאויס דעם פּעראָן. פאַרבלענדט פון ליכט, באמערקט שמואל אז ער איז שטיין געבליבן, ערשט דעמלט ווען ער זעט אז די פּאסאזשירן פאַרלאָזן דעם וואגאָן. אראָפּגעמענדיק דאָס רענצל פון דער פּאָליצע דערפילט ער נאָכאמאָל אז ס'איז אומגעלומפּערט גרויס. ער פאַרמאָגט סך־הכל צוויי פּאָרלעך וועש, איין האנטוך, איין זייפל, איין ציינבערשטל, צוויי פּאָר זאָקן און א פּאָר שטעקשיך. אים האָט זיך געוואָלט מאכן פון דעם אלעמען א פּעקעלע, דאָס איינוויקלען אין פּאפּיר און ארומבינדן מיט א שטריקל. איז אָבער די מאמע צוגעשטאנען: „נעם קינד, נעם דאָס רענצל. דאָרט וועסטו עס אָנפולן". נאָך גרעסער האָט דאָס אים אויסגעוויזן ווען ס'האָט אים א שלאָג געטאָן אין די אויערן א שרעקלעך געפילדער וואָס איז געקומען פון דער אָנגעזאמלטער מאַסע־מענטשן אויפן וואָקזאל. פעסטשטעלנדיק אז עס איז א מאניפעסטאציע פון די עקסטרעמע רעכטע מאָנארכישע—אנטימאָנארכיסטן איז ער א רגע שטיין געבליבן ביי דער טיר. א משונהדיקע אומרואיקייט איז אים געקראָכן אין די אָדערן. זי שוועבט באוועלטיקנדיק איז ער אראָפּ די טרעפּ און ס'האָט זיך אים געדאכט אז שנעלער ווי מען דאַרף.

געווען איז עס דאָס דריטע יאָר קעניגן פון פערטן דור פון דער די באסטיע כאכאכא. איבער דער צוקונפט פון לאנד האָט געברענט א מחלוקת צווישן צוויי עקסטרעמע גרופּירונגען, ביידע אויף דער פּעריפעריע פון דער אינסטיטוציאָנאליזירטער געזעלשאפט: די רעכטע מאָנארכאָ־אנטימאָנארכיסטישע גרופּירונג וועלכע מ'האָט מער געדולדט ווייל איר אנטי־מאָנארכישע שטעלונג איז געווען א מער מאָמענטאנע, געווענדט קעגן דעם קעניג וואָס האָט אין יענער צייט פאַרנומען דעם טראָן, אָבער בשום אופן ניט קיין אלגעמיין אנטימאָנארכישע. די גרופּירונג האָט געהאלטן אז א קיסר שאדט ניט, פאַרקערט, זי האָט געהאלטן אז ס'איז א נויטיקע אינסטיטוציע. די אנדערע גרופּירונג, א רעפּובליקאנישע מיט א דעמאָקראטיש־דיקטאטאָרישן פּראָגראם האָט מען שרעקלעך פאַרפאָלגט אלס איינע וואָס איז אין איר עצם קעגן מאָנארכישן גייסט, קעגן וועזן פון דער קאָנסטיטואירטער און אינסטיטואירטער געזעלשאפט. שמואל האָט אין זיך איינגעקנעלט די פאַרדרייטע פאָרמולירונגען נאָך אין מאָנקאלם. אין פּרינציפּ איז ער געוואָרן אָן אָנהענגער פון דער צווייטער. א שניידער, האָט אים אָנגעהויבן שלאָגן צום הארץ דאָס נייען קאָסטיומען נאָר דעם באנק־דירעקטאָר — א קליינע ליי־און־שפּאָר־באנק וועלכע האָט אין אָנהויב דרייסיקער יאָרן אָנגעזעצט און געלאָזט א מאסע כלה־מיידלעך אָן נדן; דעם פּאָליצײ־שעף, דעם

ריכטער און דעם שולדירעקטאָר אין די צייטן אין וועלכע ער איז אויך געווען בירגערמייסטער. זיין חלום איז געווען צו פאָרן אין דער גרויסשטאָט, ארבעטן אין א מאָדע־סאלאָן, דאָרט ווו עס נייען זייערע קליידער אקטיאָרן, שרייבער און פאָעטן, רעזשיסאָרן, זינגער און גלאט באָהעמען, וועגן וועלכע מען זאָגט אז זיי זענען מענטשן מיט פאנטאזיע און דערצו האָבן זיי אויסגעטאָקטע קערפערס. ביי אזעלכע געדאנקען פלעגט ער זיך פילן א באגראָבענער לעבעדיקערהייט, פילן ווי דאָס שטעטל ווארגט אים און זיך נאָך אמאָל איבערצייגן אז זיינע חלומות קאָנען פארווירקלעכט ווערן נאָר דורך א ראדיקאל איבערקערן פון אלע ווערטן און אזא איבערקעריעניש זען פאָר די רעפובליקאנער א. א. וו.

אין איינעם א טאָג איז אראָפּגעקומען קיין מאָנקאלם (פון ווו מען זאָל ניט קומען, קומט מען קיין מאָנקאלם אראָפּ) א חבר. געקומען איז ער דווקא פון דער הויפּטשטאָט און געווען איז ער צופעליק א דעמאָקראטיש־דיקטאטאָרישער רעפובליקאנער. דאָס האָט ער צוגערעדט שמואלן ער זאָל א שפאן טאָן אין חלל, פארלאָזן דאָס שטעטל און פאָרן אין דער הויפּטשטאָט.

— ווייסטו גאָר וואָס, האָט ער אים געגעבן מוט, איך וועל דיך באזאָרגן מיט א וווינונג און מיט אן ארבעטספלאץ. אז מען וויל שלאָגט מען זיך יאקאָש אדורך. ער האָט אויך געזאָגט אז באגעגענען אים וועט ער שיקן עמעצן אנדערש, ער איז צו באקאָנט דער חברה וואָס גיט זיך אָפּ מיט פארפאָלגן די באוועגונג, אזוי אז ס'איז איבערהויפּט ניט „רעקאָמאנדאבל“ מען זאָל זיי זען צוזאמען. איצט דערהערנדיק די לאָזונגען וועלכע קומען פון דער אָנגעזאמלטער מאכע, האָט ער דערפילט ווי די זומערשפּרענקעלעך גיסן זיך צוזאמען אין א גרויסן פלעק, ווי זיי זענען ניט מער אן אָנזאָגער פון פרילינג נאָר גיכער גאָר א מין קין־צייכן. ער האָט געוווּסט אז צווישן די וועלכע האָבן פארפלייצט דעם וואָקזאל איז דאָ א גאנצע כאָפּטע וואָס האלט אז די קליינעדיקע זענען באשעפענישן וועלכע מען דארף און מען מוז פאראכטן און דאָס ריכטיקסטע וואָלט זיין זיי זאָלן זיך געפינען אויסערן געזעץ.

מיט פעסטע טריט ווי א סאָלדאט מיט א וויכטיקער מיסיע איז שמואל אוועק צום וואָקזאל־ארויסגאנג ניט ווארטנדיק און ניט זוכנדיק אפילו מיטן בליק דעם וועלכער האָט אים געדארפט אָפּווארטן. געוואלט וועגן האָטעל האָט ער ניט. דאָס וואָרט האָטעל הייסט ביי אים הונדערטער צי גאָר טויזנטער דראכמעס חוץ אנדערע שרעקלעכע זאכן וועלכע האָבן קיין נאָמען ניט.

נאָר כאַטש אַזוי וואָלט זער האָבן גזעלט... דזעם חברס אַדרעס ווייסט ער אויך ניט. ווען ער האָט אים אַ זאָג געטאָן וועגן אַדרעס האָט יענער גענטפערט „בעסער ניט" און שמואל האָט אויך דעמלט געפילט ווי עס רויטלט זיך אים דאָס פּנים פאַר בושה. צוערשט אַ העלער פּראָווינציעלער רויטקייט דערנאָך מיט אַ טונקלער, ער וויל זיך ניט רעכענען מיט די על, עמענטאַרסטע קאָנספּיראַציע־פּרינציפּן האָט זיך אים געדאַכט ניט נאָר אַ בושה נאָר אויך אַ פאַרברעכן. איצט קומט אים אין זינען אַז דער חבר וואָלט אים געוועזן באַדאַרפט גזעבן דעם אַדרעס פון דעם וואָס וועט אים אָפּוואַרטן אויפן וואָקזאַל. איז גיי רעד...

אויף די צו פיל באַלויכטיענדע גאַסן איז יעדער פאַרבייגייער אַ פּאָטענציעלער שונא. די אַליינקייט שפּאַרט צום האַרצן און הילט זעס איין מיט אַ געפיל פון פאַרראָט. לינקס איז אַ פינצטערער פּוסט געסל, דאַכט עס זיך אים היימישער און ער פאַרקערעוועט. לאַנגזאַם פאַרשווינדט די אַליינקייט, פון די אָנבלעטערדיקע בוימער בלאָזט מיט וואַרעמקייט. ער פאַרלאַנגזאַמט די טריט, אין ריטעם פון קליינשטעטלדיקן גאַנג אָרדנען זיך די געדאַנקען אַנדערש. קלאָר איז אים אַז די ערשטע נאַכט אין דער הויפּט־שטאָט איז ניט קיין איבריק ליכטיקע. ער האָט געהערט אַז אין די מעט־ראָפּאָלעס שלאָפן מענטשן אונטער בריקן. ווו־זשע נעמט מען אַ בריק? אַרום וואָקזאַל זעט מען ניט קיין וואַסער און אויך ניט קיין בריקן. ער וואָלט געקאָנט שפּאַצירן די גאַנצע נאַכט, איז אָבער דער טשעמאָדאַן אַן אומגעלומפּערטער און ווער ווייסט וואָס מ'קאָן מיינען וועגן זיין טרעגער. און אויב שוין יאָ? וואָס־זשע וועט זיין דערנאָך? נאָך דעם, אַ גאַנצן טאָג? צי אפשר גאָר, ווער ווייסט, אפשר וועט אים דאָס גליק אַ שמייכל טון כאָטש איין מאָל און ער וועט צופעליק באַגעגענען דעם חבר?

ער הערט טריט און עס דאַכט זיך אים אַז אויך אַ שעפּטשען: שמואל, שמואל. נעמט ער זיך אָן מיט מוט און דרייט אויס דעם קאָפּ. עס איז אַ פרוי. „מ'וואָלט געקאָנט אַ פרעג טון...", טראַכט ער אָבער נאָר אַ רגע ווייל אייגנטלעך ווייסט ער ניט וואָס צו פרעגן.

— שמואל, זאָגט די פרוי מיט ספקות.

— יאָ, ענטפערט שמואל. דערשרעקט זיך פאַר זיין אייגן קול און וויל אַנטלויפן.

— וואָס לויפסטו? פרעגט זי און הויבט אָן לאַכן.

— איך? וואונדערט זיך שמואל. אים האָט זיך געדאַכט אַז ער שלעפּט קוים די פיס, אַז ער גייט אין ריטעם פון זיינע געדאַנקען און ער ווייסט זיכער אַז די געדאַנקען האָבן זיך קוים, קוים געוויקלט אין אַ שרעקלעך ענגן קרייז. שיינט אים אַז איר געלעכטער פּאַסט זיך ווי אַן אַרבעס אין דער וואַנט, קוקט ער אויף איר מיט קיילעכדיקע אויגן ביז זי שפּאַרט זיך אָן אויף זיין אָרעם און ער הויבט אויך אָן צו לאַכן. פאָלט אויס זייער געלעכטער די פּוסטע גאַס, עפּנט עמעצער אַ פענצטער און זאָגט אין דער פינצטערניש: „משוגעים!‟ שלעפּט אים דאָס מיידל מיט זיך און שפּעטער נאָך דעם וואָס זי באַוועלטיקט איר געלעכטער פרעגט זי:

— וואָס ביסטו אַוועק אַזאַ שטראַמער פון וואָקזאַל?

— ס'האָט זיך מיר געדאַכט כוליגאַנעס.

— און אַז כוליגאַנעס, איז וואָס?

שמואלן וויל זיך זאָגן: „די זומערשפּרינקעלעך‟, כאַפּט ער זיך אַז עס קאָן קלינגען נאַריש, צי גאָר פּחדניש און זי איז אַ מיידל. שווייגט ער.

— ס'איז גוט, זאָגט דאָס מיידל.

— וואָס איז גוט?

— אַז מען לאַכט איז אַ סימן גוט, ענטפערט זי מיט אַ מיין וועלכן שמואל פאַרשטייט ניט. שווייגט ער ווייטער.

דעם צווייטן טאָג, פאַר דעם איבערבייסן, יאַוועט זיך דער חבר און שמואל קומט צום באַשלוס אַז ס'איז באמת ניט שלעכט ווען דאָס מזל שענקט דיר אַ שמייכל כאָטש איין מאָל און עס קומט אים ניט אויפן געדאַנק אַז ס'וואָלט געקאָנט זיין מען זאָל דעם שמייכל דאַרפן אויך אַן אַנדערט מאָל. ער דערמאָנט זיך אַז פאַרבייגייענדיק אויף די באַלויכטענע גאַסן האָט ער באַמערקט אַ וויטרינע מיט שלאַנקע מאַנעקינען, אָנגעטוענע אין וואונדערבאַרע רעגנמאַנטלען און ברוינע קאָסטיומען. „שלאַנקע קונים האָט ווייזט אויס דער סאַלאָן‟, האָט ער געטראַכט מיט קנאה, ניט אַזעלכע ווי ער האָט געהאַט אין מאָנקאַלם. זיינע בעלי־בתים (אין מאָנקאַלם זענען אַלע גלאַט מענטשן, נאָר די וואָס טראָגן גאַנצע קאָסטיומען זענען בעלי־בתים) זענען געווען בייכיקע. איצט ווערט ער פון זיי פּטור, מעגלעך אַז דער חבר האָט אים געפונען אַן אַרבעט־פּלאַץ טאַקע אין יענעם סאַלאָן. אויפן געדעקטן טיש באַווייזן זיך געפּרעגלטע אייער, קאַקאַאָ מיט מילך, דינע רייפטלעך ברויט באַשמירטע מיט אַ גראָבער שיכט פּוטער. „אין שטאָט לעבט מען, ווייזט אויס, אין אַן אייביקן יום־טוב‟, קיצלט אים אַ געדאַנק. מען זעצט זיך צו טיש און דאָס מיידל דערציילט לאַכנדיק ווי

זי איז געלאָפן נאָך דעם גאסט ביז זי האָט אים דעריאָגט און אהיימגעבראכט. דער חבר הערט צו מיט אן אפּיטרופּס־שמייכל, רעדט קיין וואָרט ניט. נאָך דעם דערציילט זי ערנסט וויאזוי ס׳איז פאַרלאָפן די כוליגאַן־דעמאָנסטראציע, דערלויבט זיך א ווערטל: „דאָס האָבן זיי אים צוגעגרייט א קעניגלעכן אויפנעם״, קוקט אויף שמואלס חבר, וויל טרעפן צי דאָס ווערטל איז א געלונגענס. וועגן דער פּערמאַנענטער קריזע, וועגן דער באַוועגונג, רעדט שמואלס חבר. אין מיטן שמועס גיט ער א פרעג:

— ווייסט וואָס מיר האָבן בדעה?

— ווער? רופט זיך אָפּ שמואל, נאָר דערפאַר וויל דעם חברס בליק האָט זיך אָפּגעשטעלט א דרינגענדיקער אויף אים.

— וואָס הייסט ווער? וווּנדערט זיך זיין חבר און שמואל פילט ווידער ווי א העלע רויטקייט באַדעקט זיין געזיכט און תיכף נאָך איר א טונקעלע. מיר דאַרפן האָבן א טיפּאָגראַף... און דו...

— איך בין א שניידער, איילט זיך שמואל מיטן ענטפער.

— דאָס ווייסן מיר. דער חבר האָט אים באַטראַכט מיט פאָרוואורף און שמואל האָט פאַרשטאַנען אז דעם חברס באַשליסן מוזן זיין און זענען קאַטעגאָרישע. ער האָט באַמערקט אז דאָס מיידל קוקט אויף אים מיט רחמנות און פאַרוווּנדערונג און ערשט איצט תופס געווען דעם פּאַרנעם פון שמועס וואָס זיין חבר האָט מיט אים געפירט אין מאָנקאַלם, אז דער פאָרשלאַג צו קומען אין דער גרויסשטאָט האָט געהאַט אנדערע, פיל טיפערע סיבות, ווי נאָר די פּשוטע זאָרג פאַר זיין, שמואלס, לאַנגזאַם אָפּשטאַרבן אין שטעטל.

— לייענען קאָנסטו דאָך — איז צו אים דערגאַנגען פון ווייט דעם חברס שטימע און אויסגעדאַכט האָט זיך אים אז עס איז א פרייַנטלעך שעפּטשען וואָס קומט פון טיפעניש פון טייך ווי דעמלט ווען ער איז אָפּגעשטאַנען א גאַנצן טאָג אויפן ברעג און זיך ניט געקאָנט זעטיקן פון אונטערטינקען און אויפטייכן פון שוואַרץ־געלע קאַטשקעלעך, וועלכע האָבן זיך אומדערמידלעכע געיאָגט נאָך אָפּנאַרערישע זונשטראַלן — וועסטו אויך אויסלערנען קלייבן און זעצן די בוכשטאַבן.

וואַרשטאַט, סאַלאָן, אויסשטעלונג האָבן פאַרענדיקט זייער עקזיסטענץ אין א קעלער שטיבל.

...זיצט ער אויפן בעט זעט ער דורך דעם האַלבן פענצטער פיר מיט א האַלבן שטאָק פון דעם אקעגנדיקן הויז. די העלפט פון בלאָק איז שטענדיק א בלינדע, די פענצטער פון דער אנדערער העלפט

ליעשן זיך איינס נאָך דיעם אנדערן. ווען עס לעשט זיך אויס דאָס ליעצטע, זעצט יער זיך איביער אויף א ביענקל נעבן טיש. פון דאָ זעט ער די אויבערשטע העלפט פון דער געביידע וואָס פארענדיקט זיך מיט א טורעמל מיט פיר שויבן. אין יעדער שויב איז א באלויכטענע ציפער. אלע צוזאמען מעסטן שעהן און מינוטן. זעלטן קוקט יער צו די שעהן. מער אינטערעסירן אים די מינוטן. און ניט אזוי די מינוטן ווי דער אופן ווי יעס פארשווינדן די ציפערן. יער וויל דערגיין דיעם סוד פון זייער באוועגן זיך: צי איז עס א גראָדליניקע אָדער גאָר א באוועגונג און קרייז. אים וויל זיך עס זאָל זיין א צירקולעריע, די ציפערן זאָלן זיך קאטשען, פארשווינדן אויף „א יענער זייט" אזוי ווי עס פלעגט פארשווינדן אין מאָנקאלם די זון: זיך א קאטשע טאָן און באהאלטן זיך אויף יעניער זייט בארג אן איביערגעשראָקענע פון בין־השמשות וועלכער פלעגט זיך אריינגנבענען אין שטעטל קומענדיק פון דיער פארקערטער ריכטונג מיט א מעסער צווישן די ציין אָדער א באגנעט אויף דיער ביקס. אז אזוי פליעגט קומען דיער בין־השמשות איז אָן שום צווייפל, ווייל ווען ניט, וואָלט ער זיך ניט געווען באהאלטן צווישן די הייזער, ניט געקראָכן ליענגאויס די ווענט און די זון ווען זי זאָל ניט געווען מורא האָבן וואָלט זי ניט געווען פארשווינדן מיט א שוידער וואָס האָט געפרעסטלט די הייזער, די בוימער, די יערד און אלע ליעבעדיקע און ניט ליעביעדיקע נפשות. ווייל עס בענקט זיך אים נאָך אָט דיעם שוידער, נאָך אָט דיעם מין פריעסטליען, וואָלט יער געוואָלט אז די ציפערן זאָלן זיך באוועגן ניט גראָדליניק נאָר קייליעכדיק.

קאטשען זיך די מינוטן ביז אכט. ווען עס באווייזט זיך דאָס קעפעלע פון דער ניין, הויבט אָן ציטערן די נעבן שטייענדיקע ציפער, וואקלט זיך צווישן יאָ און ניין ביז די צייט גיט איר א שטויס, שפרינגען זיי ביידע ערגעץ אין חלל. שמואל הערט דאָס ווידערקול פון שוידער, נאָך וועלכן עס בענקט זיך, יעפנט לאנגזאם דאָס טירל וואָס פירט אין קעלער פארמאכט דאָס נאָך לאנגזאמער, נידערט אראָפ די טרעפ, צינדט אָן דאָס ליכט און דער בלאָנדזשענדער בליק שטעלט זיך אָפ אויפן בעט. ווען ער באמערקט עס וואנדערט אים: איינער פון זיי ביידע שיינט אים צו זיין איבעריק. ס'דערמאָנט זיך אים אז אין דער היים פליעגט ער געפונען דאָס בעט א צוגעגרייטס. ערשט איצט זעט יער איין ווי אָנגעניעם ס'איז צו געפינען דאָס בעט אן אויסגעגליעטס. זעט ער דער מאמעס הענט ווי זיי גליטשן זיך איבערן ליילעך, פילט א ווארעמען הויך אין קעלער, זוכט

די שפּאַרינע דורך וועלכער דער הויך האָט זיך אַריינגעגנבֿעט און פֿאַר־לעשט דאָס ליכט: מ'קאָן דאָס חס־וחלילה פֿון ערגעץ באַמערקן.

אַז יער פֿאַרלעשט דעם לאָמפּ וואָס הענגט איבער דער מיט קעלער, צינדט זיך אָן אַן אַנדערער א פּיל קלענערער איבער דעם בעט. דאָס איז דעם עלעקטריקערס דערפֿינדונג, אַז ער זאָל ניט בלייבן אין דער שטאָקפֿינצ־טער. געשעעט ער זאָל בלייבן אין דער פֿינצטער, פֿילט ער דעם דרוק פֿון קעלער, א דרוק וואָס דעפּרימירט, וואָס יאָגט אָן יאוש.

שמואל לייגט זיך, דאָס לעמפּל וואָס איבער דעם בעט איז א האַלב טונקלס, דערמאָנט עס אין אַן אַנדער ליכט אויך א שוואַכס. דער זיידע איז געשטאָרבן. פֿון אַלטקייט. אָפּגעלעבט זיינע יאָרן און געשטאָרבן אין שוואַרצע מלבושים האָבן אַלע אויסגעזען אַביסעלע טויטע, נאָר דאָס ווייסע ליכט און די געלע פֿלעמעלעך זענען געווען לעבעדיקע. ברענענדיק טאָג און נאַכט א חודש צייט האָט דער נר־תמיד אָנגעהויבן סאַמעוועז מיט דעם זיידן איידער מען האָט אים צוגעדעקט מיט א שוואַרצער דעק. פֿון דער סטעליע, פֿון דער פֿאַדלאָגע און פֿון די ווענט רינט א נאַסע קעלט, זאַמלט זיך אין דער מיט קעלער און וואַקסט ווי א גראַניט סטאָלב ביז צום אויסגעלאָשענעם לעמפּל. „דאָ אין ווינקל איז גוט", מיינט שמואל, ציט אַרויף די קאָלדרע ביז אַרום דעם האַלדז, פֿילט ער ווידער די וואַ־רעמקייט פֿון דער מאַמעס הענט און א שמייכל בליט אין ווינקל פֿון מויל, ער שמייכלט צו ניט דערפֿילטע גלוסטענישן. זייערע שאָטנס שוועבן אין דער געדיכטער אַטמאָספֿער. זייט א צייט קומען זיי יעדע נאַכט. ס'איז גענוג א רוף טון און זיי וואַקסן אויס. ער ברענגט זיי מיט פֿאַרמאַכטע אויגן, מיט אָפֿענע אויגן, מיט שטאַרן בליק. זיי קומען איינציקווייז, יעדע מיט איר פֿאָרוווּרף און שמואל פֿאַרשטייט ניט דעם פֿאָרוווּרף זייערן. „ווען עס זאָל געווען געשען אַנדערש וואָלט איר דאָך געווען באַקו־מען פֿלייש און ביינער און וואָלט ניט געקאָנט אַריינדרינגען ניטבאַ־מערקטע דורך אַזויפֿיל פֿאַרשלאָסענע און פֿאַרריגלטע טירן און אויערן. ניט גשמיותדיקע ווי איר זענט, און דאָס נאָר ווייל ניט דערפֿולטע, קאָנען אייך ניט אָפּהאַלטן די נאַסע ווענט, די גרויע סטעליע, די שוואַרצע פֿאַדלאָגע". אַזאַ באַרעדעוודיקער ווערט שמואל ווען ער טרייסט די שאָטנס פֿון ניט דערפֿולטע גליסטענישן און זיי די שאָטנס, גלייך ווי זיי פֿאַרשטייען אים, זענען מסכים מיט זיין טרייסט.

זי זעצט זיך אויפֿן עק בעט, נעמט זיין האַנט אין אירער. „א שיינע האַנט האָסטו שמואל. נאָר גראָב פּויעריש געוואַנט האָט זי געגלעט. ווייסט

אפילו ניט ווי יענע זעט אויס א מיידלישע ברוסט. א נאקעטע זעט זי אויס ווי א רויז".

„וואס הייסט ניין? ווער האט דיר געזאגט? אלע געחלומטע מאדועלן האב איך אויף דיר געמאסטן."

„דו ביסט א ליגנער, שמואליק. ווען ס'זאל געווען זיין אזוי וואלסטו געווען געזאגט".

„צו וואס זאגן? וואונדערט זיך שמואל. וואלט איך געווען זאגן וואלסטו ניט געוווסט".

זי צעפלעכט די רויטע האר מיט פולע רייצנדיקע באוועגונגען. דאס בלייכע ליכט פון נאכטלעמפל ווארפט פילפארביקע שטראלן אויף די קאלטע ווענט. די נאסע קועלט פארשווינדט פאוואליע אזוי ווי די נאכט-קילקייט דעמלט ווען די זון פלעגט זיך ארויסיאווען פון יענער זייט שטעטל אויף דעם זעלבן פלאץ ווו מיט א נאכט צוריק האט זיך באוויזן דער בין-השמשות מיט א באגנעט אויף דער ביקס, צי גאר מיט א סערפ צווישן די ציין. די זון פלעגט זיך באווייזן מיט א נצחון-קרוין, ווייזט אויס דערפאר ווייל זי האט באמת מנצח געווען. ווען מען האט זי עס מנצח געווען? די ליכט שפארט גאר פון זייד אין וועלכן זי האט זיך איינגעהילט ווי א פארפירערישע בתולה. דאס איז גאר איר הויט אזא הויל זיידעניע. ניין! זי איז א טונקל-סאמעטענע.

אין וועלדל וואס הינטער דעם שטעטל, אויף יענעם זייט בערגל, איז רחל. דעם וואלד-היטערס טאכטערס הויט איז געווען א ווייסע. ס'איז אבער ניט רחלע, ס'איז גאר דאס מיידל וואס האט גערופן שמואל. שמואל אויף דער טונקלער גאס וואס נעבן צענטראלן וואקזאל, דעמלט ווען ער האט נאך געטראכט וועגן סאלאנען און ווארשטאטן. זי לאזט אפ זיין האנט מיט אן אנהויב פון בושה. „וואס איז זיך דא צו שעמען?" זי שפילעט אויף די קנעפלעך פון לאנגן קלייד און ענדיקט ניט מיטן אויפ-שפיליען. די פינגער לויפן פון איין קנעפל צום צווייטן מיט א ווילדער געשווינדקייט גלייך זי וואלט שפילן אויף א פיאן. דעם גאנצן וואלד פארגעסט די פיאן. זי שפרינגט איבער די קלאווישן, רירט אן מיט שפיץ פינגער נאר די ווייסע. ארויפשפרינגענדיק הילט פייער איר שמאל געזיכט, אראפשפרינגענדיק הויבן זיך אירע רויטע האר ווי פלאמען. שמואל פרווט ועפענען די אויגן און זעט צווישן די וויעס ווי זי פאר-שווינדט אן איינגעשלינגענע פון דער נאסער קאלטער גליטשיקער וואנט ווי א זשאבע-הויט. אין דעם ליכט פון נאכט-לעמפל איז אלץ פאנטא-

מאַטיש. דער טיש אין מיטן קעלער, די באַסטאַן דרוקמאַשין פון ווינקל, דער בוכשטאַבן־קאַסטן וואָס איז אָנגעשפּאַרט אין דער וואַנט...

זיבעצן טרעפּ פירן אַרויף פון קעלער ביזן צימערל. זעצט זיך שמואל אויף אַ בענקל נעבן טיש, פון וו מען זעט דעם שפּיץ פון אַקעגנ־דיקן הויז און קוקט צו די ציפערן וואָס ציילן די מינוטן און ער וואָלט וועלן זיי זאָלן זיך רירן ניט ליניאַר נאָר אין קרייז. ער פירט איבער דעם בליק, מיט אַ שרעקלעכער פּוילקייט, צו די ציפערן וואָס ווייזן די שעהן און דערמאַנט זיך אַז ס׳איז שוין צייט. ער מוז זיך צעוויילן. פינעף מיט דרייסיק, און דאָס וואָס קומט ווייטער קאָן זיך מאַכן ס׳זאָל זיין טאָג. ס׳גלוסט זיך אים ראַזירן, די באָרד האָט אָנגעוואַקסן אַ שיטערע און ער פילט זי ווי אַ לאַסט. דער טאָג קאָן אָנהויבן גרויען און ער טאָר איב, שמואלן, דאָ ניט געפינען, פונקט אַזוי ווי עס טאָר אים ניט געפינען דער טאָג־איינוווינער פון צימערל, דער וואָס האָט דאָ זיין וואַרשטאַט. אויפן פנים וואָס אין שפּיגל זענען פאַרשוואונדן זי זומערשפּרינקעלעך וואָס האָבן זיך געצויגן פון די באַקנביינער און זיך אַריבערגעוואָרפן ווי אַ זאָטל איבער דער פליישיקער נאָז. „ווייזט אויס אַז ס׳קומט דער ווינטער. ס׳איז שוין איבער אַ יאָר" אין די ערשטע צוויי חדשים האָט ער זיך פאַמיליאַ־ריזירט מיט די פאַרשיידענע פאָרמען בוכשטאַבן, מיט קלויבן, זעצן און אויסשטעלן אַ זייטל.

יעדן דריטן טאָג פלעגט קומען דער וואָס האָט זיך פאַרגעשטעלט אַלס וואַמוו („אַ נאָמען"!) — אַ יונגער מיט געלע וואָנצעס, פאַררויכערטע ברילן און אַ בערעט פון אונטער וועלכן ס׳האָט זיך ניט אַרויסגעזען קיין איין איינציקע האָר („קאָפּ־רעומאַטיזם"), פלעגט אויסקלויבן אַ זייטל פון אַ בוך וואָס ער האָט מיטגעבראַכט צום ערשטן מאָל, באַשטימען די בוכשטאַבן און די ווערטער אויף וועלכע עס זאָל פאַלן דער טראָפּ מיט ציצערע אָדער אַלדינען, באַשטימען דעם טאָג ווען ס׳דאַרף זיין פאַרטיק און פאַרשווינדן. ווען שמואל האָט אָנגעהויבן צוגרייטן דריי פאַרשיידענע „מאָדעלן" האָט וואַמוו געזאָגט: „דו קענסט שוין בעסער פון דיין לערער", און האָט זיך אָפּגעזעגנט דריקנדיק די האַנט שטאַרקער ווי געוויינטלעך, מער האָט אים שמואל ניט געזען. ס׳איז געקומען אַן אַנדערער, אַ מיטליעריקער מיט געדיכטע וואָנצעס וועלכע האָבן אויס־געזען צו זיין עכטע, זילבער־האָר, ער האָט געליטן פון אַ מאָגן־קראַנ־קייט, (ווי עס האָט זיך אויסגעדאַכט איז אויך דאָס ליידן געווען עכט, ווייל עס זענען געווען טעג אין וועלכע ער האָט ניט געליטן, דעמלט

פלעגט ער לאכן, ווערן בארעדעוודיק, דערציילן געשעענישן), געזאָגט האָט ער אז מ׳רופט אים טאַטאָ („א נאָמען״!). ער פלעגט מיט זיך מיט־ברענגען א באגייסטערונג וואָס פלעגט באלויכטן דעם קעלער, קאָמענטירן דעם טעקסט מיט ברען אזוי אז צומאָל פלעגט זיך אָנצינדן דאָס רויטע לעמפל וואָס האָט געהייסן „אכטונג״. יעדעס מאָל ווען ס׳פלעגט עמעציער קומען האָט דאָס לעמפל געוואָרנט שמואלן ער זאָל זיך ניט שרעקן ווען ער וועט הערן אראָפגיין די טרעפּ. די באגעגענישן מיט טאַטאָן זענען אים געפעלן. ניט נאָר טאַטאָ נאָר אויך זיינע פירושים צום טעקסט וועלכע פלעגן באקומען קורסיווע צי גאָר אלדינע פאָרמען.

שמואל ווייסט עד היום ניט צי ס׳איז געווען טאָג אָדער נאכט ווען דאָס לעמפל האָט אָנגעזאָגט „די גרויסע הפסקה״. דאָס האָט געהייסן בלייב אין קעלער ביז א נייער צייכן וועט דערלויבן קריכן אויף די שימלטרעפּ. ער האָט אָנגעדרייט דעם וועקער וועלכער איז ביז דעמלט געשטאנען א ניטגענוצטער, האָט אָנגעשטעלט די ווייזערס אויף צוועלף, גענומען א ווייס פאפיר און אָנגעשריבן א גרויסע נול. ווען די ווייזערס האָבן זיך באגעגנט צום צווייטן מאָל, פיראונצוואָנציק און אזוי ביז הונדערט זעקס־אונדרייסיק. ניט וויסנדיק צי עס איז טאָג אָדער נאכט, האָט ער אָפגעלייגט זיין אוועקגיין מיט ציען שעה. ער האָט געטראכט אז אוועק מוז ער איבער דעם הינטערהויף, ניט וויסנדיק צי דאָס הויז האָט א הינטערהויף. א שטוב אָן א הינטערהויף האָט ער זיך אָבער ניט געקאָנט פאָרשטעלן. פון דאָרט צום וואָקזאל און דאַן א פרווו טון דאָס גליק אויף דער זעלבער גאס ווי ביים אָנקומען אין דער גרויסשטאָט. אז ער וועט די גאס דערקענען האָט ער ניט געצווייפלט. ער האָט זיך אָנגעהויבן גרייטן אין וועג אריין, אין טעפל איז נאָך געווען א וואסער־רעזערוו מיט וועלכער מען האָט זיך געקאָנט אָפראזירן. א קוק געטאָן אויף דער באָרד און באמערקט אז די הויט פון פנים איז ווייסער פון דעם פאפיר האָט ער זיך דערמאנט אז אזעלכע פנימער רופט מען „טויטע געזיכטער״ און האָט פארשטאנען אז גיין איז ניט קיין פשוטער ענין. נאָך דריי שעה האָט א ווינק געטאָן דאָס לעמפל „אכטונג״. שמואל האָט זיך ניט דערשראָקן און אויך ניט דערפרייט, ער האָט פשוט אויסגעדרייט דעם בליק צו די טרעפּ. אראָפגעקומען איז אן אומבאקאנטער, ער האָט מיטגעבראכט עסן און א מאָדנע פרייד. שמואל האָט די פרייד ווייניק פארשטאנען אָבער געפרעגט האָט ער ניט. דער אומבאקאנטער האָט אויסגעלייגט די מאכלים אויפן טיש, געזאָגט „איצט איז גוט״, זיך ארומגעקוקט און גע־

װאַרט אַז שמואל זאָל אים הײסן זיצן, אים פֿרעגן װעגן זאַכן װעלכע קענען אינטערעסירן אַ ליעבעדיקן מענטשן, אָבער שמואל האָט געשװיגן, האָט זיך פֿון צײַט צו צײַט געריבן די רױטע אױגן, געקוקט אױף דעם אומבאַקאַנטן און װײַטער געשװיגן. װען דער אומבאַקאַנטער האָט זיך געלאָזט צו די טרעפּ האָט שמואל אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט, געהײסן בלײַבן, און נאָך אַ לאַנגער פּױזע געפֿרעגט צי ס'איז טאָג אָדער נאַכט „פֿאַרװאָס?" האָט זיך געװוּנדערט דער אומבאַקאַנטער. „אַזױ, עס װיל זיך װיסן" האָט שמואל געענטפֿערט בלײַך. אַזױ האָט זיך שמואל דערװוּסט אַז ס'איז נאַכט און דער אומבאַקאַנטער איז אַװעק אַ דערשראָקענער אײדער שמואל האָט זיך צוגערירט צום עסן.

שמואל האָט זיך ניט אַזױ גיך געזעצט צו טיש. ער האָט צוגעװאַרט ביז ער האָט פֿאַרשטאַנען אַז דער אומבאַקאַנטער איז װײַט פֿון שטוב, נאָך דעם איז ער אַרױף די טרעפּ, צײלנדיק זײ. אַלץ זיבעצן. ער האָט פֿעסטגעשטעלט אַז אין צימערל זענען פֿאָרגעקומען פֿאַרענדערונגען. נעבן פֿענצטער אַ שװסטער טישל, עטלעכע קאָפּעטעס, צװײ שאַכטל הילצערנע צװעקלעך, מעסערס. ער האָט זיך געזעצט אױף דעם שוסטערבענקל, אױסגעזוכט דאָס העמערל מיט דעם שמאָלן העלדזל, גענומען די אָל, אַ שטיק גראָבע פּאָדעשװע־לעדער, געמאַכט אַ לאָך, אַרײַנגעשטעלט אַ האָלצפּלעקל און אַ הױב געטאָן דאָס העמערל. פֿון קעגנאיבער שטײענדיקן טורעם האָבן צו אים געקוקט פֿיר שװאַרצע ציפֿערן אױף אַ געלן גרונט, האָט ער זיך דערמאָנט אַז דאָ טאָר מען ניט מאַכן קײן רעש, אַז קײנער טאָר ניט װיסן אַז בײַנאַכט געפֿינט זיך עמעצער אין צימער, אַזױ אַז ער האָט לאַנגזאַם אַראָפּגעלאָזט דאָס העמערל נעבן שוסטערבענקל, אַװעקגעװאָרפֿן דאָס שטיקל פּאָדעשװע און נאָמענדיק עטלעכע האָלצשטיפֿטלעך אַ פֿרעג געטאָן: „רבי אהרון, איר געדענקט?" ס'האָט זיך אים אױסגעדאַכט אַז ס'זענען פֿאַרבײַ הונדערט יאָר.

...דער מוזיניק איז אַלט אַ יאָר דרײַצן. גײט ער איבער דער גאַס זאַמלען זיך אַרום אים אַ כאָפּטע קינדער, הענגען אױף הענט און פֿיס און זינגען אין כאָר: „דער הינטן אַ פֿאַרלאַטעטער און נאָך מײדלעך אַ פֿאַרסאַפּעטער". טרײסלט ער זײ אָפּ, לױפֿן זײ אים נאָך און שרײַען אָן אױפֿהער. ער, אַ ייִנג פֿון אַ יאָר דרײַצן אין אײן העמדל (אַנדערע אין זײַנע יאָרן טראָגן אַן אַנצוג, אַ רעקל מיט לאַצן, אַ קראַװאַט) און הױזן באמת פֿאַרלאַטעטע דאָרט װי די קינדערלעך זאָגן, גײט אין מיטן גאַס מיט צעשױבערטע האָר און מיט אַ חוצפּהדיק פֿאַרװאָרפֿן קעפּל אַרױס־

פאָדערנדיק די גאנצע וועלט. ער איז גרייט איינער אליין זיך איר אנטקעגנ־צושטעלן. אזא ווי זי איז געפעלט זי אים ניט, דרייט ער זי איבער מיטן הינטן ארויף, פארוויסט ער הייזער און באפעלקערט דעכער, בוידעמעס, סטאָלבעס און טעלעגראף־דראָטן. גיצע דער בריוועטרעגער, א קליינער און איינגעפינדעוועטער, גלעט די רויטע וואָנצעס און די קינדער — זיבן פון וועלכע זעקס צווילינגן — לייגן האלב־זיצנדיק זייערע אינדערפריע־דיקע אייער, גלייך אויף דער גאס, אין תחום פון איינגעהויקערטן שניי־ווייסן הייזל, פרייען זיך מיט זילבערן געלעכטער ווען איינעם געלינגט איבעריאָגן די איבעריקע, פארנעמען דאָס ערשטע פלאץ אין אומפארשעמטן פארמעסט.

— פארטרייב זיי צו אלדע רוחות, הערט זיך דער מוטערס קול, ס'איז א בושה פאר לייט וואָס זיי מאכן דאָרט אָן. רייניקן, אויסגערייניקט זאָלן זיי ווערן, דארף אלץ איך. גיצע גלעט גלייכגילטיק די וואָנצעס, אפשר באהאלט ער אויף אזא אופן א שמייכל, ס'איז אים א שאָד שטערן די קינדערס־שפיל, לאָזט דער מוזיניעק אים מיט די עופהלעך אויף דער גאס און דאָס ווייב זיינס, וועלכע האלט אין איין שעלטן, פארווארפט ער אויפן פלויט א צעשויבערטע. אין פריצישן הויף שניידן צוויי פויערים דאָס גראָז און דריי גראָבן די ערד, פארוואנדלט ער זיי אין גענדז, גאָנערס און קאטשקעס נאָך דעם וואָס ער האָט פארשליידערט דעם פריץ אויפן דאך, פון וווּ ער קוקט אראָפּ א דערשראָקענער און אָנגעבלאָזענער ווי אן אינדיק.

פאר נחום וואסערפירערס כאטע דרימלט אן איינגעשפּאנטע די אלטע קליאטשע, דאָס הייזל, מיט טרעפּ און גאנעק, איז דאָס בידריקסטע פון גאס. אויף יענער זייט שווארצער צעקרומטער טיר וויקלט זיך א סוד. ער בלייבט א רגע שטיין, נחום וואסערפירערס פלאץ איז אָדער אין הייזל אָדער אויף דער לינקער האלאָבליע.

— צו דער „מאָנאשקע“, שרייט אויס דער וואסערפירער ווי נאָר ער דערזעט אים. דאָס הייסט זיך זעצן אויפן פאס און אראָפּשמייסן מיט אים צום ברונעם. ניט יעדער האָט דעם כבוד צו רייטן אויפן פאס. קאָן ער אָבער ניט, עסווארט אויף אים אהרן שוסטער. שוין לאנג ניט געווען ביי אים. אינדערפרי האָט ער דערפילט א רוף, מוז ער גיין. פאר־לירן א געלעגנהייט צו פאָרן מיט נחומען איז ער זיך נוקם אין זיידל דעם סוחר מיט דער רויטער באָרד וואָס שטייט אויף דער שוועל פון געוועלב און פאריאָגט אים ווי א קויל פון ביקס אויפ'ן לאמטערן־סטאָלב,

ווו ער בלייבט הענגען א צעכראסטעטער ווי א געקרייציקטער צאפ. פלוצעם וואקסט אויס ראָזע די קינאָ אייגנטימערן, באגלייט פון א בשמים־כמאריעלע וואס מוטנעט דאָס געמיט, צעחושט די געדאנקען. זי האָט אים אמאָל אָנגעריסן די אויערן כאָטש שולדיק איז ער ניט געווען. ניט ער האָט אָנגענעצט אונטער דער באנק. דאָס יינגעלע נעבן אים האָט דאָס געטאָן און תיכף געביטן דאָס פלאץ. זייט דעם צעחושט זי אים נאָך מער.

אהרון נעמט אויף דעם מעזינעק ווי אן אלטן גוטן ברודער, גיט א ווייז צום דרייפיסיקן שוסטערבענקל מיטן גלאנציקן געזעס. דאָ געפינט ער תיכף א באשעפטיקונג, קלויבט די צעשיטע הילצערנע פליעקלעך, שטעקט אריין איינס צווישן די ציין, זוכט א העמערל.

— דערציילל, ווער פליט היינט העכער פון אלע? אהרון ווייסט, פאר אים האָט ער קיין סודות ניט.

— מאדאם ראָזע, ענטפערט דער מעזינעק און פארוויטלט זיך. אהרון קוקט פון אונטער די ברעמען, אין די אויגן צינדט זיך אָן א האלב חוזק פלעמעלע, לאָזט ער זיי אראָפ.

ווען דער מעזינעק גרייט זיך אין וועג אריין בעט ער אים צוהעלפן איינאָרדענען די קאָפּעטעס אויף דער פּאָליצע, דערציילט בשעת מעשה וועגן מלכותדיקן מעווע־שוועבן איבער צעבושעוועטע ים־כוואליעס.

„כ׳געדענק, ענטפערט אהרון, וואָס הייסט נישט געדענקען?‟ זעצט זיך אויפן קעפעלע פון דער ניין און פארשווינדט צוזאמען מיט דער ציפער שליפנדיק נאָך זיך שמואלס צווייטן ברודער, דעם גרעסערן, דעם וואָס איז געשטאָרבן מיט פיר יאָר צוריק. דאָס שוסטער־בענקל זעט איצט אויס ווי א שבעה־בענקעלע און דער טאטע זיצט נעבן טויטן מיט אן איינגעפאלן פנים און ליידיקן בליק...

ס׳איז איבער א שעה אז משה פילאָזאָף דערציילט אן אָנגעשפאר־טער אין צוויי מעטער גראָבן דעמב, מיט וועלכן ער איז כמעט צוזאמענ־געוואקסן. אויסגעשיילט פון שטאם זעט ער אויס א שלאנקער. א מאָדנע אויסדרוק באקומט ער ווען ער בויגט זיך ווי א ווערבע צום פייער, נעמט מיט א שנעלער באוועגונג א ברענענדיקע קויל, ווארפט זי פון איין דלאָניע אין דער צווייטער. אין ליכט פון טליענדיקן קיי־לעכל זעען אויס זיינע שטריכן ווי געטעסעטע אין שווארצער קויל. די אויגן גלאנצן ווי ביי א דראַגירטן. ווען ער דערציילט וועגן שמואלן

איז שווער צו זאָגן צי עקזיסטירט א שמואל אָדער ער שפּיגעלט זיין געשיכטע מיט זיינע אייגענע ווייטיקן. ער רעדט מיט א נידעריקן טאָן גלייך ווי ער וואָלט דערציילן דעם וואלד.

אייגנטלעך האָט שמואל ניט תופס געווען דעם פארמעסט פון בילד זיין טאטע איז געזעסן ביים קאָפּ פון דעם אויף דער ערד אויסגעצויגענעם זון. די ווייסע ליכט אין מעשענע לייכטער האָבן פארשפּרייט א שווערן גערוך. די באָזלעכער פון ארומיקן עולם זענען פארשווארצטע פון אין חלב רויכעדיקן ביינוול. פון שכנותדיקן הויז הערט זיך מוזיק. עמעצער לאָזט שפּילן איין און די זעלבע פּאטעפאָנפּליטע מיט א שפּרינגעדיק לידעל. אן אלטע פּליטע, צי אפשר אן אלטע נאָדל האָבן דעם ניגון צוגעגעבן א ניט אָנגענעמען קריץ. „גיי זאָג, זיי זאָלן אויפהערן", האָט עמעצער א זאָג געטאָן מיט א האלב קול. דעם טאטנס ביז דעמלט בלאָנדזשענדיקער בליק, א פארפלויגענער צוזאמען מיט דעם זון אין אנדערע וועלטן, האָט זיך אומגעקערט אין האלבטונקעלן צימער, שטיין געבליבן א פארוואונדערטער אויף דעם וואָס האָט גערעדט, ניט פארשטאנען פארן וואָס ער וויל שטערן דעם גאנג פון די געשעענישן. א טאָג און א נאכט זייט ער זיצט פארזונקען אין א טיף שווייגן ווי דאָס שווייגן פון הבל, א טויט דערשלאָגענער פון זיין ברודער, וועלכער שטייט ניט ווייט פון אים מיט ברייט צעעפנטע אויגן. ווילנדיק פארשטיין די סיבה פון זיין עובדאָ און פון דעם טיף אין דער הויט איינגעבריענטן צייכן, קאָן ער קיין וואָרט ניט ארויסרעדן. אזא שווייגן איז אויך זיין טאטנס; א שטילשווייגן וואָס האָט זיך לאנגזאם באזעצט אין אלע אברים, זיך געגאָסן פּאמעלעך פון איינעם אין צווייטן ביז ס'האָט פארפלייצט דעם מח און ארומגענומען דאָס הארץ מיט א בארואיקנדיקער קילקייט. עס האָט אָבער קיין זין ניט צו באשולדיקן שמואלן וועגן אזא נארישקייט. מעגלעך, אז דאָס געהער צו זיין למדוואָנדיקן תמימות. האָט ער אראָפּגעבענטשט אין קעלער צייכנדיק די טרעפּ און נאָך אמאָל פארגעשטעלט אז עס זענען זיבעצן.

פארענדיקט דעם פאראנטעז מיט א פילאָזאָפיש איראָנישן שמייכל האָט זיך משה אומגעקערט צום שטאם, זיך געלאָזט איינהילן אין זיין וואָרעמקייט און פארגעזעצט מיט האלב פארמאכטע אויגן, גלייך ער וואָלט אויסגעטראכט אין יענעם מאָמענט די איינצלהייטן צו זיין געשיכטע, צי אפשר צוליב דעם כדי ניט אויסלאָזן אייניקע פון זיי.

טאַטע האָט זיך מער ניט באַוויזן. איצט פלעגט קומען אַן עלטע־רער מענטש מיט שטענדיק פאַרדרייטלטע אויגן, מיט אַן אומרואיקן אין אַלע זייטן לויפנדיקן בליק. ביי דער ערשטער באַגעגעניש האָט שמואל געוואָלט איבערלייענען דעם טעקסט אין זיין אַנוועזנהייט, האָט אים יענער איבערגעשלאָגן מיט אַ קורצן „ניין!". „פאַרוואָס?" איז שמואל צוגעשטאַנען. „מיין פליכט איז איבערצוגעבן, ניט מער".

ס'איז שווער צו זאָגן אַז דאָס איז געווען די סיבה, איין זאַך איז קלאָר: שמואל האָט אָנגעהויבן לעבן אויף צוריק, ווייזט אויס דערפאַר, ווייל דער קעלנער האָט אים געוועלטערט. זיינע געדאַנקען האָבן זיך גע־דרייט אַרום די בערג וועלכע האָבן פאַרשטעלט אַ האָריזאָנט, אַרום דעם טייך, אַרום די גאַסן, די געבויגענע הייזער און געלאַטעטע קליידער. איצט האָט ער געזען קלאָרער די איינוווינער פון מאָנקאַלם און ס'האָט אים געוווּנדערט פאַרוואָס עס דרייען זיך אַזויפיל לאַטעס אויף דעם שטעטלס גאַסן. איינגעשטעלטע מיט לאַטעס אויף די עלנבויגנס, בעל־מלאכות מיט העלפאַרביקע פלעקן אויף די קני און אויף די הינטנס, ראָמבוספאָרמיקע לאַטעס מיט ציטערדיקע ליניעס אויף איבערגעגאָסענע בריסטן, קינדער מיט שפּיגלבלייע אָנצוגלעך פון אַלטע שטיקלעך געוואַנט און צווישן אָט די אַלע, די פרעמדע, די פון אים געניטע אַנצוגער אויף דעם בייכיקן שופט, לולבדיקן באַנקדירעקטאָר און דערשראָקענעם בירגערמייסטער. ער הערט ווי די מאַמע זאָגט: „גילדענע פינגער האָט מיין זינדל", קלינגט עס ווי זי וואָלט אים אָפּשפּרעכן פאַר אַן עין הרע און זי ענדיקט מיט אַ תפילה „ס'זאָל מיר זיין פאַר זיי", קלינגט עס ווי אַ קרבן.

איין מאָל ווען דער עלטערער מאַן מיט די לויפנדיקע בליקן וועל־כער האָט זיין נאָמען קיין מאָל ניט אַרויסגערעדט איז געקומען מיטן טעקסט, האָט אים שמואל געפרעגט צי ס'איז מעגלעך ער זאָל אים ברענגען אַ מאָדע־זשורנאַל.

— שרעקט אייך ניט, האָט געזאָגט שמואל, ווען ער האָט באַמערקט אַז דעם גאַסטס אויגן האָבן אויפגעהערט לויפן, זענען שטיין געבליבן מיט פחד אויף דעם ווינקלהאַקן וואָס ביי שמואלן אין האַנט, שרעקט אייך ניט, כ'בין ביי אַלע געדאַנקען, אָבער כ'בין אַ שניידער. ווען דער שליח האָט איבערגעגעבן שמואלס באַגער, האָט ער אויך אַרויסגעזאָגט אַן אייגענע מיינונג: ס'שיינט מיר אַז ער איז קראַנק. זיינע ציין זענען געל־בלעכע.

אין איינער א נאכט, אין דער צייט וואָס שמואל האָט צוגעשניטן מאָדעלן וועגן די איינוווינער פון געסל וואָס לויפט צום טייך, אינספּירירט ניט פון מאָדע־זשורנאל נאָר גאָר פון שווימענדיקע גענדז און קאטשקעס, האָט ער אָנגעהויבן זינגען אזוי זיך: „אוי ווי מאמע, קאטשקעס שווימען און זיי מאכן מיט די פיס". דאָס רויטע וואָרנונגס־לעמפּל האָט זיך אָנגעצינדן, אָבער ער האָט דאָס ניט באמערקט. ער האָט ווייטער צוגעשניטן די מאָדעלן. אלע גאסן און געסלעך האָבן שוין געטראָגן נייע מלבושים. אייניקע מאָדעלן האָט ער געוואָלט איבערמאכן, זיי בייטן מיט אנדערע, מאָדערנערע. אין זיין פאָרשטעלונג האָבן זיך די מאָדעלן געדארפט איינגלידערן אין אן אלגעמיין בילד פון שטעטל אין דעם מאָמענט ווען דער בין־השמשות נידערט איבער דעם מיטן סערפּ צווישן די ציין אָדער מיטן באגנעט אויף דער ביקס, רוקט זיך אלץ נענטער צום טייך, פון וועלכן עס קריכן שוידערלעך פילדערנדיקע קאטשקעס. אין קעלערוואנט האָט ער פארטיילט אין גאסן און הייזער. פאר יעדער שטוב די גאנצע משפחה, אזא ווי ער האָט זי איבערגעלאָזט. חוץ דעם וואָס אין מאָנקאלם זענען באמת זייער זעלטן אומפאלן אין וועלכע מ'קאן פארלירן א האנט אָדער א פוס, איז אים ניט איינגעפאלן אז אנדערע געשעענישן האָבן געקאָנט עפּעס בייטן, ווייל אויך דאָרט אין קעלער זיצט ער שוין אזא לאנגע צייט טועקסטן וועלכע זענען זייער ענלעך איינער צום צווייטן. נעמענדיק דעם לעצטן מאָדעל און א שפּילקע כדי אים אָנצוהענגען פאר דעם הויז וואָס נעבן טייך, האָט ער אויפגעהויבן דעם בליק און דערזען דעם רויטן צייכן. שמואל האָט זיך ניט איילנדיק אָנגעהאָנגען דעם מאָדעל און זיך אויסגעדרייט צו דער טרעפּ, געווארט אויף זיין אלטיטשקן מיטן לויפנדיקן בליק, דערזען האָט ער אָבער דריי געפּלעפּטע לייט מיט אויסגעצויגענע רעוואָלווערס. זיי האָבן אויך ניט פארשטאנען צו וואָס זיי דארפן די גאנצע ארטילעריע קעגן א מענטשן מיט א שער.

ווען ער איז ארויס פון קעלער איז געווען ניט נאכט ניט טאָג. א גרויער הימל איבער אומבאקאַנטע גאסן. ס'האָט זיך אים געדאכט אז ס'איז גוט אזוי, אז אזוי דארף זיין. דערנאָך האָט מען אים געפירט אונטער וואך איבער אנדערע גאסן אויך אומבאקאַנטע, אנטקעגנגעשטעלט פאר שרייענדיקע און ווייניקער שרייענדיקע, ווילדע און ווייניקער ווילדע, קאָלירישע און ווייניקער קאָלירישע, נאָרמאלע און ווייניקער נאָרמאלע אָנגעשטעלטע וועלכע האָבן געוואָלט וויסן דאָס, וואָס ער אליין

האָט אויך ניט אינגאַנצן געוואוסט. אין תּפיסה וואו ער האָט געדאַרפט אָפּזיצן לויט זייער מיינונג ניט ווייניקער ווי צען יאָר האָט ער קיין באַקאַנטע ניט באַגעגנט. ניט דעם חבֿר וועלכער האָט אים געראָטן צום שפּאָן אין חלל, ניט דאָס מיידל וואָס האָט געשעפּטשעט זיין נאָמען אויף דער פּוסטער גאַס נאָך איידער זי האָט אים געזען, ניט וואַמוון, ניט טאַטאָן און אויך ניט דעם עלטערן מיטן מוראַ־בליק. ער האָט געפונען א ליטוערן הימל איבער א פיוערדיקן הויף מיט הויכע ווענט, מענטשן אין געלע אוניפאָרמען מיט שוואַרצע פּאַסן, וואָס לויפן פון איין עק הויף צום צווייטן, מעסטן אים דעם גאַנצן טאָג און קענען ניט דערגיין ווי לאַנג און ווי ברייט ער איז. האָט ער זיך אוועקגעזעצט אין א ווינקל (דער קעלער האָט אים אָפּגעוווינט פון שפּאַצירן) און געזינגען פאַר זיך, ווי איינער וואָס דאַוונט ביחידות: אוי ווי מאַמע...

מעגליך אַז אין יענע טעג און אין די שפּעטערדיקע האָט ער ניט מער געטראַכט צו זיינע מאָדעלן. (שמואל וועט זיך קיין מאָל ניט דערוויסן וויפל קאָפּצעבראָכעניש זיי האָבן פאַרשאַפט דער גאַנצער כאָפּטע פּאָליציי און זיכערהייטס־קאָמיסאַרן, וועלכע האָבן דווקא געוואָלט אַז ס'זאָל זיין אן אומגעהויערער פּלאַן ווי אַזוי איבערצוקערן די וועלט און סוף־כל־סוף אָנגעשריבן איבער דער פּאָטאָקאָפּיע א רויטן פראַגעצייכן — א מין קאָמיסאַרישן תּיקו — און רעזיגנירט, ווייל זייער עקזיסטענץ־באַרעכטיקונג איז ניט אין מענטשלעכער מאָדנעקייט נאָר אין דעם בושעווען פון רעפּובליקאַנער און דאָס האָט אין א געגנוגנדער מאָס באַוויזן דער „באָסטאָן”, מיט די טעקסטן). ער האָט געטראַכט צום טייך, צו דער קוואָטשקע וועלכע קלאָגט זיך אויף איר גורל צו האָבן שווימענדיקע קינדערלעך, צו דעם נאַריש מאַיעסטעטישן שווימען פון די געגנדז, צום שווינדלערישן רעש פון די רירעוודיקע קאַטשקעס ווען עס געלינגט זיי אוועקגנבֿנען פון אונטער די געגנדזן־שנאָבלען א וואָרעם, צו זיין מאַמען מיט די אַראָפּגעלאָזטע הענט און צו איר מורא אַז א זיי־געזונט־צייכן וואָלט קענען וועקן פינצטערע כּוחות, ווען איר זינדל וועט זיין אליין אין דער גרויסער שטאָט. וועגן וויפל זאַכן קאָן מען ניט טראַכטן אַז מען האָט אַזוי פיל צייט וויפל ס'האָט געהאַט שמואל שניידער...

משה שווייגט א לאַנגע צייט, צוזאַמען מיט אים די נאַכט. אויך דאָס פייער טליעט א פאַרשטומטס. כאַפּט זיך אויף א בלוי פלעמל, ליעבט

יעס א רגע און פארשווינדט צווישן די קוילן וועלכע האָבן דאָס געבוירן. ביין! יעס שלאָפט זיך ניט.

— לאָז געמאך, זאָגט דעם הימל א לאנגווייליקער זיצענדיק ווי רבי עקיבא באזעצט זיך טערקיש מיט די קורצע פיס אונטער זיך. א באַקאנט שפיצל. ער איז קעגן דעם געדאנק, אז שמואלן דארף מען אויסמעקן פון דער רשימה. און שטענדיק ווען ער וויל אז זיינע ארגומענטן זאָלן באקומען א שווערערע וואָג זעצט ער זיך טערקיש און הויבט אָן דערמאנען אויף אומוועגן זיינע גרויסע פארדינסטן דערציילנדיק צופעליק מיט אן איכה געזאנג (אפשר וויל ער געווינען אָנהייבער) די באקאנטע געשיכטע: „ארבעה נכנסו לפרדס בן עזאי, בן זומא, אחר־אלישה ועקיבא...

— לאָז געמאך מיט דיינע מעשות. דאָס זענען מענטשלעכע אויסטראַכטענישן, ס'וואָלט געווען א מעגלעכקייט צו רעהאביליטירן אחר־אלישהן. ער האָט געהאט מער כח הדמיון.

ירמיהו האלט קוים איין א געלעכטער.

— אין וואָס באשטייט שמואלס שולד? פארוואָס זאָל ער טראָגן דאָס אחריות פאר זאכן פון וועלכע ער האָט קיין אנונג ניט. ווער האָט אראָפגעבראכט דעם מבול — אונדזער תמימותדיקנס שטרויכלונג — קיין מאָנקאלם, אין א שטעטל וואָס איז ווי אָנגעמאָסטן פאר א למדוואָווניק.

רבי עקיבא איז ארויס פון די כלים. א ניט פאסיקע האלטונג פאר זיינע ספערן. ירמיהו איז פארשטימט געוואָרן. ס'האָט אים אָפגענומען דאָס לשון און ממילא דאָס געלעכטער.

דער הימל האָט פארציכט.

— לאָז שוין דו אויך געמאך, האָט זיך אָפגערופן יאנקעלע. לויט דעם ווי ער האָט זיך געבויגן מיט אויסגעצויגענע הענט צום פייער האָט זיך משהן געדאכט אז ס'וויל זיך אים שלאָפן. דער גרויסער בער איז געלעגן מיטן דישל אויף נאָך חצות. א קאלט ווינטל האָט א בלאָז געטאָן, און די וועלט־שומרים האבן זיך געהילט אין די קאָזשוכעס. פילנדיק ווי די ערד שוועבט צווישן שטערן, האָט יאנקעלע ניט געקאָנט ביישטיין

דעם ווילן ארויסצורעדן א וואָרט. ווי קומט ער ווידער קיין מאָנקאלם, אז ער איז גאָר אין תפיסה?

— ווער? האָט זיך געוווּנדערט משה און אונטערוואַרפנדיק א פּאָר שטיקלעך האָלץ אויפן פייער: אהא, שמואל! ביים טויער פון געפענגעניש האָט אים אָפּגעוואַרט דאָס מיידל וואָס האָט מיט צען יאָר צוריק געשעפּטשעט זיין נאָמען אויף דער פּוסטער גאַס. געזאָגט האָט זי אז מע רופט זי שפרה (און ס'האָט ניט געקלינגען ווי „א נאָמען", דאָס איז טאַקע געווען איר אמתער נאָמען, אזוי ווי זי איז געשטאַנען מיט א געפאַלענער ברוסט און אביסעלע צו גרויסע היפטן, דעפאָרמירט פון וואַרטן. ווער האָט איר געהייסן וואַרטן?) זי האָט אים אָפּגעפירט צום וואָקזאַל — ניט צום צענטראַלן — און פון אופן ווי זי איז אריין אין וואַגאָן און זיך אוועקגעזעצט נעבן אים האָט שמואל פאַרשטאַנען אז זי האַלט זיך פאַר זיין ווייב און ער איז געווען מסכים. נאָך אין געפענגעניש האָט ער זיך דערוווּסט אז די עלטערן זיינע זענען געשטאָרבן. די שטוב אויף דעם ניט געפלאַסטערטן געסל איז געבליבן אויפן פּלאַץ, א ניימאַשין האָט ער געפונען ביי אן אלטן בלינדן שניידער. אין דער צייט האָט ער פאַרלוירן פון זיין געוועזענער געשיקטקייט, די פינגער זענען ניט מער געווען קיין גילדענע, דערפאַר אָבער האָט אים ניט געפעלט קיין שניידערישער און ניט קיין כח הדמיון. א מערקווירדיקע פאַנטאַזיע. נאָך דער אַרבעט אין וואַרשטאַט, נייט ער אינדערהיים קליידער פאַר זיינע אייגענע קינדער און פאַר אָרעמע לייט. די ערשטע צייט האָט מען שווער פאַרשטאַנען די פליענדיקע אַרבל, די הויזן פלאַנדערן, נאָר סוף־כל־סוף האָט מען זיך צוגעוווינט צו זיינע איינפאַלן איבערהויפּט ווייל זיי זענען געווען ביליקע און צומאָל גאָר בחינומדיקע. שמואלס אַרבעט האָט ווייטער געהאַט איר אייגענעם שטעמפּל אָבער אן אנדערן, כמעט א פאַרקערטן.

— די גאַנצע וועלט ווייסט אז דער וועג פון בעלפאַסט קיין פּרעטאָריע פירט ניט בעל כרחו איבער מאָנקאלם, זאָגט משה, דאָס מאָל מיט פילאָזאָפישן ערנסט. קיינעם פון די אָנוועזנדיקע איז ניט איינגעפאַלן אים אנטקעגנצורעדן, דער טאָן זיינער האָט אָבער געוואָרנט אז אזעלכס דאַרף און טאָר אפילו ניט איינפאַלן. משהן דאַרף מען ניט אנטקעגנרעדן.

— ביז היינטיקן טאָג ווייסט קיינער ניט ווי אזוי ס'איז אראָפּגעקומען אין שטעטל באָבאָ, דער אייגנטימער פון איינעם פון די גרעסטע מאָדע־הייזער. ווי מען האָט שפּעטער פעסטגעשטעלט האָט באָבאָ גענומען דעם אוויאָן וואָס פליט פון בעלפאַסט קיין פּרעטאָריע. זיין שפּור ווערט

פלוצעם פארלוירן און אין א נאָכמיטאָג, דעמלט ווען דער עולם איז מער אויף דער גאס ווי אין די הייזער, האָט ער זיך באוויזן אין מאַנקאַלם. זיין ערשטער איינדרוק איז געווען פון איבערראשונג. געווינט גיכער צו זען די מלבושים ווי די מענטשן האָט אים איבערראשט דער שניט פון די קליידער וועלכע ס׳האָבן געטראָגן א טייל פון דער באפעלקערונג. קליידלעך, הויזן, רעקלעך האָבן פארראָטן אן אָנהויב פון א חלום, פון א ניט פאַרענדיקטער שעפערישקייט. זיך דערוווסט ווער עס איז דער שניידער האָט ער זיך געלאָזט צום ניטגעפלאסטערטן געסל מיט דעם געדאנק: "מיין מענטש". ער איז געווען זיכער אז צו קיין אָפזאָג קאָן עס ניט קומען. א סך קלאפן אין טיר און בעטן זיך ארבעטן כאָטש איין סעזאָן. און באָבאָס "הויז". "געארבעט ביי באָבאָן" הייסט זיכערער דערפאָלג, הייסט פרנסה ברווח. אין דעם פאל אָבער איז ער דער וואָס פאָדערט, אזוי אז ס׳איז ניטאָ וואָס צו טראכטן. דער יאָ, איז אין קעשענע.

ווען ער איז אריין צו שמואלן זענען גראָד געלעגן אויסגעשפרייטע אויפן טיש אלטע שטיקלעך געוואנט אָנגעצייכנטע מיט קרייד. א קוק געטאָן און גלייך פעסטגעשטעלט אז ער האָט א טעות געהאט. דער "חלום" בלייבט אן אייביקער סוד. פון דעם פונק צעברענט זיך ניט קיין פייער. וואָס מער ער מוטשעט זיך אויסצומאָלן זיין חלום אויפן געוואנט אלץ מער פארפלאָנטערט ער זיך אין די צייכנונגען, אלץ מער בלאָנדזשעט דאָס קרייד אין א וועלט וואָס ער קאָן ניט דערגרונטעווען. ס׳איז אים קלאָר געוואָרן אז נאָר דאָ איז דאָס פלאץ פאר שמואלס פינקען וועלכע א געניטער מאָדעמייסטער קאָן דערפירן צום אמתן פייער. אזוי אז ער האָט אָנגעהויבן באזוכן שמואלן איין מאָל צי גאָר צוויי מאָל אין יאָר. באָבאָס אָנוועזנהייט אין מאָנקאַלם איז געווען די סיבה פון סיכסוך צווישן הימל און רבי עקיבא. און דאָס דערפאר ווייל דער איינפלוס פון שמואלס שניט, פון זיינע "איינפאלן", פון זיינע פינקען, האָט זיך פארשפרייט נישט נאָר אויף דעם קליידונגסגעביט נאָר אויך אויף דעם אופן פון שערן זיך די האָר, שיך־מאָדעלן און טענץ. ישון איז די געשיכטע דווקא יאָ געפעלן. מענטשן האָבן אָנגעהויבן ווערן ענלעכער צו אים: לאַנגע האָר, צעשויבערטע בערד, להכעיסדיקע נאָכלעסיקייט. דער הימל אָבער האָט געהאלטן אז דאָס שמעקט מיט אויסגעלאסנקייט און געוואָרפן די שולד אויפן אומשולדיקן שמואל. האָט זיך אָבער רבי עקיבא דעמלט געשלאָגן ווי א לייב און געווונען די שלאכט.

איצט, דערהערנדיק אַז שמואלס נאָמען איז אַרויסגערעדט געוואָרן אין קאַפּיטאָליום, איז ער דערציטערט געוואָרן. דער שטראַל אויף וועלכן ער איז געזעסן געמיטלעך האָט זיך אומדערוואַרט אַ ריר געטאָן. די באַוועגונג האָט אויסגעזען ווי פֿון אַ קראַן וועלכן עס מאַנעווירט אַן אָנהויבער, אים אַ וואַרפֿטויענדיק אין אַ נאָר אים באַקאַנטער ריכטונג.

אין יענעם טאָג האָט קראַפּטיקוס דער נייער פּרעזידענט — עטלעכע יאָר נאָך שמואלס באַפֿרייען זיך פֿון תּפֿיסה האָבן די רעפּובליקאַנער געווינען די וואַלן, פֿאַריאָגט דעם קעניג, דעם לעצטן מיטגליד פֿון דער דינאַסטיע כאַכאַכאַ — געאַרבעט ביז שפּעט נאָכמיטאָג. אינדערפֿרי, צען אַזייגער אָן פֿינעף מינוט האָבן אין זעקס קאַבינעטן פֿון קאַפּיטאָליום אַ קוק געטאָן זעקס מענער אויף די האַנטזייגערס, זיי פֿאַרגליכן מיט די עלעקטרישע וואָס אויף די ווענט און אַ דרוק געטאָן אויף די ווייסע קנאָפּקעס, איבערגעגעבן די סעקרעטאַרשעס, וועלכע האָבן געענטפֿערט אויפֿן קלינג, די אונטערגעשריבענע פּאַפּירן, די אָפּגעלייגטע אויף אַן אַנדערט מאָל די קלאַסירטע ועד שיבא משיח, צוזאַמען מיט די וועלכע וועלן אָפּגעלייגט אָדער קלאַסירט ווערן דאָס קומפּטיקע מאָל, זיך אויפֿגעהויבן פֿון די ווייכע שטילן און זיך געלאָזט מיט כמעט מאַיעסטעטישע טריט אין וועג אַריין. די קאַבינעטן האָבן זיך געפֿונען אין פֿאַרשיידענע פֿליגל פֿון קאַפּיטאָליום פֿון יעדן איינעם האָט געפֿירט צו דער צענטראַלער טרעפּ אַ ברייטער קאָרידאָר, די ווענט געדעקט מיט געלן זיידענע טאַפּעטן און די פּאָדלאָגע מיט אַ גראָבן רויטן טעפּיך. אַלע קאָרידאָרן האָבן געהאַט די זעלבע לענג, געמאָסטן מיט טריט פֿון מיטעלע מענטשן וואָס שפּאַנען ווי הויכגעוואַקסענע. די מאָנומענטאַלע, צענטראַלע טרעפּ איז געווען אַ ברייטע אַזוי אַז זעקס מענטשן זאָלן זי קענען גלייכצייטיק באַטרעטן און איינער דעם אַנדערן ניט שטערן. אַ מאָדנער געדאַנק פֿון אַן אַלטמאָדישן אַרכיטעקט כּדי אויסצומיידן די מעגלעכקייט פֿון קנאה וועלכע קאָן דערפֿירן צו שנאה און הויבט געוויינטלעך אָן פֿון אַ נאַרישקייט ווי צום בייַשפּיל ווער זאָל זיין דער ערשטער. זיי האָבן זיך אויפֿגעהויבן און זיך געלאָזט מיט דעם זעלבן פּאָלקסמאַיעסטעטישן גאַנג — אַ ביסעלע אַ שווערער, ווייל די לאַסט פֿון גרויסע פֿאַראַנטוואָרטלעכקייטן האָט שווער געדריקט אויף זייערע ווי אַזוי ניט ברייטע, דאָך ניט מער ווי מענטשלעכע אָרעמע אַקסלען — צו קראַפּטיקוס קאַבינעט.

דער לאַקיי האָט זיי באַמערקט, אָפּגעציילט ביז צען און קוים אָנגערירט אַ בלויען קנאָפּ. די טיר האָט זיך לאַנגזאַם געגליטשט אין די זייטן,

פאַרשוווּנדן אין דער וואַנט, אַזוי אַז ווען זיי זענען אָנגעקומען איז געווען געגנוג פּלאַץ אַז אַלע זעקס זאָלן אַריין אין קאַבינעט אין דעם זעלבן אָטעמצוג. זיי האָבן זיך געזעצט אַרום טיש גרייט צו שמייכלען אָדער לאַכן, ווייל זיי האָבן געוווּסט אַז קראַפּטיקוס׳ טבע איז אָנצוהויבן די דעבאַטן מיט אַ ווערטל. דאָס מאָל האָבן זיי זיך טועה געווען. זיין בליק האָט געבלאָנדזשעט פון איינעם צום צווייטן גלייך ער וואָלט זיך מוטשען זיי צו דערקענען און זיי האָבן פאַרשטאַנען אַז עס וואַרט זיי אַ שווערע דעבאַטע, אַז קראַפּטיקוס פילט די נויטווענדיקייט צו ברענגען אַ רייע אַרגומענטן, דעבאַטירן מיט זיך און מיט זיינע אייגענע ספקות און זיכער־קייטן, אַז דער שמועס מוז זיך ענדיקן מיט אַ וויכטיקן דאָקומענט וועלכער דאַרף אונטערשטרייכן אַז אַ תקופה האָט זיך געענדיקט און עס הויבט אָן אַ נייע עפּאָכע. דאָס באַטייט קאָמפּליצירטע סיטואַציעס, אומ־פאָרגעזעענע געשעענישן. אַקציעס וועלכע מ׳דאַרף אויסוועגן, פּאַראַויסזען אַלע מעגלעכע וואַריאַנטן. אַזוי איז באמת געשען. קראַפּטיקוס האָט אויסגעלייגט טעזן, אַרגומענטן פּראָ און קעגן, זיך געראַנגלט מיט זיך אַליין און פעסטשטעלנדיק אַז די זעקס האָבן גאָרניט וואָס צוצוגעבן, אַז אַלץ איז קלאָר, האָט ער דערפילט אָן אייגנגעניטע אויסגעשעפּטקייט, אַ מחיהדיקע מידקייט, ווי עס וויברירט אַ יונגע אָדער, ווי עס זינגט עפּעס אין אים, ווי דער ניגון שפּאַרט פון די טיפסטע געדערעם. ער האָט זיך געוואָלט דערמאָנען ווו און ווען ער האָט געהערט אַזאַ געזאַנג באַפרייט פון יעדן עול, האָבן די ליפּן אַ שעפּטשע געטאָן: אוי ווי מאַמע קאַטש־קעס שווימען... און ער האָט אַ פרעג געטאָן: „ווו איז שמואליק?“

די זעקס זענען געבליבן זיצן געפּלעפט. זיי האָבן דערפילט דאָס ממשות פון דעם וואָס מען רופט חרטה. זיי האָבן דאָס דערפילט ווי אַ מעסער אין די קישקעס. אויך זיי האָבן אַמאָל געזונגען דאָס לידל, אויך זיי זענען געווען אין תפיסה צוזאַמען מיט שמואלן. ווו־זשע איז עס מעגלעך געווען זיי זאָלן אין אים פאַרגעסן? ער, קראַפּטיקוס, וועלכער איז פאַרנומען ביז איבערן קאָפּ, וועלכער מוז זיך שלאָגן מיט אייגענע ספקות, ער, אויף וועלכן עס ליגט די פאַראַנטוואָרטלעכקייט פון אַ גאַנצער מדינה געדענקט אים און זיי האָבן אים אינגאַנצן פאַרגעסן. אויף זיין פראַגע וואָלט יעדער פון זיי געדאַרפט האָבן גרייט דעם ענטפער, אָנווייזן דאָס פּלאַץ ווו עס געפינט זיך דער תמימותדיקער פאָלקסמענטש און זיי ווייסן ניט וואָס צו זאָגן, האָבן זיי ווידער דערפילט ווי די חרטה שניידט זיך אַריין אין זייער פלייש דאָסמאָל אין האַרצן.

אין דעם זעלבן טאָג איז באשטימט געוואָרן מ׳זאָל אים שיקן אן אָפיציעלע איינלאדונג, ער זאָל געבראכט ווערן מיט פרוי און קינדער אין קאפיטאָליום. „אזוי פיל יאָרן געבידעוועט אינאיינעם...״ האָט גע־קלונגען דער אָפיציעלער דאָקומענט.

צו פארהוילן אין סודות זענען די הימלישע וועגן, קאָן מען קראפּ־טיקוסן נישט באשולדיקן אז ער האָט ניט געוואָלט פארשאפן שמואליקן א פרייד, אז ער האָט ניט געמיינט פון גאנצן הארצן זיין טובה.

ווי געזאָגט, פירט ניט בעל כרחו דער וועג פון בעלפאסט קיין פרעטאָריע איבער מאָנקאלם. אנדערש איז אָבער די לאגע מיטן וועג וואָס פירט פון פרעצל קיין פלעצל. דער דאָזיקער וועג קאָן מאָנקאלם ניט אויסמיידן. דאָ איז געלעגן די סכנה וועגן וועלכער רבי עקיבא האָט אפילו ניט געחלומט. ער האָט זיך א וואָרף געטאָן אויף דעם בלאָנדזשענדיקן זונען שטראל כדי נענטער צו באוואכן דעם קאפיטאָליום מיטן געדאנק אז פון דאָרט בלאָזט דער בייזער ווינט, אז פון דאָרט קאָן קומען דער נסיון פאר זיין ליבלינג וועלכן ס׳איז אים איין מאָל געלונגען צו ראטעווען, דעמלט ווען מיט באָבאָ. געוויינטלעך א שלום־נשמה וואָס האָט דעם כח צו זען די זאכן אזוי ווי זיי זענען און זיי לאָזן לויפן זייער וועג, אזוי ווי ס׳־איז געשען אויך דעמלט ווען „ארבעה נכנסו״, האָט רבי עקיבא פלוצעם דערפילט דעם טעם פון נצחון. אויב שמואל איז געווען ניט מער ווי איינער פון די קאנדידאטן צי אפילו איינער פון די בעסטע האָט אים דער זיג א הויב געטאָן צו דער מדרגה פון הבן יקיר לי. רבי עקיבא האָט אין דעם ניט געפילט די האנט פון אשמדאי און אפשר דערפאר זיך פארזינדיקט מער ווי אלע אנדערע. אין זיין אראָגאנץ האָט ער אונטערגעשעצט די פיינטלעכע כוחות, ניט באמערקט ווו עס שטעקט די גרעסטע געפאר, אז זי ליגט אן איינגעשפארטע ווי בלעמס אייזל, טאקע אויף דעם וועג וואָס פירט פון פרעצל קיין פלעצל.

— שוין ווידער? האָט א פרעג געטאָן יאנקעלע.

— שא, האָבן פראָטעסטירט עטלעכע שטימען.

— שלאָפסט ניט? דאָס פייער האָט זיך געשפיגלט איראָניש אין משה פילאָזאָפס אויגן.

— שטעל דיר פאָר אז נײַן. כ'האָב נאָר אראָפּג'עלאָזט די פּירהענג־ל'עד.

— וואָס איז דאָס פאַר אן אומרו וועלכער לאָזט דיך ניט שלאָפן? די שומרים היטן דאָך.

— דאָס וואָס מײַן 'עקזיסטענץ פליסט אונטער זײַער בליק. אָדער פאַרקערט.

— זיי זעב'ען ווײַט, ווײַטער נאָך ווי אן אינטערקאָנטינ'ענטאַלע ראַקעט'ע.

— ווערט דערמיט זײַער וועזן אנדערש?

משהן האט זיך געוואָלט ענטפערן בײַסיק, אָבער יאַנקעלע האָט אים ניט געלאָזט.

— צו דער זאַך משה! אן אומנאַטירלעך געלעכטער האָט א קלוע־טער געטאָן צו די בוימערשפּיצן, פון דאָרט זיך געקאַטשעט אין ווײַטע געגנטן ווי גלײַך עס וואָלט וועלן דערמאַנען אין אן אנדערן סיכסוך וועגן וועלכן נאָר זיי ביידע ווייסן.

— ווילסט אפשר כ'זאָל זיך מתוודה זײַן? מײַנסט אז איצט איז דײַן שכל דערוואַקסן?

משהן האָט זיך ניט געגלוסט גיסן גאַל אין א נארישן וויכוח, ס'וואָלט אויסגעקומען, האָט זיך אים געדאַכט, מחלל זײַן שמואלס ליכטיקן אנדענק, כאָטש אזוי האָט ער צוגעגעבן רעדנדיק ווי א פּראָפעסאָר: דעם גײַסט האָבן מיר געגומען ווי א טאַטזאַך, א פאַקט. ווי מיר דאַכט זיך האָבן מיר ניט גענוג געטראַכט צו זײַן אנטשטייאונג, צו זײַנע פאָרמען און ווענדונגען. דער קאַמף איז צום באַדויערן נאָר אויפן געביט פון דעטערמיניזם. אפשר קאָן ער גאָר אנדערש ניט זײַן. איז אָבער אונדזער נאַכט א קלאָרע, די ערד א קאַלטע, די שטערן גאַסטפרײַנטלעכע און מיר גליסט זיך שפּילן. אויב דײַן דעטערמינירטע נשמה קאָן דאָס ניט אויס־האַלטן, פאַרמאַך די אויגן און שלאָף. איך צווינג דיך ניט צוצוהערן און אונדזער געשיכטע דורכגעטענערט זיך צום באַדויערן סײַ ווי סײַ צום סוף.

ווי איך האָב געזאָגט, פירט ניט דער וועג פון טאַקיאָ קיין קאַל־קוטאַ איבער מאָנקאַלם, דער שליאַך פון פּרעצל קיין פּלעצל לויפט אָבער בעל כרחו — זײַט מיר מוחל די פאַרמולירונגען, דאָס איז יאַנקעלעס שולד — איבער מאָנקאַלם. און אין אָט די בײדע שטעטלעך האָבן זיך געפונען א וועלט מיט מענטשן וועלכע האָבן פאַרבראַכט א טייל פון זייערע יאָרן אין געפענגעניש צוזאַמען מיט שמואלן. ניט אלע צוזן, צי גאָר אכט יאָר,

ווייל ווי עס שיינט מיר, איז אונטערגעקומען אן אמניסטיע — נאָר א טייל פון זיי. דאָס נייעס וועגן דעם אז שמואלן האָט מען איינגעלאדן אין קאפיטאָליום, איז אָנגעקומען קיין פרעצל און קיין פלעצל אין משך פון איין טאָג. איינער א פלאפלער האָט א פאָר געטאָן אהין און צוריק אין געציילטע שעהן טאקע מחמת דעם נייעס. גענומען האָט ער זיך צו דער נסיעה לאנגזאם מיט צייט, בדעה געהאט איבערצונעכטיקן אין מאָנ־קאלם, פאָרן דעם צווייטן טאָג קיין פלעצל און פון דאָרט זיך אומקערן קיין פרעצל מיט דעם דריי־אזייגערדיקן צוג, וועלכער גייט דירעקט און שטייט ניט גאנצע דריי שעה אויף מאָנקאלמער וואָקזאל. איבערנעכ־טיקן האָט ער געטראכט ביי שמואלן מיט וועלכן ער איז אָפגעזעסן צוזאמען אכט חדשים. דער אמת איז אז אין שמואלס זיכרון איז געבליבן מער זיין געפלאפל, א מין באלא—באלא אָן קלאָרע ווערטער, איינער וואָס רעדט די גאנצע צייט, מעליצעט אָן אויפהער ווי א וואסערמיל ראָד. פון דער ערשטער מינוט ווען ער האָט זיך דערזען א פרעמדער צווישן הונדערטער מענטשן האָט ער זיך אוועקגעזעצט אין א ווינקל און א לאנגע צייט געזונגען: אוי ווי מאמע קאטשקעס שווימען... ער געדענקט אים פשוט ניט, ער פעלט אים ניט, די תפיסה יאָרן קאָן ער אויספולן אָן זיין אָנוועזנהייט, די שפעטערדיקע אוודאי. כאָטש אזוי לאדט ער אים איין אויף מיטאָג יעדעס מאָל ווען ער באווייזט זיך אין מאָנקאלם. ס'איז דער איינציקער פאל אין וועלכן שמואל רעדט איינס און טראכט עפעס אנדערש. אים זאָגט ער „ניט קיין מלכותדיקער מיטאָג אָבער וואָס טויג דיר זיצן אליין אין רעסטאָראנט?” און טראכטן טראכט ער „דער מיטאָג איז דוקא יאָ א מלכותדיקער נאָר מיך ארט ניט אז ביי אזא מיטאָג זאָל ביים זיצן טיש א פלאפלער. הערן אים מוז איך דאָך ניט”.

אָנגעקומען קיין מאָנקאלם, ארויס פון וואָקזאל, האָט אונדזער פלאפלער באמערקט אז אין שטעטל קאָכט זיך, אז ס'האָט פארלוירן דעם געוויינטלעכן „קאלם”. דער עולם איילט זיך שווייגנדיק צו דעם ניט געפלאסטערטן געסל און קערט זיך פון דאָרט אום א בארעדעוודיקער. אלץ אויסרופצייכנס און פרעגצייכנס: „הער נאָר,!” „וואָס דו רעדסט?” „טא, טא, טא!” „עט, עט, עט”, „נו, נו, נו”, און נאָך אזעלכע פילבאדייטנדיקע פראזעס. זיך דערוווסט אז שמואל איז איינגעלאדן אין קאפיטאָליום און דערצו נאָך פון קראפטיקוסן בכבודו ובעצמו, האָט ער זיך געאיילט א קוק טאָן אין שמואלס הייזל און פארשטאנען לויט זיין אומבאהאָלפנקייט, לויט שפרה'ס ברענענדיק פנים, לויט די קינדערלעכס שפיגלען זיך אין

די שויבן אַז ס'איז אמת. פאַרגעסן אַז ער האָט עפּעס צו טון אויך אין מאַנקאַלם, איז ער אַוועק קיין פּליעצל זיך אומגעקערט קיין פּריעצל אין משך פון עטלעכע שעה, געוואָלט זיין דער ערשטער שליח פון נייעס, דאָס איבערגעבן ווען מען דאַרף, מענטשן וועלכע פאַרשטייען פאַרוואָס און פאַרוואָס. אַזוי איז געשען אַז אין יענעם זיבעצעטן מערץ האָט מען ניט אַזויפיל גערעדט וועגן דער קאָמונע ווי וועגן דער געוואַלדיקער געשעעניש. איבערהויפּט אַז הן אין פּריעצל הן אין פּליעצל זיינען געווען מענטשן וועלכע האָבן געקענט שמואלן פון די תפיסה־יאָרן. און דער שמועס וואָס האָט זיך איבערגעחזרט מיט ווייניקער ווי פערצן מאָל אין ביידע שטעטלעך איז געווען בערך אַזעלכער:

— האָסט שוין געהערט?

— וואָס זאָל איך הערן?

— מ'האָט שמואלן אַרויסגערופן אין קאַפּיטאָליום.

— שמואל? ווער איז שמואל?

— וואָס הייסט ווער איז שמואל? דער לאַטוטניק!

— ? !

— האָסט פאַרגעסן? אוי ווי מאַמע...

— אַהאַ! שמואלן! און נאָך אַ ווײַלע: אַז מע רופט ווייזט אויס, מ'דאַרף.

דאָס זיינען געווען יענע אַרט מענטשן וואָס זיינען ניט קיין חפזנים, וואָס איילן זיך ניט מיט כאַראַקטעריסטיקעס אפילו דעמלט ווען זיי האָבן אַן אויף אַלע זייטן אויסגעוויגענע מיינונג. פּאָליטיקער. וואַרטן אויף אַ באַשטעטיקונג, אויב מעגלעך אַן אָפיציעלע. ערשט נאָך דעם וואָס דאָס נייעס איז באַשטעטיקט געוואָרן, נאָך דעם וואָס די איינלאַדונג איז געמאָלדן געוואָרן אָפיציעל, האָט זיך אָנגעהויבן דער גרויסער ויכוח אויף צו דערגיין וויאַזוי ס'איז געשען. „ווייזט אויס ער האָט געשריבן". „שמואל און שרייבן!" „אויב ניט ער, איז ווער?" „שייך ווער?" „עס שמעקט גאָר מיט חוזק". „נאַ דיר אַ חכם! פאַרוואָס חוזק?" "ווייל ער איז אַ גאַרניט!" „אַ געזעסענער גאַרניט, איז ניט קיין גאַרניט!" „שאַ, רעג דיך ניט אויף, אַזוי רעדט זיך". „פאַר דעם רעדן גיב אַ טראַכט". „אויב דו האָסט מיט וואָס". „כ'ליעבן אַז אייער רעדן איז ניט שיין". „איינס איז קלאָר: אויס לאַטוטניק, אָנגעכאַפּט גאָט ביי די פּיס".

עלטערע לייט מיט אָפּגעשוואַכטע גופים און זכרונות, מיט פויגלקעפּ איבער לאַנגעביינער, זיינען געשטאַנען שווייגנדיקע. געקוקט ווי

בלינדע אָדליערס, אָנגעשטרענגט דאָס ג'עהער, ג'עוואָלט דערגיין דעם מיין פון דעם פייערדיקן שמועס. צומאָל א פרעג געטאָן: „ווען? וועמען? ווהין? שמואל זאָגט איר? אהא! כ'דערמאָן זיך ניט, איר ווייסט דער זכרון...״ און רירנדיק לאנגזאם די קעפ אין די הענט אויסגעדריקט זייער אומבא־האָלפנקייט.

געבליבן איז דער „אָנגעכאפט גאָט ביי די פיס״ און די איבערצייגונג אז פון שמואלן וועט עפעס ווערן. אזוי אז קנאה האָט זיך פארשפרייט, פארפעסטעט די לופט פון פלעצל און פרעצל מיט א שוועפלרויך. מעגלעך אז ביידע שטעטלעך וואָלטן געוועזן געהאט סדום'ס גורל, ווען ניט דער רעגן. דריי טעג האָט געגאָסן, ממש א מבול, געצווינגען דעם עולם זיצן אין א מין אבלות, ווען וועלכן זיי האָבן ניט געוווסט. דאָס איז געוועזן די מילדע נקמא פון הימל, ווייל זייער אומגעלומפערטע קנאה א פראָ־וואָצירטע ניטווילנדיק פון שמואלן האָט גורם געווען דאָס אויסמעקן אים אויף אליע אייביקייטן פון דער רשימה מיט די פאָטענציעלע למד־וואָווניקעס.

א חודש איז ער אָפגעזעסן מיט ווייב און קינדער אין קאפיטאָליום, זיך באגעגנט מיט גרויסע און גרעסערע מענטשן וועלכע האָבן זיך דער־מאָנט אין אמאָליקע יאָרן, געלאכט מיט גרויס פארגעניגן. שמואל האָט ווייניק פארשטאנען פון זייער געלעכטער, אָבער דאָך געשמייכלט גוט־מוטיק, ס'האָט אים געפרייט וואָס ער קאָן פארשאפן פרייד נאָך דעם האָט ער זיך אומגעקערט קיין מאָנקאלם, וווּ ער שטיקעוועט אָרעם קליידונג זינגענדיק „אוי וויי מאמע״ און קיין למדוואָווניק איז פון אים ניט געוואָרן.

— דאָס איז אלץ? פרעגט יאנקעלע שפאָטיש.

— שלאָפסט ניט? ניט אלץ.

— וואס ווייטער?

— ווייטער האָט א קו אן אייטער. נאָר אויב דו ווילסט יאָ וויסן וועל איך דיר זאָגן. רבי עקיבא'ס כח הדמיון האָט זיך צעפלאקערט בעסער שפעטער. ער האָט באשולדיקט דעם הימל אין גלייכגילטיקייט, געזאָגט אז דאס אלץ איז דערפאר ווייל ער מישט זיך ניט אין מענטש־לעכע ענינים. אז ער פארשאפט זיך אליין אזעלכע סיורפריזן, ער פאר־פלאָנטערט אזוי די געשיכטע אז אפילו די זוהרדיקסטע נשמות קאָנען זי מער ניט אויספלאָנטערן. דער הימל, א ברוגזער איבער אזא שארפער קריטיק האָט אים באשטראָפט ער זאָל זינגען זעקס און דרייסיק יאָר: אוי וויי מאמע...

זינגט ער.

אימפּולסן און קמעות

אָנגעקומען צום טויער האָט רובין ארויסגענומען פון קעשענע א פּאטשיילעכל, אָפּגעווישט דעם שווייס פון שטערן און נאקן, א טאפּ געטאָן די נאָז מיט דער אויבערשטער ליפּ (א געוווינהייט פון די קינדעריאָרן), אראָפּגענומען די ברילן, געווישט די גלעזער פּינטלעכדיק מיט די אויגן און ווען ער האָט פארלייגט די האָלאָבלעס הינטער די אויערן, דערזען ווי פּוסט עס איז דער קאזארמע־הויף. אָנשאָטנדיקע לאנגע באראקעס, און אָנשאָטנדיקע בודקע ביים אריינגאנג און נעבן איר אן אָנשאָטנדיקער באוואָפנטער זעלנער. אין גערוך פון טליענדיקן אספאלט און רויטלעך שיימערדיקער לופט האָט די קאזארמע אויסגעזען ווי נאָך א שׂרפה.

„אייערנעכטן אָנגעקומען און שוין פארשוואונדן?” דאָס נייעס אז די געוועזענע „אינטערבריגאדיסטן” זענען אין חיפה האָט א בליץ געטאָן איבער דער שטאָט און זיך פארלאָשן. לעבעדיק איז עס געבליבן נאָר ביי די וועלכע האָבן געהאט דערצו א שייכות. און רובין האָט געהערט צו אָט די געציילטע, ווייל ער איז געווען זיכער און דערנאָך האָט מען אים באשטעטיקט אז צווישן זיי געפינט זיך אויך אורי. האָט אים אָבער עפּעס צוריקגעהאלטן. און ערשט אויפן דריטן טאָג איז ער געקומען צום באשלוס אז ס׳איז א נארישקייט. דערזעענדיק די פּוסטקייט פון קאזארמע איז אים איינגעפאלן, אז די מעגלעכקייט זיי זאָלן שוין געווען אוועקפאָרן איז ניט אויסצושליסן, איז עס אים אויסגעקומען פארדריסלעך.

— „ווי אזוי האָט אורי געקאָנט פארבייפאָרן און מיך ניט זוכן?”

דריי יאָר האָט מ׳ען פארבראכט צוזאמען די זומ׳ערנ׳עכט נ׳עבן ישראלס בודקע, וואָס אויף רחוב הרצל, און די ווינט׳ערנ׳עכט אין אוריס צימ׳ער אויף א ג׳עסל וווּ ׳עס ׳ענדיקט זיך די ניי׳ע און ׳עס הויבט אָן די אלט׳ע

שטאָט. די זומער נאַכט ליגנדיק ווי אויף א העסיבעס, איין העלפט אויפן טראָטואַר און די צווייטע אויף דער גאַס, שטראָקנדיק פון צייט צו צייט די האנט אויף ארונטער, ישראל האָט שוין אליין געוווסט וואו ער דארף דערלאַנגען אן אייזקרעם פון „אייגענער פאבריקאציע" און וועז אן „עסקימאָ". פלעגט מען אים צומאָל דערמאָנען: „סרול, זייט מוחל און האלט דעם חשבון אקוראט ניט ווי אויף דודעשטי", דעמלט פלעגט ער דאָס געפרווירענע ניט מער אריינשטעקן אין די אויף ארונטער געשטרעקטע הענט נאָר עס אונטערטראָגן א פארשוויצטער, מיט גריבעלעך אין די פון היץ רויטע באקן און מיט פון בענקשאפט פארצויגענע אויגן, האָט ער אויסגעזען ווי אן אויסגעבראָטענער עמוד האש.

— זאָרגט ניט, מען וועט אייך ניט באראַבעווען.

ליגנדיק אויפן טראָטואַר מיט צעכראַסטעטע העמדער און לעקנדיק געפרוירנס האָט מען גאָרדנט א וועלט. דער הימל א בלויער, באַהאָנגען מיט שטערן ווי גילדענע אשנבעכערס, די איבערגעהיצטע לופט א פארגליווערטע קוים צום אָטעמען, לעקט מען אן אייזקרעם פליענדיק מיט מוסאַליניס זון איבער עטיאָפישע ברענענדיקע קוסטעס, אין וועלכע ס'וועלן פארקוילט האלבנאקעטע אביסיניער, אן „עסקימאָ" אויפן וועג וואָס פירט פון חיפה קיין עכו, דאָרט ווי די ענגלישע פּאָליציי האָט אויפגעריסן א פירשטאָקיקע געביידע, ווידער אן אייזקרעם פון „אייגענער פאבריקאציע" מיטק ארלאָס פּרעסטעס אין בראזיליאנישן דזשונגל און אלץ אזוי ניט באמערקנדיק אז די שטערן קריכן צום זעניט און לעשן זיך ווייל זיי אָרדנען איין א וועלט א גליק־לעכע, שניידן אלע גאָרדיאנישע קנופּן מיט מאגישע פאָרמולן, טרייבן וועלט־פּאָליטיק.

— עס טאָגט, די העגער קרייען שוין, דערמאָנט זיי ישראל מיט אן הגדה ניגון.

— ווו הערסטו זיי?

— הערן קאָן מען ניט, ווייל זיי זענען ווייט, אָבער משער זיין קאָן מען זיך.

—קומט אויס גיין שלאָפן.

— אזוי פרי?

— מאָרגן אויף דער נאכט אויפן זעלבן פּלאץ, ישראל, גיב זיי מוחל אכטונג מ'זאָל ניט פארנעמען אונדזערע פּלעצער.

— וואָס הייסט, פארנעמען אייער שטאמטיש?! כ'וועל ניט צולאָזן.

אזוי פלעג אוועק ד׳ער זומער. אין די ווינטערנעכט האָט מען געטרונקען טיי מיט „זדאָבנייעס״* ביי אורין אין שטוב. די זדאָבנייעס זענען געווען אוריס פּרויס ספּעציאַליטעט. אַ באַברילטע, יעטוואָס פולינקע מיט צוויי בליקן, איינעם אין אויבערפלעכלעכן מיט אַ שמייכל וואָס וויל זיך פון גאָרניט מאַכן קיין צרות און איינעם אַ טיפערן מיט אַ פאַרבאַהאַלטענעם זיפץ, ווייל דאָס מעל יענדיקט זיך, פלעגט זי אָנבאַקן אַ הויפן אָפּגעקאַרטע קיכלעך, וועלכע מען פלעג ווייקן אין טיי, טרינקען, צובייסן און מתקן זיין אַ גליקלעכע וועלט. צומאָל פלעגט זיך דערטראָגן פון קעגנאיבערדיקן פענצטער אַ פאַרבענקטע פּרויענשטימע נאָך דעם שטעטעלע בעלז. באַגלייט פון שווערע גיטאַרע־טראָפּנס און דורכגעוויקט פון דריבנעם ריעגן דרינגט דאָס קול אין צימער און וואַרפט אָן אן אומבאַשטימט געפיל, גיסט מען הייסן אָקרעפּ אין די גלעזער, ווייקט מען אַ זדאָבניע און מען מעלה־גרהט אין שפּאַנישן בירגער־קריג, אין פראַנצויזישן פּאָלקספּראָנט, אין היטלערדייטשלאַנד, אָדער אויף אַ פרישן קבר פון אַ געפאַלענעם נעבן מאַדריד. פינקלט אויף אַ שטערן געזעגנט מען זיך ביז מאָרגן.

פון דעמלט זענען פאַרביי זעקס יאָר. ניין, ניט זעקס, כמעט זיבן. קנאַפּע זעקס זענען פאַרביי פון טאָג ווען זיי האָבן זיך געזעגנט אין פּאַריז, ווען אורי האָט אויסגעקליבן דעם וועג ווייטער און רובין דעם וועג צוריק. אַ צייט האָט אורי געפּרוווט דערגיין דעם עצם, געוואָלט פאַרשטיין ווי אזוי ס׳האָט געקאָנט געשען אז אין דער לעצטער מינוט זאָלן זיך שיידן זייערע וועגן, אין וואָס עס באַשטייט דער סוד. אויפן אָרט פון אן ענטפער פלעגט דערשיינען דאָס פאַריזער „פּלעצל״, רובין אן איינגעשרומפּענער, אַלץ האָט זיך געקאַטשעט אויף אינעווייניק ווי אַ מגילה, נאָך אויסן האָט געשפּאַרט אַ ניטפאַרשטענדלעכער אומרו. באַשולדיקן רובינען אז ער איז אַ פּחדן, האָט ער ניט געקאָנט. צופיל זענען געווען די באַווייזן אַז ס׳איז ניט אזוי און דאָס האָט דעם סוד געמאַכט נאָך סודותדיקער. אין אן אויפדערנאַכט האָט זיך אים אויסגעדאַכט אז ער איז צו עפּעס דערגאַנגען, אָבער קאָנקרעטיזירן דעם יעפּעס האָט ער ניט

*) אַ געבעקס

געקאַנט. דאָס איז געשען אין אַ מאָמענט, ווען די פראגע האָט אים שוין איינגנטלעך ניט זייער געמוטשעט, ווען ער האָט פון איר כמעט פארגעסן.

...ביים האָריזאָנט האָט דער ליכטשטרייף אַ צאַפּל געטאָן און זיך אויסגעלאָשן. די נאכט האָט דעם הימל באשטערנט און די ערד געהילט אין פינצטערניש, פארווישט גרענעצן, ווייטקייטן און פראָנט ליניעס. ס׳האָט אַ בלאָז געטאָן אַ ווינטעלע, דערטראָגן אַ געריש פון טרוקן גראָז האָט זיך אויסגעדאכט עס זענען שאָטנס פון געפאַלענע וועלכע זוכן זייערע אייגענע טריט. קריכנדיק אָדער זיך רוקנדיק אויפן הינטן האָבן זיך סאָלדאטן געזאמלט ארום דעם אויסגעבריענטן פייער. אורי האָט געהאלטן אין דער האנט איין עק פון אַ טרוקן פריטקעלע דעם צווייטן אין פריסיק. ווי נאָר עס באווייזט זיך אַ פלעמל פארלעשט ער דאָס — אַ פלעמל אין דער נאכט איז פארראַטעריש — צינדט פון רויכערדיקן עק דעם פארלאָשענעם ציגאַרעט, דעם רויך בלאָזט ער צווישן די ציין, צישעט ווי אַ שלאנג און שאַרט ווייטער דעם פריסיק. ער ווייסט אז דער שווארציער גראָבגעשניטענער טאבאק פארלעשט זיך נאָך יעדן פארצי. אנדריי, דער קאָמיסאַר גייט אָפּ אַ פאָר שפאַן, שפּירט אויס די פינצטערניש, איז זי חושד אין אַלע מעגלעכע פארברעכנס און פעסטשטעלנדיק אז זי איז ניט מער ווי פינצטער קערט ער זיך אום צום בערגעלע פריסיק.

פינצטערער ווי די נאכט זענען די דריי קאנאָנען, מאָנומענטן פון אבסאָלוטער מענלעכקייט, די וואכפאָסטנס איינגעהילטע אין דעקן זעען אויס ווי אין תפילה פארשטיינערטע פריסטער. פון די אינפאנטעריי־אָקאָפּעס דערטראָגט זיך אַ געזאנג: אַ שפאַניער לויבט די הייליקע יונגפרוי, דאנקט איר פאַר צוויי טעגיקער רו אויף דעם פראָנט אָפּשניט. אין ליכט וואָס פילטרירט זיך דורך דעם דינעם שיכט אַש זעען אויס די סאָלדאטן ווי הייליקע ארום אַ טלייענדיקן טיש פון וועלכן עס שפּראָצן פון צייט צו צייט זילבערנע קינזשאלן. דער קאָמיסאַר פילט אז די שטימונג איז ניט אזעלכע וואָס זאָל סטימולירן זעלנערישע קעמפערישקייט, די שטילקייט איז צו מיסטיש און אזוי ווי קיין איינפאלן פעלן אים ניט, קומט ער מיט אַ פאָרשלאַג מען זאָל דערציילן וועגן דעם מאָמענט וועלכער האָט באַשטימט דאָס לאָזן זיך אויפן וועג פון פרייוויליקייט, אין וואָס ס׳איז באַשטאַנען דער „אימפּולס“. פאלט דער גורל אויף הערנאנדעזן, אַ זיבעצן יעריקער שפאַניער.

— איך, זאָגט ער, נאָך דעם וואָס ער האָט אויסגעהערט מיט גרויס ערנסט דעם קאָמיסאַרס דערקלערונגען, ווייס ניט פינקטלעך וואָס עס

באטייט דאָס וואָרט אימפּולס, נאָר אויב ס'עס קאָן אויך הייסן „עסטימולאָ"
קאָן איך מיר פאָרשטעלן וואָס דו מיינסט.ביים וואָרט עסטימולאָ פּולט
ער אַן די לונגען מיט א קוביק מעטער לופט, בלאָזט זיך זיין ברוסט ווי
ביי אַן אינדיק וואס גרייט זיך צו ענטפערן אויף דער פראגע וועז ס'איז
פּורים, זעט ער אז אלע זענען מיט אים מסכים אז ער האָט פארשטאַנען
דעם עצם פון ענין. אויב אזוי זאָגט ער. ווייס איך ניט צי ס'איז די רייד
פון אימפּולס, מיר שיינט אז ס'איז פשוטער. א געבוירענער בין איך אין
דער סיערא. בערג, סקאַלעס, שטיינער, וויפל מע זעט מיט די אויגן.
ערד, פרוכטבאַרע ערד, איז ווייניק, און דאָרט וווּ ס'איז ווייניק ערד איז
אויך ווייניק ברויט. בין איך געקומען.

דערמלט האָט זיך געדאכט אורין אז ער האָט געפונען דעם ענטפער
ער האָט זיך דערמאָנט אין די פּאָר הונגער חדשים וועלכע ער האָט פאַר־
בראכט אין פּאַריז, אין זיין פריינט — א מאָלער — וועלכער האָט אים
פאַרשאַפט ארבעט טאָג־טעגלעך מיטאָג און וועטשערע, וויאזוי ער פלעגט
רייניקן מיט גלאָז־פּאַפּיר טירן און פענצטער, א זאַטער מיט אַן איבער־
געפולטן מאָגן, ווי דאָס האָט אים אויפאַמאָל צוגעגעסן, ווי ער האָט
איבערגעלאָזט זיין פריינט אַן איבערראַשטן פון פלוצעמדיקן באַשלוס, זיך
צו לאָזן אין וועג אריין.

„ווייזט אויס אז איינער וויל צו ווייניק ברויט, און איינער וויל
צופיל... האָט ער א טראַכט געטאָן. און רובין? ווער ווייסט?"

דער סוד איז ווייטער געבליבן א סוד, אָבער נאָר אזוי זיך, איינער
פון טויזנט אנדערע, אויף וועלכע אמאָל האָט מען געענטפערט מיט תּי־
קו און היינט מיט „קליינבירגערלעך גריבלען זיך, ס'זענען דאָ וויכטי־
קערע פראַגעס". די שטילקייט ארום נידערט א טיפערע, צוזאַמען מיט
דער דרימל־שטימונג וועלכע אנדריי האָט געוואָלט צעשטרייען וויל ער
ווייסט אז די פיינטלעכע פּאָזיציעס מאכן א גרויסן בויגן און זענען
גרייט איינצושליסן דעם קרייז. ער ווייסט נאָר ניט אז אויך פאַר די, וואָס
זיצן ארום הייסן פּריסיק, איז עס קיין נייעס ניט. אפשר דערפאַר האָט
אורי אין יענער נאכט מער ניט געטראכט צו רובינען, די געדאנקען
האָבן זיך ניט געקלעפּט צו נעכטן, זיי האָבן מער געזאָרגט פאַר דעם
מאָרגן....

איצט שטייט רובין א פאַרבלענדטער פון דער זונען־שיין, טראכט
ווי אזוי אָפּצונאַרן דעם זעלנער וואָס נעמט דער בודקע און אריינגנבענען
זיך אין קאַזאַרמע, א קוק טון אפשר איז אורי ערגעץ אין איינער פון

די באַראַקעס. נאָך עטלעכע שפּאַן, ווען ער האָט באַמערקט אַז דער זעל־נער זעט אים ניט, האָט ער אַ זוך געטאָן דעם אייגענעם שאָטן און אים ניט געפונענדיק — ווייל געזוכט האָט ער אים זייטיק — האָט ער פעסטגעשטעלט אַז אַ וועלט אָן שאָטנס איז שרעקלעכער ווי איינע מיט, און ס'איז אים אויסגעקומען פריקרע, וואָס ער טרעט אויף אַ טונקעלעם פלעק און וואָס די זון שטייט איבער זיין קאָפּ.

אורין האָט ער געפונען אין איינער פון די באַראַקעס אַ האַלב נאָ־קעטן. ער האָט זיך געגרייט אין שטאָט אַריין. די פרייד איז געווען אָן עכטע, מ'ען האָט זיך געזעגנט, אורי עטוואָס צו ברוטאַל קלאַפּנדיק מיט ביידע הענט איבער רובינס פּלייצע, אַז עס זענען אים שיר ניט אַראָפּ־געפאַלן די ברילן פון דער נאָז. קיין ווערטער האָט מען ניט געפונען, מער געברילט, זיך אָפּגעשטויסן כדי זיך צו באַקוקן פון קאָפּ ביז פיס און זיך ווידער געאַרעמט, אַזוי עטלעכע מאָל ביז ס'איז ענדלעך געקומען צו רייד.

— ביסטו הייסט עס דאָ!

— שוין דעם דריטן טאָג. אָבער אין שטאָט האָבן זיי ניט געלאָזט, געהאַלטן מכלומרשט אין קאַראַנטין. קאָלאָניאַלע כיטרעקייט. ערשט איצט איז אָנגעקומען אַ דערלויבעניש.

— אַזוי איז קלאָר. ס'האָט מיך געוווּנדערט דעם זעלנערס בלינד־קייט. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז כ'האָב אים אָפּגענאַרט. צום סוף...

קלאָר איז אים אייגנטלעך געוואָרן, פאַרוואָס אורי האָט אים ניט געזוכט. אַ רגע האָט זיך אים געדאַכט, אַז ס'איז צייט אויפקלערן זייער שיידונג, ניט לאָזן די זאַך ביי דער אומגעלומפּערטקייט מיט וועלכער זי האָט זיך געענדיקט אין פּאַריז אויפן „פּלעצל". רובין האָט ווידער אַ טאַפּ געטאָן די נאָז מיט דער אויבערשטער ליפּ, אַ באַוועגונג ביי וועלכער זיין פּנים האָט באַקומען אַ קינדעריש אויסזען און ניט געפּאַסט צו דעם אַטלעטישן קערפּער, און איבערגעהזרט זיין פעסטשטעלונג.

— ביסטו הייסט עס דאָ.

— ווי דו זעסט. ניט אַלע זענען געבליבן דאָרט. אוריס טאָן איז געווען אַ זיכערער, אַ זעלבסטבאַוווּסטער.

„אַ באַזיגטער און רעדט ווי אַ זיגער", האָט אַ טראַכט געטאָן רו־בין און ס'האָט זיך אים געדאַכט אַז אויסריידן זיך וואָלט מען אפשר גע־קאָנט ליגנדיק האַלב אויפן טראָטואַר און האַלב אויף דער גאַס פאַר יש־ראלס בודקע. זעענען אָבער אין די זעקס יאָר פאַרשוווּנדן סיי „סרול" סיי

די בודקע און אויך די אטמאָספער. איצט איז ניט מער זעקס־און־דרייסיק נאָר דריי־און־פערציק.

— מע זאָגט אז איר האָט דאָרט מיט איבער צוויי יאָר פארשפעטיקט די וועלט־מלחמה.

— די גאנצע וועלט ווייסט עס! ענטפערט אורי מיט שרעקלעכער פשטות.

„בעסער אזוי, טראכט רובין, צו קלאָר איז אים אלץ געוואָרן. די בודקע איז צו ווייט פון אים".

— גרייטסט זיך אין שטאָט אריין? פרעגט רובין. געוואָלט האָט זיך אים זאָגן: „פארווירקלעכט א חלום". געוואָלט האָט זיך עצהן: „היט זיך פון פארווירקלעכטע חלומות", נאָר באצייטנס זיך דערמאָנט אז זיגערס גיט מען קיין עצות ניט, אזוי אז ס'האָט זיך באקומען א באנאלע פראגע ווי דער גאנצער שמועס זייערער ביז זיי זענען אָנגעקומען אויף דעם הדר הכרמל.

דאָ האָט אורי באגעגנט זיינע אמאָליקע מאָלערס און פארבערס. דער קרייז איז געוואקסן, ער האָט זיך דערוווסט אז זיין געוועזענער מייסטער וווינט אויף דער זעלבער גאס וואָס האָט אנגעהויבן קריכן מיט זיבן יאָר צוריק אויפן כרמל און באשטימט אים אָפּשטעקן א וויזיט. אזוי אז ער האָט זיך אָפּגעזעגנט פון אלע און אויך פון רובינען. קלעטערנדיק צו זעלצערס וווינונג, זיך דערמאָנט אז עפּעס האָט ער געדארפט אויפקלערן, זיך ניט געקאָנט דערמאָנען וואָס, ענדלעך האָט אויפגעבליצט דאָס וואָרט „אימפולס", האָט ער א מאך געטאָן מיט דער האנט מיט ביטול: „צו וואָס גריבלען זיך?" און געגאנגען ווייטער צו א פשוטן ציל.

רובין האָט א צייט געקוקט נאָך דעם חבר, ניט געוווסט צי זאָל ער מקנא זיין די זיכערע טריט, צי זיך באגנוגן מיט דער פעסטשטעלונג אז גריבלען זיך איז אן אינדיווידועלע פראגע, אז אלץ איז ניט מער ווי אן אימפולס.

זעלצער, אורים געוועזענער מייסטער, האָט זיך פאר דער צייט נאָך מער געעלטערט. די ווייסע רויטלעכער, די אויגן מוטנער, די ציין שיטערער, ווי נאָר ער האָט אים דערזען האָט ער אָנגעהויבן רופן מיט א דין קול.

— פינא, זע נאָר ווער ס'איז געקומען!

פינא, זעלצערס פרוי איז א ווינערן, א רעשיקע, א שפרינגענדיקע ווי א העלצל אויף כוואליעס.

— וואס האב איך דיר די גאנצע צייט געזאגט? ער וועט זיך אומקערן. אט איז ער דא.

— פון וואנען האט איר עס אזוי זיכער געוווסט? פרעגט אורי. דער אלטער מייסטער איז צו אלט, זיין געהער צו שוואך, דערגייט צו אים ניט דער קוים באהאלטענער פארוורף. אורי ווייסט אז זיין גורל באַשטימט ער גופא, אז אין זיין שיקזאל מישט זיך ניט אבי ווער.

— דאס שפעטער. דערווייל זעצט זיך צום טיש מיר האבן סיי ווי געוואלט עסן מיטאג. פינא, ברענג נאך א טעלער.

האט מען געגעסן א ווינער יויך מיט ווינער כרעמזלעך, א קליין ווינעריש געבראטן הינדעלע לויט פינאס מאס און צום סוף ווינער מעל־שפייז.

— יא, יא ער האט אימער געזאגט, האט פינא זיך געוווּנדערט יעדעס מאל ווען זי האט יעפעס געבראכט צום טיש קוקנדיק אויף אורין ווי אויף איינעם וואס האט זיך אומגעקערט פון יענער וועלט. מיט זעלצערן איז דער שמועס געווען א תוכיקער. ווי עס האלט מיט פרנסה און מיט די כוחות אויף צו שלעפן די לייטער, פירן די בארשט, טראגן די עמערס קאליעך.

צוזאמען מיט דעם מיטאג האט זיך אויך געענדיקט דער שמועס.

— פון דער מלחמה האסטו גארניט דערציילט, כאפט זיך זעלצער.

— איר זענט דאך געווען אין דער ערשטער וועלט־מלחמה וואס־זשע האב איך אייך צו דערציילן? זאגט מיר בעסער פון וואנען האט איר געוווסט?

דאס געבראטענע הינדל, דער שווערער ווין און פינאס טענצלען ארום טיש האבן אויפגעוועקט דאס פון מארשן און שלאכטן פארהארטע־וועטע געמיט, האט זיך פארוואלט א רגע אנטשפאנונג, א וויג טאן זיך אויף אומבאקאנטע כוואליעס.

קום, וועל איך דיר ווייזן, האט געזאגט זעלצער מיט א פארענדערטער שטימע. ניט געוויינטלעכע האבן אויך אויסגעזען זיינע טריט ווען ער האט זיך געלאזט צום שלאפצימער באגלייט פון אורין און פון דער שפרינגענדיקער פינא. צוגעגאנגען צו דער שאפע איז ער א רגע שטיין געבליבן, באוועגנדיק פון עמאציע די ליפן. געדענקסט, זאגט ער, ווען ביסט אוועקגעפארן בין איך דיר שולדיק געבליבן צוויי פונט.

— ניין, זאָגט אורי, כ׳גיעדענק ניט, כ׳האָב לגמרי פאַרגעסן.

— זעסטו, איך ניט. כ׳האָב זיי דיר ניט געוואָלט געבן, ס׳האָט זיך מיר געדאַכט אַז אויב ס׳וועט ועפּעס בלייבן דאָ, וועסטו דאָס מוזן קומען נעמען. ער האָט געעפנט די שאפע און פון אונטער די קראַכמאַליעטע לייליעכער אַרויסגעצויגן צוויי שפּיגל־נייע פונט־סטערלין. דאָס זענען זיי. זייט דיין אוועקפאָרן ליגן זיי דאָ. פון צייט צו צייט פלעג איך א קוק טון און זיך באַרואיקן. ער לעבט, פלעג איך מיר זאָגן, און אויב ער לעבט, וועט ער זיי קומען נעמען. איצט נעם זיי, וואָס ס׳וועט זיין ווייטער בין איך מער קיין ערב ניט. צו אַלט צו נעמען אויף זיך דאָס אחריות...

אויף דער גאַס האָט אורי אַרויסגענומען פון קעשענע די צוויי קנאַקנדיקע פּאַפּירלעך, לאַנג געקוקט אויף זיי און געטראַכט: „אַ קמעה״. זיך דערמאָנט אין שטעטל, אין דעם ווי הונדערטער מענטשן פלעגן קו־מען צום רבין און אהיים פאָרן מיט אַן אַלטער מטבעה וועלכע האָט גע־דאַרפט ראַטעווען פון קראַנקהייטן, מכשולות און בייזע גייסטער.

„איצט איז עס אַ נוצלעכע נאַרישקייט״, איז אים איינגעפאַלן ווען ער האָט פעסטגעשטעלט אַז ער איז פּלוצעם געוואָרן דער רייכסטער פון די דורך חיפה פאַרבייפאָרנדיקע געוועזענע פּריוווילִיקע.

דערמאָנט האָט ער זיך אין דער געשיכטע מיט אַ סך יאָרן שפּע־טער. דעמלט האָט זיך אים זעלצערס פּעולה באַוויזן אין אַן אַנדער ליכט און דאָס באַגעגעניש מיט רובינען האָט אַרויסגערופן ווידערשפּרעכנדיקע געדאַנקען. און דערמאָנט האָט ער זיך, ווייל זי איז אויך געווען אַ ווי־נערין, אויך אַ רעשיקע, אויך אַ שפּרינגענדיקע ווי אַ העלצל אויף צעבור־שעוועטע כוואַליעס. געמאָלט די גאַנצע צייט דריבנע ווי אַ קאָוועמילעכל, געדאַכט האָט זיך אַז פּילפּאַרביק מאַנאַטאַן.

געקומען איז זי צו גאַסט צו אַ חברטע אָדער אפשר מער און ווייני־קער ווי אַ חברטע. גערעדט וועגן פרייליעכס מיט אַ שרעקלעכן ערנסט, און וועגן שוידערליעכס, לאַכנדיק מיט אַן אָנשטעקנדיק געלעכטער. אוריס געהער איז צו יענער צייט געווען אַביסל געשלאָגן, ניט מער ווי וואַקס־פּראָפּקעס אין די אויערן, אָבער גענוג אויף ניט צו דערהערן יעדעס וואָרט, דאָס איז ווייזט אויס געווען די שטראָף דערפאַר וואָס ער האָט ניט אָפּגעגעבן דעם געהעריקן כבוד זעלצערס טויבלעכקייט.

— אַך, זאָגט זי, וועגן פראַנץ און פריץ און יוליוס בעסער ניט רעדן. ס׳איז דען אַן אָרדענונג? אַ נעכטיקער טאָג. יעדער האַלט זיך פאַר אַ גרויסן קענער. יעדער מיט זיין אייגענעם וועג. מיטאַמאָל זענען

אַלע קלוג געוואָרן. געווען א צייט... נארישקייטן. אין יענע צייטן האָבן מיר ניט געוווסט, נאָך דעם האָבן מיר זיך דערוווסט. נו, איז וואָס? הייסט עס אז אויך דעמלט איז ניט געווען אין אָרדענונג. איך קוק צומאָל אויף דיינע שפּאניער. נעבעך...

— פארוואָס נעבעך, פרעגט אורי מיט א טויבן בליק.

— זאָל זיין ניט נעבעך, איז זי מסכים. ס׳ארט מיך ניט אז אזוי. און זיך ווענדנדיק צו איר חברטע, אָדער ווייניקער ווי איר חברטע, ביים זי דעם שמועס. מיר דאכט זיך, זאָגט זי, אז כ׳האָב דיר ניט דערציילט וויאזוי ס׳איז געשען ביז ראווענסבריק ווו מיר האָבן זיך באגעגנט. דערמאָנסט זיך נאָך ווען האָסט מיך געשיקט ארבעטן מיט די דייטשן, אונטערגראָבן די מאָראל פון דער היטלער־ארמיי. האָסט געפונען דעם פּאַסיקן מענטשן, זאָגט זי, און איר געלעכטער באווייזט אז זי איז געווען דער ריכטיקער מענטש, ווייל אזוי פיל ביטערע איראָניע לגבי די אייגענע כוחות פארמאָגן נאָר אויסדערוויילטע, נאָר אויסערגעווייינטלעכע באַשעפענישן. ליג איך אויף דער פּליאזש פון סען־מאלאָ צוזאמען מיט א באקאנטער אויך א ווינערן, אויף ליגשטילן און מען פלוידערט. אייגנטלעך געוואָרט אז די אוניפאָרמירטע דייטשן מיט פּאָטאָ־אפּאראטן אויף די אקסלען זאָלן אונדז „אבקניקסן“. געשען איז עס ווי דו ווייסט אין צוויי און פערציק. דאָס איז געווען אן אופן פון פאראייביקן די דייטשפראנצויזישע פריינטשאפט און מיר, איך מיט מיין ווינערן זענען געווען די פראנצוזשענקעס. אזוי האָט מען געשלאָסן באקאנטשאפט ביז דעם פּראָצעס. כ׳בין ספּעציעל ניט לאנג געפאָרן קיין פראנקרייך ס׳האָט זיך מיר געוואָלט זען דאָס הויז אין וועלכן דער פּראָצעס האָט זיך אָפּגעוויקלט. קוים דערקענט. אפשר דערפאר ווייל דעמלט האָט עס געטראָגן א פּאָמפּעזע שילד ווי פּראָקוראטור אָדער עפּעס ענלעכס, האָט עס זיך מיר געדאכט א פּאלאץ. צי נאָר דערפאר ווייל ס׳האָט מיך באגלייט א גרופּע, צי א פּלוטאָן, אלע מיט אויטאָמאטן. היינט ווייס איך מער ניט, דעמלט האָב איך געוווסט פּינקטלעך ווייל אין דעם איז אייגנטלעך באשטאנען מיין ארבעט. געבראכט האָט מען מיך קאָנפראָנטירן מיט א דייטש. זאָגן אז איך קען אים ניט, איז געווען אוממעגלעך, ווייל מ׳האָט אונדז פארנומען צוזאמען.

מיר זענען א צייט געגאנגען איבער די גאסן און נאָך אונדז אנדערע צוויי. זאָג איך אים: די צוואָ דאָ האבע איך ניכט גערנע. ער ענטפערט ניט פארשטיי איך, אז ער ווייסט מער. אָנגעקומען צו דער פּאָליציי סעקציע האָב איך זיי געזאָגט ס׳זאָל שנעלער נעמען א סוף ווייל

כ׳האָב קיין צייט ניט. ענטפערן זיי, אייל דיך ניט, פון איצט וועסטו האָבן גענוג צייט. זעצן מיך אין א לאסטוואָגן מיט א וואך, גלייך ווי איך וואָלט געווען ווייניקסטנס מאטא הארי און פירן מיך אזש ביז פאריז, ערגעץ ניט ווייט פון מאדלען. פאַר איך און טראכט, וואָס האָט דאָס מיר געטויגט? איך מיט מיין גרויס האָב געוואָלט באשטימען דעם גאַנג פון דער מלחמה. גלוסט זיך מיר לאכן, האַב איך מורא זיי וועלן זאָגן אז איך בין אביסעלע פון זינען אָדער טאקע אינגאנצן משוגע. ענדליך האָט מען מיך געבראכט צום טריבונאל טאקע אין דעם זעלבן הויז וואָס האָט זיך מיר דעמלט געדאכט א פאלאַץ. פרעגט דער שופט דעם לייטנאנט: „וואס זאגט זיי?“ ענטפערט ער: „זי זאגט, אז ער ליגנערט“. זאָגט מיר דער ריכטער: „נו, זעסטו?“ ענטפער איך: „וואָס זאָל איך זען? אזוי איז עס ער ליגנערט“. פרעגט דער ריכטער: „ווער, דער לייטנאנט?“ הויב איך אָן לאכן און זאָג: „ניין, דער ערשטער“, „פארוואָס זאָל ער ליגנערן?“ פרעגט דער ריכטער. „ווייל ער איז א ייד“, ענטפער איך. „א ייד גאָר?“, וואונדערט זיך דער ריכטער און צום לייטנאנט: „איסט דאס וואר?“ „עטוואס שאָן“, ענטפערט דער לייטנאנט. „וואָס ווייסטו פון דער גאנצער געשיכטע?“ „דאָס וואָס ער האָט מיר דערציילט, אז זי האָט געוואָלט וויסן פון וועלכער אײנהייט ער איז“. „פארוואָס זאָל ער געווען ליגנערן?“ פרעגט מיך דער ריכטער. „ער האָט געוואָלט מען זאָל אים אוואנסירן. האָט געזען אז מען האָט צו אים ניט קיין צוטרוי ווייל ער איז אביסל א ייד, האָט ער געפרוווט אויף אזא אופן“. „וואָס מיינסטו?“ פרעגט דער ריכטער דעם לייטנאנט, איז עס „פלאוזיבל?“ „עטוואָס שאָן“ ענטפערט דער לייטנאנט. „פארוואָס־זשע האָסטו געשיקט די מסירה?“ „ווייל ווען ער האָט דערציילט זענען געווען דערביי אויך אנדערע“.

ווייס איך ניט פארוואָס עס כאפט מיך אָן א געלעכטער, רעגט עס אויף דעם ריכטער און ער הויבט אָן שרייען: „דו לאכסט, דו שפילסט זיך מיטן טויט. ביסטו פאררוקט! מיר וועלן דיך שיסן“. „צוערשט, זאָג איך, מוז מען האָבן א ווערדיקט“. מיט אזא ערנסט אז כ׳האָב זיך אזש אליין דערשראָקן.

אויב איך האָב קיין טעות ניט בין איך ווידער פארביי געפאָרן מאדלען, דערציילט ווייטער די ווינער, היינט ווייס איך ניט מער צי זעזען עס געווען די קאָלאָנעס פון מאדלען, אָדער אזוי האָבן אויסגעזען די

זועלנער וועלכע האָבן מיך באגלייט. נאָך דעם אין א לאגער, אין א צווייטן ביז ראוועגסבריק. דאָרט האָב איך דערזען אויף א דראָט צווישן די באראקעס א פולאָוווער, דעם וואָס ס׳האָט מיר געגעבן מיין חברטע די ווינערן אין סען־מאלאָ און באשטימט אז ווייטער וועלן זיי מיך ניט פירן, ווייל דאָס איז א צייכן, א רוף. האָב איך זיך פארגנבעט ביז יענע באראקעס ניט וויסנדיק אז זיי טראָגן דעם נאָמען „נאכט אונד נעפל״ און זיך אליין פארמשפט. די ווינערן האָב איך ניט געפונען, דעם פולאָוווער האָב איך אראָפּגענומען פון דראָט, אים אָנגעטון, אריין אין א באראקע און זיך געוואָרפן אויף א פריטש. ווייטער ווייסטו אליין.

„פראנץ, רובין, יוליוס, צוויי פונט, איין פולאָוווער. אימפולסן און קמעות.״ טראכט אורי. „ווי שווער ס׳איז צו פארשטיין די וועלט״. מיט דעם געדאנק דרימלט ער איין, חלומען זיך אים צייטן, ווען ער האָט ניט געוווסט פון אימפולסן און קמעות און איבערן פנים צעגיסט זיך אן איבער־בטלדיק גליקלעכער שמייכל.

אוי, יאָקא, יאָקא

ארום טיש זיענען מיר געזעסן ב'ערך א האלב טוץ דערוואקסענע מ'ענטשן. צו מזומן בענטשן האָט 'עס ניט געקאָנט קומ'ען ווייל יידן זיענען מיר געווען אינגאנצן אנדערטהאלבן, אָד'ער אפשר נאָך ווייניקער. סיי ווי סיי האָט עס ניט געקאָנט קומ'ען, ווייל די צייטן פון בענטשן מזומן זענען געבליבן ווייט ארינטער, 'ערג'עצ־ווו אין זכרון. דער האלב'ער איז געווען יאָקא, א מישלינג פון יענע צייטן ווען זיי זענען נאָך געווען געציילטע און אין זיין פאל אפילו ניט קיין פרינציפּי'עלער. דער טאטע זיינ'ער — ווי איך האָב זיך שפּעטער דערוווסט, האָט די יידישע העלפט געשטאמט פון זיין צד — באקאנט אין די מיטעלע און עלטערע יאָרן אין דאָרף און געגנט אלס „מאָש דראגאָמיר" האָט צו יענע צייטן ווייניק געוווסט און נאָך ווייניק'ער געטראכט צו אסימילאציע, אָדער צו ענלעכע פּלענער וואָס האָבן זיך געוואלגערט איבער יידישע גאסן און געסלעך אין אָנהויב צוואנציק'ער יאָרן, נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה.

אין דער מלחמה איז ער אוועק פון בעריעשטי, איבערגעלאָזט דאָס דאָרף, דאָס פעלד, און דעם אקער אָן פיל חרטה. גענומען די ביקס און זיך געלאָזט ווארפן אויף פארשיידענע פראָנטן ביז ער איז אָנגעקומען אין רוסישער געפאנגענשאפט. דאָ האָט ווי אויף להכעיס אָנגעהויבן אין אים טליען א בענקשאפט נאָך גריגאָרי דעם שכנס מיטלסטער טאָכטער און טאָג אויף טאָג איז אָנגעוואקסן דער בטחון אז ער מוז זיך אומקערן אהיים און זיך ווידער נעמען צום אקער. וואָס ווייטער איז פארקראָכן אין די סיבירישע וועלדער איז געוואָרן אלץ פעסטער די זיכערקייט אז ער מוז בלייבן א בעריעשטער, א פּויער ווי אלע פּויערים, פירן דאָס לעבן לעבן אָבער ניט אינגאנצן דאָס זעלבע ווייל מאריא איז ווערט

מער. צי אויך מאריא ווארט אויף אים, האָט ער זיך ניט גוּעפרעגט, ווייל דאָס איז פאר אים גיעווען אויסער ספקות: אויב ער פילט אז ס'איז אזוי מוז עס זיין אזוי.

אפשר דערפאר האָט ער זיך ניט גוּעאיילט, פארקערט, יעדעס מאָל ווען מען האָט געטריבן די פליעניקעס פון איין אָרט אויף אן אנדערן, האָט זיך אים געדאכט אז ס'איז צו גיך, אז מ'וואָלט נאָך געדארפט בלייבן א צייט, כאָטש א פאָר טעג, זיך נענטער צוקוקן צום אופן ווי אזוי מענטשן לעבן, ווייל איבעראל האָט ער געפונען עפּעס נייעס.

קיין בערעשטי איז ער ניט צוריק געקומען פון רוסישער געפאנגענשאפט נאָר גאָר פון אמעריקאנישער עמיגראציע. קיין פּרטים וועגן דעם וואָגלעניש האָט ער קיין מאָל ניט דערציילט, אפשר ווייל זיי זענען אויך אים אליין ניט געווען קלאָר, אפשר ווייל עס זענען ניט געווען קיין צו פריילעכע יאָרן, צי גאָר דערפאר ווייל נאָך דער מלחמה איז בערעשטי געוואָרן א גרענעץ־דאָרף אין וועלכן עס זענען געבליבן האלבע און פערטל משפחות, א דאָרף ווו מענטשלעכע ציעריסנקייט איז געוואָרן א טאָגטעגלעכע דערשיינונג צו וועלכער מ'האָט זיך צוגעוווינט, אָבער ניט אינגאנצן פארגעסן.

פון אמעריקע איז ער געקומען מיט געלט. א סך צי ווייניק ווייסט עד היום קיינער ניט. מיט דער צייט האָט ער אליין אויך פארגעסן. אויף דער פראגע: „מאָס דראגאָמיר וויפל?" ענטפערט ער מיט פילדייטיקן שמייכל וואָס קאָן הייסן „היי, היי" ווי אויך „ס'האָט קיין זין ניט". געקויפט ערד, פעטע ערד, אן אקער, קי, פערד, אנגעהויבן בויען א שטוב, זיך ארייגעכאפּט ווי אגב־אורחא צו גריגאָרין, פון דאָרט ארויסגעקומען באגלייט פון מאריאן. די ערשטע צייט האָבן די דאָרפסאיינוווינער אויף אים געקוקט ווי אויף א פרעמדן, פאוואָליע זיך דערמאנט אז ער איז גאָר א דאָרטיקער, א היימישער, נאָר וועמענס ניט געקאָנט דערגיין. ווייל שבת אין שילעכל האָט מען אים ניט באגעגנט און זונטיק אין קלויסטער אויך ניט. קריסטלעכקייט האָט מיט זיך ארייגעבראכט אין שטוב מאריא, א מאָדנע קריסטלעכקייט, עפּעס אזעלעכס וואָס איז אויסגעקומען צווישן יאָ און ניין. אן איקאָנע אָבער ניט אין צימער־ווינקל, א ניט באהאָנגענע מיט אויסגענייטע האנדטוכער און אָן א קאנעצל. צומאָל פלעגט זי זיך צלמען. ווען זי איז געבליבן טראָגנדיק, ווען ס'האָט זיך דערנענטערט די „צייט", ווען עס האָט זיך איר געדאכט אז דראגאָמיר ארבעט צו פיל. די ארבעט האָט אים פארשאפט א גרויסע

אויטאָריטעט אין דאָרף. געזאָקוערט די ערד האָט ער ווי אַלע און דאָך ניט אַזוי, זיינע קי האָבן געגעבן מער מילך, דאָס הויז האָט אויסגעזען אַ האַלב שטעטיש, קינדער אין גאַנצן איין זון וועלכן ער האָט אַ נאָמען געגעבן יאַקאָוו — אין דער געגנט זענען ביבלישע נעמען געווען אַ געווינט־לעכע דערשיינונג — אָבער גערופן האָט ער אים יאַקאַ.

...אַ צייט איז דראַגאָמירס אויטאָריטעט געפאַלן. דאָס איז געשען נאָך דעם וואָס יאַקאַ איז געפאָרן אין שטאָטגימנאַזיע צוזאַמען מיט דעם גלחס זינדל. און געפאַלן איז זיין אויטאָריטעט ביי אַלעמען, ביי די פּאָר דאָרפסיידן מחמת מיט דעם גלחס זינדל. קיין משומד איז ער ניט, מיט אַ ניט יידישקע לעבט ער, קיין חתונה, קיין ברית, קיין דאַווענען, צו דעם אַלעמען איז מען געוווינט געוואָרן. דאָס איז ער, דערפאַר הייסט ער דראַגאָמיר, דערפאַר האָט מען איינגאַנצן פאַרנאַכלעסיקט זיין אמתן נאָמען, אַז ער האָט אַמאָל געהייסן מאיר (געווען אַ סברה אַז אין שכינותדיקן שטעטל דאָרט וווּ עס איז פאַראַן אַ הייליק־אָרט, ווייסט עמעצער אַז ער הייסט מאיר און סוף־כל־סוף וועט מען אים מן־הסתם דאָרט מקבר זיין. איז די סברה פאַרלוירן געגאַנגען אין דער צייט פון דער צווייטער וועלט־מלחמה צוזאַמען מיט דער יידישער קהילה פון דעם זעלבן שטעטל און מיט די פּאָר יידן פון בערעשטי, וועלכע מאָש דראַגאָמיר האָט איבערגעלעבט ווי דורך אַ נס). אָבער שיקן דאָס יינגל מיטן גלחס זינדל איז פאַר די פּאָר יידן, ערדאַרבעטער ווי ער, אויסגעקומען עפּעס ניט. ביי די אַנדערע האָט עס אויסגעזען ווי אַ פאַרפרעמדונג, אַ מין אָפּזאָגן זיך פון דאָרפישע מנהגים. אַזאַ באַלעבאַטישקייט און איין זון, שיקט מען אים ניט אַוועק אין שטאָט וואָס האָט ער דאָרט צו לערנען? אַקערן, זייען, תבואה־שניידן, פיי־צוכט זענען ניט קיין שטאָטישע טועכצן.

דראַגאָמיר האָט דאָס געפילט, זיך אָבער געמאַכט ניטוויסנדיק. דער הויף איז ווייטער געוואַקסן ווי אויך די האָפענונג אַז דער זון וועט ניט זיין אַ פּויער ווי ער, נאָר גיכער אַ מין פאַרמער וואָס לעבט אין שטאָט האָט אַן אונטערנעמונג אויפן דאָרף, אַזוי ווי ער האָט אַמאָל געזען אין אַמעריקע, צי אפשר גאָר אַ גאַנץ אַנדער מין פּויער וועגן וועלכן ס'האָבן געחלומט רוסישע באַטראַקעס אין די לעצטע מלחמה־יאָרן, נאָך דעמלט ווען ער האָט געבלאָנדזשעט אין סיבירער וועלדער. פּויערים וועלכע האָבן אַלע זייערע האָפענונגען אָנגעהאָנגען אויף אַ פינעף־אותיות־דיקן נאָמען וועלכן ארויסריידן אין בערעשטי איז צו יענער צייט געווען געפערלעך.

עס זענען פארגאנגען א פאָר יאָר, יאָקא האָט אָנגעהויבן קומען אויף די וואקאציעס מיט גלאנציקע קנעפלעך, פון גאָלדגעשטיקטע בוכשטאבן אויפן לינקן ארבל און דראגאָמירס אויטאָריטעט האָט ווידער א שפרונג געטאָן. ווייזט אויס אויך דערפאר ווייל יאָקא פלעגט זומערצייט אָנטוען די פייערלעכע קליידונג און פארברענגען, די טעג אויפן פעלד צוזאמען מיט די אמאָליקע חברים.

דעם גלחס זינדל איז אוועק קיין פראנקרייך, אויף דער וועלט האָט זיך אָנגעהויבן פילן אז די הפסקה צווישן מלחמות וועט זיין א קורצע, נאָך קורצער האָט זי זיך אויסגעדאכט דראגאָמירן, ווייל לויט זיין חשבון האָט זיך די ערשטע פארענדיקט ערשט דעמלט, ווען ס'איז אים געלונגען זיך אומקערן אין דאָרף אָנהייב צוואָנציקער יאָרן, און דער גערוך פון פולווער האָט זיך שוין אָנגעהויבן פארשפרייטן אין דער צווייטער העלפט פון די דרייסיקער. „א קורצע צייט, א שרעקלעך קורצע צייט וועגן צוויי אלוועלטלעכע משוגעתן", האָט זיך דאָס אויסגעוויזן דראגאָמירן. ריידן וועגן דעם פלעגט ער ניט, ווייל א רעדנער איז ער געווען א שוואכער. ער האָט נאָר געפילט ווי א שווערקייט לאָזט זיך אראָפּ איבער זיין ריזנקערפּער. נאָך מער האָט ער דערפילט די שווערקייט ווען ער האָט באמערקט אז יאָקאס באגעגענישן מיט דעם יונגן עולם האָבן אין זיך עפּעס סודותדיקס, און וואָס סודות באטייטן האָט מען אים ניט געדארפט דערקלערן.

אין איינעם א קאיאָר, ווייל דראגאָמיר פלעגט שטענדיק ארויס פון שטוב פאר דעם ערשטן האָנעקריי, א טאָג נאָך יאָקאס אָפּפאָרן פון דאָרף, האָט ער געפונען אין הויף ניט ווייט פון טויער א פּאפּיר אויף וועלכן עס זענען געווען אָפּגעדרוקט מיט בלויער טינט געציילטע ווערטער וואָס האָבן געוואָרנט פון א גרויס געפאר. ער האָט לאנגזאם געעפנט דאָס טירל, זיך ארויס געכאפּט אויף דער גאס, געוואָרפן א בליק אין צווייטן און דריטן הויף. ענלעכע פּאפּירלעך זענען געלעגן ניט ווייט פון די איבעריקע פּלויטן און געוואַרט אויף די איינוווינער. צוערשט האָט אויפגעבליצט א געדאנק: „צוזאמענקלויבן און פארברענען", ווייל ער איז געווען זיכער אז דאָס האָט צוטון מיט יאָקאן כאָטש ער איז ניטאָ אין דאָרף. תיכף האָט אָבער א שניט געטאָן אן אנדערער געדאנק: „אפשר איז ער יאָ דאָ, אפשר האָט ער זיך אומגעקערט?" די סכנה איז געוואָרן ממשותדיקער און די כוחות שוואכער. „די עלטער", האָט ער א טראכט געטאָן, זיך אומגעקערט פון וועג און געגאנגען זען וואָס עס טוען אין שטאַל די בהמות. זייט יענעם טאָג האָט זיך דראגאָמיר דערפילט א זקן,

אָנגעהויבן רופן אַלע אײנוווינער ניט בײַ זײַערע נעמען נאָר „קינד" און ווען „יאָקא פלעגט זיך אַראָפּיאָווען אָדער אוועקפאָרן פון דאָרף, אים אויפ־נעמען אָדער באַגלייטן מיט: „אוי, יאָקא!" ס'איז ניט געווען קיין פאָרוואורף. ס'איז גיכער געווען א קעגנזעצלעך געפיל: פאָטערלעכע מורא, מענטשלעכע הסכמה מיט דעם זון און זקנותדיקע ספקות איבער דעם זין פון קרבנות.

דאָס האָט יאָקא פאַרשטאַנען שפּעטער, נאָך א סך יאָרן, ערשט דעמאָלט ווען די סכנה איז פאַרבײַ און ער פלעגט אים מער ניט באַגעגע־נען מיט דעם זעלבן: אוי, יאָקא! נאָר מיט א „אוי יאָקא, יאָקא," אין וועלכן ס'האָט געקלינגען א קלאָרער פאָרוואורף.

אזוי, אָדער בערך אזוי, האָב איך מיר צונויפגעשטעלט די געשיכטע וועגן „מאָש דראַגאָמירן" פון יאָקאס דערציילונגען, דער האַלבער אָדער אפשר ווייניקער ווי האַלבער ייד מיט וועלכן מיר זענען געזעסן בײַם טיש אין יענעם אָוונט, ווען ס'איז מיר געקומען אויפן רעיון אז מיר זענען אפילו ניט קיין דרײַ אויף צו בענטשן מזומן. און דער געדאַנק איז מיר געקומען ווײַל אין יענעם אויגנבליק האָט איבער יאָקאס געזיכט א בלאָז געטאָן יידישער טרויער וואָס ענדיקט זיך מיט א שמייכל אָן א קלאָרער ריכטונג, גלאַט אין דער וועלט אַרײַן. יאָקא האָט זיך מיט א פאָר טעג פריער אומגעקערט פון דאָרף ווו ער האָט באַזוכט דעם פאָטער. מיר האָבן געוווּסט אז אויב געווען אין דאָרף הייסט עס לאַקעטקעלעך. זענען מיר געקומען.

— הערסט, האָט מיר יאָקא א זאָג געטאָן אויפן אויער, אויב דו ווילסט זיך מיט אים באַקענען נענטער פאָר זיך דורך אויף א פאָר טעג אין דאָרף. ער עלטערט זיך צו גיך.

— בײַ פיר און אַכציק איז קיין וווּנדער ניט.

— אויב דו ווילסט, האָט ער געענטפערט כלומרשט גלײַכגילטיק, נאָר געפילט האָב איך אז ער רוגזט זיך, אז עס קומט אים אויס כמעט ווי א באַליידיקונג. דראַגאָמירן האָב איך באַגעגנט צופעליק אָנהויב פינפ־ציקער יאָרן טאַקע בײַ יאָקאן אין שטוב. דער „אוי, יאָקא, יאָקא" איז צו יענער צײַט ניט מער געווען קיין פשוטער פאָרוואורף נאָך וועלכן ער פלעגט צוגעבן „קיין גרויסער אומגליק איז עס ניט. אַלץ האָט א סוף". אַזעלכער איז דער פאָרוואורף געווען דעמאָלט ווען אין דאָרף פלעגן זיך אַראָפּיאָווען יונגע אָדער עלטערע מענטשן מיט פאַרשידענע באַפולמעכטי־קונגען און געבן עצות וואָס האָבן דראַגאָמירן אויסגעזען ניט נאַטירלעכע. דעמאָלט האָט עס זיך אים גיכער אויסגעוויזן ווי א מין באַראָווירן די נאַטור און

ער האָט געוווּסט אַז די נאַטור וועט אירס סוף־כּל־סוף דורכזעצן. ס׳איז נאָר אויסגעקומען אַן עבירה די צייט. לאַנג וועט מען די ערד מיט דער שטומפּיקער זייט פון מעסער ניט אַקערן. דערפאַר איז דער פאָרוואָרף געווען מער אַן איראָנישער, מער מיטליידנדיקער, גלייך ער וואָלט וועלן זאָגן: דו ווייסט אַליין, נאָר העלפן קאָן מען ניט, אָדער: אפשר זענט איר גערעכט. אַז מען האַקט אַ וואַלד פליִען שפּענער, אָבער צו וואָס אַזוי פיל?

שוין צו יענער צייט פלעגט ער באַגעגענען די עצה־געבער מיט „קינד ס׳איז ניט אַזוי״ אָדער „קינד, הער זיך צו״, פאַרשטאַנען אַז „קינד״ דערצאָרנט זיי, כאָטש אַזוי האָט ער ניט פאַרציכט ווייל די אייגנשאַפט־קייט וואָס ס׳איז אים געבליבן פון עם־קשה־עורף האָט אים אונטערגעזאָגט אַז ס׳וועט קומען אַ טאָג ווען זיי וועלן דאָס האַלטן פאַר אַ כּבוד. דעמלט אָבער ווען איך האָב אים צופעליק באַגעגנט ביי יאָקאָן האָב איך צו ווייניק געוווּסט וועגן יאָקאָס צרות, וועגן וועלכע מען פלעגט ניט רעדן, נאָך ווייניקער וועגן זיין פאָטערס איבערלעבענישן. אַזוי אַז דער גאָט־פון־נקמה טאָן איז מיר אויסגעקומען אַביסל טעאַטראַל, קרומשפּיגלדיק. ווי יאָקאָ האָט מיר שפּעטער דערציילט, איז זיין פאָטער צו יענער צייט געווען אַ פּליט אַן אַנטלאָפענער פון דאָרף אַזוי ווי אַמאָל יידן פון פּאָגראָמען. אָבער...

— ווען דו האָסט אים ביי מיר באַגעגנט, האָט מיר יאָקאָ דערציילט, איז מיין טאַטע געווען ניט קיין רומענער, ניט קיין ייד, ניט קיין מינדערהייטס אַנגעהעריקער. פון דאָרף בעריעשטי האָט מען צו יענער צייט עוואַקואירט אַלעמען. קיין מלחמה, קיין ערד־ציטערניש, קיין פאַרפלייצונג, קיין לקוי־חמה, קיין לקוי־לבנה, גאָרניט. אין מיטן נאַכט, „צו חצות״ האָט זיך דראַגאָמיר דערמאַנט אַ וואָרט וואָס האָט געקלינגען ווי אַן אורטייל, זענען מענטשן אָנגעטאָן אין מונדירן צו וועלכע מען האָט זיך ווי ניט ווי צוגעוווינט, אַריין אין דאָרף און געטריבן דעם עולם פון די הייזער אָן אַ שום פאַרוואָס. צום ערשטן מאָל אין אַ לעבן פון איבער זיבעציק יאָר האָט אים גענומען אַ חלשות. ניט דערפאַר ווייל אין דער שרעקלעכער סאַמעטאָכע האָבן זיך אַלע בליקן געקלעפּט צו זיין ריזיקער זקנות, געוואָרט אויף אַ וואָרט און אויף זיין שווייגן אויסגעבראָכן אין אַ שרעקלעכן געוואַלד: דראַגאָמיר! נאָר ווייל אין זיינע אויערן האָט עס געקלונגען יאָקאָ, ווייל אים האָט זיך געדאַכט אַז דאָס מאָל, ווען פון געשריי פעלט דער „מאָש״, דער אייביקייטיק נאָענטער און בכבודיקער צונאָמען „פעטער״, מיינען די געוואַלדן ניט אים נאָר גאָר זיין אייניקל זון וועל־

כער האָט צוגעזאָגט אנדעריש ווערטן און די שווערקייט וועלכע האָט זיך אָנגעזאמלט אין די לעצטע יאָרן האָט א קוועטש געטאָן דאָס הארץ, א ריר געטאָן די וואָרצלען און א שליידער געטאָן אין מיטן גאס...

— ער האָט זיך אויסבאַהאלטן ביי מיר, האָט ווייטער דערציילט יאָקא, ניט וויסנדיק אז עס גייען מיר נאָך שאָטנס, ער פלעגט פארשווינדן אויף גאנצע טעג כדי צו קלויבן נדבות וועגן די עוואקואירטע. „הילף, רוטע, אָנפארביקע, איז נאָך אלעמען דער זעלבער פדיון שבוים" האָט ער מיר אמאָל געזאָגט און געהייסן פארגעדענקען דאָס לעצטע וואָרט וואָס איז ארויסגעשווימען אויף דער אויבערפלאך פון קאלעמוטנעם גע־דאנקען־טייך.

— אויב דו ווילסט, האָט ער נאָכאמאָל א זאָג געטאָן, א קוים באַ־מערקבארער טרויער האָט ווידער א בלאָז געטאָן איבערן פנים, אָבער נאָר כהרף־עין, ווייל ליוביצא, די פרוי זיינע, א שטאלטנע מיט א ווי צופעליק חנעוודיק צוזאמענגעוואָרפן פרצופל, איז ארייַנגעקומען מיט א פולן טעלער כרעמזלעך, דאָס פנימל איבערפולט מיט גוטמוטיקייט, יאָקא האָט א רוק געטאָן דאָס בענקל, זי געבעטן זיך זעצן נעבן אים. זי האָט געענטפערט מיט א טייַענדיקן בליק און מיר אלע מיט עטוואָס קנאה, עטוואָס איראָניע ווייל באמת, וויפל קאָן אָנהאלטן אין אונדזערע צייטן טייבל־פאָרעוודיקייט.

— דאָס מאָל, האָט יאָקא זיך געווענדט צום עולם וואָרפנדיק א פרעגנדיקן בליק צו ליוביצאן צי וויל זי עדותן, האָט מיר מיין אלטער ווידער געשיקט א שפילקע, אָנגעקומען קיין בערעשטי מיטאָגצייט, זענען מיר זיך נאָך דעם זעלבן טאָג אדורכגעגאנגען איבערן דאָרף, צערירן די ביינער נאָך דעם לאנגן וועג און איינציטיק א קוק טון ווי עס שפיגלען זיך די יוגנטיאָרן אין געעלטערטע אויגן. ווי שטענדיק איז אויך דאָס מאָל דער שפאציר געווען א מער אינערלעכער, קוקן אויף הייזער, פלויטן און בערגלעך און זען זיך, און אין זיך, אין פארשידענע מאָמענטן פילן דאָס ווינטל וואָס בלאָזט צווישן היינט און נעכטן.

יאָקאס בליק איז געבליבן א רגע צוגעקאָוועט צום אויפן ווייַן שווימענדיקן אייל רינגעלע, זיך ווייזט אויס נאָכאמאָל געוואונדערט איבער דעם אמת אז ווערטער זענען ניט אויף צו דערציילן נאָר גאָר וועגן זיך אליין, אריינפירן אין א וועלט וועמענס עצם ס'וואָלט זיך געוואָלט אנט־דעקן און א לייכטן קרעכץ געטאָן. אפשר מחמת בענקשאפט, אפשר האָבן זיך אין ווינט פון יאָרן באוויזן יענע איבער וועלכע עס הענגט א קרעכץ.

זיך אומגעקערט פון שפּאציר האָט מען גערעדט, געפּלאַפּלט און ענדלעך געגאַנגען שלאָפן. אויף מאָרגן זענען מיר געבליבן לענגער אין בעט, דער שלאָף האָט זיך אַרויסגעוויזן אַן אומרואיקער, צי ווייל ניט מער געוווינט צו דער דאָרפסשטילקייט צי ווייל אין דאָרפישער גראָמקייט איז די נאַכט אַ מער באַריידעוודיקע: הינט בילן, העגער קרייען, בלעטער שושקען זיך, נאַכטשאָטנס באַוועגן זיך. איבעריקנס ווייסט איר אַליין אַז פֿוילענצן אין בעט און דערצו נאָך אין דער אַלטער היים איז ניט אַוועק־צוווארפן. די מאַמע פּאָרעט זיך אין קיך מיט כלערליי טעפּלעך, טאָוועלעך און אַנדערע געפּעסן, דערציילט זיך אַליין אַ מעשהלע נאָך אַ מעשהלע, זי וואָלט וועלן עפּעס די טיר זאָגן אַ וואָרט, אָדער גלאַט אַ קוק טאָן. ס׳־ווילט זיך זי אַ רוף טאָן, איר פֿאַרשאַפן אַ ביליק פֿאַרגעניגן איז אָבער דאָס פֿוילבלעכקייט אַזוי זיס אַז מע קאָן קוים פֿאַרציכטן, בלייבט מען דערביי. פֿון הויף הערן זיך דעם טאַטנס טריט, ער האָט שוין אונטערגעוואָרפֿן דער קו, געקורצט דעם הונט די קייט, דריי מאָל געקוקט איבער דעם פּלויט, זען צי באַווייזט זיך די טשערדע און אויך אַזויפֿיל מאָל זיך דערמאָנט, אַז די לעצטע יאָרן זיינען זענען מאָדערנע, אַז די קי טרייבט מען מער ניט קאַיאָר.

— קום, קום אַריין קינד, הער איך ווי דער טאַטע רופט עמעצן. אַ סקריפּ, ניט זייער יונגע טריט און נאָך ווייניקער זיכערע, מערווירדיק לאַנגזאַמע. זיי שלאָפן נאָך, זאָגט מיין אַלטער, ווייזט אויס מיד פֿון וועג. קום, זעץ דיך. אויפֿן גאַנעק איז אַ טישל, צוויי, צומאָל דריי בענקלעך. זעצן זיי זיך. ווייזט אויס אַז ניט פּשוט געקומען, מן הסתם וויל ער אַ שמועס טון און מיין אַלטער ווייסט אַז אַ שמועס הייסט, אַ צייט זיצן און שווייגן.

— כ׳האָב נעכטן באַגעגנט די קינדער דיינע. האָסטו, הייסט עס, געסט.

— יאָ, זיי קומען אַ קוק טון. די צייטן האָבן זיך געשטילט. דאָס דאַרף איז כמעט ווידער דאָס זעלבע, קומען זיי.

— ווילע קינדער. איבערהויפּט דער זון.

— פֿאַרוואָס דווקא דער זון? ס׳וואָלט זיך אים וועלן ס׳זאָל זיין אַזוי, קומען אָבער אויף דעם געדאַנק די „עצות־געבער״, די פֿאַריאָגע־נישן און ווי ער זאָל ניט וועלן אויסמיידן דעם געדאַנק קומט אים אַלץ פֿאָר אַז דאָס זענען אויך יאָקאָס אויפֿטועכצן. ער באַשולדיקט קיינעם ניט

ווייל ניטאָ וועמען. עס וויל זיך זאָגן אצבע אלהים, קריכט אָבער ארויס אויך יאָקאס פינגער.

— אַט, זאָגט דער גאַסט, האָב איך זיי געכטן באַגעגנט. יאָקאָ ווי־שטענדיק א נאָענטער, א צוגעלאָזטער, אינטערעסירט זיך מיט אַלעמען: וואָס טוט די פרוי, די קינדער, די אייניקלעך, ווי איז עס מיט דער ארבעט, ווי גייט דער קאָאָפּעראטיוו, וואָס בויט מען, וואָס וואַקסט. די שניר ווי־דער קוים א שאָקל מיטן קאָפּ, גלייך זי וואָלט מורא האָבן ער זאָל ניט אראָפּפאלן, וועסט מיר מוחל זיין, פון די אַקסלען.

— אזוי גאָר? וווּנדערט זיך מיין אַלטער. און נאָך א ווײַלע: זאָג נאָר קינד, וויפל יאָר פעלט מיין זון פון דאָרף?

— ווייס איך? מן הסתם א יאָר פופצן.

— ניין, זעכצן. ס'איז א לאַנגע צייט. וועגן דער משפחה דיינער ווייסט ער שוין גלויב מיר, זייער ווייניק, נאָר פרעגן פרעגט ער. אזא איז דער שניט זיינער, א כלל־טוער, א כלל־טוערישער. קיין כלל־טוער איז ער שוין לאַנג ניט, נאָר דער שניט איז געבליבן. אויבערפלעכלעכער אינטערעס, אויסגעפּרעגט, זיך אָפּגעזעגנט און פארגעסן. די שניר מיינע פירט זיך ווי־א פּשוטער נאָרמאַלער מענטש, ווייל אזעלכע איז זי... פאָלג מיך, א ווילע די שניר מיינע... זייער א ווילע.

— אַנטשולדיק מיר, ליוביצא, וואָס כ'האָב פאַררעדט די געסט און זיי ניט געלאָזט פאַרזוכן די כרעמזלעך. און צו מיר מיט א פילדייטנדיקן שמייכל: וואָס זאָגסטו וועגן זיך אַדורכצופאָרן אין דאָרף אריין. מיין טאַטע עלטערט זיך עפּעס צו גיך.

בערעשטי ליגט ניט ווייט פון דער גרענעץ. א געמישטע באַפעל־קערונג, א צעוואָרפענע אין דערפער וואָס רופן זיך בערך אזוי: קליין און גרויס שוועשעץ, ניי און אַלט מאָלדע, הויך און נידעריק ווישעץ, טאָל און באַרגיק טאַפּערטשע, לאַנג און קורץ שורעני און נאָך אזעלכע נעמען וואָס קלינגען גיכער ווי צונעמענישן. אין אַט די דערפער און שטעטלעך האָט מען אין די מלחמה־יאָרן געיאָגט אהין און אהער פארשיי־דענע טיילן פון דער באַפעלקערונג. דאָס ליצעטע פאַריאָגעניש איז געווען יענץ אין וועלכן דראַגאָמירן איז געלונגען צו ווערן א פּליט. איצט זעען דאָס ווידער לאַנגע דערפער, די הייזער גערעדעקטע מיט רויטן טשערעפּ, צומאָל מיט שינדל, זעלטן מיט בלעך. גרויסע הויפן מיט האַלב צעשטער־

טן שטאלן, ווייל די בהמות זענען קאָאָפּעראַטיוויזירט. אָנגעקומען קיין בערעשטי האָט מיך „מאָש דראַגאָמיר" אויפגענומען ווי אַן אַלטן באַ־קאַנטן. אַרײַנגעפירט אין צימער, זיך אַרומגעקוקט גלייך ווי ער וואָלט דאָס געזען צום ערשטן מאָל, אַ וואָרף געטאָן אַ זײַטיקן בליק אויף מײַן פאַרשוין און מיט אַ מערקווירדיק יונגער שטימע אַ זאָג געטאָן:

— אויב עס וועט דיר געלונגען פיל דיך ווי בײַ זיך אינדערהיים.

ווי פרי איך זאָל ניט אויפשטיין געפין איך שוין דעם אַלטן אין הויף פאַרנומען מיט אַ וויכטיקער אַרבעט. אין די ערשטע שעהן גיט ער זיך אָפּ מיט די פּאָר ציגנדליק ווײַנשטאָקן. ער צופּט אָפּ אַ פאַרגעלט בלעטל, שניידט אַוועק אַ צווייגל, שפּאַרט אונטער אַ שווערן טרויבן־קראַנץ. שטיל, אויף די שפּיץ פינגער גלייך אַ גנב אין אייגענעם הויף.

— קיין רעש, זאָגט ער, דאַרף מען ניט מאַכן. מ'קאָן אויפוועקן די שכנים, איז אַן עבירה. פאַרשטייסט קינד איצט שלאָפט מען שפּעטער.

דאָס וואָס זיי שלאָפן אַזוי שפּעט איז פאַר אים אייגנטלעך אַן עבירה, איך האָב עס פאַרשטאַנען שפּעטער, ווען ער האָט מיך אויפגעקלערט פאַרוואָס ער גיט זיך אַזוי פיל אָפּ מיט זײַן „ווײַנגאָרטן".

— אַמאָל פלעג איך וואַקסן חזירים. דער פויער האָט געגעסן מער פלייש, שפּעק. אַ גאַנצן טאָג אויף דער אַרבעט האָט ער זיך געמוזט נערן. היינט, זאָגט ער, אַרבעט מען אַכט שעה מיט מאַשינען, איז עסן איבעריק און טרינקען בילכער.

— דאָס לעבן איז לייכטער אַזוי, מאָש דראַגאָמיר.

— דו, זאָגט ער, דאַרפסט מיך ניט רופן מאָש דראַגאָמיר. פאַר דיר בין איך ניט דער געוועזענער פאַרפאַנדעוועטער פויער. פאַר דיר בין איך נאָר עפּעס אַ מערקווירדיקע דערשיינונג, איז לאָז דאָס אָפּ. רוף מיך, אויב דו ווילסט סער, אָדער סיניאָר, אָדער מעסיו. כ'ווייס וועגן דיר מער ווי דו שטעלסט דיר פאָר. נאָר כאָטש אַזוי וועל איך דיר מײַן סוד פאַרראָטן. כ'האָב מיר מײַן מיינונג וועגן דעם מענטשנס באַציונג צו דער ערד, און פון דעם ווייס מען מיך שוין בײַ עטלעכע און אַכציק יאָר אַפילו אויף קיין האָר ניט רירן. אָטעמען אָטעמסטו סיי בײַ טאָג און סיי בײַ נאַכט, ווייל לעבן לעבסטו אַלע פיר־און־צוואַנציק שעה. אַזוי אויך די ערד, אַזוי אויך די פלאַנצן. זיי האָבן ניט ליב מ'זאָל זיי לאָזן אַליין, אָן אויפזעעניש. זיי ווילן שטענדיק פילן אַז מען גלעט זיי, מען רירט זיי אָן, מע קוקט אויף זיי, מען וואַרט אויף זייער פּראָדוקט. דער קו דאַרף מען קורצן דעם שטריק בײַנאַכט, אינדערפרי דאַרף מען אים נאָכ־

לאָזן. ביים הונט פאַרקערט. אַמאָל פלעגן דאָס טון אַלע. היינט... היי, יאָקאַ, יאָקאַ...

דאָס איז זיין אייביקער שמועס מיטן זון. ס'איז ניט מער קיין פאָרוורף, ס'איז ניט מער קיין גאָט־פון־נקמה געוואלט. יאָקא איז שוין לאנגע יאָרן ניט מער קיין כלל־טוער, אָבער ער רעדט מיט אים ווייל ער האלט אז די נייע אָרדנונג איז זיינע, וווּנדערט ער זיך, וואָס זיין זון איז אזא חסר־גבראַניק, אזא שוואכלינג. אמת, ער האָט אים געוואָרנט. נאָך אמאָל ווען ער האָט זיך נאָר אָנגעהויבן אָפּגעבן מיט איבערבויען די וועלט, אז ס'איז א שווערע געשיכטע, אָבער אָן ברען, ווייל ער אליין האָט אויך געוווּסט אז עפּעס מוז מען טון.

— פעטערל, האָב איך אים אמאָל א פרעג געטאָן, האָסט געהערט וועגן גדליהן? מיין פראגע האָט קיין שום שייכות ניט געהאט צו זיין אָפּשטאמונג. זיין געדאנקענגאנג האָט מיך פשוט דערמאָנט אין א פאַר־קערטן גדליה, צוערשט האָט ער אויף מיר געקוקט מיט פאַרזשמורעטע אויגן, געוואָלט וויסן צי איז דאָס ניט קיין אָנצוהערעניש, קיין ווינק. א מאָמענט האָט זיך מיר געדאכט אז ער איז איבערצייגט אז מיינע געדאנקען זענען אנדערע, האָט אָבער דער פויערישער אומצוטרוי גובר געווען.

— וואָס איז עס, פרעגט ער, א שטעטל, א דאָרף, צי א געגנט?

— ניין, זאָג איך, געווען א נאָמען, נאָך דעם א שבט און דערנאָך ווידער א נאָמען.

— אהא, יאָ. אין געפאנגענשאפט ביי די רוסן, אין אוקראַינישע שטעטלעך האָב איך דעם נאָמען אמאָל באגעגנט. א יידישער נאָמען. איז וואָס איז מיט גדליהן?

— אים האָט זיך אויך געדאכט אז עס טויג ניט.

— אַן אויסגעטראכטע זאך. מיר דאכט זיך אפילו ניט אז עס טויג ניט. די וועלט, אָדער ווי איר זאָגט, די מענטשהייט גייט זיך איר וועג.

גיט צומאָל א שפּרינג, דאכט זיך איר ווער ווייסט וואָס. חידושט זיך און האלט אין איין רעדן פון איר אויפטו. בעכער וואָלט זי טראכטן, וויאזוי אים אויסצונוצן. אנדערש קומט אויס, אז דער אויפטו איז ניט אזעלכער ווי זי מיינט.

פון זיין ענטפער איז שווער צו טרעפן: ער האָט געהערט פון גדליהן?

אין א טאָג איז שטיין געבליבן ביים טויער א יונגער מאַן, א פויער אין יאָקאס יאָרן, בערך א פערציקער. געוואַרט אז מאָש דראגאָמיר

זאָל אים הייסן עפענען דאָס טירל און אריינטרעטן אין הויף. האָט אָבער דער אלטער געשוויגן. ניט איינגעלאדן. געענטפערט אויף דעם גוט מאָרגן, ניט פאָרגעשטעלט דעם גאסט און אים געלאָזט גיין זיין וועג, דאָס הייסט אן אנדערן ווי דעם וועלכן יענער האָט געוואָלט.

— ווער איז ער? האָב איך געפרעגט נאָך דעם וואָס יענער איז אוועק.

— איינער גלומאץ. האָט ער געענטפערט ניט מיט זיין קול. א רגע איז פארשווינדן דער „פעטער דראגאָמיר", זיין שטאָלצקייט, זיין זקופות, דער גלאנץ פון די אויגן, די ליפן האָבן קוים געשעפטשעט „אוי, יאָקא, יאָקא" אזוי שטיל אז כ'האָב זיך אזש דערשראָקן, ס'האָט זיך מיר געדאכט א הארץ־שלאק. ער האָט ווייזט אויס באמערקט מיין אומרו. שרעק זיך ניט זאָגט ער, ס'איז גאָרניט. אין א טאָג מוז עס סיי ווי געשען.

— פלאנצן מיט דערנער זענען ווידערשטאנדספעאיקע, דויער־האפטע, סער.

— סער, האָט ער איבערגעחזרט מיט א כמעט שעלמישן שמייכל, סער בין איך געווען נאָר א קורצע צייט. אין אמעריקע נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. צו יענער צייט האָב איך זיך געאיילט זאמלען געלט. אין איינעם א טאָג זאָגט מיר דער „באָס", דראגאָ, אָט האָסטו דיין אורלויב־געלט, דריי וואָכן ביסטו פריי. האָב איך זיך „אמבאָשירט"* אלס שאָסייארבעטער. לויטער נעגער, נאָר איך איינער א ווייסער. שטיינער האָב איך געטראָגן באגלייך מיט זיי, טאטשקעס מיט פליסיקן אספאלט האָב איך געשטופט ווי זיי, אָבער זיי אלע האָבן געהאט נעמען, נאָר איך האָב פאר זיי עקזיסטירט ווי א סימבאָל, מיך האָבן זיי אנדערש ניט גערופן ווי נאָר סער. וואָס שייך פלאנצן, זאָגט ער, קען איך זיך אויס ניט ערגער פון דיר. די מיט דערנער זענען דויערהאפטער, ווידער־שטאנדספעאיקער, ווי דו זאָגסט, נאָר אזוי לאנג ווי מען לאָזט זיי צורו די וואָרצלען, ווען מען קריכט ניט זייטיק, היינטנארום. גיי, זאָגט ער שפאַ־צירן אויף די בערג, דאָרט זעט מען בעסער די פלאנצן און די געגנט באקומט פארנעם. פון דאָרט איז דער „פייסאזש" שענער. און לאכנדיק: אלץ ווערטער וועלכע זענען מיר געבליבן פון מיינע וואָגלענישן.

— ניט נאָר ווערטער, פעטער...

— לאָז אָפּ חניפה...

---

*זיך אָנגעשטעלט.

פון שפּיץ בערגל זעט מען דאָס שכנותדיקע דאָרף. גרעסער פון בערשטי. צעטיילט פון בערגל זעען זיי אויס ווי פרעמדע, וויל זיך מיר אז דווקא דאָ אויף דעם אָרט אונטער וועלכן ס'עס זיינען אפשר באַגראָבן זייערע אורעלטערן מיט פייל און בויגן, זאָלן זיך געזעגענען באַגעגעניען יאָקא מיט זיינע חברים פאַר דעם אויסבראָכן, און אין דער צייט פון, דער צווייטער וועלט־מלחמה. שיינט מיר דער געדאַנק אַ נאַרישער, זוך איך עפּעס אין וואָס ס'זאָל זיך אַנטשפּלען אַן אַנדערער. וואַקסט אויס פאַר מיר דער צווינטער. אַ שוואַכקייט ביי מיר קוקן אויף קברים הערן זייער לשון, בלייבט דער בליק ווי צוגעקאַוועט צו אַ מאָדנע צלמל וואָס זעט אויס ווי אַ געבראָכנס. אַ צוועלף יעריק יינגעלע ליגט אונטער דעם צלם. טראַכט איך: עס „רוט" ניט, ווייל עס האָט קיין צייט ניט געהאַט מיד צו ווערן. עס „ליגט". גרויסע בוכשטאַבן דערציילן אַז דעם יינגלס נאָמען איז געווען יאָקא גלומאַץ און קליינע ווי אַ סוד איינרוימענדיקע, ס'איז אומגעקומען, אין שרעקלעכע אומשטענדן, אָנ־הויב פופציקער יאָרן.

איצט פאַרשטיי איך דעם אַלטנס שעפּטשן. ס'איז די איינציקע געשיכטע וועלכע יאָקא האָט מיר דערציילט מיט טרערן אין די אויגן:

— צו יענער צייט האָט מען געוואָלט, אַז איך זאָל זיין אַ פאַררעטער. עד היום, האָט ער געזאָגט, פאַרשטיי איך ניט צו וואָס האָט מען געדאַרפט עדות. ס'איז דאָך געווען געגנוג זיי זאָלן זאָגן. האָבן זיי זיך דווקא איינגעשפּאַרט, אַז זיי דאַרפן האָבן אַן עדות און פאַרנומען מיין בעסטן פריינט, איינעם גלומאַץ. אַ פויער פון דאָרף מיט איין און איינציק זינדל וועלכן ער האָט אין צייכן פון אונדזער פריינטשאַפט אַ נאָמען געגעבן יאָקא. ווי אַזוי מען האָט אים געפייניקט האָט קיין זין ניט צו דערציילן ווייל מ'קאָן ניט. ס'איז פּשוט ניט מעגלעך. ווערטער קאָנען נאָר זאָגן דאָס וואָס מיר קאָנען זיך פאַרשטעלן. אים אָבער האָט מען געפייניקט אויף אַן אופן וואָס דער שכל הישר שטעלט זיך ניט פאַר. און אַז ס'האָט ניט געהאָלפן האָט מען געבראַכט דאָס יינגעלע, און...

שטיי איך נעבן געבראָכענעם צלם און שעם זיך מיט מיין אַ פּלפּול וועגן „ליגן" און „רוען". דאָס קינד רוט אַ מנוחה נכונה. אפשר די אמת־דיקסטע.

...ווען איך בין צוריק געקומען פון שפּאַציר האָט אויף מיר גע־וואַרט דראַגאָמיר אויפן גאַנעק און אויף דעם טישל אַ פלעשל „פּאַלינקע" מיט צוויי גלעזער.

— טרינק אַביסל בראָנפן. ווען עס קומען מיר די טרערן אין די אויגן זאָגט ער מיט אַ טרויעריקן שמייכל, דריי מאָל געקאָכט. שטאַרקער בראָנפן. און נאָך אַ צייט: פון דיין גדליהן האָב איך באמת ניט געהערט. אַ שאָד. אָבער יעפּעס אַ קענטיקן שיינט מיר אַן „אילומינירטער", ווי איר רופט זיי, זאָל געווען זאָגן אַז ניט גלויביקע אָדער אפיקורסים זענען אונטערטאַניקן פּונקט אַזוי ווי די גלויביקע... וואָס זשע טויג מיר גדליה.

— כ'ווייס ניט צי ס'איז דאָס זעלבע.

— קינד, זאָגט ער, איך ווייס דען יאָ? נו, און אַז איך ווייס ניט איז מיר דען בעסער?

— מעגלעך אַז ס'קאָן אַנדערש ניט זיין, פעטער.

— קינד, קינד, אַ גאַסט מוז מען מוחל זיין אַ נאַרישקייט, און דער קוק זיינער איז אַ צו קלוגער, מוז אויך איך אים מוחל זיין זיין קלוגשאַפט.

— ווי אַזוי איז עס געשען פעטער דראַגאָמיר?

— מעגסט שוין זאָגן נאָר פעטער. איך בין אַ פּויער. כ'ווייס ניט צי דו קענסט דיר פאָרשטעלן דאָס געפיל פון אַ פּויער ווען ער שניידט דעם ווייץ, דעם קוקורוז, די טרויבן. ס'זענען פאַראַן אַזעלכע וואָס מיינען אַז ס'איז אַ ווילד פרימיטיוו באַזיצעריש געפיל, אַ זשמעקיע גאַלדענע זאַמען וואָס באַפרידיקן פּויערישע גיריקייט. אַנדערע, אַפּיטראָפּסיש־גוטוויליקע האַלטן אַז ס'איז די נאַטירלעכע פרייד פון מענטשן וועלכער קלויבט די פּרוכטן פון זיין אייגענער אַרבעט. איז עס אָבער ניט אינגאַנצן אַזוי. פאָלג מיך, קינד, ווי יעדער מענטש, צי אפשר נאָך מער, וויל אויך דער פּויער זיין אַ פון גאָט באַשאַפענער. די זאָמען וואַרעמען און בריען די פאַרהאַרטעוועטע הויט זיינע, דערפאַר זיפּט ער זיי פון איין דלאָניע אין דער צווייטער. צען מאָל אין יאָר לעבט ער איבער דעם אייביקן זריעה און לקיטה וווּנדער. יעדער זאָמען איז אַ באַשעפעניש, אַ סודותפול דער־שיטערנדיק באַשעפעניש, אַ טייל פון זיין אייגענער געטלעכקייט. נאָך דעם וואַשט ער די פיס און טרעט די טרויבן, וואַרפט די זאָמען צווישן שטיינער. רינט גרוילעך מעל, און אַ טריב פליסיקייט. לייטערט ער דאָס פליסיקייט עס זאָל ווערן ווייס, ווייסער פון שניי, צוערשט וואַרפט ער זיי אָבער צווישן די שטיינער כאָטש ער ווייסט אַז זיי וועלן זיי צעשמעטערן, צעדרויבלען. זענען מיר

אפנים אזעלכע זאמען. אויסגעפאלן דער גורל צו זיין א גרענעץ־דארף. געוווסט אז פון ביידע זייטן גרענעץ זענען מענטשן מיט ענלעכע שטרעבונגען. געדאכט האט זיך אז דא קאן קיין מאל צו קיין מחלוקת ניט קומען. האבן זיך די שטיינער אנגעהויבן דרייען...

— אבער ווי אזוי איז עס דאך געשען?

— ניטא וועמען צו פרעגן, ניטא ווער ס'זאל ענטפערן. ס'זעט אויס א מיאוסער חלום, א נעפלדיקע געשיכטע, א פאלשע לאטעריע, אן אן אנהויב און אן א סוף. עמעצער האט געזאגט, פון ערגעץ איז געקומען א באפעל, מ'קאן זיך אפילו ניט דערמאנען וויאזוי די דורכפירער האבן אויסגעזען. לעדערנע מאנטלען, ציווילע קעפקעס, קוילנווארפער, קינדער און פרויען געשריי, פארבלוטיקטע מענער, מעריקענדיקע טשערעדעס, צעווילדעוועטע פערד טראגן אלץ אין דער פינצטערער נאכט. דאס איבעריקע איז געשיכטע. מן הסתם וועט זיך עמעצער געפינען זי אנשרייבן. אדער אפשר איז גענוג דאס ביז איצט געשריבענע: אין די פופציקער יארן זענען געשען אייניקע הגזמות.

„הגזמות", האט ער איבערגעחזרט א פארוואונדערטער פון ווארט וואס איז ארויסגעשווימען פון ווער ווייסט וועלכע טיפענישן. ס'האט אויסגעזען ווי אן אלטע מטבע, האט ער זי באטראכט פון אלע זייטן און צוגעגעבן: כ'ווער עלטער, דערמאן איך זיך ווערטער פון די קינדער־יארן. כ'וואלט נאר וועלן פארשטיין צי איז עס, ווייל אזוי איז אויף דער עלטער, צי אפשר ווייל א פופציק יעריקער געדאנק צו זיין ניט מער ווי א מענטש האט זיך ארויסגעוויזן א נארישקייט, אדער א פעלער... זאג נאר קינד, ווי געפעלט דיר דאס שכנותדיקע דארף?

— א גרויס דארף. כ'פארשטיי אז ער וויל דעם שמועס פארענדיקן.

— גיי זיך מארגן אדורך א קוק טון. איך ווארט אויף געסט, וועלכע ווילן מיר איינרעדן אז וואס איך האב איז צו ווייניק, אז כ'דארף מער. זיי קאנען ניט פארשטיין אז ביי מיינע יארן איז מיר גענוג. א נארישער שמועס ווארט אויף מיר וויל איך אים דיר ניט אנהענגען. גיי מארגן אויף א וויזיט צו די שכנים.

...צוויי וועגן פירן אין שכנותדיקן דארף, איינער א שמאלער וואס לויפט איבערן בערגל און א צווייטער א ברייטער שליאך וואס זוימט דעם בארג־ראנד. אויף דעם שליאך פארן מיט שטרוי אדער קוקורוז איבערגעלאדענע וואגנס אויף וועלכע עס שאקלט זיך א האלב־שלאפנדיקער

פויער אָדער א זינגענדיק מיידל. גיין מיט דעם סטעזשקעלע איז מיר אויסגעקומען ניט זייער באקוועם, מ׳קומט זיך אויס אן אויסגעשטעלטער פאר אלע בליקן, מיט דעם שליאך ווידער ריזיקירט מען זיך אָנעסן מיט שטויב. כ׳האָב זיך געלאָזט מיטן שליאך און צום גליק אפילו קיין פון אָקסן געשלעפטן וואָגן ניט באגעגנט. אין אומענדלעכקייט פון פעלדער האָט זיך געבענקט נאָך א יונג קול, האָט עס אָבער לאנג ניט געדויערט ווייל דער וועג איז ניט אזא לאנגער ווי ער האָט זיך מיר געדאכט. ווייניקער פון א שעה. דאָרט ווי דער שליאך פארקערעוועט, וואקסט אויס דאָס ערשטע הויז. און כאָטש דעם גאנצן וועג בין איך געווען אליין, איינזאם, פון קיינעם ניט באגלייט, האָב איך געפילט אז די אויגן וואָס פון יענער זייט פלויטן וואַרטן שוין זייט א לענגערער צייט, זען ווער איז דער פרעמדער. א לאנגע פוסטע גאס באוואכט פון הינטער פלויטן לויערנדיקע נייגעריקע בליקן. ווייזט אויס אז מיין אויסזען האָט דערמאָנט אָפיציעלע פארשוינען. פלוצעם איז פאר מיר אויסגעוואקסן א הויכער דייטש־געקליידטער עלטערער מאַן. כ׳האָב א שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ און א מורמל געטאָן „העלף גאָט“. דער העלף גאָט האָט זיך ביי מיר ארויסגעכאפּט ניטווילנדיק. אזוי פלעגט מען זיך באגריסן מיט יאָרן צוריק אין די דערפער פון וועלכע איך שטאַם. כ׳בין שוין דאָרט ניט געווען א יאָר דרייסיק, כאָטש אזוי האָט גובר געווען א מיט טויזנט שטויבן פארפּראָשעטער זכרון. דער אלטער האָט א שמייכל געטאָן ווי איינער רעדט „א פרעמדער איז אינטערעסאנטער“ און שטיין געבליבן. האָב איך זיך אויך אָפּגעשטעלט. ער איז סיי ווי געווען דער איינציקער מיט וועלכן מ׳האָט געקאָנט א שמועס טון.

— העלף גאָט, האָט ער געענטפערט, פון ווייטע געגנטן ווייזט אויס.

— ניט זייער נאָענטע.

— צו גאסט ביי דראגאָמירן?

— אויף א פּאָר טעג אין דער געגנט, וווין איך ביי „מאָש דראגאָמירן“.

— דו רופסט אים אויך מאָש דראגאָמיר? פרעגט ער מיט א לייכטער איראָניע.

— כ׳האלט עס פאר א כבוד.

— אהא, מאכט ער, גלייך ער וואָלט אנטדעקט עפּעס נייעס. אויב אזוי איז זאָלן מיר מאכן קאנטשאפט. מיך רופט מען מאזור, זאָגט ער און שטרעקט אויס די האנט.

— זייער אָנגענעם, האָב איך געענטפערט, האָט ער מיר געקלינגען אַביסל צו שטאָטיש אַזוי אַז כ'האָב זיך געאײַלט צוצוגעבן מײַן נאָמען.

— א קוק טאָן, זיך א טובל טאָן אין דאָרפישן לעבן, זיך פאָר־שטעלן אַז אַלץ תופס געווען.

— ניין, זיך אַביסל אויסרוען.

— נו, יאָ, די שטאָט מאַכט מיד, אָדער אפשר איז אויך די מידקייט א מין מאָדע. ביי אונדז האָט מען פון מידקייט ניט געוווסט. אָט, קוק אָן מיך... אָבער אײַגנטליך ווייסטו אפילו ניט, ווער איך בין. מאַזורן קען דאָס דאָרף און די געגנט. ניט שטענדיק געאָטעמט ריינע לופט און אויך ניט שטענדיק אויסגעשטעלט דאָס פנים דעם פרישן ווינטל. געהאָרעוועט און זיך דערשלאָגן. דערפאַר בין איך געווען און אויך געבליבן איינער א קענגער. אָן אָנהענגער פון אַלטן לעבנסשטייגער. געזאָגט האָט מען אַז איך בין א קיאַבור אָדער ווי אין אנדערע לענדער א קולאַק. און דאָס נאָר דערפאַר וואָס כ'האָב ניט געקאָנט און ניט געוואָלט זיך דערנידער־ריקן צו אַלע סאָרטן ארבעטן. כאָטש איך בין א פויער, בין איך קיין מאָל ניט געגאַנגען מיט די אַקער־הערנער אין די הענט. דאָס איז ניט קיין ארבעט פאַר א מענטשן וואָס האָט ליב דעם הימל. ס'זענען דאָ גענוג אַזעלכע וואָס זאָלן גיין מיט א געבויגענעם קאָפּ. מער זענען זיי ניט ווערט, כ'בין שטענדיק געווען אַן אָנהענגער פון קאָמוניסטיש פײַנטלעכע פּאַרטייען דערפאַר בין איך אָפּגעזעסן א צייט אין תפיסה. קיין טענות האָב איך ניט. אַזוי איז דאָס לעבן. אַזוי איז דאָס שפּיל. היינט ווייס איך ניט צי בין איך אייער פײַנט, אָבער קיין פריינט זיכער ניט. איצט אַז דו ווייסט דאָס וויכטיקסטע, קאָן מען רעדן.

— אויב ניט געאַקערט, פרעג איך, אין וואָס־זשע איז באַשטאַנען דײַן האָרעווען?

— די ערד־ארבעט איז א פילזייטיקע, ענטפערט ער מיט איבער־לעגנהייט. ס'איז דיר אפשר אויסגעקומען זען ווי מען שניידט דעם ווייץ. ניט מיטן סערפּ, קנייענדיק. ניין! דאָס איז אויך ניט פאַר מענטשלעכער ווירדע. מיט דער קאָסע שטייענדיק מיט דערהויבנקייט. באַהערשן דאָס קופּערנע פעלד, שניידן מיט ברייט צעפירטע אָרעמס, מיט פאַרנעם, מאַיעסטעטיש ווי עס פּאַסט א מענטשן.

— מעגלעך, זאָג איך. ס'איז מיר אויסגעקומען צו זען באַטראַכטעס שניידן תבואה אויף פּריצישע פעלדער, איז עס באמת געווען איינדרוקס־

פול. דער ברייטער שפּאַן, פון שווייס גלאַנצנדיקע געזיכטער, פּעסטע בויגיעוודיקע אָרעמס, א פּראַכט און פּשוטע באַטראַקעס.

— אין יענעם מאָמענט, זאָגט ער, זענען זיי קיין באַטראַקעס ניט געווען.

— אויך זיי קענען זיין מאַיעסטעטיש?

— ס׳איז דער איינציקער פאַל אין וועלכן איך באַטראַכט זיי, זאָגט ער, אַלס מענטשן און דערפאַר אפשר איז מיין פאַראַכטונג צו זיי געווען א נאָך גרעסערע.

— מערקווירדיק, זאָג איך.

— טאַקע דערפאַר מיין איך, אַז זיך נאָר א טובֿל טון אין דאָרפישן לעבן איז ניט גענוג. איז זיי מיר געזונט. מיט מיר וועסטו צו קיין ענדע ניט קומען. ער האָט זיך געלאָזט גיין, זיך אומגעקערט, געשטאַנען א רגע א שווייגנדיקער. ווייסטו גאָר וואָס, גיב איבער דראַגאָמירן א גרוס. ביי מיינע יאָרן איז ער פאַר מיר ניט קיין „מאָש“ כאָטש א באַזונדער באַשעפעניש איז ער דאָך.

— וועמען האָסטו באַגעגנט אין לאַנג־בערעשטי? האָט מיך אויפגענומען אין טויער דראַגאָמיר.

— פאַרוואָס לאַנג בערעשטי, האָב איך זיך געוווּנדערט.

— אַזאַ צייט דאָ און ווייסט נאָך ניט? ס׳איז איין דאָרף. אונדזער טייל איז בערעשטי און יענער וואָס אויף דער אַנדערער זייט באַרג, לאַנג בערעשטי. וועמען האָסטו באַגעגנט?

— איינעם מאַזור,

— אַהאַ! דאָך! כ׳האָב מיר פאַרגעשטעלט. דער „פּרינץ“ האָט ליב א שמועס טאָן.

— כ׳זאָל דיר איבערגעבן א גרוס און זאָגן אַז גאָטס קינדער לעבן אין הימל אָדער אויף א צלם.

— ניט אינגאַנצן אומגערעכט דער פּרינץ. קיין נאַר איז ער ניט. אפשר אַביסעלע פון זין.

דעם צווייטן טאָג בין איך אַוועקגעפאָרן. דער אַלטער האָט מיך באַגלייט.ביים געזעגענען זאָגט ער: גרוס יאָקאָן, שווייגט א רגע און פאַר דעם אומקערן זיך פון וועג גיט ער א לייכטן קרעכץ: היי, יאָקאָ,

יאָקא. דאָס האָט ער ניט מיר געזאָגט, נאָר זיך אליין. ער האָט ווידער אָנגעהויבן דעם אייביקן שמועס מיטן זון.

— וואָס קלאָגסטו זיך?

— האָסט א טעות קינד, איך קלאָג מיך ניט. ער איז דער איינציקער וועלכער פארשטייט עפּעס פון דעם וואָס איך קאָן ניט ארויסרעדן. וואָס האָט געזאָגט מאזור? אין הימל? אפשר. לעצטנס כאַפּ איך א קוק אין דער ביבל. געפונען אן אלט חומשל. ס'לייענט זיך שווער, נאָר מיט דער ענגלישער איבערזעצונג קום איך אויס. מערקווירדיק. גאָט רעדט אָדער צו אויסדערוויילטע אָדער צו קינדער, אָבער „אל משה" אָדער „אל בני". מערקווירדיק. כ'האָב דאָס באמערקט ערשט נאָך זעכציק און זיבעציק יאָר.

— און ווען דו זאָלסט דאָס געווען אנטדעקן פריער, מאָש דראַגאָמיר?

— א קליינעקייט, א גאָרנישטל קאָן בייטן דעם מענטשנס וועג.

— ס'טוט דיר באנג?

— חס וחלילה. אפילו וואָס איך בין שוין אזוי אלט טוט מיר אויך ניט באנג. צו דעם העלפן די וויינשטאָקן און די פּאָר פארגעלטע קוקורוזן. זיי געזונט קינד.

נאָכאמאָל האָט ער ניט געהייסן איבערגעבן א גרוס. פארוואָס ווייס איך ניט. ס'זאָל זיך אים געווען דאכטן אז כ'בין ניט אומשטאנד צו דערטראָגן, צי אז כ'בין ניט אומשטאנד אים איבערצוגעבן א פונקטלעכן מיט זיין גאנצן אינהאלט?

שעפּטשען מיינע ליפּן א נעביעך, ווייס איך ניט וועמען זיי מיינען. מאָש דראגאָמירן, יאָקאן צי גאָר מיך.

לוצע

שוין א וואָך אז ס׳פאלט דער שניי. אָנגעהויבן האָט עס מיט א קאלטן ווינט וועלכער האָט אָנגעבראכט א רעגן מיט א שניי. דערנאָך האָט דער רעגן פאמעלעך אָפגעטרעטן דאָס פלאץ א דריבנעם שניי וועלכן דער ווינט האָט מער צעבלאָזן ווי אויסגעשפרייט איבער דער מוטערל ערד. זייט צוויי טעג פאלן גרויסע פוכקע שנייפעדערן האָבן זיי צוגעדעקט מיט א גראָבער ווייסער קאָלדרע הייזער, ביימער און וועגן. אזוי אז דאָס קוראָרט זעט אויס ווי א הקדמה צו א קינדער־מעשהלע.

ווייל ס׳איז ווינטער איז דאָס רוב פון די וואָס געפינען זיך דאָ סעזאָנארבעטער, מענטשן וועלכע זענען מער פארנומען פרילינג, זומער און הארבסט. דאָס קוראָרט האָט עטלעכע פילשטאָקיקע געביידעס און א גרויסע צאָל ווילעס געבליבענע פון יענע צייטן, ווען די העכערע קלאסן פלעגן דאָ פארברענגען א פאָר חדשים זומער, אנטלויפן אהער פון שטאָט אין דער צייט פון די גרויסע היצן און א פאָר חדשים ווינטער, כדי מען זאָל ניט פארגעסן אז זיי זענען ווער זיי זענען.

זענען זיי אָבער ווייזט אויס געווען אמיינסטן אויפגעקומענע גבירים, אזוי אז די ווילעס טראָגן דעם חותם פון א הדיוט־שעלה־לגדולה. שווערע הייזער געבויטע פון שטיינער, די אויסנווענט עטוואָס צו באלאָדענע, די אינעווייניקסטע באקוועמלעכקייט א צו שרייענדיקע. היינט זענען די פאווילאָנען און די ווילעס פולע מיט האָרעפאשנע מענטשן וועלכע קומען זיך אויסרוען נאָך א יאָר שווערער ארבעט און אזעלכע וואָס דארפן די וואסערן און בעדער מיט וועלכע די נאטור האָט באשענקט די געגנט מיט געטלעכער גרויסמוטיקייט. מיר קומט אויס צו זיין אין איינער פון די ווילעס וואָס האָט א מער אָדער ווייניקער ספע־

ציעלן כאראקטער. דאָ האָבן צוטריט מענטשן וועמענס מידקייט און אויסגעשעפּטקייט שטאַמען פון געזעלשאפטלעכער ארבעט, די „אלטע גווארדיע".

א צייט האָט זיך מיר געוואָלט אויסגעפינען דעם שורש, דער־גרינטעווען די אָפּשטאַמונג פון באגריף, דערגייִן, ווען ס'איז געבוירן געוואָרן דער געדאנק וועגן אן אויסדערוויילטער גווארדיע. נאָך פיל פאָרשונגען אין אלטע און עלטערע שריפטן בין איך געקומען צו דער מסקנה אז די ערשטע קלאָרע, אויב ניט פאָרמולירונג איז כאָטש אָנ־דייטונג, געפינט זיך אין קאָראן. סוף ערשטן פערטל פון זיבעטן יאָרהונ־דערט, נאָך דער גרויסער באדר שלאכט, אין וועלכער מאכאָמעד האָט באזיגט די קאראאישיטן, איז אויפגעלויכטן אזא געדאנק. דעמלט האָט ער געזאָגט וועגן די וועלכע האָבן זיך געוואָרפן מיט ניט גלייכע כוחות און דעם גרויסן צוזאמענשטויס: דאָס זענען די אמתע גלויביקע, פאר זיי האָט גאָט צוגעגרייט דאָס נאָענטסטע פלאָץ נעבן זיך, זיי וועט ער שענ־קען רחמים און סליחה, זיי וועלן געניסן גאָטס גרויסמוטיקייט. נאָך דעם האָט מען דעם געדאנק פארגעסן. דער באגריף איז פארלוירן געגאנגען פון זכרון. זיין ווידערגעבורט געפינען מיר ביי דעם אָנהויב פון דער מאָדערנער געשיכטע. צוערשט איז דער גווארדיעס גורל געווען א וואקל־דיקער צווישן כבוד און גילאָטינע דערנאָך מער גילאָטינע ווי כבוד און אין די לעצטע יאָרן פארקערט. דער באגריף איז היינט אָנגענומען אויף גאנצע קאָנטינענטן ווייל נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה האָט זיך די לאגע שנעל און גרינטלעך געענדערט. אין א גרויסער צאָל לענדער איז פאראן אן אלטע גווארדיע, א שיכט מענטשן וועמענס מידקייט און אויסגעשעפּטקייט ווערן געשעצט פון פאָלק.

די ווילע אין וועלכער איך געפין זיך — א באשטימטע פאר אָט דעם סאָרט מענטשן — האָט א גרויסן זאל מיט נידעריקע ווייך געבעטעטע שטילן ארום קיילעכדיקע טישלעך — זעט אויס דער זאל העכער און די פענצטער ברייטער. געבויט אויף א בערגל זעט מען פון דאנען כמעט דאָס גאנצע קוראָרט. איינגעהילט אין שניי און שטילקייט דאכט זיך אז מען האָט פאר זיך א יאָרהונדערטער אלט ריזנבילד.

אין זאל זיצן ניט מער ווי צוויי „פאציענטן", לוצע און איך, די איבריקע רוען אין זייערע צימערן נאָך דער קור: זאלצבעדער, מאסאזשן,

גימנאסטיק, באשטראלונגען, פאקונגען אין פארשידענע שלאמען און פאראפין, גאלוואנישע בעדער. נאָר איך און לוצע, צוויי אפיקורסים, וואָס גלויבן ניט זייער אין די אלע פּראָצעדורן, זיצן און קוקן ווי עס פאלט דער שניי. לוצעס קור באשטייט מער פון שפּאציר־גענג. איצט שפּאַצירט ער נאָר מיט די אויגן, דער שניי איז צו טיף. ער איז א שווייגנדיקער. געווען א צייט, תיכף נאָך דער מלחמה ווען ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן די גרויסע ענדערונגען און איבערקערענישן, איינער פון די וואָס האָבן זיך באטייליקט מיט לייב און לעבן אין ליקווידירן די אלטע געזעלשאפטלעכע אָרדנונג. געווען אלץ ביי אזעלכע ארבעטן וואָס פאָדערן מוט, איבערגעגעבנקייט און צומאָל אומברחמנותקייט, זיך ניט פארטשעפּען אין קלייניקייטן. איצט זיצט ער א שווייגנדיקער און קוקט ווי דער שניי פאלט.

אין צוויי שעה ארום וועלן זיך א לאָז טון אין דעם זעלבן זאל די פאציענטן איינציקווייז, פּאָרלעכווייז אָדער אין גרופּן פון דריי צי פיר אָפּהענגיק פון דעם, וויפל זיי זענען אין צימער. זיי וועלן טרינקען פארשידענע וואסערן וועגן מאָגנקראנקהייטן, וועגן נירנקראנקהייטן און וועלן זיך לאנגזאם באוועגן לענגאויס דעם זאל, ווייל דער דאָקטער זאָגט אז אזוי דארף מען, אזוי ווירקן זיי בעסער. און ווייל דאָס באוועגן זיך איז א מעדיציניש געבאָט, וועט עס אויסזען יראת־שמימדיק. ביי די עלטערע מער, ביי די יונגערע ווייניקער, אזוי בערך א האלבע שעה ביז די געדאנקען וועלן פארלאָזן די וואסערן און זיך מער פארנעמען מיט דעם מיטאָג וואָס דערנענטערט זיך. די וואָס באהערשען זיך שווערער — דאָס וואָס הייסט ניט אז זיי זענען פרעסערס, כאָטש עס זענען פאראַן אויך אזעלכע וועלן זיך זאמלען נעבן דער טיר וואָס פירט אין עס־צימער, כדי זיי זאָלן זיין די ערשטע וועלכע באזעצן די פלעצער ארום די טישן. און ביז מען וועט ברענגען דעם מיטאָג, וועלן זיי פארזיכן פון געזייערטס אָדער פון די געקאָכטע רויטע בערעקעס, וועלכע זענען שוין געשטעלט צום טיש, כאָטש זיי געהערן צו דער פלייש־גארניטור. אָפּגעגעסן דעם מיטאָג וועלן זיי זיך ווידער א לאָז טון אין די צימערן, דאָסמאָל וועגן דער פון דאָקטער פאָרגעשריבענער „סיעסטא״.

א שעה צוויי נאָך דער סיעסטא און נאָך דער וועטשערע וועלן זיי נאָך אמאָל אראָפּקומען אין זאל, שפּילן דאָמינאָ, קאנאסטרא אָדער פשוט זיצן ארום א טישל און דערציילן וועגן אלטע און נייע געשעענישן, מאכן פּאָליטיק אָדער גלאט פּלאפּלען. עס קומט אויס צומאָל מערקווירדיק דאָס

זאמלען זיך לויט נאציאָנאַליטעטן, לויט אלטער כמעט פאַרגעסענער קרובהשאפט, וועלכע האָט לאנגע יאָרן ניט באַרירט זייערע געדאנקען, זייערע געפילן. פאַרקערט. האָט זיך אמאָל באַוויזן א זאַמען פון אזעלכע געדאנקען, פלעגן זיי אים צעדרויבלען מיט אכזריות. און אכזריות קעגן זיך אליין, קעגן אייגענער מענטשלעכער שוואכקייט וואָס איז שטענדיק ווערט געווען א שבח. אין די שעהן איז לוצע דער איינציקער וואָס שפּאַצירט איבערן זאַל. ווערט ער מיד, דערנענטערט ער זיך צו איינעם פון די טישלעך, הערט זיך א ווײַלע צו צו די דערציילונגען וועלכע זײַנדיקן מייסטנס קעגן אמת, ווײַל די דערציילער האָבן זיך אמאָל אזוי צוזאמענגעגאָסן מיט דער געשיכטע, אז היינט איז זיי שווער צו אונטערשיידן די אייגענע איבערלעבענישן פון פרעמדע.

אין אזעלכע פאַלן שטייט ער א לענגערע צייט און שמייכלט גוטמוטיק, מיט א געוויסער פאַרשטענדעניש פאַר מענטשלעכער שוואכקייט זיך אויסצופּוצן, זאָל זײַן אפילו מיט ניט זייער ווערטפולער צירונג. לאַנג בלייבט ער ניט, רעדן רעדט ער ניט, ער שטייט א פּאָר מינוט, פאַרלאָזט אומבאמערקט די „געזעלשאפט" און שפּאַצירט פאַרלאנגזאמענדיק די טריט נעבן א טישל וווּ עס דאכט זיך אים אז די שאַך־פּאַרטיע איז אָן אינטערעסאַנטע. זײַן האַלטונג וווּנדערט ניט, דאָס אויסמײַדן מענטשן וואַרפט אים קיינער ניט פאָר, נאָר דערנענטערן זיך צו אים פּרוווט מען ניט. ס'איז ניט מחמת בייזוויליקייט אָדער רוגז, גיכער איז עס אַן אויסדרוק פון כבוד. ער האָט זײַנס געטאָן, איצט איז ער אויסגעשעפּט, מיד, איז אים בעסער לאָזן זיך אָפּרוען אזוי ווי אים געפעלט.

איצט זיצן נאָר מיר ביידע אין זאַל. ער קוקט ווי עס פאַלט דער שניי און איך זייטיק אויף אים. אין א געוויסן מאָמענט האָט זיך מיר געוואָלט א רוף טאָן: חיים־זלמן, זען ווי ער וועט רעאגירן אויף דעם נאָמען מיט וועלכן מען האָט אים אמאָל אויפגערופן צו דער הפטורה. איז עס מיר אויסגעקומען ייִנגליש. נאָך דעם האָט מיך אָנגעהויבן מוטשען דער געדאנק: וואָס קוקט ער אזוי פאַרטיפט? וועגן וואָס טראַכט ער? איז מיר עפּעס אנדערש ניט אײַנגעפאַלן ווי נאָר אז ער זעט זאַווערוכעס אין די בערג, ווי ער יאָגט זיך נאָך די באַנדעס, וועלכע האָבן זיך באַוויזן נאָך דער מלחמה, זעט פון בלוט געפאַרבטן שניי, שווידערלעכע צוזאמענשטויסן, אָדער ענלעכע געשעענישן וועלכע האָבן געפאָדערט מסירת נפש, העלדישקייט וואָס וואַקסט פון מורא, זאָרג און ווייטיק. אָדער די זעלבע בילדער פאַרגעלטע פון צייט, אָפּגעבליאַקעוועטע, און

ער וואונדערט זיך, ער קאָן ניט פאַרשטיין וויאַזוי ס׳איז מעגלעך אַז בלוט וואָס וואָלט געדאַרפט בלייבן שטענדיק רויט און דערשיטערנדיק זאָל זיך פאַרוואַנדלען אין אַ געלבלעך אָפּגעבליאַקעוועטן כמעט טויטן פלעק.

— זאָג נאָר, וואָס טראַכטסטו?

זיין פראַגע קומט אַזוי אומדערוואַרט אַז ס׳איז מיר שווער צו געפינען אַן ענטפער.

— כ׳האָב ערגעץ געלייענט אין אַ בוך אַז אויף אַזאַ שאלה איז אוממעגלעך צו ענטפערן. ווען מ׳זיצט אַזוי און מען קוקט אויף דער אַרומיקער נאַטור, פליען די געדאַנקען אָן אַ שום אָרדנונג, האָב איך געליגנערט, ווייל פאַרראַטן מיינע פאַרשטעלונגען וועגן זיינע געדאַנקען איז מיר אויסגעקומען אומגעלומפּערט.

— כ׳האָב, זאָגט ער, די מיינונג געהערט. אין געוויסע באַדינגונגען איז עס אמת. אָבער ניט אין דיין פאַל. דו ווילסט טרעפן, וווהין עס פירן מיך מיינע געדאַנקען. דיין זייטיקער קוק האָט דיך פאַרראַטן. האָב איך בדעה צו באַפרידיקן דיין נייגעריגקייט און דאָס נאָר דערפאַר ווייל מיר וויל זיך מיט עמעצן טיילן די געדאַנקען און דו ביסט אַזאַ שוטה אַז ס׳וועט דיר קיין מאָל ניט איינפאַלן אין וואָס זיי באַשטייען.

שטעל דיר פאָר אַז כ׳האָב זיך דערמאָנט מיט וויפל קנאה כ׳פלעג קוקן אין אַזאַ צייט דורכן פענצטער צום פריצישן הויף. מיין טאַטע איז געווען אַן אַרענדאַר, דאָס האָט גאָרניט צו טון מיט אַרענדע, דאָס הייסט ניט מער ווי אַ דאָרפסייד וועלכער האָט געזוכט פרנסה, געהאַנדלט מיט צוויי זעק תבואה אָדער אַ פּאָר זעק קאַרטאָפל, ווייל ער איז צום גרויסן באַדויערן געווען אַ קבצן. קבצנישקייט איז קיין בושה ניט, אָבער קיין גרויסע גדולה איז זי אויך ניט. אַז ס׳פלעג אויספאַלן אַ שניי, פלעגן צוויי באַטראַקעס ברענגען דעם שליטן פאַר די טרעפּ, יעדער פון זיי האַלטנדיק ביים צוים איינס פון די איינגעשפּאַנטע פערד, ברענענדיקע שוואַרצע אָגערס, דער פריץ פלעגט אַרויסקומען פון שטוב אָנגעטון אין אַ פעלץ מיט אַ הויכן קאָלנער, אַראָפּגיין די טרעפּ, זיך אַריינזעצן אין שליטן, אַנדערע צוויי באַטראַקעס פלעגן אים איינהילן די פיס מיט אַ האָריקער וואָלענער דעק, ער פלעגט נעמען די לייצעס אין די הענט, די באַטראַקעס פלעגן אַ שפּרינג טאָן אין אַ זייט און ער פלעג אויסשרייען: אַ, דיע! איז עס געווען גענוג אַז דער שליטן זאָל זיך אַ לאָז טון

איבער דעם פוביקען שנײ, אז עס פלעגט מיך אזש פארקלעמען בײם הארץ פאר קנאה. איז אָט זיץ איך כמעט א גאנצן אינדערפרי און טראכט וועגן דעם, אז אין די יונגע יאָרן האָט מען מיך ניט געצײלט צווישן די נאראָנים פון דער חברה. ס׳וואָלט געווען א פאלשע באשײדנקײט ווען כ׳זאָל דיר זאָגן, אז איך בין ניט געווען מיט זײ אײנשטימיק. פארקערט, איך האָב זיך געהאלטן פאר א שטיקל חכם.

וועלכער־זשע איז געווען מײן אויספיר ווען כ׳פלעג זיך דערמאָנען אין שליטן און אין די פערד און ווי זײ פלעגן ממש פליען איבער דעם ווײסן שנײ? א גאנץ פשוטער: מ׳דארף דאָס אָפּשאפן אז ס׳זאָל קײן שריד־ ופליט ניט בלײבן. ענדלעך איז עס אונדז געלונגען, אויס פריצים, אויס בורזשויעס, אויס באטראקעס. אײניקע זאָגן גרויסע ווערטער, איך ווײס אָבער אז כ׳האָב אין דעם מײן חלק, אז כ׳האָב מײן אָנטײל אין דער גאנצער געשיכטע. קומט אָט דער שנײ, אָט די פראכט, ברענען זאָל זי, און פארדרײט מיר אלע געדאנקען, דרײט מיר איבער דעם מוח. אויב שוין יאָ אזא חכם, פרעג איך זיך אלײן, פארוואָס־זשע האָסטו אזוי געטאָן, אז איצט בײ אכט און פופציק יאָר זאָלסטו דיר ניט קאָנען באפרידיקן אזא פשוטן ווונטש. מיט דײן חכמה וואָלט דיר מן הסתם געווען געלונגען צו האָבן וויפל יענער, געפינען א שליטן מיט א פאָר פערד, אפשר ניט אזעלכע גלאנציקע און ברענענדיקע ווי יענער, אָבער ווי ניט ווי א פאָר פערד, ווײל שטעלסט דיר קוים פאָר, ווי עס וויל זיך מיר איצט א יאָג טאָן מיט א שליטן איבער דעם ווונדערבארן שנײ, אָדער גאָר שוועבן לאנגזאם׳ קוים באַרירנדיק די לײצעס, פילן ווי יעדעס שנײשטערנדל שמעלצט, צע־ גײט זיך אויף מײן ברענענדיק פנים...

—דערצו האָסטו ניט געטראכט, האַ? די פערד זענען דאכט זיך מיר אלע ניט אומגעקומען פון קײן עפידעמיע, שליטנס זענען מן הסתם אויך פאראן, און אויב כ׳האָב קײן טעות ניט, שטײען ניט אלע פערד אין שטאלן און אלע שליטנס אין שופנס. און מיר דאכט זיך נאָך דערצו אז עס זענען פאראן חכמים וואָס פאָרן אויך איצט מיט זײ....

— כ׳פארשטײ דײן ווונטש, זאָג איך כמעט שעפּטשןענדיק, אָבער דער אויספיר קומט מיר אויס אביסעלע משונהדיק, עפּעס א ניט גאנץ כשרער.

וואָס־זשע, פרעגט ער, דו ביסט דער בוהושער רבי? און זײן געלעכטער פולט אויס דעם זאל אז עס דאכט זיך מיר באלד וועלן פלאצן די שויבן. כ׳בין צו דיר געקומען מיט א שאלה אָדער מיט א קוויטל?

הייסט עס ווידער א טעות געהאט, געוואַלט כאַטש איין מינוט מיינען אז ביסט א שטיקל מענטש. פארשטייסט, א שטיקל מענטש, צום סוף ביסטו גאָר א בר־מנן.

מיר זענען נאָך געבליבן אויף דעם קוראָרט כמעט צוויי וואָכן. כ׳האָב א פּאָר מאָל געפּרוווט מיט אים רעדן, אים באַגריסן, זאָגן א גוט מאָרגן אָדער א גוטע נאכט, האָט ער אָבער אוועקגעדרייט דעם קאָפּ, ניט געוואָלט אויף מיר א קוק טאָן ווי איינער רעדט: א שטיק האָלץ, ניטאָ אויף וועמען.

אינהאלט

פאָרוואָרט 5
צו פיל אין איין וואָך 9
דער לעצטער מופת 17
אומגעריכטע סאָלידאַרישקייט 27
א געבויגענע פלייצע 35
יאַנקעלעס גילגולים 45
פון דער עוד שפּראָצט רעגן 82
לאָזט דעם צווילינג צו רו 94
אזוי איז שמואליק ניט געוואָרן קיין למדוואָוניק 126
אימפּולסן און קמעות 159
אוי, יאָקא, יאָקא 171
לוצע 190

לעקטאָר: וואָלף טאמבור
טעכנישער רעדאקטאָר: לעפּאָיעוו סטעפאן

דרוק פעאיק דעם 74 .4 .26. דערשינען: 1974.
טיראזש: בראָשירט 140+120+150+40 פּאפּיר
הויכדרוק טיפּ A. פאָרמאט 84/108 ג/מג 72,6,
פּאולאגס־בויגן 10,46. טיפּאָגראפישע־בויגן
A/129522 ,12.75

דיער דרוק איז אויסגעפירט לויט דער באשטעלונג נומער 130 אין דער פּאָליגראפישער אונטערנעמונג „13טער דעצעמבער 1918“ גריגאָרע אלעקסאנדרעסקו־גאס נומ׳ 89—95 בוקארעשט סאָציאליסטישע רעפּובליק רומעניע.

HAIM GOLDENȘTEIN

PREA MULT ÎNTR-O SINGURĂ SĂPTĂMÎNĂ

Povestiri
(în limba idiș)

Editura Kriterion, București 1974

2198-5-6